

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

**KIRGIZ TOPLUMUNDA AİLE VE AİLENİN DEĞİŞEN YAŞAM
DÖNGÜSÜ**

Doktora Tezi

Aziza ERGESHKYZY

Ankara-2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

**KIRGIZ TOPLUMUNDA AİLE VE AİLENİN DEĞİŞEN
YAŞAM DÖNGÜSÜ**

Doktora Tezi

Aziza ERGESHKYZY

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Ankara-2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

**KIRGIZ TOPLUMUNDA AİLE VE AİLENİN DEĞİŞEN
YAŞAM DÖNGÜSÜ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı:

İmzası:

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

.....

Prof. Dr. Erdal AKSOY

.....

Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ

.....

Prof. Dr. İbrahim SEZGÜL

.....

Dr. Öğr. Ü. Mualla YILDIZ

.....

Tez Savunması Tarihi: 03/07/2020

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU danışmanlığında hazırladığım “Kırgız Toplumunda Aile ve Ailenin Değişen Yaşam Döngüsü (Ankara. 2020)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

03/07/2020

Aziza ERGESHKYZY

ÖNSÖZ

Huzurlu bir toplumun oluşumunda, aile kurumunun sağlam olması toplumun bütünselliği, geleceği ve gelişimi açısından çok önemlidir. Aile kurumunun değişmesindeki temel etkilerden biri olarak bilinen küreselleşmenin, aileyi nasıl etkilediği sorusu, sosyologlar tarafından araştırılan bir konudur. Sosyal bilimciler tarafından ele alınan aile kurumunun son durumu ile ilgili çeşitli görüşler bulunmakla birlikte, söz konusu değişimin nedenleri ve sebepleri, ayrıca toplumda beliren etkileri ile ilgili geleneksel görüşlerin olduğu da bilinmektedir.

1991’de eski Sovyet Sisteminin dağılmasıyla birlikte, diğer bağımsız toplumlar gibi Kırgız toplumu da Komünist sistemden ayrılmış, yetmiş yıllık esaretten kurtularak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu olgu, bütün sosyal kurumlarda olduğu gibi, eski Türk düşünce sisteminin köklü ve geleneksel inançlarına dayanarak varlığını koruyan Kırgız toplumunun aile kurumunun değişimine de yol açmıştır. Dolayısıyla Kırgız toplumunun aile kurumunun, bu yönde ne tür sorunlarla karşılaştığı, hangi konularda zayıf kaldığı, hangi konularda da aşırıya gittiği, gelişim ve değişim yolunda hangi faktörlerin daha çok etki ettiği ve ne gibi çözümlere ihtiyaç duymakta olduğunu tespit etmek son derece önemlidir. Çünkü toplumsal algının değişmesi ile birlikte, eski ile yeni anlayışların karışımından ortaya çıkan bambaşka perspektifler, aile kurumunun değerlendirilmesinde ve tanımlanmasında muhakkak etkisini gösterecektir.

Öncesinde Çarlık Rusya dönemi, sonrasında Sovyetler Birliğinin gelmesi ile birlikte, Kırgız toplumunun aile yapısında sosyo-kültürel düzeyde, ilgili dönemlerin özelliklerine göre değişiklikler yaşanmaya devam etmiştir. Fakat bütün bu yeniliklere rağmen, Kırgız toplumu kültürel ve dini geleneklerini aile kurumunun içinde bazen bilinçli bazı durumlarda da farkında olmadan günümüze kadar devam ettirmiştir.

Eskiden göçebe hayatı sürdüren Kırgız toplumunun aile kurumu ile ilgili birçok araştırmalar yapılmasına rağmen, bağımsızlık sonrası Kırgız toplumunda değişime maruz kalan aile kurumunun yeniden araştırılması ve din sosyolojisi açısından uygulamalı verilere dayanan genel haritasının ortaya konulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konuda yapılan saha çalışmalarının sayısının az olması, söz konusu çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır. Çalışmanın temel aldığı hedef bu konuların çerçevesinde gerçekleşmiş olması ise ileride yapılacak araştırmalara katkı sağlayacaktır.

Tez çalışmasının birinci bölümünde, aile kurumunun genel gelişim aşamalarından bahsedilmiş ve küreselleşme sürecinin Kırgız toplumunun aile yapısını nasıl etkilediği hakkında teferruatlı bilgi verilmeye çalışılmıştır. Onun için araştırmaya, aile kurumunun genel özelliklerini ortaya koymakla başlamak daha uygun görülmüştür. Ardından, Kırgız toplumunun aile kurumuna bağlı aile tipi gelişim süreçleri, aile kimlikleri, evlilik olgusu, çocuk sahibi olma ve bu konularla ilgili ritüeller ayrı başlıklar altında incelenmiş ve aile yapısındaki değişikliklerle birlikte ailenin parçalanması gibi konular ele alınmıştır. Bütün bu konular, Kırgız toplumunun gelişim süreçlerine göre tasnif edilerek kaydedilmiştir. Ancak günümüz Kırgız toplumundaki aile kurumunun durum ve özelliklerine daha çok ağırlık verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, Kırgız toplumunun aile yapısında son zamanlarda daha sık rastlanan ailenin parçalanması ve nedenleri, ailedeki kültürel, sosyal ve dini değerlerin unutulması gibi sorunların tespit edilmesine yönelik araştırmalara yer verilmiştir. Bu çerçevede uygulamalı (anket) araştırmanın verileri işlenmiştir. Anket araştırmasının sorularına verilen yanıtlara göre ortaya çıkan bulgular esas alınarak, Kırgız toplumunun yaşamındaki kültürel ve dinî değer boyutları yorumlanmış ve eksik kaldığı yönleri belirtilmiştir. Tez araştırmasının sonuç ve değerlendirme kısmında ulaşılan neticelere yer verilerek, genel bir değerlendirme yapılmıştır.

“Kırgız Toplumunda Aile Yapısı ve Ailenin Değişen Yaşam Döngüsü" başlıklı tez çalışmasında genellikle tarihi kaynaklara dayanılarak Kırgızistan toplumundaki aile yapısı ve değerleri hakkında bilgiler sunulmaya çalışılmıştır. Tez çalışması, diğer araştırmalardan farklı olarak uygulamalı olması ve uygulamanın önemi açısından araştırılmaya değer bulunmuştur. Ayrıca günümüzde Kırgızistan toplumundaki aile yapısının çok eskiden beri devam eden değerlerini koruyageldiği örf-adetlerine ve dinî geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olduğu tespit edilmiştir. Tez araştırmasının, Kırgız toplumundaki aile yapısının ve değerlerinin özellikle ülkenin bağımsızlığını ilan ettiği dönem sonrası süreçlerine yönelik yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağını umut ediyorum.

Tez çalışmanın planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım kıymetli danışman hocam Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU'na, çalışmanın gerçekleşmesinde büyük emeği geçen, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmayı bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın hocam Dr. Öğretim Üyesi Mualla YILDIZ'a ve Dr. Fatma KENEVİR'e müteşekkirim. Din Sosyoloji alanında, bilgilerimi geliştirmeme büyük katkıları olan değerli hocalarım Prof. Dr. İhsan TOKER ve Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ'e teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

Aziza ERGESHKYZY

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU ve PROBLEMİ	8
2. ARAŞTIRMANIN AMACI	11
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	12
4. HİPOTEZLER	14
5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	15
5.1. Araştırmanın Modeli	15
5.2. Evren ve Örneklem	16
5.3. Kişisel Bilgi Formu	17
5.4. Anket Formu ve Araştırmanın Uygulanması	17
BİRİNCİ BÖLÜM	19
TEORİK ÇERÇEVE	19
1.1. AİLEYE GENEL BAKIŞ	19
1.2. AİLEYE KURAMSAL ÇERÇEVEDE YAKLAŞIM	26
1.3. AİLE KURUMUNUN TİPLERİ	27
1.3.1. Anaerkil (Matriarkal) Aile Tipi	28
1.3.2. Ataerkil (Patriarkal) Aile Tipi	29
1.3.3. Çok Eşli Aile Tipi	31
1.3.4. Geleneksel Geniş Aile Tipi	37
1.3.5. Çekirdek Aile Tipi	40
1.3.6. Yeni Aile Boyutları	41
1.3.6.1. Nikâhsız Birliktelik	44
1.3.7. Parçalanmış Aile	45
1.3.7.1. Parçalanmanın Sebep ve Sonuçları	47
1.3.8. Tek Ebeveynli Aile	49
1.4. AİLEDE ROLLER	52

1.4.1. Ailede Erkeğin (Baba) Rolü	52
1.4.2. Ailede Kadının (Anne) Rolü.....	53
1.4.3. Ailede Çocuğun Rolü.....	59
1.4.4. Ailede Büyüklerin (Yaşlıların) Rolü.....	65
1.5. EVLİLİK KURUMU	67
1.5.1. Evliliğin Amacı.....	67
1.5.2. Evliliğin Türleri	68
1.5.3. Evlilik Süreçleri.....	75
1.5.3.1. Kız İsteme (Cuuçuluk Geleneği)	75
1.5.3.2. Nişan (Söykö Saluu Geleneği)	77
1.5.3.3. Hediyeleşme (Kiyit Kiygizüü Geleneği)	78
1.5.3.4. Başlık Parası (Kalıñ).....	79
1.5.4. Evlilik Törenleri	84
1.5.4.1. Çeyiz (Sep Berüü Geleneği)	85
1.5.4.2. Düğün ve Nikâh (Üylönüü Toyu ve Nike Kıyuu).....	87
1.5.4.3. Ocağa Girdirmek (Otko Kirgizüü Geleneği).....	96
1.5.4.4. İsminden Hitap Etmemek (Tergöö Geleneği)	98
1.5.4.5. Kızın, Kendi Ailesini Resmi Olarak Ziyaret Etmesi (Törkölötüü Geleneği)	99
1.6. AİLEDE ÇOCUKLARLA İLGİLİ RİTÜELLER	100
1.6.1. Bebeğin Müjdesini Verme (Süyünçü)	101
1.6.2. Bebeğe Ad Verme	102
1.6.3. Bebeğin Dünyaya Gelmesi ile İlgili Yapılan Tören (Centek Toy)	102
1.6.4. Bebeğin İlk Kez Beşiğe Yatırılması (Beşik Toy)	103
1.6.5. Kırklama Geleneği.....	104
1.6.6. Bebeğin İlk Adım Töreni (Tuşoo Kesüü).....	105
1.6.7. Sünnet Töreni	105
1.7. EVLİLİĞİN SONA ERMESİ (BOŞANMA)	106
1.7.1. Boşanmanın Artışı ve Başlıca Sebepleri.....	111
1.7.1.1. İşsizlik ve Yoksulluk.....	112
1.7.1.2. Göç.....	118
1.7.1.3. Alkol Bağımlılığı	126
1.7.1.4. Şiddet.....	127
1.7.2. Boşanma Sonrası Aile Üyelerinin Durumu.....	133
1.7.2.1. Erkek	134

1.7.2.2. Kadın	134
1.7.2.3. Çocuk	136
1.8. AİLENİN YAKIN ÇEVREYLE İLİŞKİLERİ	138
1.8.1. Akrabalık	142
1.8.2. Aksakallar	150
1.8.3. Misafirperverlik	151
1.9. AİLEDE DEĞERLER	154
1.9.1. İslamiyet Öncesi İnanışlar	154
1.9.1.1. Tabiat Kuvvetleri İnancı	155
1.9.1.2. Ölüler Kültü	155
1.9.1.3. Atalar Kültü	156
1.9.1.4. Ocak ve Ateş Kültü	158
1.9.1.5. Şamanizm	159
1.9.2. İslamiyet Sonrası İnanışlar	160
1.9.3. Ölüm ile İlgili Ritüeller	171
1.9.3.1. Cenaze Töreni	172
1.9.3.2. Yas Tutma	174
1.9.3.3. Ağıt Yakma	177
İKİNCİ BÖLÜM	181
BULGULAR VE YORUMLAR	181
2.1. ARAŞTIRMA GRUBUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ	181
2.1.1. Cinsiyete Göre Dağılımı	181
2.1.2. Doğum Yerine Göre Dağılımı	182
2.1.3. Yaşadığı Yerin Doğum Yeri Olup Olmamasına Göre Dağılımı	182
2.1.4. Etnik Kökene Göre Dağılımı	183
2.1.5. Ailede Konuşulan Dile Göre Dağılımı	183
2.1.6. Anne-Babasının Bir Arada Olup Olmadığına Göre Dağılımı	185
2.1.7. Küçükken Kimin Yanında Büyüdüğüne Göre Dağılımı	186
2.2. ARAŞTIRMA GRUBUNUN YAŞ, ÖĞRENİM DURUM, MESLEK VE AYLIK GELİRİNE GÖRE ÖZELLİKLERİ	187
2.2.1. Yaş Durumlarına Göre Dağılımı	187
2.2.2. Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı	187
2.2.3. Yaş ile Öğrenim Durumu Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı	188
2.2.4. Cinsiyet ile Öğrenim Durumu Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı	190

2.2.5. Meslek Durumuna Göre Dağılımı	190
2.2.6. Cinsiyet ile Mesleki Durum Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı	191
2.2.7. Aylık Gelir Durumuna Göre Dağılımı	192
2.2.8. Gelir Düzeyinin İhtiyacı Karşılayıp-Karşılamama Durumuna Göre Dağılımı	193
2.2.9. Oturduğu Eve Göre Dağılımı	194
2.3. ARAŞTIRMA GRUBUNUN EVLİLİK VE MEDENİ DURUM ÖZELLİKLERİ	195
2.3.1. Medeni Duruma Göre Dağılımı.....	195
2.3.2. İlk Evlenme Yaş Durumuna Göre Dağılımı	196
2.3.3. Mevcut Evlilik Durumuna Göre Dağılımı	200
2.3.4. Nikâh Akit Türüne Göre Dağılımı	201
2.3.5. Nikâh Akit Türü ile İlk Evlenme Yaş Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı	202
2.3.6. Medeni Durum ile Dağılmış Aileden Gelme Durumu Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı....	203
2.3.7. Eşle Tanışmaya Göre Dağılımı.....	205
2.3.8. “Kendi Rızanızla mı Evlendiniz?” Sorusunun Cevabına Göre Dağılımı.....	205
2.3.9. Evlenme Biçimine Göre Dağılımı	206
2.3.10. Kaçırma Sebebine Göre Dağılımı	211
2.3.11. Evlilikteki Başlık Parasının Uygulanıp-Uygulanmamasına Göre Dağılımı.....	220
2.3.12. Evlenirken Uygulanan Törenlere Göre Dağılımı	222
2.3.13. Eşler Arası Akrabalık Durumunun Olup Olmamasına Göre Dağılımı	223
2.3.14. Çocuk Sayısı Durumuna Göre Dağılımı	224
2.4. ARAŞTIRMA GRUBUNUN BOŞANMA DURUMLARINA GÖRE DAĞILIMI	225
2.4.1. Yakın Akrabalar Arasında Boşanan Çiftlerin Sayısına Göre Dağılımı	226
2.5. ARAŞTIRMA GRUBUNUN EVLİLİĞE VE AİLEYE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	227
2.5.1. Evlilikte Nikâh Görüşüne Göre Dağılımı.....	227
2.5.2. Evliliğe Yüklenen Anlama Göre Dağılımı.....	228
2.5.3. Kadınların Evleneceği Erkeklerde Aradıkları Özelliklere Göre Dağılımı	229
2.5.4. Erkeklerin Evleneceği Kadında Aradıkları Özelliğe Göre Dağılımı.....	230
2.5.5. Akraba Evliliği Bakışına Göre Dağılımı	231
2.5.6. Etnik Yönden Farklı Biriyle Evlenme Düşüncesine Göre Dağılımı	231
2.5.7. Evli Erkeğin Başka Kadınla Birlikteliğine Olan Bakışa Göre Dağılımı	232
2.5.8. Erkeklerin Eşini Aldatma Nedenlerine Göre Dağılımı	233
2.5.9. İdeal Çocuk Sayısına Göre Dağılımı.....	235
2.5.10. Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre Dağılımı	235
2.5.11. Çevresinde Evlilik Dışı Çocuğun Olup Olmamasına Göre Dağılımı.....	237

2.5.12. Evlilik Dışı Dünyaya Gelmiş Çocukların En Önemli Sorununa Göre Dağılımı	238
2.5.13. Yalnızca Dini Nikâhlı Ailede Doğan Çocukların Sorununa Göre Dağılımı	239
2.5.14. Boşanma Sebepleri Fikirlerine Göre Dağılımı	240
2.5.15. Çocuklu Çiftlerin Boşanmaya İlişkin Tutumlarına Göre Dağılımı	246
2.6. ARAŞTIRMA GRUBUNUN BOŞ ZAMAN DEĞERLENDİRME VE AKRABALIK İLİŞKİLERİ.....	246
2.6.1. Boş Zaman Değerlendirmeye Göre Dağılımı	247
2.6.2. Ailece Çok İzlenen Programa Göre Dağılımı	248
2.6.3. Yakınlarla En Çok Hediyeleşme Özel Gününe Göre Dağılımı	249
2.6.4. Anne-Babanın Yaşlılık Zamanını Nerede Geçireceğine Göre Dağılımı.....	250
2.6.5. Aile İçi Kararın Alınmasına Göre Dağılımı	251
2.7. ARAŞTIRMA GRUBUNUN DİNİ DEĞERLERLE İLGİLİ ÖZELLİKLERİ	254
2.7.1. Günlük Beş Vakit Namaz Kılmayla Cinsiyet Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı	254
2.7.2. Ramazanda Oruç Tutmayla Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı.....	254
2.7.3. Dini Konuları Merak Etmenin Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı	255
2.7.4 Dini Öğrenmek İçin Dini Kurumlara (Medrese) Gitmenin Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı.....	256
2.7.5. Dini Bayramlarda Dini Merasimleri Önemsemenin Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı.....	256
2.7.6. Evlenilecek Olan Kişinin Müslüman Olmasını Tercih Etmenin Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı	257
2.7.7.Ölünce Cennete Girmeyi Umut Etmenin Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı	258
2.7.8. Nikâhlı Olmadığı Biriyle Aynı Evde Yaşamaya İlişkin Tutumun Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı	259
2.7.9. Dini Bayramlarda Ruhları Mutlu Etmek İçin Pamuk Yakmanın Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı	259
2.7.10. Dualarda Manas'ın Ruhu Gibi Ruhları Anmanın Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı	260
2.7.11. Tekke ve Anıtları Ziyaret Etmenin Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı.....	261
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	262
EKLER	1
KAYNAKÇA	1

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kırgızistan Nüfusunun 2016 Tarihli İstatistik Verilerinde Çalışma Yaşındaki Vatandaşların Cinsiyetlerine Göre Sınıflandırılması	114
Tablo 2. Kırgızistan'ın Güney Bölgesinin (Oş, Celalabat ve Batken İlleri) Göç Hareketi (1990-2010)..	120
Tablo 3. Kırgızistan'ın Güney Bölgesindeki (Oş, Celalabat Ve Batken İlleri) Dış Göç Hareketinin Cinsiyete Göre Sayısı (2011-2015).....	121
Tablo 4. 2014-2015 Kırgızistan'daki Aile Şiddetine Maruz Kalmış İnsanların Cinsiyetine, Yaşına ve Eğitim Düzeyine Göre İstatistiksel Verileri	131
Tablo 5. Kırgızlarda Akrabalık Terminolojisi	146
Tablo 6. Yaş ile Öğrenim Durumu Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı	189
Tablo 7. Cinsiyet ile Öğrenim Durumu Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı	190
Tablo 8. Meslek Durumuna Göre Dağılımı	191
Tablo 9. Cinsiyet ile Mesleki Durum Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı.....	192
Tablo 10. Gelir Düzeyinin İhtiyacı Karşılıyıp-Karşılamama Durumuna Göre Dağılımı.....	193
Tablo 11. Oturduğu Eve Göre Dağılımı	194
Tablo 12. Medeni Duruma Göre Dağılımı.....	195
Tablo 13. İlk Evlenme Yaş Durumuna Göre Dağılımı	200
Tablo 14. Mevcut Evlilik Durumuna Göre Dağılımı.....	200
Tablo 15. Nikâh Akit Türü ile İlk Evlenme Yaş Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı	203
Tablo 16. Medeni Durum ile Dağılmış Aileden Gelme Durumu Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı	204
Tablo 17. Eşle Tanışmaya Göre Dağılımı.....	205
Tablo 18. “Kendi Rızanızla mı Evlendiniz?” Sorusunun Cevabına Göre Dağılımı.....	206
Tablo 19. Evlenme Kararına (Şekli) Göre Dağılımı	211
Tablo 20. Kaçırma Sebebine Göre Dağılımı	219
Tablo 21. Evlilikteki Başlık Parasının Ödenmesine Göre Dağılımı.....	222
Tablo 22. Eşler Arası Akrabalık Durumunun Olup Olmamasına Göre Dağılımı	224
Tablo 23. Çocuk Sayısı Durumuna Göre Dağılımı	225
Tablo 24. Yakın Akrabalar Arasında Boşanan Çiftlerin Sayısına Göre Dağılımı.....	227
Tablo 25. Evlilikte Nikâh Görüşüne Göre Dağılımı.....	228
Tablo 26. Evliliğe Yüklenen Anlama Göre Dağılımı	229
Tablo 27. Kadınların Evleneceği Erkeklerde Aradıkları Özelliklere Göre Dağılımı	230
Tablo 28. Erkeklerin Evleneceği Kadında Aradıkları Özelliğe Göre Dağılımı.....	230
Tablo 29. Akraba Evliliği Bakışına Göre Dağılımı.....	231
Tablo 30. Etnik Yönden Farklı Biriyle Evlenme Düşüncesine Göre Dağılımı	232
Tablo 31. Evli Erkeğin Başka Kadınla Birlikteliğine Olan Bakışa Göre Dağılımı	233
Tablo 32. Erkeklerin Eşini Aldatma Nedenlerine Göre Dağılımı	234

Tablo 33. Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre Dağılımı	237
Tablo 34. Çevresinde Evlilik Dışı Çocuğun Olup Olmamasına Göre Dağılımı	238
Tablo 35. Evlilik Dışı Dünyaya Gelmiş Çocukların En Önemli Sorununa Göre Dağılımı	238
Tablo 36. Yalnızca Dini Nikâhlı Ailede Doğan Çocukların Sorununa Göre Dağılımı	240
Tablo 37. Boşanma Sebepleri Fikirlerine Göre Dağılımı	245
Tablo 38. Çocuklu Çiftlerin Boşanmaya İlişkin Tutumlarına Göre Dağılımı	246
Tablo 39. Boş Zaman Değerlendirmeye Göre Dağılımı	248
Tablo 40. Ailece Çok İzlenen Programa Göre Dağılımı	249
Tablo 41. Yakınlarla En Çok Hediyeleşme Özel Gününe Göre Dağılımı	249
Tablo 42. Anne-Babanın Yaşlılık Zamanını Nerede Geçireceğine Göre Dağılımı	251
Tablo 43. Aile İçi Kararın Alınmasına Göre Dağılımı	253
Tablo 44. Günlük Beş Vakit Namaz Kılmanın Cinsiyete Göre Dağılımı	254
Tablo 45. Ramazanda Oruç Tutmanın Cinsiyete Göre Dağılımı	255
Tablo 46. Dini Konuları Merak Etmenin Cinsiyete Göre Dağılımı	255
Tablo 47. Dini Öğrenmek İçin Dini Kurumlara (Medrese) Gitmenin Cinsiyete Göre Dağılımı	256
Tablo 48. Dini Bayramlarda Dini Merasimleri Önemsemenin Cinsiyete Göre Dağılımı	257
Tablo 49. Evlenilecek Olan Kişinin Müslüman Olmasını Tercih Etmenin Cinsiyete Göre Dağılımı	258
Tablo 50. Ölünce Cennete Girmeyi Umut Etmenin Cinsiyete Göre Dağılımı	259
Tablo 51. Nikâhlı Olmadığı Biriyle Aynı Evde Yaşamaya İlişkin Tutumun Cinsiyete Göre Dağılımı	259
Tablo 52. Ruhları Mutlu Etmek İçin Bayramda Pamuk Yakmanın Cinsiyete Göre Dağılımı	260
Tablo 53. Dualarda Manas'ın Ruhu Gibi Ruhları Anmanın Cinsiyete Göre Dağılımı	260
Tablo 54. Tekke ve Anıtları Ziyaret Etmenin Cinsiyet Arasındaki İlişkisine Göre Dağılımı	261

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. 2014-2015 tarihlerinde Kırgızistan'ın Bölgelere göre Ekonomik Durumu	115
Şekil 2. Kırgızistan'da Şiddet Gören Kadınların Şiddetin Çeşitlerine Göre 2016 yılındaki İstatistik Oranı.....	131

KISALTMALAR

AAK	:Aile Araştırmaları Kurumu
ASAGEM	: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼ę¼
BAE	:SSCB Bilimler Akademisi Enstit¼s¼ Çalışma Ekibi/Sotrudniki İnitutata Etnografii AN SSSR
Bkz	:Bakınız
BNA	:Boşanma Nedenleri Araştırması
İA	:İslam Ansiklopedisi
KCCİK	:Kırgızistan Cumhuriyetinin Cinsiyetlere G¼re İstatistik Koleksiyonu/Sbornik genderno-razdelennoy statistiki, jenshını i mujçını Kırgızskoy Respubliki
KS	:Kırgızistan İstatistik Komitesi Kırgızistan Cumhuriyetinin Kadınlar ve Erkekler Maddesi-2016/Kırgız statkom. Jenshinı i mujçını Kırgızskoy Respubliki-2016
KCDY	:Kırgızistan Cumhuriyetinin Demografik Yıllığı 2011-2015 yy/ Natsional'nıy statiçeskiy komitet Kırgızskoy Respubliki, demografiçeskiy ejegodnik Kırgızskoy Respubliki 2011-2015 gg.
KTa	:Kırgız Tarih Ansiklopedisi
TA	:T¼rk Ansiklopedisi

TADA :Türk Aile Değerleri Araştırması

TAYA :Türk Aile Yapısı Araştırması

TEA :Tek Ebeveynli Aileler

GİRİŞ

Aile kurumu bütün dünya düşünürleri, bilgeleri ve filozofları tarafından inceleme konusu olan kurumdur. Daha sonra da sosyologlar tarafından yakından incelenen alan olmuştur. Uzak Doğu ve Antikçağ filozoflarından sonra İslam dünyası düşünürleri de aile konusunu araştırarak, fikirlerini ortaya koymuşlardır. Örneğin XIII. yüzyılda İslam kültüründe aileyi bir akit olarak tanımlayan Nasırüddin Tusi, XIV. yüzyılın tarih filozofu olmanın ötesinde sosyoloji ilminin kurucusu denilebilecek İbn Haldun, XV. yüzyılda “Ahlak-ı Alai”yi yazan Kınalızade Ali Efendi konuyla ilgilenen akla gelebilecek isimlerdir. Batı’da da aile toplum bilimlerinin en önemli konularından olup, Le Play’dan sonra Goode, Hill, Hansen, Christensen, Morgan, Giddens, Murdock gibi sosyolog ve antropologlar çalışmalarında aile kurumuna büyük yer vermiştir. Türkiye’de aile konusuyla ilgilenen ilk sosyolog Ziya Gökalp iken (Aydın, 2014: 11), Zagryajskiy, Kalemin, Soltonoev, Saul Abramzon, Fyodor Fielstrup, Nadejda Dyrenkova ve Cumagulov gibi araştırmacılar Kırgızların aile kurumuyla özel olarak ilgilenmişlerdir.

Aile kurumunu incelemek için önce o ailenin bağlı olduğu toplumu tanımak önemlidir, çünkü birey, aile ve toplum iç-içe yerleşmiş halkalara benzer. Bu üçünden birini incelemek için, diğerlerini de tanımakla mümkün olmaktadır (İsmailova, 2007: 575). Farklı dönemlerde, geniş coğrafyalarda hayatlarını sürdüren ve büyük devletleri yöneten Türk boylarından biri olan Kırgız Türklerinin (Dıykanbayeva, 2011: 182) tarihi süreci şu dönemlere ayrılmaktadır:

- 1) Gök Türkler Dönemi (552-603)
- 2) Hanlıklar Dönemi (744-1876)
- 4) Rus Çarlığı Dönemi (1876-1917)
- 5) SSCB Dönemi (1917-1990)
- 6) Bağımsız Kırgız Cumhuriyeti 1991

Çin kaynaklarına göre, Türk halkları içinde en eski geçmişe sahip toplum, M. Ö. 201 yılına kadar uzanan tarihteki ilk Kırgız Türkleridir ve Güney Sibirya'nın Yukarı Yenisey bölgesinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kırgız adı VIII. yüzyıldaki Orhun yazıtlarında da geçmektedir. Kırgızların bir kısmının X. yüzyıllarda diğer kısmının ise daha sonra XVI-XVII yüzyıllarda Altay'dan Tyan-Shan'a göç ettikleri bilinmektedir (İnan, 1987: 40). Tarih, kültür ve din gibi Türk toplumunun genel özelliklerini günümüze kadar koruyup gelen Kırgızlar daha sonra XVIII. yüzyılın başında bu bölgelerde hakim olan Hokand Hanlığına bağlanmışlardır. Hokand Hanlığının nüfusunun önemli bir kısmını Kırgızlar teşkil etmişler (Gömeç, 2006: 133) ve zamanla devletin yönetimini üstlenmişlerdir.

Çin, Rusya ve İngiltere üçlüsünün arasındaki çatışmalara sebep olan bir bölgede uzun zaman Ruslar hükmettikleri için, Orta Asya tarihi Rusya tarihiyle yakından ilişkili olarak değerlendirilebilir.

Rusya Çarlığı'nın Orta Asya topraklarını işgal etmesi XVI. yüzyılda başlamıştır. Güçlü bir direnmelere rağmen, XIX. yüzyılda Rus çarlığı Hokand Hanlığını ortadan kaldırmıştır. Hokand Hanlığı'na bağlı olan boylar halinde yaşayan Kırgızlar, bu tarihten itibaren Rus İmparatorluğunun hâkimiyeti altına girmek zorunda kalmıştır (Koldys, 2002: 521).

1917'de Komünist Bolşevik Partisi tarafından Çar devrilip, onun yerine Sovyetler Birliği kurulmuştur. Birliğe dahil olan tüm topluluklar Ruslaştırma politikasına göre parçalanmış, mikro milliyetçilik anlayışı ile ötekileştirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın politikasında “böl ve yönet” yöntemi uygulanmış olup, halkın milli, dini ve kültürel kimliğini etkileyen önemli unsurları kullanılmıştır. Yönetimin buradaki asıl amacı, kendi egemenliklerinin garantisiydi. Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan,

Türkmenistan gibi mikro milletlerin ortaya çıkması, Müslüman Türk halklarını biçimlendirmede önemli bir unsur olmuştur (İnan, 1987: 41).

Aile Yapısı: Toplumlar gelenekselliğe veya muhafazakarlığa ne kadar sıkı bağlı olsa bile, her toplum veya her kültür mutlaka değişime uğrar. Ve her ne kadar değişmesine rağmen, kurumların temeli kalıcı olduğu için sadece içeriği değişebilir (Fichter, 2011: 194). Aile dinamik şekildedir ve bunu onun mikro ve makro yaşamını biçimlendirme fonksiyonu açıklamaktadır. Sosyal hayattaki kültürel, politik ve ekonomik gibi değişimler aileye yansıyor, onu farklı yönlerde etkilemektedir. Aile ise bu değişimdeki toplumu da, o toplumun üyelerini de yansıtan aynasıdır (TAA, 2011: 3-21). Bilindiği gibi, 1991 yılında Kırgızistan'ın tarihinde değişim veya dönüşüm noktası gerçekleşmiştir. Pazar ekonomisi, piyasa serbestliği halkı çok etkilemiştir ve insanlar daha özgür davranmaya başlayıp, bireysellik ön plana çıkmıştır. Bireyselliğin öne çıkmasıyla, bireysel ihtiyaçlar önemsenip, aileye de etki etmiştir. Fakat eski aile hayatının prensipleri, dayandığı dini, tarihi, hukuki, milli ve içtimai temelleri, henüz tam erozyona uğramamıştır.

Kırgız toplumundaki aileler genel olarak diğer milletlerin aileleri gibi, tarihi süreç içerisinde pek çok dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm elbette dolaylı olarak toplumsal ilişkilerde de bir dönüşüm beraberinde getirmiştir. Kırgız ailesinin esas en ilkel devirlere, ilkel cemaatlerin oluşumu evresindeki etnik genellemelere takılır, o boyların gelişmesi sonucu Kırgız halkı oluşmuştur (Abramzon, 1999: 153). Kırgızlarda ailenin ortaya çıkışı etnos olarak yerleşmiş, kabilecilik yapısından başlayarak devlet seviyesindeki aile yapısına kadar mevcut olduğu tarihi bilgilere dayanılarak bilinmektedir. Demek, Kırgızlarda ailenin kabilecisel yapıda başlayıp, bölgesel olarak akrabalık ilişkileri ortaya çıktığı andan itibaren meydana geldiğini söylemek daha uygun olabilmektedir (Iysaeva, 2003: 5).

Eski Türk topluluklarında aile, toplumun temeli olarak algılanmış ve aileye kutsiyet atfedilmiştir. Onlar gök kubbeyi devletin kubbesi olarak, çadır kubbesini ise ailenin örtüsü olarak kabul ettikleri için devlet sistemi gök kubbeye, aile sistemi ise çadır kubbesine bağlıydı. Dolayısıyla Türk boylarında devlet sistemiyle aile sisteminin ortasında pek fark yoktu (Yaşar ve Ekici, 2014: 213). Türk ailesi temelde kan akrabalığına dayanmaktadır ve dünyanın her köşesine kadar yayılmalarına rağmen aileye verdiği önemden dolayı varlığını sağlam korumuştur. Buna başka topluluklarda karşılaşmayan Türk dilindeki akrabalık bağlar ile ilgili kavramların çokluğu kanıt olabilmektedir (Kafesoğlu, 1998: 228).

Sovyetler dönemindeki araştırmacıların çoğu o bölgedeki Özbekler, Tacikler gibi yerleşik olsun, Kırgızlar, Kazaklar, Türkmenler gibi yarı ve tam göçebe olsun bu halkların hepsinin ataerkil geleneksel-geniş aile tipinde olduğu fikrini savunurken, Batrakov (bkz. 1930: 131) sadece yerleşik halkların tarım işlerinde kalabalık aile üyelerine ihtiyacından dolayı bu aile tipinde olduğunu, göçebe halkların, özellikle Kırgızların çekirdek aile tipine ait olduğunu belirtmiştir (Cumagulov, 1960: 16). 1979 yılında yapılan araştırmalarda Orta Asya halklarının aile üyelerinin sayısına bakıldığında, Özbekler (5,8-7), Tacikler (6-6,8), Türkmenler (5,9-6,5), Kırgızlar (4,8-5,8), Kazaklar (5-5,7) ortalamasını oluşturmuştur (BAE, 1990: 475).

Ekim İhtilâlî (1917’de Çarlık Rusyası’nın Lenin önderliğindeki Bolşevikler tarafından devrilerek, iktidarın Bolşeviklere geçmesi ve Sovyet Birliğinin kurulmasına yol açan olay) ne bir yeni millet yaratmayı başarabilmiştir, ne de dinden toplumu kurtarabilmiştir. Bu birliğe üye olan toplulukları ne kadar değiştirmeye çaba harcandıysa bile, tüm düğün, ölüm gibi merasimlerini kendi milli ve dini değerlerine uygun şekilde devam ettirmiştir. Hatta Rus ve Kırgız mezarlıkları ayrı-ayrı olup, müslümanların mezarlarında “hilal, koçbaşı” gibi semboller, Hristiyanların mezarlarında ‘kızıl haç ve

kızıl yıldız' motifleri yer almaktadır (Karadovut ve Aksoy, 2004: 6). 1919 yılının sonlarına doğru tüm halkın kolhozlaştırılması (kolhoz- kolektif tarımcılık, kolhozlaştırılma-tüm toprağın ve mal-mülkün devlete ait olması ve köylülere sadece kiraya verilmesidir) başlamıştır. Bunun sonucunda ülkede özel ne varsa ortaklığa dönüştürülmüştür, sınıf ayırımı kaldırılıp, yeni Sovyet aile şekli ortaya çıkmıştır (Cumagulov, 1960: 47).

Kolhozlaştırma sürecinde düşük gelir, yetersiz beslenme gibi maddi sıkıntılar halkın ekonomik durumunun daha da zayıflamasını tetiklemiştir. Böylece hızlı endüstrileşme ve savunma gücü yükseltilmiştir. Bu yaşanan zorluklar insanların hem manevi yönünü, hem de maddi yönlerini sarsmıştır. Kötü yaşam şartlarından dolayı insanlar kendilerini avutmak amacıyla içkiye yönelmişlerdir. İçkiye düşkünlük 1930'lardan önce Rusya'da, sonra Türkistan'ın tüm bölgelerine yayılarak günümüze kadar ulaşmıştır. O dönemlerde insana değer verilmemiş, sadece devletin çıkarları çok önemsenmiştir. Yönetim tarafından her türlü zorbalıklar sınırsız uygulanmıştır (Kara, 2013: 33).

Sovyetler Birliği döneminde geleneksel örf-adetlerini açık bir şekilde yaşayamayan Kırgız toplumu, yapılan engel ve zorluklara rağmen, direnerek toplumsal değerlerinin çoğunu günümüze kadar koruyabilmiştir. Verilen mücadeleler neticesinde milli ve dini değerlerinin çoğu korunmuş olsa da, bazıları önemini kaybetmiş, bazıları ise tamamen unutulmuştur (Polat, 2002: 551). İnsanların yaşam şekilleri, davranış tarzları ve çevresine olan yaklaşımları araştırmanın konusu bakımından da köklü etkileri vardır. Bunun gibi değişimlerden aile yapısı da büyük derecede etkilenmiştir. Toplum aile içi çatışmaların yeni türleri, boşanma sayısındaki artışlar ve farklı cinayetler, sokak çocukları gibi sorunlarla problemlerle mücadele vermektedir. Aile yapısının güçlendirilmesi kültürel değerlere, dinî adetlere da bağlıdır (Türkdoğan, 1991a: 34).

Kırgızistan 1991’de egemenliğine ulaştıktan sonra yaşanan sosyo-demografik ve ekonomik dönüşümler, insanların özel hayatlarını, aile ve akrabalık bağlarını da etkilemiştir. Bunun yanı sıra toplumun temel kurumu olan ailenin yapısını da etkileyerek, onun geleceğine dair endişeleri de beraberinde getirmektedir. Bu süreçte, aile bireylerinin işlevleri değişime uğrayarak, yeni yaşam biçimleri ortaya çıkmaktadır, yalnız başına yaşayan insanların sayısı gittikçe yükselmektedir. Evliliklerin yerine birlikte yaşamak, aynı cinslerin birliktelikleri, dağılmış ailelerin sayısının artması ve anne babadan ayrı olarak büyümekte olan çocukların oranındaki artışlar ile birlikte toplumun anlayış biçimi de değişimlere maruz kalmaktadır. Günümüzde ailenin bu gibi sorunları sosyal bilimcilerin gündeminde geniş yer tutmaktadır (Duman, 2012: 21).

Günümüzdeki küreselleşme süreci demokratik bir ülke olan Kırgızistan Cumhuriyetinin de kimliğini ve değerlerini negatif yönleriyle etkilemektedir. Tüm dünya ülkelerinde kaçınılmaz olan bu durumlara (aile kurumunun kaybolma tehlikesi, bireyselleşme, madde kullanımı ve AIDS gibi hastalıkların yaygınlaşması) Kırgızistan Cumhuriyeti de çözüm arama çabasındadır. Çünkü toplumsal değerlerin gelecek nesle aktarılması, yeni düzene uygun şekilde yaşatılması bakımından büyük bir öneme sahiptir (Koçkunov, 2002: 544).

Çalışmada Kırgızların Sovyet yönetimine kadarki eski dönemlerdeki aile yapısı, yaşam tarzı, değerleriyle ilgili Zeland (1885), Vulfson (1901), Yançuk (1891), Semyonov (1887), Makovetskiy (1886), Kraft (1900), Karuts (1810), Haruzin (1888), Grodekov (1889) gibi yabancı tarihçi, etnograflar tarafından kaleme alınan bilgilerden önemli derecede yararlanılmıştır. Onun dışında Zagryajiskiy’in “*Turkestanskije vedomosti/Türkistan Levhası*” gazetesinde 1873-1874 yıllarında yayımlanan “*Kara Kırgızlar*”, “*Ocherki Tokmaksogo uezda/Tokmok İlçesi Denemeleri*”, Saul Abramzon’un “*Kyrgyz cana Kyrgyzstan taryhy boyuncha tandalma emgekteri/Kırgız ve*

Kırgızistan Tarihi ile ilgili Seçme Eserler”, Fyodor Fielstrup’un “*İz obryadovoi zhizn’i Kirgizov nachala XX veka/ XX. yy Başından İtibaren Kırgızların Ritüel Hayatları*”, Nadejda Dyrenkova’nın “*Brak, termini rodstva i psihicheskie Zaprety u Kyrgyzov/Kırgızlarda Evlilik, Akraba Terimleri ve Zihinsel Engellemeler*”, Cumagulov’un “*Semya i Brak u Kirgizov Chuiskoi Doliny/Çüy Vadisi Kırgızlarında Aile ve Evlilik*” adlı çalışmaları Kırgız toplumundaki aile ve evlilik ile ilgili bilgileri içermiş olup, tezde faydalanılmıştır.

Tez, “teorik”, “nicel” ve “bulgular” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Teorik kısmında “Aileye Genel Bakış”, “Aile Tipleri”, “Ailedeki Roller”, “Evlilik”, “Aile İçi ve Akraba İlişkileri”, “Boşanma”, “Değerler” adı altındaki ana başlıklar yer almaktadır. Kırgızistan’da yaşayan milletlerin psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik yönlerini düşünerek, aile yapıları ile beraber aile değerleri de ortaya konulmuştur. Kırgız toplumundaki aileler ana hatlarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Teorik bölümün önemli kısmını sosyo-ekonomik değişim sürecindeki Kırgız ailesinde yaşanan değişimler ve bu değişimleri ortaya çıkaran olgular oluşturmaktadır. Anket neticesinde ortaya çıkan bulgular istatistik bilgiler ile karşılaştırılarak çalışmanın son bölümünde yer almıştır.

Çalışmanın “Aileye Genel Bakış” kısmında ailenin kısaca tanımı, işlevleri ve aileye sosyolojik yönden (kuramsal çerçevede) bakışla ilgili bilgiler bulunmaktadır. “Aile Tipleri’nde” ise ailenin gelişim süreçlerinden tiplerine ve boyutlarından geniş şekilde bahsedilmektedir. Sonraki ana başlıklarda aile içindeki roller aile tiplerine göre, evlilik aşamaları, Kırgız toplumunda akraba ilişkilerine çok önem verildiği için bundan da biraz bahsedilmektedir. Boşanma olayı ve değerler ile ilgili geniş bilgiler bunları takip etmektedir.

Tezin sonuç kısmında, Kırgız toplumunun gelişim sürecinde kendisinin bazı yönlerini yenileyen, bazı yönlerini ise temelden değiştiren aile yapısı, manevi kültürü, örf

ve adetleri (geleneksel ve dini inancı, evlilik törenleri, sosyal ilişkileri) kısaca değerlendirilmiştir. Yani, Kırgız toplumunun aile değerleri, kültürü, hayat tarzı ideolojik olarak devamlı yenilenmesinden başlayarak, sağlam aileye, akraba-aksakallık ilişkilerine olan bağlılığı, vatanına olan sadakati ve babalardan devam edegelen değerleri nesilden nesile aktararak yaşattığı özet olarak sunulmaya çalışılmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU ve PROBLEMİ

Aile, toplumu oluşturan temel sosyal bir kurumdur. Aile kurumunun varlığı ilkel kavimlere kadar dayanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde toplumlara göre çeşitli kültürel ve sosyal değişim söz konusu olmakla beraber aile kurumu günümüzde de önemini kaybetmemiştir. Aile, sosyal, kültürel, ekonomik ve ahlaki yönleriyle çok sayıda çalışmanın araştırma konusunu oluşturmuştur. Biz de bu çalışmada aile kurumunu din sosyolojisi açısından ele almayı amaçlamaktayız. Çalışma, üyesi olduğum Kırgız toplumunun değişim sürecindeki sorunlarının en başta gelenlerinden biri olduğuna inandığım aile yapısı ve değerleri Kırgız toplumu çerçevesinde gelişim süreçlerine göre araştırılmış ve bu süreçlere göre konular edinmiştir.

Teorik kısımda aileyle ilgili genel bilgilerden kısaca bahsedilmiş olup, çalışmanın asıl temelini oluşturan ülkenin bağımsızlık sonrası günümüze kadarki dönemde aile yapısı ve değerlerinde meydana gelen değişimler konusu üzerinde durulmuştur. Sovyetlerin Ruslaştırma politikası sonucu Sovyetler Birliğinde olan diğer toplumlar gibi Kırgızlar da kendi kültürel ve manevi değerlerini yaşatma konusunda büyük baskılara maruz kalmışlardır.

Kırgız toplumundaki aile yapısı ve değerlerinin dönemlere göre incelenmesiyle birlikte ailenin dini yönü, din ile ailenin ilişkisi de incelenmiştir. Anket sorularından elde edilen verilere göre, Kırgızların din anlayışının halk arasında hep devam edegelen ve uygulanan şekilci, gelenekselleşmiş özellikte olduğu anlaşılmıştır. Ailenin korunması,

çocuklara iyi eğitim verilmesi, dini değerlerin ve kültürel kimliğin ebeveynler tarafından yeni nesle aktarılması bugünkü toplumun en önemli sorunlarını oluşturmaktadır. Bazı toplumlar bu konularda Batı'dan etkilendiği gibi, Kırgız Türkleri de Ruslardan etkilenmiştir. Sovyetlerin asıl amacı o bölgedeki halkları milli kimliklerinden ayırıp, yerine Sovyet-Rus kültürünü yerleştirmekti. Bundan dolayı, Türkistan halkını kendi topraklarından sürüp, Rus dilini ortak kullandırarak, tarihini, adetlerini, dinini ve kültürel değerlerini devam ettirmesine, onları gelecek nesillere aktarmasına engel olmuşlardır. Buna boyun eğmeyenler halk düşmanı ilan edilerek linç edilmiştir.

1. Kırgızlar bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, kendi sosyal-kültürel değerlerini yeniden yaşatmalarına imkân doğmuştur.
2. Kırgız toplumundaki aile kurumunda geleneksel dini inançlara ait uygulamalar etkisini korumaktadır.
3. Kırgız toplumunda devam etmekte olan iş gücü göçü aile yapısını etkilemektedir.
4. Kadınların ilk evlilik yaşında düşüşler görülmektedir.
5. Evlilik şekillerinden biri olan kaçırma olayında artışlar yaşanmaktadır.
6. Kırgız toplumunda birden fazla eşle evlenme şekli yaygınlaşmaktadır.

Bu durumda araştırmanın problemi Kırgız toplumundaki aile yapısını ve değerlerini bu çerçevede incelemektir. Böylece araştırmamız, modern ve seküler bir kültür ortamında bulunan yeni nesillere toplum değerlerini aktararak, ailenin sağlam olmasının toplumdaki sorunların çözülmesinde çok önemli olduğu tezi üzerinde durmaktadır. Uygulamalı araştırma bölümünde ise tüm toplumu temsil ettiği düşünülen örneklem grubundan bilgiler alınmıştır. Bu bilgiler önceden hazırlanmış olan sorular yoluyla, anket yöntemi aracılığıyla öğrenilmiştir. Sonra veri olarak sınıflandırılıp, süreçleriyle birlikte kaynak ve alan araştırmalarına dayalı biçimde ele almıştır. Bağımsızlık sonrasında günümüze kadar gelen süreçte yaşanan bu sosyo-ekonomik, psikolojik durumlar, demografik dönüşümler doğal şekilde aile yapısına da etki etmiştir.

Aile kurumu kendi işlevlerini tam olarak yerine getirmede zorluklar yaşamıştır ve toplumu da geriye çekmiştir. Dolayısıyla tek ebeveynli aile, nikâhsız aile, aynı cinsten oluşan aile boyutları ortaya çıkmıştır. Çalışmadan maksat din sosyolojisi literatürüne ve Kırgızistan toplumunda yaşanan aile hayatını ve değerlerinde ortaya çıkmış olan değişimleri ortaya çıkarma çalışmalarına katkıda bulunmak, bunun sebeplerinin tespiti ve çözüm yollarını bulmaktır.

Günümüzde farklı nedenlerden dolayı dünya hızlı bir şekilde küresel yapıya dönüşmüştür. Bu değişim süreci içerisinde ailenin rolünün tespit edilmesi gerekmektedir. Aile, tarihin her döneminde sosyal bir kurum olarak insan hayatına eşlik etmiştir. Toplumun sağlıklı olması, aile yapısının ve değerlerinin sağlıklı olarak devam ettirilmesi demektir.

Araştırmanın öncelikli amacını, çalışmanın konusunu oluşturan “Kırgız Toplumunda Aile ve Ailenin Değişen Yaşam Döngüsü”nü genel hatları ile birlikte ortaya koymaktır. İkinci amacını, buna ek olarak yapılan tespitlere göre sorunların çözümüne yönelik uygulanabilir çözüm önerilerini geliştirmektir. Dolayısıyla bu çalışmanın birkaç temel amacı vardır. Öncelikli olarak, Kırgız toplumundaki aile kurumunun geçmişten günümüze kadar devam eden sürede aile yapısının aşamalarını ve günümüze kadar dönemde ortaya çıkan değişimini geniş şekilde anlatmak, devam etmekte olan sosyo-demografik durum ile aile değişimini ortaya koymak, aile içindeki aile üyelerinin kendi aralarında ve aile dışındakilerle olan ilişkilerindeki yaşanan sorunların çözümlenmesini ve unutulmakta olan değerlerin yeniden canlandırılmasını bilimsel olarak ortaya koymak çalışmanın amacıdır.

“Kırgız Toplumunda Aile ve Ailenin Değişen Yaşam Döngüsü” adı altındaki bu tez çalışması Kırgızistan’ın bütününden örnek grup seçerek, Kırgızistan’daki ailenin bağımsızlık sonrasında günümüze kadar yaşamış olduğu değişimini verilere dayanarak

inceleyen bir araştırma dır. Araştırmanın içerdiği deneysel verilerin bundan sonra yapılacak benzer çalışmalarda araştırmacılara kolaylık sağlayacağı mit edilmektedir. Toplumdaki bu sorunlar uygulama aracılığıyla renilerek, sorunlara da çözüm bulunabileceği midindeyiz.

2. ARAşTIRMANIN AMACI

“Kırgız Toplumunda Aile ve Ailenin Değişen Yaşam Döngüsü” konulu bu alışma Kırgız toplumundaki aile ve değerlerini eski dönemlerden başlayıp günümüze kadar olan değişim ve gelişim süreçleriyle birlikte kaynak ve alan araştırmalarına dayalı biçimde ele almıştır. Bağımsızlık sonrasından günümüze kadar gelen süreçte yaşanan bu sosyo-ekonomik, psikolojik durumlar, demografik dönüşümler doğal şekilde aile yapısına da etki etmiştir. Aile kurumu kendi işlevlerini tam olarak yerine getirmede zorluklar yaşamıştır ve toplumu da geriye çekmiştir. Dolayısıyla tek ebeveynli aile, nikâhsız aile, aynı cinsten oluşan aile boyutları ortaya çıkmıştır. Çalışmadan maksat din sosyolojisi literatürüne ve Kırgızistan toplumunda yaşanan aile hayatını ve değerlerinde ortaya çıkmış olan değişimleri ortaya çıkarma çalışmalarına katkıda bulunmak, bunun sebeplerinin tespiti ve çözüm yollarını bulmaktır.

Günümüzde farklı nedenlerden dolayı dünya hızlı bir şekilde küresel yapıya dnşmştir. Bu değişim süreci içerisinde ailenin rolünün tespit edilmesi gerekmektedir. Aile, tarihin her döneminde sosyal bir kurum olarak insan hayatına eşlik etmiştir. Toplumun sağlıklı olması, aile yapısının ve değerlerinin sağlıklı olarak devam ettirilmesi demektir.

Araştırmanın ncelikli amacını, çalışmanın konusunu oluşturan “Kırgız Toplumunda Aile ve Ailenin Değişen Yaşam Döngüsü”n genel hatları ile birlikte ortaya

koymaktır. İkinci amacını, buna ek olarak yapılan tespitlere göre sorunların çözümüne yönelik uygulanabilir çözüm önerilerini geliştirmektir. Dolayısıyla bu çalışmanın birkaç temel amacı vardır. Öncelikli olarak, Kırgız toplumundaki aile kurumunun geçmişten günümüze kadar devam eden sürede aile yapısının aşamalarını ve günümüze kadar dönemde ortaya çıkan değişimini geniş şekilde anlatmak, devam etmekte olan sosyo-demografik durum ile aile değişimini ortaya koymak, aile içindeki aile üyelerinin kendi aralarında ve aile dışındakilerle olan ilişkilerindeki yaşanan sorunların çözülmesini ve unutulmakta olan değerlerin yeniden canlandırılmasını bilimsel olarak ortaya koymak çalışmanın amacıdır.

“Kırgız Toplumunda Aile ve Ailenin Değişen Yaşam Döngüsü” adı altındaki bu tez çalışması Kırgızistan’ın bütününden örnek grup seçerek, Kırgızistan’daki ailenin bağımsızlık sonrasında günümüze kadar yaşamış olduğu değişimini verilere dayanarak inceleyen bir araştırmadır. Araştırmanın içerdiği deneysel verilerin bundan sonra yapılacak benzer çalışmalarda araştırmacılara kolaylık sağlayacağı ümit edilmektedir. Toplumdaki bu sorunlar uygulama aracılığıyla öğrenilerek, sorunlara da çözüm bulunabileceği ümidindeyiz.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

18 yaşını doldurmuş Kırgızistan vatandaşı olan gönüllü yetişkinler üzerinde yürütülen bu çalışma anket tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Bu tezde, örneklem olarak yedi bölgeden meydana gelen ülkenin her bir bölgesinden seçilmiş olan araştırma grubundan elde ettiğimiz verilere dayanarak, başlangıçtan günümüze kadar, özellikle 1991 egemenlik döneminden günümüze kadar süreci kapsayan dönemde Kırgızistan aile yapısı ve değerlerinin değişimi anlatılmaya çalışılmıştır. Bu konuda hazırlanmış çalışmalar vardır fakat bu tez diğerlerinden farklı olarak, yukarıda da bahsedildiği gibi, aile kurumuna din sosyolojisi alanından bakılarak hazırlanmıştır.

Çalışmada toplumdaki değerlerin ailedeki yerinden ve etkilerinden genel olarak bahsedilmiştir. XX. yüzyılın ilk yarısında halkın göçebe hayattan yerleşik hayata geçmesiyle, Kırgız toplumunun etno-kültürel ve sosyo-ekonomik yönlerinde değişimler ortaya çıkmıştır (Koçkunov, 2002: 550). İlk dönemlerde geleneklerine sıkı bağlı olan, daha sonra Rus kültürünün gelmesiyle adet ve değerlerinden kopartılmaya çalışılan halkın, 70 yıl sonra tekrar o değerlerini yaşamada özgür bırakılması ve bu dönemler arasındaki farklar kısaca anlatılmıştır. Çarlık Dönemi, Sovyet Dönemi ve Egemenlikten günümüze kadar süreci kapsayan günümüz Egemen Kırgızistan olmak üzere Kırgız halkının tarih boyunca üç büyük değişim süreci dikkate alınarak konular incelenmiştir. Araştırma, yaşanan değişimin günümüzde ulaştığı noktayı anlatması nedeniyle büyük bir öneme sahiptir.

Çalışmada bağımsızlıktan günümüze kadar devam etmekte olan değişimler veriler aracılığıyla sunulmuş olup, ilerideki bunun gibi konudaki çalışmalara ve Kırgız toplumunun evlilik ve aileye ilişkin göreneklerini daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır. Araştırmanın önemi birkaç madde halinde sıralanabilir:

-Kırgız Toplumundaki bu konuları çalışmakla sadece bu ülkenin değil, aynı zamanda diğer komşu ülkelerin de karşılaştıkları aile ile ilgili sorunların genel bir çerçevesini çizmektir.

-Günümüze kadar olan tarihsel sürecin karşılaştırmalı analizinin geniş olmasa da yapılması önem taşır. Bunun gibi tarihsel, sosyolojik ve uygulamalı bir çalışma Kırgız toplumunun tanınmasında geniş bir perspektif sunacak ve gelişen sosyal olayları daha açık ve objektif olarak değerlendirmemize yardımcı olacaktır.

-Aile ve değerler açısından çok fazla olmasa bile, ailenin farklı yönleri üzerinde pek çok çalışmalar vardır elbet. Çalışmaların geneli ülke içinde yapılıp, yurtdışı çalışmasında

ülkeye bakış daha farklı olduğu için, her iki türlü çalışma karşılaştırılarak incelenirse, daha iyi sonuçlar verebilir.

-Toplumdaki ailelerin parçalanması, değerlerinden uzaklaşmaları her şekilde devam etmektedir. Böyle bir toplumun üzerinde en çok modernizmin, medya ve internet gibi teknolojilerin etkisi büyüktür. Fakat hayat bunları yaşamaya mecbur bırakmaktadır. Ülkede ekonomik şartlar ağır, önyargı, din eğitimi alma konusunda sınırlılıklar vardır. Kırgız ailelerinin aile ve değer sorunlarının nedenlerine çözümler üretmede nasıl önlemlerin alınması gerektiğini kısaca tespit etmek de bu araştırmanın önemini meydana getirmektedir.

-Çalışma, Kırgız toplumuna ve Din Sosyolojisi alanına bir katkı sağlayacaktır.
yorumlanmıştır.

4. HİPOTEZLER

Çalışma, “Kırgız Toplumunda Aile ve Ailenin Değişen Yaşam Döngüsü” eksik ve fazla yönleriyle günümüze kadar varlığını devam ettirip gelmesi varsayımına dayanmıştır. Bu genel varsayım, aşağıda sıralanan alt varsayımları içermektedir:

1. Aile parçalanmasının ilk sebepleri ekonomik sorunlara dayanmaktadır.
2. Çiflerin boşanmasında çocukların olması boşanmaya engel olan ilk nedenlerdendir.
3. Ailede şiddete maruz kalanlar genellikle kadınlardır.
4. Kadınların eğitim düzeyi daha yüksektir.
5. Çocuk sahibi olmanın ilk faktörü aile büyüklerinin isteğidir.
6. Egzogami (dışarıdan evlenme) günümüzde de devam etmektedir.
7. Cinsiyet ile meslek arasında farklılaşma vardır.
8. Bağımsızlıktan sonraki dönemlerde kadınların evlilik yaşında düşüşler yaşanmaktadır.

9. Eşle tanışma şekli en çok birinin aracılığıyla gerçekleşmektedir.
10. Evlilikte başlık parası hala etkinliğini korumaktadır.
11. Yakınlara en çok doğum gününde hediyeler verilmektedir.
12. Anne-baba yaşlanınca ailenin en küçük oğlunda kalmaya devam edilmektedir.
13. Ölümden sonra dirilişe inanılmaktadır.
14. Nikahlı olmadığı kişiyle aynı evde kalınmamaktadır.
15. Dualarda bazen Manas'ın ruhu gibi ruhlar anılmaktadır.
16. Çocukların İslam dinini öğrenmesi için dini kurumlara (Medrese) gönderilmektedir.
17. Evlenilecek kişinin Müslüman olması önemsenmektedir.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

5.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma Kırgızistan'daki aile ve değerlerinin dini yaşam ile ilişkisinin tanımlanmasını ve farklı değişkenler bakımından karşılaştırılmasını sağlamak maksadıyla tarama modelinde betimleyici bir araştırma olmaktadır.

Tarama modeli geçmişten günümüze kadar devam eden bir durumu var biçimiyle betimlemeyi hedefleyen yaklaşım olarak bilinir (Karasar, 2005: 77). Araştırmanın konusunu oluşturan olay, insan veya nesne, kendi şartları çerçevesinde var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onlar hiçbir şekilde değiştirilmez ve etkilenmez.

5.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, Kırgızistan'ın yedi ili oluşturmaktadır. Örneklem ise bu yedi ilden alınan 600 kişilik örneklemden oluşmuş olup, amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır.

18 yaşını doldurmuş Kırgızistan vatandaşı olan gönüllü yetişkinler üzerinde yürütülen bu alan çalışması nicel araştırma tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Bu tezde, örneklem olarak yedi bölgeden meydana gelen ülkenin her bir bölgesinden seçilmiş olan araştırma grubundan elde edilen verilere dayanılarak, başlangıçtan günümüze kadar, özellikle 1991 egemenlik döneminden günümüze kadar devam etmekte olan Kırgız toplumundaki aile yapısı, değerleri ve değişimi anlatılmaya çalışılmıştır.

XX. yüzyılın ilk yıllarında Kırgızların göçebelikten yerleşik hayata geçiş döneminin sona ermesiyle toplumsal ve kültürel yapıda ciddi değişiklikler ortaya çıkmıştır (Koçkunov, 2002: 550). Çarlık Dönemi, Sovyet Dönemi ve son yaklaşık 30 yılı kapsayan günümüz Egemen Kırgızistan olmak üzere Kırgız halkının tarih boyunca üç büyük değişim süreci dikkate alınarak konular incelendi. Araştırma, yaşanan değişimin günümüzde ulaştığı noktayı anlatması bakımından büyük bir öneme sahiptir.

Kırgızistan'ın yedi bölgesi (Batken, Celalabat, Çüy, Narın, Isık-Köl, Oş, Talas) ve yurtdışında bulunan on sekiz yaşını doldurmuş Kırgız vatandaşları yapılan araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Tarafımdan hazırlanan anket amaçlı örneklem, takip edilerek 2015 yaz döneminde uygulanmıştır. Tez 1991'den günümüze kadarki süreçte aile ve değerlerinde ortaya çıkan değişimler üzerinde odaklandığından dolayı 18 yaş ve üzerinin sorulara cevap vermesi uygun görülmüştür.

Araştırmanın örneklem seçiminde yedi bölgenin kullanılması, illerin her birinin Kırgızistan'ın birbirinden farklı kültürü olan büyük bölgeleri olmasından

kaynaklanmaktadır. Böylece bütün Kırgızistan'ı göz önünde bulundurarak, Kırgız ailesinin gerçeğe daha yakın bir resminin çıkarılması uygun görülmüştür. Büyük bölge olarak Çüy, ülkenin başkenti olan Bişkek şehrinin yerleşimi bakımından, daha çok sosyo-ekonomik düzeyi yüksek, daha modern kesimin oturduğu bir il olarak göze çarpmaktadır. Oş, Kırgızistan'ın ikinci başkenti, Güney bölgenin merkezi ve daha muhafazakâr yerleşim birimi olarak bilinmektedir. Diğer beş bölge ise merkezden uzaklaştıkça birbirinden farklı yaşam tarzlarının olduğu yerleşim birimleri görünümündedir.

Anketlerin uygulanması sırasında bölgelerdeki nüfus sayısı göz önünde bulundurulmuştur. Yani bölgelerin nüfusuna göre anket sayısı belirlenmiştir. Güney ve Kuzey bölgelerin yaşam tarzlarında gösterdikleri bazı farklılıklar dikkate alınarak, araştırmanın güvenilirliği ve araştırma için seçilen örneklemin evreni temsil etme oranı yükseltilmeye çalışılmıştır.

5.3. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan gönüllülerin cinsiyetleri, öğrenim durumları, mesleği, yaşı, ekonomik durumlarıyla ilgili bilgileri toplamak maksadıyla bilgi formu hazırlanmıştır. İstenilen bilgilerle ilgili maddeler seçenek şeklinde sunularak kendisine uyan seçeneği işaretlemesi arzu edilmiştir.

5.4. Anket Formu ve Araştırmanın Uygulanması

Anket formunda 53 genel sorunun yanı sıra dini tutum ve düşüncelerini belirlemeyi hedef alan 11 soru yer almaktadır. Bunlardan ilk 6 tanesi olgu sorularıdır. Dini hususlardaki sorular değişkenleri ölçmeye yöneliktir. Anket çalışması 2015 yılının ikinci yarısında uygulanmıştır. Formlar Kırgızistan'daki dil problemini göz önünde bulundurarak Kırgızca ve Rusça olarak iki dilde, A4 boyutunda 4 sayfa halinde hazırlanıp 3000 adet bastırılmıştır ve Kırgızistan'ın tüm bölgelerine uygulanmıştır.

Dağıtılan anket formlarının yaklaşık 600'ü katılımcılar tarafından doldurularak teslim edilmiş, kalan 1300'ü ise hiç sebep gösterilmeksizin iade edilmemiştir. 500'ü tam işaretlenmediği, 600 tanesi ise boş verildiği için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Sonuç itibariyle 600 kişinin tam doldurduğu anket formları programa girilerek değerlendirilmiştir. Anket formuna katılımcılardan gerçek düşüncelerini yansıtma baskısı psikolojik bir baskı oluşturmaması için adlarını yazmamaları istenmiştir. Elde edilen veriler, SPSS istatistik programına tarafımdan yüklenerek değerlendirilmiştir. İstatistiksel çözümlemelerde değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ki-kare analizleriyle gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar frekans ve çapraz ilişki tablolar şeklinde sıralandırıılarak ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1. AİLEYE GENEL BAKIŞ

Aile kurumunun yapısı, fonksiyonu ve gelişim süreci diğer sosyal kurumlarla yakından ilişkilidir ve bu ilişkilerin sağlamlığı toplum için çok önemlidir. Çünkü toplumun ayakta kalabilmesi buna bağlıdır (Altınsu Sönmez, 2014: 293). Aile, gündelik yaşamın ve sosyal hayatın önde gelen birimlerinden olması nedeniyle sosyolojide hem makro hem de mikro düzlemde ele alınmaktadır. Toplumsal sürecin ilk gerçekleştiği yeri ve biyolojik yolların neticesinde insan soyunu devam ettiren aile, her yerde her açıdan değerlendirilen ve yorumlanan çalışma alanıdır. Biyolojik, psikolojik, ekonomik, sosyal, hukuksal yönleri sahip olan toplumsal bu birimde karşılıklı ilişkiler belirli kurallara bağlıdır, maddi ve manevi zenginlikler nesilden nesile aktarılır (Dündar, 2012: 40).

Aile, bir kültürden diğer kültüre ve zamandan zamana hep değişen, belli kalıpları olmayan toplumsal bir grup olarak (Sayar, 2010: 217) toplumun temel taşlarının oluşturulduğu en küçük birimdir. Toplum, kimliğini aileler aracılığıyla kazanır. Çünkü sosyal grupların ilki ailedir. Diğer ifade ile bunların meydana gelmesi önce aileyle mümkündür. Ancak yapılan antropolojik ve etnolojik araştırmalara göre, her toplum kendi kültürüne göre aile tipini ortaya koymuştur. Bu nedenledir ki bütün toplumlar ailelerden kurulduğu halde, kültürel farklılıklardan dolayı farklı farklı toplumlar olarak anılırlar. Farklı aile tipinin kendi toplumuna göre şekillendiğini ilk olarak Herodotos (m. ö. 484-425) açıklamıştır. Dolayısıyla, çağımızda sosyolojinin en önde gelen dalını da aile sosyolojisi oluşturmaktadır (Türkdoğan, 1991a: 25). Bireyle toplum arasında ilişki oluşturan ve sosyal hayatı devam ettiren temel sosyal kurum olduğu için aile, toplumun yapısında mutlak olarak vardır ve farklı özelliklere sahiptir.

Aile, çağlara göre değişmesine rağmen, sadece günümüzdeki aile üyelerini değil, geçmişteki ve gelecekteki aile üyelerini de içine almaktadır (TA, 1968: 288). Ploskih'e (2012: 163) göre aile hep akrabalık ve/veya evlilik bağı ile gerçekleşen, benzer yaşam tarzını sürdüren, ortak bütçeye dayanan, sevinç ve kederlerini birlikte paylaşan bireylerin oluşturduğu kurumdur. Hukukta ise aile, evlilik, kan ve sıhrî yönden birbirleriyle bağlanmış bir arada yaşamakta olan bireyler olarak tanımlanır (Akıntürk, 1975: 6). Kur'an-ı Kerim'in Rum süresinin 21. ayetinde ailenin sevgi ve mutluluğun unsuru olduğundan bahsedilir: *"Onda kaynaşıp huzura kavuşmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet koyması O'nun (kudretinin) dedilerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır."*

Sosyolojinin kurucularından olan Durkheim ve Marx gibi düşünürler aile kurumunu 19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan değişimlere cevap vermek zorunda kalan kurumlardan biri olarak değerlendirmiştir (Adak, 2005: 50) ve Marx ve Engels'e göre, aile kurumunda devlet ile özel mülkiyet aynı esasa dayanmakta olup, aile sınıfsal toplum ile birlikte şekillenmektedir (Göka, 2010: 137).

Temel sosyal kurumları ekonomi, din, sağlık, eğitim, hukuk, siyaset, boş zamanları değerlendirme ve aile kurumları oluşturur. Adı geçen kurumların her birinin kendine has yapıları ve işlemleri vardır. Eğer bu kurumlardan herhangi birisinde bir gelişme veya değişim ortaya çıkarsa, diğer bütün kurumlar bundan etkilenir (Dündar, 2012: 40). Aileyi diğer kurumlardan öncelikli yapan bireyler arası ilişkilerdir. Toplumsal zincirin halkalarını meydana getiren birey başka bireylerle, gruplarla ve toplumlarla sürekli etkileşim içindedir. Söz konusu toplumsal etkileşim, en az iki birey arasında gerçekleşmektedir ve bireylerin olduğu yerde ancak mümkündür.

Toplumsal hayatımızdaki aile kurumunun amaçlarına gelince Özek (2007: 11), ailenin asıl amacının, insanların bir arada hayat sürdürmelerini ve birbirlerinin temel

ihtiyaçlarını karşılayarak, sağlıklı yeni nesiller yetiştirmeleri olduğunu belirtmektedir. Aile son derece gl bir kurumdur. Tarihin her devrinde aile toplumun esasını teşkil etmiştir. Ailenin zamanla yok olacağını düşünen düşünürlerin yanıldığı ve ailenin hep varlığını koruduğu görülmektedir (Aktay, 2007: 56). Sosyal toplumu var eden aile, kendi bireyleri ve başka kurumlarla karşılıklı etkileşimi içerisinde bağlantısını sürdürerek varlığını korur. Anne, baba, ocuk gibi yeleri bulunan her ailenin kendine özgü fonksiyonları, amaçları vardır. Bu amaç çerçevesinde varlığını sürdürür. Ancak, evresel faktörlerden kaynaklanan olumsuz yaklaşımlar ve i dinamiklerin ortaya çıkarttığı işlevsizlikler nedeniyle ailede uyum sorunları meydana gelebilir (Karataş ve Kılıçarslan, 2013: 113).

Kur'an, (*İsra 17/84*) aile içi bireylerin birbirlerine olan karşılıklı sorumlulukları uygun şekilde yerine getirmeye, her meseleyi aile fertleriyle görüş alış verişinde bulunarak çözmeye yön verir. Hem kadın, hem erkek çalışma ve ekonomik faaliyetlere katılma hakkına sahiptir. Bu sayede elde edilecek kazanımların aile içi uyum, huzur, sevgi ve birliğe hak ettiği yere oturtmayı tavsiye eder. Özellikle aile büyüklerinin ailedeki çocuklara terbiye ve farklı değerlerin öğretilmesi için örnek ortam yaratmalarını buyurur. Bu faaliyetin yalnızca aileler tarafından gerçekleştirilmesini ister. Çünkü ocuklara milli ve manevi değerlerin öğretilmesi ailenin bir görevi olarak değerlendirilir (Ahmad, 2007: 209-211). Netice itibariyle İşlam dini aileden, hikmetli dini ve ilahi yaklaşım sergileyerek fitratın ve insani değerlerin korunmasını bekler. İffet, adalet, eşitlik, merhamet, sevgi, saygı, dürüstlük gibi değerlerin geliştirilmesini tavsiye eder. Yeni kuşakların yetiştirilmesini, neslin korunmasını ğtler. Güzel ahlaka, toplumsal adaba uyulması gibi dini maksatların gerçekleştirilmesini vurgular (Zhayli, 2007: 323).

Aile, farklı toplumlarda yerine getirdiği çeşitli fonksiyonları ve değişken yapısal özellikleri bakımından zaman içerisinde farklı yönlerden ele alınmıştır (Sayar, 2010:

217). Aile hayatı evlilikle başlar, sonra ise sahiplenme, kıskançlık, bencillik, servet biriktirme, bireysel iradeye sınır koyma gibi tavır ve tutumlarla evlilik şekillenir. Biyolojik ilkelere dayanan aile, daha sonra sosyal bir teşekküle dönüşerek farklı işlevleri yüklenmeye başlamıştır. Sarı'nın (2014: 24) da dediği gibi, fonksiyonlarına ihtiyaç duyulmadığı anda ailenin yapısı ya bozulur ya da parçalanır. Ailenin işlevselliğinin kanıtı, kendi içerisinde ve çevresinde gerçekleşen olayların ortaya çıkarttığı sonuçlara uyum sağlayabilme sürecidir. Fonksiyonel bir aile, fertleri arasında gelişim sürecinin zorunlu kıldığı sorumlulukların gerçekleştirilmesini ve başka paydaş kurumlar ile uyumlu olmasını gerektirir (Kasapoğlu ve Karkıner, 2012: 6).

Ailenin sahip olduğu fonksiyonlar ve aile içi ilişkilerin kapsam alanı toplumlara göre farklı ve karmaşık bir yapıdadır (Tokuroğlu, 1991: 37). İki yüz elli altı farklı toplum üzerinde antropolojik araştırma yapan Amerikalı antropolog George Murdock'a (1897-1985) göre aile, etkin fonksiyonları ile tarih boyunca tarafımızdan bilinen tüm toplumlarda mevcut olmuştur. Akrabalık ilişkileriyle geniş bir etkileşim ve iletişim ağı kurmuştur. Daha da önemlisi başka hiçbir kurumun yapamadığı doğum, yetiştirme, cinsel ve maddi ihtiyaçlarını giderme gibi temel bir takım fonksiyonları yerine getirebilen evrensel bir kurumdur (Duman, 2012: 34).

Genellikle aile, farklı düzeylerde, cinsel, duygusal ve ekonomik fonksiyonları yürüten ve toplumsal denetimi sürdüren bir kurum olarak temel ajanlardandır. Kimi durumlarda siyasi ve dini fonksiyonlar da aile aracılığıyla devam ettirilmektedir (Özen, 1990: 397). Aile kurumu toplumun, dini değerlerin korunmasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında büyük bir role sahiptir. Bireylerine kazandırdığı kimlikle aile, onları hem dış çevrenin olumsuz şartlarından korur, hem de eğitip, yönlendirir. Böylece milli ve kültürel değerlerin korunmasını, sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlar (Paçacı, 2008: 62).

Toplumsal değişim süreci aile yapısını, aile bireyleri ve akrabaları arasındaki ilişkileri de etkiler. Aile kurumunun çocukların yetiştirilmesi, temel kültürün nesillere aktarılması, rol ve cinsiyet konuları gibi temel fonksiyonları toplumlara göre farklılıklar içermesine rağmen, sadece yürütölme şekillerinde bazı farklılıkları gösterebilir (İlbars, 1990: 143).

Modernite ile birlikte ailenin bazı fonksiyonlarını kaybetse bile toplumun devamı için biyolojik, psikolojik, ekonomik, eğitim ve dinî temel fonksiyonlarını sağlam bir şekilde sürdürmektedir.

Toplumda gelecek kuşakların devamını oluşturan ve eşlerin meşru cinsel gereksinimlerini karşılayan *Biyolojik Fonksiyonu* 'dur. Eşlerin birbirine karşı duygusal yakınlıkları aileye psikolojik fonksiyonunu kazandırır. Ancak son zamanlardaki çocuk sahibi olmak istemeyen ailelerin oranındaki artışlar, soyun sürdürölmesi fonksiyonunun ailenin temel fonksiyon olarak sayılamayacağını düşündürmektedir (Göka, 2010: 135).

Bilindiği gibi ailenin en vazgeçilmez ve hiçbir başka kurum tarafından karşılanamayan fonksiyonu, *psikolojik* fonksiyonudur. Bu fonksiyon aile üyeleri arasındaki iletişim ve etkileşim yoluyla gerçekleşir. Psikolojik doyumu iletişim, etkileşim ve karşılıklı güven duygusu belirler. Nitekim ailenin değeri, sevgi ve güvenin en yoğun görölldüğü ortam olmasından kaynaklanmaktadır. Ailedeki diğer fonksiyonlara nazaran bu fonksiyon çok az değişkenlik arz eder, dolayısıyla kalıcı olan bu fonksiyon ailenin değeri daha da arttırır. Sevgi gören çocuk sağlam kimliğe sahip olur, sevgiden mahrum kalmış çocuk ise, çevresindekilere de sevgi göstermekte zorlanır (Aslan, 2002: 31; Kasapoğlu ve Karkıner, 2012: 14). Günümüzde Kırgızistan'daki ekonomik durumlardan dolayı çoğu anne babalar işgücü göçünde bulundukları için uzun zaman çocuklarından ayrı kalmaktadır. Dolayısıyla çocuklar onlarla beraber yeterince zaman geçirememektedir ve onların sevgisinden ihtiyacı oranında yararlanamayabilmektedir. Göç olgusunun

doğurduğu psikolojik şiddetler, gerilim gibi çeşitli problemler anne ve babaların ilgisine olan ihtiyacı güçlendirmektedir.

Hemen hemen ailenin fonksiyonunu yerine getirmesinde sorunlara yol açan faktörlerden biri *ekonomik fonksiyonunun* zayıflamasıdır (Saran, 1990b: 140). Günümüzde Kırgızistan'da aile bireylerinin hepsinin ekonomik üretime katıldığı yurt dışındaki farklı işlere katılması, özellikle kadınların evden uzak yerlerde çalışması çok yaygınlaşmaktadır. Ailede hem kadın hem erkeğin evden uzak yerlerde çalıştığı ve buna bağlı olarak da tüketim alışkanlıklarının değiştiği görülmektedir. Nitekim kadınların her türlü işleri yapmaya başlamasıyla rol ve statülerinde de farklılıklar ortaya çıkmıştır ve aile bütçelerine önemli ölçüde katkıda bulunmaya başlamışlardır.

Temel fonksiyonların bir diğeri ise, çocukların *eğitimi* ve toplumsal kurallara göre yetişmesinin sağlanmasıdır. Ailede yeni bireylerin dünyaya gelmesiyle birlikte ele alınması gereken önemli sorumluluklardan biri çocukların yetiştirilmesidir. Bireyin doğduktan sonra dışarıdaki çevresi ile karşılaşarak, onlarla uyum sağlama çabasına girmesi gerekmektedir. Bu çabanın ilk aşaması ailede başlar ve burada çocuk toplumsal uyum sürecine girer (Göka, 2010: 135). “Kültürleme” adı verilen bu fonksiyon eğitimin farklı bir boyutudur. Kişi dünyaya geldiği andan itibaren içinde doğduğu kültürel ortam tarafından değer, anlam ve norm itibarıyla donatılır. Bu donatım eylemi ömür boyu devam eden bir süreçtir, dolayısıyla kültürleme ve eğitim, ailenin çok önemli fonksiyonlarındandır. Ancak bu fonksiyonların varlığı ailede çocuğun olmasıyla mümkündür (Göka, 2010: 135). Bu fonksiyonun ailedeki önemi, yuva ve kimsesizler yurdunda yetişen çocuklar üzerinde rahat bir şekilde görülür (Aydın, 2000: 39).

Ailenin *Dini Fonksiyonunda* ebeveynler çocuklarına kendi dini yaklaşım ve tecrübelerini öğretmeye çalışırlar. Bu yaklaşım geleneksel geniş ailelerde yalnızca dini

konuların aktarılmasıyla kalmayıp, dini öğretileri uygulayıp uygulamadıklarının boyutunu da kapsar (Aslan, 2002: 30).

Aile bireylerinin *boş zamanları değerlendirme* alışkanlığı ailede öğrenilmeye başlar. Fakat bu fonksiyonun aile ortamında sistematik olarak uygulanması kolay değildir. Bu nedenle çocukta boş zamanları değerlendirme alışkanlığı kazanma eğitimi ailenin sosyo-kültürel ve ekonomik konumuyla yakından ilgilidir (Aslan, 2002: 30). Çocukların bahsedilen eğitim sürecinde aile büyüklerinin her ne kadar katkısı olmasına rağmen, anne-babanın etkisi daha tesirlidir. Boş zamanları değerlendirme fonksiyonuna ilişkin eğitim süreci büyük kentlerde genellikle profesyonel kurumlar aracılığıyla yürütülmektedir. Bu nedenle geleneksel geniş aile yöntemlerinden farklı bir yol izlenir (Kasapoğlu ve Karkıner, 2012: 13).

Aile, kurumsal bir yapı olarak birey sayısı ve fonksiyonları itibarıyla geçmişten günümüze sık sık değişime uğramıştır. Ancak zaman içerisinde niceliksel olarak değişimlere uğrasa da anne-baba ve çocuklar bu kurumun her zaman iskeletini oluşturmuştur. Sosyal yapıdaki vazgeçilmez bir unsur olmasından dolayı aile ve onda ortaya çıkan değişimler benzeri toplumun yapısında da değişikliklere yol açmıştır (Bayer, 2013: 105).

Başka toplumlarda olduğu gibi Kırgız toplumunda da aile, insani değerler ve kültürlerin sonraki kuşaklara aktarılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle ailenin korunması Kırgız toplumunun korunabilmesinin ve gelişiminin ön şartıdır.

Aile, ırkın devamını sağlaması açısından ve toplumu ayakta tutan en önemli yapı taşı olması bakımından Türkler, aileyi ocakla özdeşleştirmiştir. Türk boylarında ocak anlayışı aile birliğini anlatır. Dede Korkut'ta da “iyi kadın evin direği” olarak nitelenen kadın, ocağın sönmemesinde rolü büyüktür (Ögel, 1988a: 252). Aile ile ilgili bazı

eleştirilere rağmen, insanların her türlü bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek aile gibi huzurlu bir ortam daha ortaya çıkmamıştır.

1.2. AİLEYE KURAMSAL ÇERÇEVEDE YAKLAŞIM

Aile kurumunun farklı yönlerini anlamak için bazı kuramsal yaklaşımları ele almak gerekir. Her kuram, kendi yaklaşımıyla aileyi değerlendirmeye, yorumlamaya, sınıflandırmaya ve tanımlamaya olanak sağlar. Bunlardan sadece biri doğrudur denilemez, bunlar sadece konunun belli bir boyutu ya da yönünü anlama bakımından yardımcı olan araçlardır ve bunlardan kısaca bahsetmek uygun olur.

Yapısal-Fonksiyonel yaklaşım aile, fert ile toplumsal grubun arasında yaşamsal ilişkiyi oluşturan sosyal düzenin önemli unsurlarından biridir (Adak, 2005: 66). Aileye üreme yolu aracılığı ile toplumun fonksiyonunu ve devamını temin eden, toplum için gerekli olan fonksiyonları gerçekleştiren, toplumsal bütünsel düzenin bir çok içeriklerden biri olarak bakılmaktadır (bkz. Sayın, 1990: 28, Koyuncu, 2014: 45) Bu yaklaşıma göre her toplumun kurum olarak bilinen alt sistemleri vardır. Parçalardan meydana gelen toplumun parçaları kendi arasındaki etkileşimini ve sosyal sistemlerin bir dinamik uyum içinde varlığını devam ettirdiği düşünülmektedir, yani sistem içindeki gelişmeler başkasının işleyişine engel olmamaktadır. Bu yaklaşım, birbirleriyle karşılıklı etkileşim (örneğin; aile-işyeri grupları ve aile bireyleri arasındaki) içinde olan ve parçalardan meydana gelmiş dinamik bir sistemdir. Sonuç itibariyle bu kuramcılara göre, aile toplumun bütünlüğünü sağlayan bir kurumdur (Güçlü, 2012: 73; Karkıner ve Kasapoğlu, 2011: 8) ve bu kuramcılarının fikirlerine göre, toplumun ayakta kalabilmesi için aile de toplumsal fonksiyonlara destek olmalıdır. Böylece aile bu toplumsal fonksiyonlardan birini üstlenir. Fonksiyonel-işlevsel yaklaşımın en çok eleştirilen yönü ise değişimdir.

Çatışma Kuramı, aile bireylerinin arasındaki güç ve kaynakların yönetimi ile ilgili örneğin, aile içi şiddet, evlilik sorunları gibi meselelerle ilgilenir. Bu kurama göre aile içi çatışma kaçınılmazdır, çünkü aile üyelerinin arasında otorite hiyerarşisi olduğu için bu durum eşitsizliği doğurmaktadır. Bu bakış aile içinde olumsuz sonuçları yarattığı gibi aynı zamanda olumlu neticeleri de meydana getirebilmektedir (Yaşar Ekici, 2014: 212).

Sembolik etkileşim kuramı, aile içi ilişkilerin sürekli olarak değişen yönüne önem vererek, ailenin yeniden tanımlanması gerektiğini savunur. Aile, bu kuramcılara göre, etkileşimdeki kişilerin bağlantılarıdır (Adak, 2005: 65) ve bu ailenin kurulduktan sonra hayat boyu devam etmesidir. Nitekim ailede herkesin belli bir yeri olup, herkes kendi rolünü gerçekleştirmesi gerekmektedir (Koyuncu, 2014: 48).

Bu yaklaşımı savunanlar, ailenin iletişimle kaynaşması üzerinde durarak, insan ve dünyası arasındaki “anlamli” ve “karşılıklı” ilişkilere, insanların diğer bireylerle gerçekleştirdiği iletişime odaklanırlar. İletişim, çatışma, sorun çözme, karar alma, kısacası evlenmeden boşanmaya kadar süren tüm etkileşim süreçleriyle ilgilenir. Boşanmalar ise etik yönden uygun bulunmayan, toplumdaki değer yargılara saygısızlık etmek olarak kabul edilir. Ancak geleneksel değerlerdeki genel değişmelerden dolayı, aileye ait hem değerlerde, hem de sembollerde değişmeler ortaya çıkmıştır. Aileye grup olarak bakan bu kuram, ailenin diğer öğeleriyle olan bağında bazen aksaklıkların ortaya çıkmasından dolayı tenkit edilmiştir (Adak, 2005: 66). Kırgız toplumunun aile yapısı ile ilgili sosyolojik çalışmalar çok sınırlı olup, bu konular daha çok etnografi, folklor ve antropoloji araştırmalarında yansıtılmıştır. Araştırmacılar Kırgız ailesi ve nikah ile ilgili meseleleri en çok yapısal-işlevsel yaklaşımda değerlendirmişlerdir (Ünal, 2015: 19-21).

1.3. AİLE KURUMUNUN TİPLERİ

Aile kurumunu anlamamız için, şu anda yaşadığımız toplumlardaki aile biçimlerinden hareket etmek yeterli değildir. Günümüz toplumlarında, aile yapısını ve

değerlerini açıklamak için ailenin tarihi gelişim sürecine bakmak gerekir. Aile kurumunun gelişim ve değişimi tarihi, etnografik, antropolojik verilere dayanılarak incelenir.

Tarih boyunca farklı aile tipleri ortaya çıkmış ve bu aile tipleri o toplum için normal ve uygun görülmüştür. Çünkü her aile tipi belli bir devirde, belli bir kültürün yapıtıdır (Adak, 2005: 57). İnsanlık tarihinde, yaşanan tüm olaylar hem olumlu hem olumsuz yönleriyle ailelere eşlik etmiştir. Kimisi ailenin bazı yönlerini değiştirebilmiştir, kimisi de değiştirememiştir, ama değişen yönleri fazla olmasına rağmen aile her şekilde varlığını koruyabilmiştir. Değişen yönleri ise zaman, bölge, topluma göre bakılabilir. Sosyoloji disiplini, genellikle ailenin tarihini otorite bakımından üç döneme ayırmaktadır. Bunlar; matriarkal, patriarkal ve eşitlikçi aile tipleridir. Günümüzde ise yeniden marjinal aile boyutları ortaya çıkmış durumdadır.

1.3.1. Anaerkil (Matriarkal) Aile Tipi

Anaerkil aile tipi ilk insanların ortaya çıktığı basit kurallarla küçük gruplar halinde yaşadığı bir dönemde var olduğu söylenir. Bir süre sonra bu küçük gruplar birleşerek toplumları oluşturmuş ve daha kapsamlı kurallarla varlıklarını sürdürmeye başlamıştır (Duman, 2012: 25). Zaman içerisinde demografik değişimler, farklı alanlardaki gelişmeler sayesinde toplumlar belli aşamaları yaşayarak imparatorluklar kurabilecek seviyeye ulaşmışlar ve nihayet "*millet*" olmuşlar. Bu süreç içerisinde klan aile yapısının yerini yeni aile tipleri almıştır. Sözelimi ailenin en ileri yaştaki erkeğinin her şeye karar verdiği "Ataerkil" aile tipi ilk defa Romalılarda ve Çinlilerde görülmüştür (Eröz ve Güler, 1998: 3).

1.3.2. Ataerkil (Patriarkal) Aile Tipi

Ataerkil aile yapısı, pederşahi ve pederi iki aşamada değerlendirilebilir. Ancak bu iki aşama arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Buna göre; *pederşahi* aile tipi, babanın mutlak otoritesine dayalıdır, son sözü söyleyen kişi erkek olup akrabalık babanın soyundan devam etmektedir. Kadın, erkeğin atalarının dinine bağlıdır ve din, atalar kültürüdür. Dini ibadetlerin yapılması, ailenin yönetimi aile reisi tarafından gerçekleştirilir. Oldukça geniş yapıdaki bu aile tipinde akrabalar ailenin sağlığı el verdiği sürece en yaşlı erkeğinin yönetimi altında hayatlarını sürdürür (Eröz ve Güler, 1998: 3). *Pederi aile* tipiyse, daha esnek bir yapıda olup, bu aile tipi “baba ocağına” dayalıdır. Baba aile üzerinde söz sahibidir ve aynı zamanda ananın da aile işlerinde fikri alınmaktadır. Pederşahilikteki, yönetim anlayışı bu yapıda kadının lehine daha esnek bir özellik taşımaktadır. Miras paylaşımı ve akrabalık ise iki yönlüdür (Eröz, 1990a: 226; Güler, 1992a: 70; Öztürk, 1991a: 15).

İlkel kavimerde yaşayanların geçimlerini avcılık ve toplayıcılığa dayandığını, dolayısıyla cinsiyetler arasında rollerin ortaya çıktığını ve önce anaerkil, sonra ataerkil gibi iki farklı dönemin oluştuğu kimilerince iddia edilmiştir. Ancak bazı aile sosyologları tarafından bu iddia ciddi bir biçimde eleştirilmiştir. Marx’ın fikrinde ilkel kapalı toplumlarda hem sınıf, hem de cinsiyet konularında eşitlik sisteminin olduğu bilinmektedir. Belli bir zaman sonra toplum artık kadınlar tarafından yönetilmeye başladığı belirtilmiştir. Böylece tarih sayfalarında anaerkil dönemin yaşandığı savunulmakta iken (Duman, 2012: 27), Can (2014: 218), tarihte anaerkil döneme ait ne antropolojik, ne de arkeolojik kanıtların bulunmadığını iddia etmektedir.

Abramzon’un (1999: 153) fikirlerine gelince, ilkel toplumun yoğun bir biçimde dağılmasının ve sınıfsal toplumun ortaya çıkma devri (milattan önce VI-III. yüzyıllar) ve aynı zamanda patriarkal ailevi ilişkilerin üstünlük kurmaya başlamasının devri (yaklaşık

milattan önce I. yüzyılın yarısından başlayarak) olmuştur. Ailenin bu şekli kendisinin esas olan şeklini milattan sonra I. yüzyılın yarısından itibaren kaybetmeye başlamıştır, o zaman tarih sahnesinde Türk dilinde konuşan çok fazla boylar ve boy grupları ortaya çıkmış olup, onların içinde şu andaki Kırgızların en baştaki dedeleri olmuştur. Sınıfsal toplumun oluşum hızı ve feodal ülkelerin yapısıyla tanılan, sonra V-VI. yüzyıllar ve IX-X yüzyıllar arasındaki zaman ailevi iletişimlerin gelişmesinde geçiş devri olarak bilinmiştir. Matriarkal yapıdan patriarkal yapıya geçmenin zemini ve patriarkal ailenin ortaya çıkmasının ilk işaretleri Karasuk zamanında (milattan önce 1200-700) ortaya çıkmaya başlamıştır; o zamanlar Sayan-Altay'ın, şu andaki Doğu Kazakistan'ın ve Tiyan-Shan'ın geniş bölgelerinde Türk dilinde konuşan en son boyların dedeleri yaşamıştır.

Grenard, Doğu Türkistan Türklerindeki demokratik aile sisteminin pederşahi bir aile sisteminin değişiminden geldiğini savunmaktadır. Oysa, Durkheim buna katılmamaktadır. Ona göre bu ta başlangıçtan beri devam edip gelen maderşahi aile tipinin uzantısıdır. Bunun yanısıra Alman sosyolog Gross'un Kırgızlardaki ailenin pederi olduğu iddiasına da katılmayıp, aileye “kısır bir ekonomik görüşle değil, hukuki ve sosyal bağların toplamı mahiyetinde bir topluluk” olarak bakmanın uygun olduğu fikrindedir (Celkan, 1991: 60). Yukarıda değinildiği gibi, Gross, göçebe Kırgız ailesini hayvancılıkla uğraşan, bu yüzden aile bireylerinin fazla sayıda olmasına ihtiyaç duyan bir pederi aile tipine katmaktadır (Eröz, 1990a: 228).

Aile tipi sınıflamasında Gökalp, törküne (baba ocağı) "*pederi aile*" de diyor. Ona göre bu ikisinin arasında fark vardır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, pederşahî ailede baba aile fertlerinin ve aileye ait mal varlığın üzerinde yetkisi güçlüdür. İstediginde onları satabilir ya da verebilir. Pederî ailede ise demokratik sistem mevcuttur. Türk ailelerinde pederşahî değil, sadece pederî aileye benzerlikler var. Ziya Gökalp bu çerçevede genel çalışmalar yaparak bu meseleyi sistemleştirmiştir. O, dikkati önce Eski Türklerdeki

cinsiyetler arası eşitliğe çekmiştir. Yani, Türklerdeki törenin ve Şamanizmin eşitlik etmeni olduğunu belirtmiştir. Çünkü, töreler ataerkil olduğu için, erkekler kadınlardan üstün tutulur. Şamanizm anaerkil olduğundan kadınlar erkeklerden üstün olmaktadır (Celkan, 1992: 253; Öztürk, 1991a: 15). Dolayısıyla Kırgız ailesinde ocağın kutsallığına sadece babanın değil, annenin de cediti dahildir. Kısacası Ziya Gökalp'a göre, diğer Türk boylarında olduğu gibi Kırgızlar'ın aile tipi eşitlikçi, demokrat bir ev hayatına dayanmaktadır (Eröz ve Güler, 1998: 9; Fındıkoğlu, 1990: 14, Hassan, 2011: 126).

Eskiden Kırgızlarda varlıklı ve çok çocuklu aileler yan yana olan birkaç boz üylerde (göç sırasında taşınabilen o kültüre ait ev) yaşamıştır. Oğullar evlendikçe ayrı eve taşınmış, ancak babasının izni olmadan babasından ayrılamamıştır. Bunun nedeniyse orada ailenin önemli sorunları çözülürken tüm kardeşler orada toplanabilmesi için ve özellikle baba evinin kutsallığından kaynaklanır. Babanın vefatından sonra büyük oğlan o ailenin büyüğü olarak kalmasına rağmen, baba evi küçük oğlana kalmaktadır (Ögel, 1988a: 250; Vulfson, 1901: 25). Kırgızlar'daki bu aile tipinin tarihi Kazakistan'ın, Güney Sibirya'nın, eski devirlerdeki göçebe ve yarı göçebe halklarıyla benzerlikler taşımaktadır (Abramzon, 1999: 179-180).

1.3.3. Çok Eşli Aile Tipi

Erkeğin birden fazla kadınla evlilik türü poligami aile, kadının da birden fazla erkekle evlilik türü poliandri aile tipi olarak bilinmektedir. Poligamy aile türü çoğu ülkelerde uzun zamanlar normal kabul edilmiştir (Thornton, 2010: 49). Çünkü bu tip ailenin ortaya çıkmasında din ve gelenekler etkili olmuştur. Poliandry aile tipi, eskiden bile çok nadir karşılaşılan aile tipi olarak bilinmekteydi (Gökçen, 2014: 108). Eski Türk topluluklarından yakın devirlerdeki göçebe Türk topluluklarını kapsayan zaman içinde bile, modern toplumlarda olduğu gibi, evlilik genellikle tek eşlilik şeklinde gerçekleşmiştir (Eröz, 1990a: 235).

Kur'an-ı Kerim'de haksızlık etmekten korkulduğu takdirde evliliğin tek kadın ile sürdürülmesi emredilmekte; bunun, adaletten uzaklaşılması adına en uygun tercih olacağı vurgulanmaktadır. (Nisa4/3)

Ataerkil-feodal aile yapısının yaygın olduğu toplumlarda çok eşliliğe daha çok rastlanmaktadır. Kimi zamanlarda bu yapı kadın emeğini sömürmenin de bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte Kırgız halkı genellikle tek eşli hayatı tercih etmesine rağmen, çok eşliliğe mentalite olarak karşı değildi. Bahsedildiği gibi, bu anlayış ve adetler sadece İslam diniyle değil, geleneksel hukukun normlarıyla da desteklenmekteydi. Dolayısıyla, çok eşlilik tecrübesi Kırgız toplumunun yoksul kesimini de belli ölçüde etkilemiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, çok eşliliğin ortaya çıkmasında bazı yaşamsal faktörler önemli etkiye bulunmuştur. Fakat çok eşliliğin burada karşımıza çıkması genelde bazı yaşamsal nedenlerden dolayıdır. Örneğin ilk eşinin çocuk sahibi olamama durumu, levirat (kadının vefat etmiş kocasının kardeşiyle evlenmesi) âdetinin yaygınlaşması gibi (Abramzon, 1999: 184).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kırgızlar'da tek eşlilik mevcut olmasına rağmen (Kislyakov, 1969: 34), zaman zaman birden fazla evlilik türü görülmüştür, örneğin halk tarafından çok sevilen Kırgız hükümdarı Şerali Han (1842-1845) da iki eşliydi (Gömeç, 2009: 95). Manas Destanı'nda da kahramanların, birden fazla kadınla evlendikleri görülmektedir. Bu evliliklerde eşlerden biri büyük hatundur. Bu büyüklük, yaş ile veya erkeğin kronolojik bakımdan ilk evliliği ile ilgili değildir. Eşlerin bir önem sırası vardır ve bu evlilik şekli ile de kendisini göstermektedir (Sağol, 2002: 281).

Geçmişte zengin erkeklerin ilk hanımları belirli bir yaşa girince, onların ikinci sonra da üçüncü evliliklerini yaptıklarına rastlanılmaktadır. Çok eşli aile hayatında da baba, ailenin bütün fertlerinin her türlü ihtiyacını karşılamayla yükümlüydü. Zengin Kırgız ailelerinde hür bir hanım konargöçer hayatına uygun bir şekilde kendine ait kölelere ve

hayvan sürülerine sahipti. Hanımlar kendi çocuklarıyla ve mallarıyla kocasından bağımsız bir başka yere göç edebilirdi. Eşler arasında hiyerarşik düzen vardı, küçük olanı büyük olana saygı duyar ve isteklerini yerine getirirdi. Kocanın en çok sevdiği hanıma görer göz denirdi (İsrailova-Haryehuzen, 2002: 115). Ancak Türklerde ilk kadın, evde “baş kadın”, "ev sahibesi" olarak değerlendirilirdi. Bütün Türklerde genellikle bu böyledir, Osmanlılar “altçı”, Kırgız Türkleri ise “baybiçe" diyorlardı (Güler, 1992a: 72). Baybiçeden sonra gelenler ise, “tokol” diye adlandırılıp, genel olarak biri diğerine “gündeş” (kuma) sayılır. Bu kavram eski Türkçeden “tükal” anlamını taşımış olabilir. Büyük Sovyet Türkoloğu Konstantin Yudahin’e (bkz. 1965) göre, “tokol” boynuzsuz demektir. Boynuzsuz keçi, boynuzsuz inek gibi manayı taşımaktadır. Bunun yanında “tokol” küçük eş, baybiçeden sonraki eşi anlatmaktadır (Aynakulova, 2006: 103; Ögel, 1988a: 252; Staseviç, 2011: 82). Eşler arasında ikinci derecede olan kuma, büyük eşe abla diye hitap ederdi. Kumaya kendi çocukları “anne” değil, "teyze" derdi, çünkü anne ünvanı yalnızca baybiçeye denilebilirdi (Türkdoğan, 1992: 46). Baybiçe, gelinlerinin ve kızlarının yaptıkları işi takip edip, kontrol eder. Onlara yapacakları işler konusunda talimatlar verir. Kaç kişilik ve nasıl bir yemek yapacaklarına baybiçe karar verir. Misafirlerin ağırlanmasıyla doğrudan ilgilenir. Kızlarının ve gelinlerinin ahlaki davranışlarını da yakın takibe alır (Abramzon, 1999: 175) ve sadece eşine itaat eder, eşinden başka kimse ona emir veremez. Eşinin akrabaları ve misafirler tarafından ona farklı davranılır, fazla saygı gösterilir. Kocasını hediye verirken ilk önce baybiçeden başlaması daha doğru görülürdü. Diğer eşlere hediyeler baybiçe aracılığıyla verilirdi. Adetlere göre, koca eşlerine hediye verirken, tüm eşlerine benzer hediyeleri vermek ihtiyacı duyardı. Bununla birlikte genellikle büyük eşe verilen hediyeler daha değerli olduğu bilinmektedir (Moldokulova, 2011: 5). Ancak baybiçe yumuşak huylu, ev işlerinde pasif olursa, sonraki hanımlar uyanık, bilgili, eşini ikna edebilecek bir konumda bulunursa farklı bir durum ortaya çıkabilir. Yani, sonraki hanım birinci hanımdan daha

etkin rol oynayabilir. Göçmen hayatında önderlik edebilmek ancak akıllılık, uyanıklık ve girişimcilikle mümkündür. Bu niteliklere sahip bulunan bir kadın tokal da olsa aile içerisinde etkin ve saygın bir konuma sahip olabilirdi (Staseviç, 2011: 85). Nitekim yapılan araştırmalara göre, tokalın saygın bir konuma yükselebilmesi için, anne-baba tarafının güçlü ve etkili olması gerekmektedir. Böyle bir durumda baybiçenin müdahale edebilmesi, onu küçümsemesi mümkün değildi. Ne var ki, tokollar genellikle fakir ailelerden gelmekteydi. Eğer hanımların arasında anlaşmazlık olursa, koca evin tüm mülkü, hayvanları (kulaklarına damga vurdurarak) onların arasında paylaşılır. Eşlerin arasından her hangi biri vefat ederse, onun çocukları da olmazsa, onun mülkü diğer eşlere kocası tarafından paylaşılır (Moldokulova, 2011: 6-7). Koca kendisinden sonra mirasın fazla miktarını tokallarının içinden en sevdiği kadına ayırmak ister. Fakat kocanın ölümünden sonra, akrabalar genellikle aile içi sevgi boyutuna bakmaksızın çocukları henüz küçük olan ve başka eve taşınma imkânı olmayan eşe mirastan daha fazla pay verirlerdi (Staseviç, 2011: 85).

Kocanın ölmesiyle birlikte, dul kadına destek çıkmak amacıyla, o aileden birinin onunla evlenmesi uygun bulunmaktaydı. Ayrıca, onun geçimi ve yabancı erkeklerden korunması vefat eden kocanın ailesinin sorumluluğu olduğu için bu ihtiyaçların karşılanması çok önemliydi (Türkdoğan, 1992: 44). Bu anlamda, dul eşin kayını ile evlenmesi normal sayılmaktaydı. Ayrıca vefat eden kişinin kardeşlerinden veya yakın akrabalarından birinin geride kalan dul eşe bakması adet olduğundan onunla evlenebilmekteydi (Bacon, 1965: 53), fakat dulun aile içinde başka birisiyle evlenmesi, ancak onun isteğiyle gerçekleşirdi. Eğer bu dul kadın evlenmeyi istemezse, evlenmez, ölen eşinin mal varlığından kendi ve çocuklarının miras hakkını alır, yalnız başına çocuklarıyla ilgilenirdi. Hatta bu kadının aileden olmayan başka bir yabancı erkekle evlenme hakkı da vardı (Ögel, 1988a: 257). Fakat böyle bir kadına (eskiden abisinin büyük eşi-baybiçesi olmasına rağmen) evlendiği yeni kocasının eşlerinin sempati ile

davranmadığı da bilinmektedir. Hatta ölen eşi hayatta iken sevilen sayılan birisi olsa bile, bu kötü muamele kaçınılmaz bir sonudur. Bundan dolayı dul kalmış kadının anne babası ya da diğer yakınları çoğu zaman böyle bir evliliği onaylamazlar (Aynakulova, 2006: 103; Staseviç, 2011: 82-83). Özetle, çok eşli evliliklerin yaygınlık kazanmasının sebeplerinin önde gelenlerden biri ev işlerinin çokluğu, bu işleri yapmaya kadının hastalığının engel olması, yaşlanması, ya da kadının çocuk sahibi olamaması, kocasına mirasçı bırakamaması veya yalnızca kız çocuklarının doğması yer almaktaydı. Bu sebepler kimi zaman baybiçenin kendi isteği ile evlendirmesine bile yol açabilmekteydi (Staseviç, 2011: 61-62; Moldokulova, 2011: 3).

Sonuç olarak, XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında Kırgızlar arasındaki çok eşliliğin Kırgız toplumunda zenginliğe, makam sevdasına kapılmaktan öte yaşamsal ihtiyaç ve zorunluluklardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yani, evliliğin bu şekline o dönemdeki sosyal-ekonomik, siyasi olgular, örf-adet, askerlik gibi durumların etki ettiği görülmektedir. Yine erkekler küçük yaşta iken, ağabeyinin ölümünün ardından onun eşi ile evlenmek durumunda kalmışlarsa, büyüdüklerinde kadının yaşlanması nedeniyle başka biriyle evlenme ihtiyacı duyabilmekteydiler (Moldokulova, 2011: 1-2-8). Bundan dolayı bu tip evlilik türlerini günümüzdeki ahlak kuralları ile değerlendirmek doğru olmaz. Çünkü o dönemin insanları, çok evliliği toplumsal işgücü olarak görmekteydi (Adak, 2005: 56).

Günümüzde kadın veya erkekten kaynaklanan sağlık sorunları tedavi edilerek aileler çocuk sahibi olabilmektedir. O dönemlerde çocuk sahibi olamayan çiftler, çözümü erkeğin yeni başka bir kadınla evlenmesinde ararlardı. Kırgızlar arasında varlıklı ve toplumda saygılı olan manapların sülalelerinde ikinci hatta üçüncü eşle evlenme görülmüştür. Zenginlere kıyasla fakir insanlar arasında çok eşlilik nadirdi. Çünkü Kırgızlarda başlık parası nikâhın temel unsuru sayıldığı için fakir kesimin bunu yerine

getirecek imkanı yoktu. Hatta bazen fakirlerin başlık parası biriktiremedikleri için bekâr olarak hayatlarını sürdürmek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Dolayısıyla fakirlerin çok eşliliği bir yana, evlenmesi bile son derece zor olabilmekteydi (Moldokulova, 2011: 1-2).

Tek evlilik konusuyla ilgili Kınalızade Ali Çelebi, Nasireddin Tusi gibi “Erkek evde tendeki can gibidir. İki bedene bir can olmadığı gibi, iki eve de bir erkek yakışmaz.” demiştir. Çelebi Kanuni Sultan Süleyman döneminde Ahlak-ı Alai’de bu görüşünü açıkladığında çok önemsenmiştir. Görüldüğü gibi Ali Çelebi, tek evliliği savunmuştur ve bu konuda İslam dinini referans almaktadır: İslam dinindeki dörde kadar izin verilen evliliğin özel şartlara bağlandığını vurgulamaktadır ve İslam Dininin eşler arasında adaletli davranmayı temel şart olarak öne sürdüğünü ifade etmektedir. Adaletli davranmaktan endişe eden kişinin tek kadınla yetinmesinin vacip, daha fazla kadınla evlenmenin haram olduğunu belirtmiştir (Öztürk, 1991b: 110-157). Sonuç olarak gerek İslam Dininde, gerek medeni toplum hayatında tek eşliliğin özendirildiği gerçeği açıkça görülmektedir.

1.3.4. Geleneksel Geniş Aile Tipi

Geniş aile, bir evde birden fazla kuşağın ya da evli çiftin bir arada yaşadığı geleneksel aile tipi (Adak, 2005: 57) boylar halinde yaşayan ilkel dönemindeki klan tipinden farklı olup, kan bağından oluşan ve birlikte geniş topraklara sahiplik yapanlar olarak tanımlanır (Sarı, 2014: 24) ve geleneksel toplumların özelliklerini kendisinde taşıdığından dolayı bu aile tipiyle özdeş durumdadır (Çapcıoğlu, 2018: 26). Geleneksel büyük ailelerde, birden fazla çekirdek aile iç içedir. Nicelik ve nitelik açısından diğer aile tipinden farklıdır (TADA, 2010: 28), fakat aile denilince ilk akla gelen aile tipidir (Çapcıoğlu, 2018: 26). Dünyanın globalleştiği çağında çekirdek aile tipi modernistler tarafından tercih edilirken, muhafazakâr kesim geniş aile tipinden yana olmuştur (TAYA, 2011: 40). Bu aile tipi, yukarıda da bahsedildiği gibi, genellikle kırsal alanda ziraat ile uğraşan ve akrabalar arası ilişkilerinin güçlü olduğu, geleneklere bağlı bir özellikte olup, ekonomik bir birim veya ortak bir işletme niteliğine sahiptir. Ortak mülkiyet anlayışının egemen olduğu yapıda ortaklar yakın akrabalarlardır (Yasa, 1990: 198).

Bu tip ailede aile üyeleri genellikle birlikte çalışır ve iş şartları doğal çevrenin değişimlerine göre şekillenir. Birlikte çalışmak ve zamanı değerlendirmek aile bireylerini birbirine yakınlaştırır ve onlar arasında güçlü bir sosyal denetim mekanizması kurar (Erdoğan, 2010: 186). Geniş aile yapısı içerisinde maddi-manevi değerlerin yanı sıra çocuk terbiyesi ve yetiştirilmesi de kendine özgü niteliklere sahiptir. Bu anlamda, toplu yaşamaya yönelik bir anlayışa sahip çocuklar yetiştirmek hedeflenir. Yine, bu tip ailelerde erkek egemen çerçeve içerisinde bireyler arasında maddi ve manevi bağlılık, sadakat, ailenin çıkarının bireyin çıkarından önde tutulması çatışmadan kaçınma etkin olan temel niteliklerde olup (Macit, 2014: 18) din ise, örf-adetler yaşamın tüm alanlarında kendini belli eder. Eş seçme, çocuklara ad verme, çiftler arası ilişki, evlilik merasimleri gibi her türlü alanlarda dinin de, örf-adetlerin de etkisi büyüktür. Bu aile tipinde çekirdek

aile tipinden farklı olarak genellikle gençlerin evlenmelerine aile büyükleri karar verir. Çocuk sayısında bir sınırlama pek görülmez. Erkek çocuğu soyun devamı olarak büyük öneme sahiptir. Oysa çekirdek ailede çocuk sayısında sınırlama görülürken, cinsiyeti konusuna pek önem verilmez (Ünal, 2013: 591).

Kırgız ailesi, tarihsel süreçte birkaç aşamadan geçmiştir. XIX. yüzyılda birlikte yaşayan geniş aile ve çekirdek aile her iki tip aile türlerine rastlanmasına rağmen, çekirdek aile tipi daha yaygındı (KTA, 2003: 241). Ekim Devrimine kadar ve hemen ondan sonraki dönemlerde yapılan araştırmalarda nüfus sayısı 2-5 kişilik çekirdek ailelerin yanı sıra sayısı 10-15 kişiye kadar içinde üç kuşağı barındıran geniş aile tiplerine rastlanılmıştır. Bu neticelere göre, çekirdek aileler Kırgız köyleri için normal, geniş aile nadir karşılaşılan bir tip olarak değerlendirilmiştir (Abramzon, 1999: 173; Aynakulova, 2006: 95).

Geniş ailelerin ortadan kalkma sürecinin hızlanmasına etki eden başlıca nedenler olarak Çarlık yönetiminin koloni siyaseti, Kırgız halkının dağılmasına sebep olan 1916 yılındaki olaylar olabilmektedir. Fakat bu fikre tamamen katılmak biraz zor gözükmektedir. Elbette bu sayılan sebepler mutlaka etki etmiştir. Nitekim göçebe hayatta geniş ailenin olması yararlı iken, halk yerleşip, tarım işleriyle ilgilenmeye başlayınca bu tip aile yapısı daha uygun gelmiş da olabilir (Abramzon, 1999: 171, 173, 177, 180).

Ekim devriminden sonra 1925'lerde Orta Asya'ya düzenlenen etnografik sefer ekibinin başkanı rus tarihçisi ve etnograf Kuşner (1929: 68) geniş Kırgız ailesi hakkında birtakım bilgiler vermektedir. Bazı araştırmacıların geniş aile tipinin varlıklı ailelerde fakir kesimlere göre daha çok yaygın olduğu görüşlerinin tersine, bu aile tipinin Kırgız toplumunun fakir kesimlerinde, zengin kesimlerine nispetle daha fazla olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, varlıklı aileler evlendirdiği çocuklarına başka ev, hayvan ve yer verirlerdi. Fakir kesim ise mümkün olduğunca aynı evde kalmayı sürdürürdü. Bu

durumda geniş ailelerin fakirler arasında daha yaygın olmasına yol açardı. Bu noktada önemli bir noktayla karşı karşıya kalmaktayız. Söz konusu boyut, geniş aile üzerinde araştırma yapan bilim adamları için dikkat edilmesi gereken önemli bir boyuttur. Geniş ailelerin varlık sebebini yalnızca ekonomik gerekçelerle açıklamak eksik ya da yanlış değerlendirmelere neden olabilir. Tabi ki, fakir bir aile için evli çocuğuna başka ev ayarlamak zordur, zengin ailelere göre daha zor şartlarda birlikte yaşamak zorunda kalacağı da muhakkaktır (Kislyakov, 1969: 26).

Geniş aileden birileri ayrılacaksa da, mirasını almak mutlak hakkıydı. Aile reisi vefat ederse, bu işi onun değerli boy akrabaları ya da toplumun üst yönetici durumunda olan manaplar yürütürdü. Miras küçük çocuk hariç diğer çocuklar arasında eşit şekilde dağıtılır. Ancak miras dağıtılırken dul kalan anne varsa mirasın büyük bölümü anneye beraber yaşayan en küçük oğula kalır. Kız kardeşlere evlendikten iki-üç yıl sonra erkek kardeşleri tarafından isteğe göre kendi haklarından bir pay verilir (Abramzon, 1999: 177). Kırgızların geleneksel aile tipinde ilk evlenen çocuk baba evinden biraz uzaklara kendi evini kurar, fakat hayvan ve araziyle çocuklar ilgilenmesine rağmen, onların mülkiyeti babaya ait olarak devam eder. Baba evi çocukları için büyük ev anlamında "çon üy" olarak isimlendirilir (Karadovut ve Aksoy, 2004: 7).

Baba evinden ayrılış süreci bir takım ritüellerle gerçekleştirilirdi. Akraba ve arkadaşlar çağırılır, çekirdek ailenin "çon üy"den ayrılışı herkese ilan edilirdi. Geniş ailenin mülkünden bir miktar çekirdek aileye verilir, yeni eve dualarla çıkılırdı. Kurban kesildikten sonra, dua edilirken çekirdek aileye verilen her hayvana ayrı ayrı damga vurulurdu. Törene katılan konuklar çekirdek aileye hediyeler verirdi. Çekirdek ailenin hanımı kayın biraderine kendi çeyizinden kaftan gibi değerli kıyafetleri hediye ederdi. Bu aileye verilen malın miktarını baba belirlerdi. Her ne kadar ayrılrsa da çekirdek ailenin

bireyleri geniş aileye yardım etmek durumundaydı (İsrailova-Haryehuzen, 2002: 79; Abramzon, 1999: 176).

1.3.5. Çekirdek Aile Tipi

Diğer sosyal kurumlar gibi aile kurumu da önce altyapı değişimlerinden, daha sonra toplumun diğer kurumsal sisteminden etkilenerek, kültürden kültüre, hatta aynı kültür içinde bile tiplerini değiştirmiştir. Aile tiplerine ilişkin birbirinden farklı birçok sınıflandırmalar bulunmaktadır. Bunlardan birisi Parsons'ın belirttiği “çekirdek aile” kavramıdır (Göka, 2010: 132). Parsons'un iddiasında, çekirdek aile düzeni geniş ailelerde var olan maddi farklılaşmayı azaltır. Ve bu yolla aile içi dayanışmasının kökünü zayıflatan sanayileşmiş rekabetçi ücret-iş problemlerinin önünü aldığını öne sürmektedir. Bununla birlikte çekirdek aile, sanayileşmiş ekonominin istediği gibi, mekansal ve maddi olarak hareketli olabilen oldukça küçük bir birliktir, yani, onun deyimiyle bu tip aile uzmanlaşmış aile tipidir (Dündar, 2012: 51). Yıldırım'a (2010: 121) göre de, sosyolojik araştırmalarda da klasik evrimci modern sosyolojik yaklaşımlar ve çekirdek aile insanlığın eriştiği en son ve en iyi model olarak değerlendirilir. Geleneksel büyük aile bu modelin karşıtı olarak algılanır. Toplumsal modernite anlayışında çekirdek aile mükemmel ve ideal görünür.

Parsons, bu aile yapısının sanayi toplumlarının ihtiyaçlarını karşılama konusunda şaşırtıcı bir uyum sağladığını iddia eder (Ünal, 2013: 590). Her ne kadar çekirdek aile ekonomik gelişim, özellikle de sanayileşmeyle ilişkilendirilse de, bunun bir sonucu değildir. Çünkü aile doğrusal bir gelişim göstermemiştir. Hatta çoğu araştırmalara göre ilkel toplumlarda bu tipteki ailelerin yaygın olduğu bilinmektedir. Ancak ondan sonra gelen toplumlarda insanlar hayvancılık ve tarım ekonomisini geliştirerek yerleşik düzene geçmişlerdir. Bu durum daha çok insanın bir arada çalışmasını zorunlu kılmış ve geleneksel aile tipinin yaygınlaşmasını tetiklemiştir. Dolayısıyla sanayileşmenin ve

kentleşmenin fonksiyonları, yalnızca ağırlığı çekirdek aile yönünde belirginleşmiştir. Yani, çekirdek ailelerin sayısı artmıştır (Tolan, 1990: 495). Çekirdek aile kendi içinde ikiye ayrılmaktadır, biri sadece karı-kocadan oluşan içinde çocukların olmadığı aile tipidir. Diğeri ise karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır. Bu ailenin kapsamında anne-baba ve onların evlenmemiş çocuklarının yanı sıra yakın akrabalarından birileri de yer alabilir. Örneğin; ailesi olmayan ve yalnız yaşayan amca ya da abla, yeğenler ve anne babanın yaşlı ebeveynleri bu çekirdek aile içerisinde bulunabilir (Kislyakov, 1969: 32).

Sovyetler Birliğinin kurulmasıyla ailenin biçim ve fonksiyonlarında önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Özellikle kadınların da kolektif çiftliklerde çalışıp, toplum arasında ailenin gelir kazanan bir üyesi olarak tanınmaya başlamıştır. Ailenin yürüttüğü geleneksel fonksiyonların geneli diğer sosyal kurumlara aktarılmıştır.

1.3.6. Yeni Aile Boyutları

Geleneksel geniş aile tiplerinin çözülmesi çekirdek aileyi, çekirdek ailelerin çözülmesi de yeni aile boyutlarını meydana getirmiştir (Çapcıoğlu, 2018: 27). Eşlerden birinin boşanma, ölüm ya da ayrı yaşama gibi durumları dağılmış aile şeklinde değerlendirilebilir. Kimileri tek kişilik ya da aileden olmayanların oluşturduğu haneyi de dağılmış aile kategorisinde ele almaktadır (TAYA, 2011: 49). Ancak bu ev gruplarının aile kategorisinde değerlendirilmesi zorlama bir yorum olarak görülmektedir. Aile ile tek ebeveynli ailenin dağılmış aile kategorisinde değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Günümüzdeki toplumlarda özgürlüğe ve bireyciliğe çok aşırı vurgu yapılmaktadır. Bu durum kadın-erkek arasında farklı ilişkiler aracılığıyla evlilik dışı birliktelikleri gündeme getirmektedir. Bunun sonucunda evlilik dışı çocuk oranı yükselmiş olup, evli olmadan bir arada hayatlarını sürdüren çiftlerin ortaya çıktığı bilinmektedir (Bayer, 2013:

112). Bu durum ailenin klasikleşmiş anlamını da en azından fiili olarak tartışılır hale sokmuştur. Batıdaki birtakım sosyal bilimcilerin partner yaşantılarını ve aynı cinsten birliktelikleri aile olarak tanımlamaya yönelmesi, aile kavramını büyük ölçüde görecelileştirmeye başlamıştır (Yıldırım, 2010: 126). Böyle evlilikler Batı’da yaygınlaşmakla birlikte, diğer Orta Asya gibi Türk topluluklarında henüz yeni bir durumdur ve toplum bu tür aile şekillerine sert tepki vermektedir.

Sarı (2014: 18) da, aynı cins arasındaki birliktelik soyun devamı fonksiyonunu gerçekleştiremediği için evlilik sayılamayacağından bahsetmiştir. Bu direnç farklı kaynaklara dayanmaktadır. Birincisi, fertler alışılmış hayat tarzına uygun hareket etme, uyumlu olmaya eğilimlidir. Dolayısıyla yeni, şekillenmemiş şablonlara uymayı istemeyebilir. İkinci olarak, her kurum değişmeye mecbur kalan fertlerin yönelimleriyle de kuşatmıştır. Dini kurumdaki bir değişim din hizmetkârlarının, eğitim-öğretim kurumlarındaki değişim ise öğrenci ve öğretmenlerin tepkisine yol açar. Üçüncü yönden yaptırım güçlerinin aracılığıyla fertleri kontrol ederler. Fertler kurumu kutsal sayarlar, dolayısıyla kurumun ortadan kalkması onları korkutuyor, çünkü kurum yok olursa, kendileri de kaybolacağı düşüncesini taşırlar. Bunun için kurumda değişimin olmasına güçlü bir şekilde direniş gösterilmektedir (Güçlü, 2005: 41). Bireylerin bu tür evliliklere olan tepkisi de böylece açıklanabilir. Bu da ailenin öncelikle belli değerler açısından tanımlanmasını zora sokmuştur. Zira bu durum dünya ölçeğinde cinsel tercihler ve evlilik tercihleri konusunda dinin belirleyici rolünün gittikçe azalmasının bir sonucu olarak da kabul edilebilmesine (Çapcıoğlu, 2017: 06) ve aile yapısı ve bütünlüğü bakımından farklı tanımların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Yıldırım, 2010: 126). Günümüzde Avrupa’da evlilik dışı dünyaya gelen çocukların sayısında büyük artışlar vardır. Bu oran tüm çocukların % 30’dan fazlası oluşturmaktadır. Bu orana yakın sayıdaki boşanan çiftler ise çocuklarını dağılmış ailelerde yetiştirmektedir (Şişman, 2007: 588).

Bir arada hayat sürdüren çiftlerin geneli bir yıl olmadan evlenmekte veya ayrılmaktadır. Kimilerince bir arada hayat sürdürme, ilişkinin evlilik için yeterince sağlam ya da zayıf olduğunu anlama yolu olarak görülmektedir (Onur, 2008: 154). Eşlerden biri ya da her ikisi de evliliği bitirmeyi uygun görmüşlerse, fiilen ayrı hayat sürdürmeye başlarlar. Özellikle ayrılma aşamasına sürükleyen anlaşmazlıkları eşler tekrar birleşmeye yanaşmadıkları sürece, fiilen bir aile olmaktan bahsedilemez. Resmen evli olmak bu neticeyi değiştirmez (Battal, 2008: 21).

Aile tanımını tartışmalı hale getiren sorunlardan bir tanesi de evlilik dışı doğan çocuklardır. Evli olmayan bir kadının çocuk dünyaya getirmesi önceki dönemlerde anormal bir durum olup, ahlaki açıdan büyük sorun olarak görülmekteydi. Günümüzde bu kimilerince tartışmaya açılmış ve söz konusu yaşam meşru olarak kabul edilmeye başlamıştır. Bu durum gayr-ı meşru doğumların sayısını arttırmıştır. Ancak evli olmayan, çoğu toplumlarda yaygın olan yalnız anne statüsündeki aile çocuklarının toplumda uyum sağlama, evlenirken eş seçme ve kendi çocuklarının eğitimi konusunda anne-babasının ikisinin de olduğu ve mutlu bir ailede yetişen çocuklardan daha fazla sorun yaşadıkları bilinmektedir (Zhanazarova, 2007: 516-525). Bu durum Kırgız toplumunda son zamanlarda sık karşılaşılmaktadır ve ahlaki yönden eleştiriler almaktadır. Bununla birlikte son yıllarda evli olmayan annelerin sayısında ciddi artış yaşanmaktadır. Çok önemli sorun olmasına rağmen, devlet bu konuya gereken ilgiyi gösterememektedir. Sosyal uyum açısından bu tür ailelere ihtiyaç duyulan destek verilmemektedir. Özellikle son yirmi yılda modern ailelerin tüm dünyada giderek artan özellikleri kısaca şöyledir; resmi nikâh dışı birlikteliklerin artması, boşanma oranlarının artması, doğum oranlarındaki düşüş, tek ebeveynli ailelerde artış v.s. (Sayar, 2010: 220).

Eşlerden boşanma, terk edilme ve evlilik dışı birliktelik sonucunda aileleri kadınlar yönetmektedir ve bu tip ailelerin sayısı gittikçe artmaktadır. Genel olarak bu tip aileleri

yöneten kadınlar işsiz veya düşük gelirlidir. Dolayısıyla bu durumdaki aileler çeşitli hastalıklara, yoksulluğa, çocukların yetersiz beslenmesine karşı savunmasızdır (Kariuki, 2010: 324).

1.3.6.1. Nikâhsız Birliktelik

Son yirmi-otuz yılda aynı evi paylaşan fakat resmen evli olmayan erkek ve kadın oranında dikkat çekici bir yükselme görülmektedir. Bu kimseler resmi nikâh yapmasa da birlikte yaşayıp, çocuk sahibi olmayı tercih etmektedir (Giddens, 2008: 275-274). Yani, resmi nikâhın doğurduğu evlilik yükünün altına girmeden, hiçbir sözleşmeye bağlanmadan ve hiçbir hukuksal sorumluluğu üstlenmeden, normal eşler gibi hayatı yaşamaktadır. Bu yaşam algısı kapitalist ülkelerde yaygınlaşmakla birlikte diğer ülkelerde de kendini hissettirmektedir (Çelen, 2011: 22).

Çok eskiden Kırgızlarda evlenmeden hamile kalan kızlara ağır cezalar verilirdi. En ağır ceza anne-babaların özellikle erkeğin babasının çekeceği cezaydı. Çünkü aile kurallarını çiğnemek çok ağır cezaları gerektirmekteydi. Hâkimler halkın önünde bunun gibi durumda olanları burun deliğinden sürükleyip, kulağını ya da dudağını keserek, atın kuyruklarına bağlayarak cezalandırırlardı (Makovetskiy, 1886: 27-60). Daha sonra bu tür suçlar biyeler (eskiden adetlere göre yargı veren hakimler) tarafından para cezasına çevrilmiştir (İsrailova Haryehuzen, 2001: 86).

Nikâhsız aile, toplumsal standartların ve kabul edilmiş ahlaki değerlerin yozlaşmasına yol açmaktadır. Daha birlikteliğin başlangıcında bu işin geçici olabileceği kanaatinin varlığı esasına dayanmaktadır. Ayrılırken sorun yaşamamak adına bireysel rahatlığı esas almaktadır. Toplumsal bir kurum olan ailenin bireysel menfaatlere feda edilmesi gibi örf-adetler açısından yadırganan bir iştir. Toplumsal ahlak gereği nikâhsız ailede dünyaya gelen çocukların yaşadıkları ortamdaki gelenek ve değerler açısından

sorun yaşamaları söz konusu olacaktır. Toplumun temel taşı olan ailenin köklerinin tespiti resmiyette kimin soyadını alacağı ya da yalnızca annesiyle mi yaşamak zorunda kalacağı ciddi problemler olarak bireyin psikolojisinde ciddi yaralar açacaktır. Bu durum sağlıklı toplum yapısının oluşumuna da zarar verecektir. Nitekim nikâhsız hayat sürenlerin anne-babalarının da böyle bir duruma sıcak bakması çoğu zaman mümkün olmayacaktır.

Bu durumda tüm bu açıklamalardan sonra, resmi nikâh olmadan gerçekleştirilen birliktelikler dini nikâhın olup olmadığına bakmaksızın hem hukuki açıdan, hem de sosyolojik açıdan içinde birçok sosyal problemi barındırdığı düşünülebilir (Battal, 2008: 21). Kanunların bu konuda bireyleri serbest bırakması toplumsal birliktelik ruhunun da yara almasına neden olacaktır. Yapılan istatistiklerde 40-60 yaş arasında nikâhsız yaşam yönünde eylemlerin arttığı görülmektedir. Erkekler resmiyetteki eşiyle boşanmadan başka biriyle sadece dini nikâh yaptırıp, ya da birlikte yaşayıp hayatını sürdürebilmektedir. Her ne kadar nikâhsız birlikte yaşam günden güne yaygınlaşsa da, yapılan araştırmalar nikâh kayıtlı birlikteliklerin daha istikrarlı ve tercih edilir olduğunu göstermektedir. Nikâhsız birlikte olan çiftlerin ayrılma olasılığı, evli olanlara kıyasla üç-dört kat daha güçlüdür (Giddens, 2008: 275).

1.3.7. Parçalanmış Aile

Aile diğer sosyal kurumlara göre çok eski, temel üniversal yapıya sahiptir. Her toplumun kendine has bir aile şekli ve buna bağlı çeşitli problemleri olmaktadır. Bu problemler toplumun sosyal, medeni, maddi, eğitim ve başka boyutlarına uygun olarak değişebilmektedir. Ancak ailenin en temel problemi, bu kurumun birliğinin parçalanmasıdır (Abay, 2007: 90).

Çekirdek aileye bazı durumlarda ebeveyn ve çocuklardan bir araya gelen kurum olarak bakılmayabilir. Çeşitli sebepler neticesinde aile, fonksiyonlarını bütünüyle

gerçekleştiremeyip, olumsuz sonuçlarla karşılaşabilir. “Aile bütünlüğünün ölüm, boşanma, geçici ve sürekli ayrılıklar ya da terk gibi nedenlerle bozularak anne-babadan birinin, ya da her ikisinin birden olmaması durumu, parçalanmış aile” olarak tanımlanmaktadır (Özel, 2012: 182). Aile, bunun gibi bazı nedenler sonucunda kendisine yüklenen sorumlulukları yerine getirmekte zorlanabilmektedir. Gerek dünyada, gerekse Kırgızistan’da göç, boşanma, yoksulluk ve kötü alışkanlıklar sonucunda parçalanmış aile sayısı her geçen gün artmaktadır.

Toplumun temel taşı olan aile, bireysellik karşısında zayıflamaya başlamıştır. Evlilikler ise kurulması kadar yıkılması da kolay hale gelmiştir. Eşler birbirine uzun süre eşlik etme erdemi göstermekte zorlanmaktadır. Ailenin artık toplumu destekleyebileceği ve varlığını devam ettirebileceği emniyetli bir yapı olmasından çıkmaya yüz tuttuğu söylenebilir (Duman, 2012: 23). Parçalanmış ailelerden en çok zararı çocuklar görür. Bu durum onların fiziki, zihni ve sosyal gelişimine olumsuz etki eder. Bazı araştırmalara göre bu durumdaki çocuklarda uyuşturucu kullanma, suça yönelme, dilencilik gibi kötü yollara düşenlerin oranı daha yüksek olduğu görülmektedir (Türker, 2009: 762; Özel, 2012: 182). Çekirdek aile yapısına sahip olmasına rağmen, geniş aile tipinin özelliklerinden de kopamayan bazı toplumlar, içlerinde parçalanmış aile fertlerinin ebeveynleri torunlarının neredeyse tüm sorumluluklarını üstlenmeyi görev bilirler. Bu sorumluluk bilinci genelde sadece ailenin büyükleriyle sınırlanmadan, diğer aile üyelerini de içine alabilmektedir. Daha küçük bölgelerde çok yakın olmayan akrabaların ve komşuların bile bu olaydan kendilerine bir sorumluluk çıkarttığı bilinmektedir (Abay, 2007: 95).

Parçalanmaya, ebeveynlerin kararı neticesinde oluşan bir durum olarak da bakılabilir. Bunun tersine, dul kalmak bazen beklenmedik bir durum da olabilir. Dolayısıyla bu duruma hazırlanma ihtimali de yüksek olmamaktadır. Ve buna karşı oluşan tepki ve ayrıca ilk dönem kabullenme metodları da değişebilmektedir (TEA, 2011:

159). Kısmen de olsa maddi ve manevi sorunları da kapsayan sosyal sorunlar vardır. Çoğu toplumlarda onların dul olarak hayatına devam ettirmeleri ve tekrar başkasıyla yeni evlilik kurmaları da bayağı büyük problem olarak görülmektedir (Abay, 2007: 94).

1.3.7.1. Parçalanmanın Sebep ve Sonuçları

Ülkemizde olsun, başka toplumlarda olsun bu durumun ortaya çıkmasının temel nedenlerini ölüm, savaş, boşanma, göç, ayrılık, yoksulluk gibi boyutlar oluşturabilmektedir. Bu sebepler çoğu zaman bireyin isteğine bağlı kalmadan gerçekleşen olay ya da olgulara bağlıdır. Dolayısıyla bu durumda meydana gelen parçalanma olayından etkilenenlerin psikolojik, ekonomik ve sosyal problemleri yaşamalarına rağmen, neticeyi kabul etmeleri diğerlerine göre çok zor olmayabilir. Eğer tarafların arasındaki kırgınlık daha hafif olursa, ailenin parçalanmasından dolayı meydana gelen problemler bazı araçların etkisiyle daha kolay atlatılabilir. Ancak evliliğin sona ermesinden önceki gelişmeler ile ayrılıktan sonraki sorunlar, tarafların bireysel iradeleri ile ortaya çıkar ve çiftler arasında kırgınlık yaşanabilir. Eğer onların varsa ortak çocukları, bu durumun sonrasında meydana gelen problemlerin etkileri daha kalıcı hale dönüşebilir. Ailenin parçalanmasındaki boşanma olayı ise, aile parçalanmasının en önemli sebebi olarak belirtilmektedir (Abay, 2007: 92). Sosyal medyanın pek çok faydalarının yanı sıra zararlarının da olduğu aşıkardır ve bazen aile yapılarını parçalayan etkiler yaratmaktadır. Günümüzde bu tür iletişim araçları nedeniyle tanımadığı kişilerle iletişime giren çiftlerin boşanmaları yaygınlaşmaktadır (Sır, 2010: 73). Bu durum nikâhlı eşlerin kıskançlık duygularının kabarmasına aldatıldıkları inancıyla karşısındakinden nefret duymasına yol açabilmektedir. Eşler arasındaki sorun boşanmaya kadar varabilmektedir. Diğer sebeplerin yanında toplumumuzda gün geçtikçe sayısı artmakta olan kaçırılma yolu ile evlenenlerde de boşanma olayı yaygın olmaktadır. Çünkü çiftler birbirlerini tanımadan aile kurunca, illa ki zorluklar ortaya çıkar. Başlık parası, çeyiz verme geleneklerinde fazla

para harcadığı için zaman zaman tartışmalar meydana gelmekte ve bazen de bunun sonucunda boşanmalar ortaya çıkmaktadır.

Kırgızistan'lı Sosyolog Topçugül Şaydullayeva'nın fikrine göre ise, ailelerin parçalanma sebeplerinin başına çiftlerin sorumsuzluğu gelmektedir. Bunda toplumun da, anne-babanın da suçu olduğu düşünülmektedir. Evlilikteki nikâhın kutsallığı ile değerinin kaybolması, gençlerin toplumdaki kendi sorumluluklarını yerine getirememesinden kaynaklanmaktadır. Uzmanların araştırmaları sonuçlarında ise, ailelerin parçalanmasına günlük hayattaki ekonomik durum en önde gelen nedenlerdendir. Bunu akrabalarla olan ilişkilerdeki anlaşmazlık ve yukarıda da bahsedildiği gibi ailenin kutsallığının, değerinin kaybolması gibi sebepler takip etmektedir (URL1, 21.11.2014).

Çocuklar, ailenin ve toplumdan en çok etkilenen çok hassas ve savunmasız üyesidir. Bazı parçalanmış ailelerin karşımıza çıkardığı sorunlardan biri kimsesiz, ya da sokak çocuklarıdır. Zaman zaman evden kaçan, evden kovulan veya ailesi olmayan çocuklar *sokakta yaşayan çocuklar* olarak değerlendirilmektedir (Aysev ve Taner, 2007: 679). Şöyle ya da böyle hayatını bütünüyle ya da kısmen sokakta sürdüren çocuklar korunma, beslenme ve eğitim imkânlarından yoksundurlar. Bu özellikteki çocuklardan az çok farkı olsa bile, her yerde sokak çocuklarının özellikleri aynıdır (Meder, 2008: 203). Hayatlarını sokakta geçiren çocukların işgücünden faydalanma dünyanın her tarafında var olan global çocuk sorunudur. Zira bu çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişmeleri zarar görmektedir ve maalesef bu tip çocukların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu çocuklar madde kullanımı, uyuşturucu ve alkol gibi kötü alışkanlıkların tuzağına düşmenin yanı sıra taciz ve istismar gibi olaylarla da karşı karşıya kalabilmektedirler. Madde kullanımı, bir yaşam tarzı olarak sokakta yaşamayı kolaylaştıran, sokağın zorlukları ile baş etmenin bir faktörü olarak algılanmaktadır (Bilgili, 2007: 102, 116). Aile içinde yaşanan tüm olumsuz ekonomik sorun, fiziksel, psikolojik şiddet gibi sıkıntılar çocuğun sağlığını

bozabilir veya istismara da yol açabilir. Eğer çocuk bu duruma düşerse yukarıda söz ettiğimiz kötü alışkanlıkların yanı sıra içine kapanma, çabuk öfkelenme, evden kaçma, suç işleme ve intihar eğilimine girilerek kendine zarar verme gibi davranışlar gösterebilir (Meder, 2008: 206). Özellikle de parçalanmış ailelerin çocuklarının mutlaka bu davranışları sergileyebileceği düşünülmemelidir.

İşsizliğin her geçen gün artması ve ekonomik kaynakların azalması nedeniyle geçim şartlarının zorlaşması, aile bireylerinin yaşam standartlarının ve sosyo-kültürel ilişkilerinin bozulmasına yol açmaktadır. Bu durum Kırgızistan'da kimsesiz çocuklar yurtlarında yaşayan terk edilmiş çocukların sayısının gittikçe artmasına neden olmaktadır. Söz konusu çocukların sayısı anne-babası vefat eden öksüz çocukların önüne geçmiş durumda. Zira bu çocuklardan %80'inin anne ve babasının var olduğu tespit edilmiştir (Zhunushova, 2007: 572). Büyük ölçüde parçalanmış ya da mutsuz ailenin topluma kötü bir armağanı olan sokak çocukları bütün dünyada olduğu gibi Kırgızistan'daki aile yapısının da geçirmekte olduğu değişimin bir fotoğrafını yansıtmaktadır.

1.3.8. Tek Ebeveynli Aile

Eşlerden birinin boşanma, ayrılık veya ölümünden dolayı ailede sadece ebeveynliği tek kişinin üstlenmesi tek ebeveynli aile tipini bildirmektedir (TEA, 2011: 45). Anne-babadan biri ile yaşayan çocuklardan oluşan aileler, eksik aileler kapsamında değerlendirilmektedir. Bu tür aileler Türkiye'de tek ebeveynli aile şeklinde nitelendirilmektedir. Ancak ebeveyn sözünün anlamı dikkate alındığında zaten bütün aileler tek anne-babalıdır. Oysa burada kastedilen şey ebeveynden, yani anne-babadan birinin eksik olduğu ailedir. Bu yüzden söz konusu ifadenin maksadına uygun olmadığı düşünülmektedir.

Evlat edinen ya da evlilik dışı çocuk edinen bazı insanların bu tür bir aile yapısı kurmayı tercih ettikleri de görülmektedir (Boylu, Öztop, 2013: 209). Bilimsel çalışmalar bu durumdaki ailelerin sayısının son çeyrek asırda neredeyse iki kata yükseldiğini belirtmektedirler. Toplum içindeki bunun gibi aile yapılarına önyargı ile yaklaşımları bunların en önde gelen sıkıntılarından oluşmaktadır (TEA, 2011: 41-188). Tek ebeveynli ailelerin büyük çoğunluğu sadece anneli ailelerdir. Boşanan çiftlerden çocuklarla genelde anneler kalmaktadır. Maddi sıkıntılardan dolayı, bu anneler büyük maddi problemlerle karşılaşmaktadırlar. Çünkü, genellikle boşanmada çocuğun velayeti annesinde kalır, maddi yönden babaya göre daha kötü durumda olan anne, çocuğun genel sorumluluklarını yerine getirmede daha çok sıkıntıya düşmektedir. Kadın, tek başına kira, çocuk bakımı, güvenli ve sağlıklı bir evi sürdürmek için gereken diğer ihtiyaçlar gibi pek çok sorunla da uğraşmak zorunda kalmaktadır (Erdoğan, 2010: 190). Çünkü, yukarıda da belirtildiği gibi, bu durumda olan anneler, genelde çocuklarının tüm sorumluluklarını tek başına yüklenmektedirler (Boylu ve Öztop, 2013: 212). Bu anne tipi boşanmayan anneye kıyasla çok güçlü, çocukları için devamlı mücadele veren kişi olarak bilinir (TEA, 2011: 3). Zamanın yetersizliği ve tek kişilik olmayan roller yalnız olan anne için çok zordur. Fakat sadece babanın üstlendiği bu tür ailelerde ekonomik şartlar yalnız annenin olduğu aileye göre genellikle daha iyi olabilir (Boylu ve Öztop, 2013: 211). Bunun yanında “evli çiftler”in daha değerli bulunduğu çoğu toplumlarda, eşi olmadığı için bazı dışlanma gibi durumların yarattığı burukluk gibi çeşitli sorunları da vardır.

Tek ebeveynli ailelerin içyapısı yönünden birbirinden farklılıklar arz edebilmektedir. Örneğin, genel olarak dul anneler kendi evinde otururken, fakat hiç evlilik yapmayan tek anneler genelde kirada oturmaktadır (Giddens, 2008: 266). Çevrenin yaklaşımlarından dolayı bu durumdaki anneler daha çok kendini eve kapatarak insanlardan uzaklaşabilmektedir (Boylu ve Öztop, 2013: 213). Özellikle annelerin eşlerine olan olumsuz algıları, bulunduğu ortamları ve zamanları daha da

daraltabilmektedir. Çocuklarının da anne-babalı aileleri görünce üzülebileceğini düşünen anne kendi ortamını buna göre oluşturmaktadır (Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu, 2011: 102). Özellikle ekonomik yönden zorlanan annelerin durumu, yeterli ücret imkanına sahip bir işte çalışmaması bu ayrılıktan sonra daha beter hale gelecek. Bu durumdan dolayı geçimi için karşı taraftan nafaka alabilme hakkının olmasına rağmen, bazı nedenlere bağlı olarak bu haktan yararlanamama gibi veya o hakkın miktarının çok düşük olması sebebiyle daha fazla maddi sıkıntıya düşebilmektedir (Boylu ve Öztop, 2013: 213). Onun çevresindekilerden destek alamaması, dışlanması bu deneyimi daha fazla zorlaştırmaktadır. Ancak özellikle yalnız annenin kendi ailesi tarafından verilen destek, onun hem maddi ve hem de manevi sorumlulukları hafifletebilmesine yardımcı olmaktadır. Bu çerçevede o kadının kendi babasının evine dönmesi maddi sıkıntıları azaltmadaki önde gelen faktörlerden. Ya da bu sıkıntıları azaltmak amacıyla kadın, hatta çocukları bile iş gücüne katılabilmektedir.

Kırgızistan Milli İstatistik Komitesinin verilerine göre, 2001’de ülkedeki doğum oranı 20-29 yaş arasındaki kadınlarda yıllık %60 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bunların üçte biri resmi evlilik kaydı olmayan, sadece dini nikahlı kadınları kapsamaktadır. Bu oran ülkedeki boşanma istatistikleriyle beraber değerlendirildiğinde, çocukların çoğunluğu tek ebeveynli aileler tarafından yetiştirildiği görülmektedir. Bu durumun Kırgızistan için konumuzun başından itibaren yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında bir facia mı, yoksa normal bir durum mu olduğunu söylemek kolay değildir. Çünkü dul anneler günümüzde hayatın gerçekliğini kabullenmiş öncekiler gibi yıpranmamış ve ezik duruma düşmemişlerdir. Dolayısıyla kendilerini terk edilmiş ve mutsuz bir kadın olarak görmemektedir. İçinde bulunduğu şartlarda başarılı, güçlü, yetkin, bilinçli olabilmektedir. Tek başına çocuğunu yetiştirebilecek özgüveni ve gücü kendinde görebilmektedir (URL2, 20.04.14).

1.4. AİLEDE ROLLER

Ailede roller, evli çiftlerin yaş, cinsiyet, güç, sağlık ve bireysel farklılıklarına uygun şekilde rollerin belirtilmesi huzurlu bir aile ortamı oluşturmanın bir gereği olabilmektedir (Bayer, 2013: 119). Bu durum aile içerisindeki bireylerin kimliklerinin belirginleşmesini karşılıklı olarak kabullenmesi anlamına gelir.

Ailede sağlanan yaşantı ve onun sunduğu model, çocukta pozitif sosyal davranışların ve değerlerin gelişmesinde büyük önem taşır. İnsanın sağlıklı birey olabilmesi, onun yaşadığı ailenin fonksiyonlarını düzgün olarak gerçekleştirmesiyle bağlantılıdır (Günindi ve Giren, 2011: 351).

1.4.1. Ailede Erkeğin (Baba) Rolü

Aile bireyleri bir vücudun organları gibidir. Bu nedenle aileyi çok yönlü etkileşim içerisinde olan canlı bir organizmaya benzetmek doğru olabilir. Her bireyin farklı bir rolü olduğundan buna uygun kuralları yerine getirmek yükümlülüğü vardır. Yetkilerini ve sorumluluklarını paylaşarak bireyler aile bütünlüğünü korur ve güçlendirirler (Boşnak, 2007: 62). Bu rollerin babaya ait olup, baba eşinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak çocuklarının terbiyesini gerçekleştirmek, eğitim süreçlerinde katkıda bulunmak gibi sorumlulukların yerine getirilmesinde ilk akla gelen isimdir (Turan, 1992: 86). Baba, çocuğuna öğretmenlik yaparak, sosyal hayata açılan yolu gösterir. Kanun, düzen, disiplin, düşünce, gezip dolaşma gibi yeteneklerini geliştirmede öncülük eder (Yeşildağ, 2010: 92). Karısının, birlikte yaşadığı çocuklarının, torunlarının yeme-içme, giyinme, barınma gibi temel ihtiyaçlarında birinci derecede etkindir. Babada zihniyet olarak bu sorumluluk duygusu vardır ve toplumsal bir değer olarak bunu kabullenmiştir. Bu durum tesiri çok yüksek olan yazısız bir kanun niteliğindedir. Hatta tesir itibarıyla baba üzerinde yazılı kanunlardan daha etkilidir. İstese de bu görev ve sorumluluk duygusunu üzerinden atması imkânsıza yakındır (Akın, 1991c: 150).

Ailede anne, babanın en önemli ortağıdır. Her ne kadar baba önde olsa da arka planda anne sorumluluk paylaşımında baba ile birlikte sorumluluk üstlenir. Bu yüzden baba ile annenin rolleri iç-içedir. Günümüz aile rol tanımlaması içerisinde karı-koca ifadelerinden daha çok eşler ifadesi kullanılmaktadır. Babanın aile içi rolünü yerine getirmesinde anneye birlikte hareket etmesi çocukların da aile içi uyum sürecinde büyük önem taşır. Bundan dolayı, kadın ve erkeğin birbirini ve birbirlerinin rollerini tamamlayarak birlikte hareket etmesi gerekir (Kannavi, 2007: 260). Babanın önemi aile içinde aile üyeleri tarafından hissedilemeyebilir, fakat bazı vefat, boşanma veya uzun süre aileden uzak kalma gibi durumları onun yokluğunu derin bir şekilde hissettirir.

1.4.2. Ailede Kadının (Anne) Rolü

Kadın ailede hem eş hem anne olarak çok boyutlu bir fonksiyona sahiptir. Eşinin en önemli yardımcısı, hatta paydaşı, çocuklarının da hayata uyum sağlamada en önemli destekçisidir. Bu nedenle ailede vazgeçilmesi çok zor bir bireydir. Kadınların sosyal hayattaki konumları çok önemlidir. Çünkü kadın toplumsal bütünleşmenin iki önemli ögesinden biridir. Bir ülkedeki her türlü değişim ve gelişim şöyle ya da böyle en azından bir yönüyle kadınlarla ilgilidir. Kadınlara olan bakış-milletin uygarlığa ulaşmasının göstergesi, toplumdaki uygarlık düzeyinin barometresidir (Saadanbekova, 2011: 4).

İnsanlık tarihinin en erken dönemlerinden itibaren, erkek evden uzakta av peşinde koşarken kadın çocuğun yetiştirilmesini üstlenmiş, ev ekonomisini düzenlemiş ve tarımsal faaliyetlerde bulunmuştur (Akın, 1991b: 111). Geleneğin ve kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasında çok önemli bir görev üstlenmiştir (Sevgili, 2007: 22). Eski Türklerde evin sahibi kadındı. Ona saygı duymak bir mecburiyetti. Çünkü Uygurlar ve Harezmsahlr döneminde iyi bir kadın evin direği olarak görülmüştür. Kadın hem evde,

hem de evin dışında kocasının yardımcı ve destekçisidir (Akkutay, 1991: 57). Yine Mete'nin akınlarından zor duruma düşen Çin İmparatoru Kao, onunla iletişim kurabilmek için Hatun'una rüşvet vererek yardım talep etmiştir. Hatunu da Mete'ye savaştan vazgeçirmek için birtakım telkinlerde bulunmuştur. İki hakanın savaşıarak birbirini mutsuz etmemesi gerektiğini, alsa bile Çin'i idare etmek için yeterli gücü temin etmesinin zorluğunu ifade etmiştir. Onun için yol yakın iken savaştan vazgeçmesini öğütlemiştir. Bu ifadeler Hatun'un Mete üzerindeki tesirini de göstermektedir. Çin tarihi metinlerinde yer alan Türk ailesinin birçok ahlâkî özellikleri günümüz aile modeliyle büyük ölçüde uyushmaktadır (Türkdoğan, 1992: 35).

Grenard'ın belirttiği gibi, eski dönemlerden beri Türk boylarındaki kadınlar oldukça sosyal olup, evleneceği erkeği seçmekte serbesttir. Evlilik sırasında ekonomik hayatta kadınla erkeğin işbirliği ve yardımlaşması temel prensiptir. O dönemlerde bile yalnız evde değil, aynı zamanda dışarıda da kadın eşinin yanında yer alırdı. Sözgelimi bir çiftçi pazarda ürünlerini satmak istediğinde, hanımı ile beraber satış yerine gittiği zaman, hanım malın satış fiyatının belirlenmesinde de etkindi. Hatta çoğu zaman kadın bu tür işleri yalnız başına yapardı (Celkan, 1991: 59; Fındıkoğlu, 1990: 12; Cumagulov, 1960: 21). Modern hayata geçiş sırasında kadınların aile içindeki konumu da yeniden şekillenmiştir. “Erkek eşit haklara sahip olma” prensibine dayanarak tekrardan gözden geçirilmektedir. Eskiden aile içerisinde sadece statüsüne sahipken, modernizmle birlikte kadın artık iş kadını, kararlı, tek başına para kazanan birine dönüşmüştür. Ailenin geçim ve karar verme meselelerinde eşitsel sorumluluk ve haklara sahip olmuştur, böylelikle ailede erkek ve kadının rol farklılaşmalarında azalma artmıştır (Bayer, 2013: 117). Kadının gücü ekonomik ve sosyo-politik gücü arttıkça özgürlüğü de güçlenmiştir. Dış dünyada daha sosyal, daha aktif birey haline gelmiştir (Staseviç, 2011: 66). Günümüz toplumu, bu anlamda cinsiyetlere toplumsal alanda kimliğine bakmadan aynı rolü vermiştir (Özek, 2007: 14; Tolan, 1991: 212).

Orta Asya'daki göçebe hayat süren ailelerde kadınlar pek çok işi yapabilmekteydi. Buna bağlı olarak sorumlulukları ölçüsünde yetkileri de vardı. Gerektiğinde de atına binerek erkeklerle beraber yurdunu düşmanlardan korur. Örneğin, kadın hem kocasının atının eğeriini yerleştirirken, hem bir yönetici olarak da seçilebilmektedir. Bazıları kocasının ölümünden sonra tekrar evlenmeyip, çocuklarını büyütüp meslek edinmelerini sağlayabilirdi. Daha önce de toplumda sosyal statüsü bulunan kadınlar kendilerine yeni imkânlar tanınınca, bunu zorluk çekmeden başarabilmişlerdir (Bacon, 1965: 51; İsakov ve Murzakulova, 2012: 55). Sovyet döneminde ise kadınların neredeyse hepsi çalışıyordu. Örneğin, ikinci dünya savaşı yıllarında ülkenin Çüy vadisindeki İvanov ilçesinin 236 aileli “Keneş” kolhozunda sadece 23 kadın ev hanımıydı (Cumagulov, 1960: 56).

Çağdaş araştırmacılara göre de, Kırgız kadınları ailesine ve topluma karşı ahlaki ve duygusal sorumluluk taşımaktadır. Sahip olduğu kadınlık rolüyle uyumlu şekilde kısmen, kimi zamanda tamamen erkekler gibi ailenin geçimini sağlayabilmektedir (Turdalieva, 2009: 142). Onlar günlük hayatın hemen hemen her noktasında yer alır. Pazarlarda alım-satım işlerini yürütür, hatta taksicilik, otobüs şoförlüğü, inşaat işçiliği dahil yapanlara rastlanılabilir. Evliliklerin kısa ömürlü olması bu yaşam tarzını zorunlu kılmaktadır (Türker, 2009: 759, Staseviç, 2011: 4). Nitekim Kırgızlar gibi diğer Türk toplumlarında evlilik ilişkilerinde fedakâr olmanın erkeklere nazaran daha fazla kadınlara özgü bir kültürel değerlerden biri olarak bilinmektedir. Kadında güzelliğin yanında aklın ve zekânın olması da aranan özelliklerdendir. Manas Destanının tüm bölümlerinde Manas'ın eşi olan Kanıkey'in güzelliğinin yanı sıra akıllılığı da övülmektedir (Doğan, 1995: 237). Her ne kadar geleneksel yaşam tarzında erkekler kadınlardan daha üstün tutulsa da, her konuda bu böyle değildir. Kırgız kadınları ev işlerinde oldukça özgür hareket ederler. Tyan-Shan'da araştırmalarda bulunan Rus gezgini Severtsov'a göre, Kırgız kadınları cesurdurlar, iyi ata biner, hizmette kusur etmez, sosyal faaliyetlerden de

geri kalmaz, serbestliği kullanmaktadırlar. Yeri geldiğinde dűşüncelerini açıkça ifade edebilirler. Evinde aile bireylerine her türlü hizmeti yapmasına rağmen, bu durum onun köle olduğu anlamına gelmez. Çünkü kendine olan özgüveni çok güçlüdür. Hatta aile içerisinde eşi üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir (Abramzon, 1999: 186; Turdalieva, 2009: 142). Yabancı araştırmacılar, Kırgız kadınının kocasının başka kimselerle yaptığı görüşmeler sırasında yanında bulunduğunu belirtir. Çođu zaman toplumsal faaliyetlerde kocasına refakat ettiğini vurgular. Kimi zaman ticari faaliyetleri doğrudan kendisinin yürüttüğünü ifade eder. İsveçli gezgin Sven Hedin Asya seferinde iken, eleçek (beyaz uzun kumaştan yuvarlak şekilde tasarlanmış kadın baş kıyafeti) takmış Kırgız kadınlarını gördüğünü söyler. Eleçeđi, özellikle yaşı ya da orta yaştaki kadınlar kullanır. Bu örtü ağır başlılığın bir göstergesi kabul edilir. Yani kadın yaşına uygun şekilde giyinir; adil, cömert ve akıllı olduğunu bu kıyafetiyle ortaya koyar. Göçebe Kırgız toplulukları vefat eden yakınlarını yolda toprağa verirlerdi. Eleçek bu nedenle vefat eden kadının kefeni olarak da kullanılırdı. Fergana vadisinde yaşıyan komşuları olan Özbek kadınları hayatlarını ev ve avlusunda sürdürürken, Kırgız kadınlarının dışarıda erkeklerle birlikte her türlü etkinlikte bulunduğunu kaydeder. Yani, Kırgız kadınlarının içe kapalı bir hayat sürdürmediklerini vurgular (Turdalieva, 2009: 13-145). Manas destanında aile hayatının kadın kahramanlar sayesinde daha da canlı olduğu görölmektedir. Destanda yer alan tiplerin, özellikle kadın tiplerinin dünya destan edebiyatı içinde saygın bir yere sahip olduğu belirtmektedir. Örneđin, Manas'ın annesi, daha doğmadan aslan ve kaplan etini aşırı derecede yeme isteği duyarak önüne geçilmez bir aşerme süreci yaşadığı rivayet edilir. Bu aşerme hali söz konusu hayvanların gücünün çocuğa da geçeceği inancından gelmektedir (Oy, 1992: 587). Kırgız yerleşim birimlerini gezen araştırmacılar kadınlarının iyi kalpli, yardım sever ve cesur, misafirperverliğinin ve kültürlülüğünün şaşırtıcı derecede dikkat çekici olduğunu ifade eder. Kadının toplumda ve aile içindeki davranış biçimleri değişik sosyo-kültürel yaptırım araçlarıyla birlikte şekillenen örf-

adetlerle tabulaşmıştır. Onun iletişimsel vasfı, yani yabancılarla temasın amacı, muhatabın etnik ve sosyal aidiyeti, diyalog koşulları gibi etkenlere bağlıydı (Turdalieva, 2009: 143-145). Günlük hayatta Kırgız kadını bulunduğu toplumun gelenekleri çerçevesinde giyinirdi, toplumca kabul edilen ölçüler içerisinde kocasının izni olmadan başkalarıyla da görüşmelerde bulunabilirdi, at üstünde gezer, toplum içerisinde şarkısını söyler, eğlencelere katılır, onları her alanda görmek mümkündü. Göç zamanlarında, gerekli hazırlıkları daha çok kadınlar yapar, hatta bazen çaresiz kaldıklarında hayvan da keserlerdi. Erkekler ise, avcılıkla meşgul olurdu (Abramzon, 1999: 186; Krats, 1910: 111; Staseviç, 2011: 90; Vulfson, 1901: 10-75; Zeland, 1885: 37; Grodekov, 1889: 96).

Kırgız kadınları ailede en ağır yükleri üstlenirler ve kocası da onun fikirlerini önemsiyordu. Yeri geldiğinde halkı idare ederlerdi. Örneğin, Ruslar gelene kadar, Kırgızistan'ın Alay Bölgesini Kraliçe Kurmancan Datka yönetiyordu (Zeland, 1885: 76). Kırgız kadınlarının bireysel ve toplumsal yaşam tarzlarında İslam dininin öğretilerinin de önemli rolü vardır. Nitekim İslam dini kadın hakları ve özgürlüğü önemsemektedir. Bununla ilgili Kur'an'dan bu örnekler verilebilir: *“Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Erkek ve kadın her ikisi Allah katında eşittir, birinin diğerinden üstünlüğü sadece takva ile dir” (Bakara 28)*. Yine Allah Teala (Nisa 25 ve Ali İmran 195) *“Sizler hepiniz birbirinizdensiniz. Özgür erkek ve köle, özgür kadın ve cariye-hepsi Adem soyundandır.”* ve *“...ister erkek, ister kadın olsun. Ben hiçbirinizin emeğini boşa çıkarmayacağım. Siz hepiniz birbirinizdensiniz.”* emrini vermiştir.

Günümüzde Kırgızistan'da hayat pahalılığı, fakirlik, kumar, alkolizm, madde bağımlılığı ve hatta tembellik gibi sosyal hastalıklar nedeniyle kendi evinde huzur bulamayan kadının üzerine aileyi geçindirme veya aileye katkıda bulunma noktasında

ciddi bir yük binmiştir (Erdem, 2000: 44). Bu nedenle neredeyse hayatın her alanında kadınlar vardır. Bu durum teoride, kadınların Sovyet rejimi tarafından sosyal hayata teşvik edilmesi olarak bilinmektedir. Fakat gerçekte kadınları çok ucuz bir ücretle çalışmaya iten faktörlerin başına yoksulluk gelmektedir. Bu durumdan dolayı korumasız ve çaresiz kadınlar yanlış yollara düşmektedir (Tutar, 2006: 134). Kadının ailede eş olmanın yanı sıra ikinci bir görevi de anneliktir. Çocukların dünyaya gelmesinden bakımı ve beslenmesine, terbiyesine, toplumsal uyumuna v.b. varıncaya kadar rol oynar.

Kendi yaşadığı topluma ait kültürel değerleri, görenek ve gelenekleri, anne çocuğuna aktarır, ona sorumluluk ve görevlerini öğretir, onun terbiyesiyle ilgilenir (Akın, 1991b: 111). Nitekim çocuğun terbiyesi de belli bir döneme kadar annenin görevi olarak algılanmaktadır. Bundan dolayı Kırgız Türklerinin bir atasözünde “Serserinin dilini anası anlar” denilmektedir (Güler, 1992a: 75). Hayattaki farklı şartlara alışan, sağlam kuşakların yetişmesi bakımından aile içinde çocuk ile iletişim içinde olup, sürekli onunla ilgilenen annedir. Bundan dolayı annenin verdiği eğitim, toplumun geleceği için önde gelen yatırımlardandır (Bayer, 2013: 120). Dinimizde de annenin rolüne dikkat çekilerek, Peygamberimiz (s.a.s.) “Cennet anaların ayakları altındadır.” demektedir. Böylece annenin aile içerisindeki rolünü açık biçimde vurgulamaktadır.

Eskiden Türk ailesini baba, ondan sonra anne temsil ediyordu. Çocukların vasisi anneydi. Türklerin tarihlerinde kadın hükümdarının naibi olabilirdi. Bu ya da devlette büyük söz sahibi olabilmeleri de bundan kaynaklanıyordu (Türkdoğan, 1992: 35). Hatta dul bir kadın, ancak çocuk sahibi olursa mirasçı olabilir anlayışı egemendi (Zeland, 1885:31). Ne var ki, günümüzde kadının çocuk sahibi olması, geleneksel olarak evlilik sonrasındaki zorunluluktan çıkmıştır. Artık sadece kişisel bir karara ve sorumluluk sürecine dönüşme yoluna girmiştir (Öngider, 2013: 141). Bununla birlikte ailenin devamlılığı ve uzun ömürlülüğü kadının anne olmasıyla oldukça bağlantılıdır. Çocukları

olmayan ailelerin boşanma oranlarının yüksekliği bunun bir göstergesi olabilir (Suleymanov, 2007: 543). Kadınların dışarıda çalışmaları çocuk sayısında hatta çocuk sahibi olup olmama konusundaki kararlarında oldukça belirleyicidir. Yine pek çok avantajına rağmen geçimsizlik durumunda kadının boşanma eğiliminin artmasında dışarıda çalışıyor olmasının etkisi oldukça büyüktür. Oysa, ev hanımlarında bu oran çalışan kadınlara göre daha azdır. Çalışan anne kendisinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılama hususunda özgüveni daha güçlüdür (Ploskih, 2012: 164). Kırgızistan gibi ülkelerde boşanma sonrası genellikle çocukların anneleriyle birlikte yaşıyor olmaları nedeniyle kadının çalışıyor olması kararlılık gösterebilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Türklerde “ana sütü” insani niteliklerle bezenebilmenin ve terbiyenin sembolü olarak gösterilmektedir. Kırgız Türkleri, ahlaki sorunları olan kimseleri “Ana sütü emmemiş, ata nedir bilmemiş, saçını güneşte taramış.” yani aile ortamında büyümemiş şeklinde ifade ederler (Güler, 1992a: 75).

1.4.3. Ailede Çocuğun Rolü

Aile çocuklarının geleceği için farklı faaliyetlerle onların hayatını güvenceye almaya çalışır. Toplumunun geleceği bu çocuklar olduğu için aile, çocukları ile toplum arasındaki etkileşimi sağlam kurmaya çabalar. Çocuğa verilen doğru eğitim, onun toplumsal düzene uyum sağlamasını kolaylaştırır. Ebeveynlerin bu sorumlulukları tüm toplumdaki aileler için aynıdır. Zira aile toplumsal kurumların içinde temel kurum olduğu için, insanın ilk dünyaya gelmesinden itibaren onun yetiştirilmesinden, sosyalleştirilmesinden sorumludur. Hayatı boyunca sürececek olan mevcut medeni ilişkilerini benimsemesidir (Bilir ve Dabanlı, 1990: 143). Tüm dünyadaki ailelerin çocuklarıyla ilgili hayalleri, örf-adetlerin, geleneklerin ve inançların temel anlamı, çocuğun hayatımızdaki rolünün ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.

Bir çocuğun yetişmesinde etkin olan kurumlar sırasıyla aile, okul, çevre ve medyadır. Eğer bunların hepsi çocuğun terbiyesi konusunda aynı yönde ve birlikte uyum içerisinde çalışırlarsa, çocuğun eğitim-öğretiminin sağlıklı bir yapıya kavuşması daha olasıdır. Görüldüğü gibi, çocuğun kişiliğinin gelişmesi, toplumsal normların öğrenilmesi ailede başlayıp, sonraki eğitim kurumlarında devam etmektedir (Yeşildağ, 2010: 83). Çocuğun kişiliğinin sosyalleşmesi, onun sosyo-kültürel deneyimi benimsemesidir. Hem kendi aktifliği, hem de aile ve okul gibi önemli sosyal kurumlar aracılığıyla topluma entegrasyonudur. Çocuk, belli bir kültürel ortamda, büyüklerin etkisiyle sosyalleşir ve zaman içerisinde kendisini o büyüdüğü toplumdan ve kültürden bir parça olduğunu anlar. Bu toplumdan aldığı birikimi sorumlu olduğu roller çerçevesinde sonraki nesillere aktarmaya çalışır. Toplumsallaşma, insanlık medeniyetinin çeşitli birikimlerinin netice ve boyutları itibarıyla önceki nesillerden sonraki nesillere öğrenilerek varlığının sürdürülmesidir (Özpolat, 2010: 11; Boşnak, 2007: 63). Ve böylece içinde yaşadığı toplumun hem kültürü, hem de yaşantısına bağlı çok içerikli bilgi aktarımı burada gerçekleşmiş olur (Yeşildağ, 2010: 93, Yenilmez, 2012: 21).

Görüldüğü gibi çocuğun sosyalleşmesinde ailenin varlığı kadar niteliği de oldukça önemlidir. Kırgızlar üzerinde değerlendirecek olursak, onların yaşamının anlamı çocuklarla sıkıca bağlantı içinde olup, bu değer nesilden nesile aktarılmaktadır. Kırgızlar için insanın hayatını devam ettiren çocuk anlayışı Kırgız atalarının mutlu olmasıyla doğrudan bağlantılı olmuştur (Dıykanbayeva, 2011: 182). Sosyal hüviyette olan aile, var olduğunu da, sürekliliğini de çocuk ile sağlamaktadır. Bu bağlamda Kırgız toplumu ailenin ayakta durmasını sağlayan çocuklar olduğuna inanırlar ve onları çok önemserler. Dolayısıyla ebeveyn olmayı ve onların adını devam ettirecek evlat sahibi olmayı çok isterler. Ayrıca o evlatların en iyi şekilde yetiştirilmesi ve topluma yararlı şahsiyetlerin kazandırılması, anne-baba olmanın temelini oluşturur (Ünal, 2013: 3). Kırgızlar'daki kabilecilik sistemi, aile ve evlilik ilişkilerinde çok derin etkiler bırakmıştır.

Eskiden beri bir adamın sadece hayvanı değil de, mutlaka çocuğu da olması gerekirdi. Kırgızlar arasında çocuksuz aile bir aile olarak sayılmazdı. Dolayısıyla, halk arasında “balaluu üy bazar, balasız üy mazar” yani, “çocuklu ev pazar, öcüksüz ev mezar” denilen atasözü vardır. Kırgızlarda çok çocuklu aileler mutlu aile örneği olarak bilinirdi. Nitekim Kırgızlar arasında ailenin yalnızca çok mal sahibi olmasını değil, aynı zamanda çocuklarının da çok olmasını önemsemekteydi. İdeal bir ailede çok sayıda çocuk olmalıydı. Onlara göre, çocuk sahibi olamayanlar ise mutsuz, zavallı insan olarak sayılırdı. Çünkü insanların geniş topraklara sahip olmaları, geniş aile tipine ihtiyacı doğurmaktaydı. Zira tarım işleri gerçekten yoğun emek ve işgücünü gerektirmekteydi. Aslında kız çocuklarına nazaran erkek çocuklarına verilen önemin altında bu sebep vardı (Abramzon, 1999: 187; Duman, 2012: 38). Çalışmanın başka yerlerinde de geçtiği gibi, Kırgız toplumu diğer topluluklar gibi kendi soyunun devam etmesini çok önemsemiştir. Baba soyunu sürdürmekte erkek çocukları önemsenmiş ise, kız çocukları halk arası ilişkileri güçlendirmede büyük rol oynamıştır (Dıykanbayeva, 2009b: 209).

Kendi milli ve kültürel değerlerine çok bağlı olan Kırgızlar yaşadığı tarihi süreç içinde pek çok devletler kurmuş olan bu toplum aile konusunu da çok önemsemiştir. Onlara göre aile kutsal bir ocaktır ve babalardan devam edegelen bu ocağı korumak ve varlığını sürdürmek için çocuğa büyük önem vermişlerdir. Evin kız çocuğu evlendikten sonra başka ailenin üyesi olacağı için, erkek çocuklarına daha çok ana baba yaşlanınca onlarla ilgilenen ve vefat ettiklerinde onları âdetlere göre defneden, soyu devam ettiren gibi sorumluluklar yüklenirdi. Anne-babalar erkek çocukları evlenince sevinir, kız çocukları evlenince ise pek sevinmezler, çünkü erkek çocuk aileye bir kişi getirir, kız çocuk ise evden ayrılır (Dıykanbayeva, 2009b: 177, 178, 182) ve bundan dolayı kızını evlendirirken ağıt yakarlar.

Kırgızlarda ailede çocuğa verilen önem nedeniyle çocuğu yaşamayanların sorunlarını çözmek amacıyla kendi bilgileri ve inanışları çerçevesinde bir takım girişimlerde bulunulurdu. Çocuğu doğmayan veya çocuğu yaşamayan kadınlar kendi çevresinde kutsal sayılan tek, pınar ya da ölen dedelerinin kabrinde geceleyerek kurban keser ve bunu komşulara dağıtır. Bunun gibi uygulamalara Kırgızlar “Kudayı” adını verirler (Arık, 2005: 160). Ailede çocuk ölümleri sürekli devam ederse, çocukların hayatlarını kurtarmak amacıyla dua-demleri denilen çeşitli ritüeller gerçekleştirilmekteydi. Bunlardan en yaygın olanı yeni doğmuş bebeği yabancı kadına emzirmek için vermektir. Belli bir zamandan sonra onu geri alıp, bu çocuğa “satın alma” âdeti uygulanırdı. Bazen onu yabancı aileye 3, 7 ya da 40 güne kadar verirlerdi. Bazıları bu süre içerisinde bebeği annesine göstermezlerdi. Çocuğu “satın alırken” onu emziren kadına hak olarak çocuğun cinsine göre dokuz tane eşya verilirdi (Abramzon, 1999: 189). Çocuk sahibi olamayan pek çok Kırgız kadınları bu sorunlarını çözebilmek için, umut bağladıkları her türlü yola başvururlar. Kutsal yerlere-mezarlara gidip dua ederler. Bu amaçla ziyaret edilen Kırgızistan’ın Karabuura ilçesinin Arçagül köyünde Eşen Ata’nın, Köksay’da Koçkor-Ata’nın, Amanbaev’de Bala-Mezar denilen mezarlar bulunmaktadır. Adı geçen mezarlara çocuk sahibi olamayan veya çocuğu olup da sürekli vefat eden kadınlar gidip dua etmektedirler. İçten inanarak bunu istedikleri takdirde Allah’ın onların isteklerini yerine getireceğine inanırlar. Bu çabalarında eşleri de onlarla birlikte bulunur (Dıykanbayeva, 2011: 190). Kırgızistan’ın Talas bölgesinde yaygın olan bir geleneğe göre, çocuk doğuramayan kadın kendi babasının evinden iki boynuzunun arasında beyaz işareti olan ya da parmak izi kadar siyah işareti olan siyah oğlağı kayınbiraderinin evine getirip keser, halka ziyafet verir. Ancak ziyafeti veren kadın bu oğlağın etinden yiyemez. Ulu kişilerin mezarlarında bulunan karıncanın yuvalarının başında dua ederler. Orada gecelerler. Kırgız toplumunda buna benzer çocuk sahibi olma arzusunun bir neticesi olarak pek çok gelenek ve hurafeler bulunmaktadır (URL3, 21.04.2015). Cakıp Bay ile

eşi Çıyırdı Hatun'un konuşmaları da bu yaklaşımdadır. Cakıp Bay'ın ağlaması üzerine Çıyırdı Hatun bunun nedenini merak edince, Cakıp Bay ikisinin evlenmesi üzerinden dört yıl geçmesine rağmen bir çocuk sahibi olamadıklarına, karısının evliya mezarları gibi kutsal yerleri ziyaret edip çocuk istememesine üzülmeye, çocuksuz kadının bir meyvesiz ağaç gibi olduğunu açıklar (Doğan, 1995: 233).

Eskiden Kırgız ailelerinde ölüm çok fazla olurdu, yani ölüm doğumdan da fazlaydı. Bununla ilgili görüşü bir araştırmacı şöyle açıklamaktadır: “Kara Kırgızlar'da... ölüm oranı kesinlikle doğumdan fazladır. Örneğin, 1882 yılında 59 ailede bulunan 164 bireyin 94'ü vefat etmiştir.” Hayvanların çoğunun kıtlıktan ölümü göçebelerde var olan açlık sorununu kat kat arttırmış, bu da doğum oranını düşürmüştür (Abramzon, 1999: 189; Zeland, 1885: 59).

Adetlere göre, çocuklar kötü ruhlardan ve nazardan korunur. Bu amaçla her çeşit muskalar bebeğin beşiğine asılması için ya da kıyafetlerinin iç kısmına takılması için hazırlanır. Muskalar hayvanların ve kuşların farklı parçalarıyla, boncuklarla birlikte yapılırdı. Eğer bir ailede erkek çocukları sürekli ölüyorsa, yeni doğan erkek çocuğun ayak bileklerine bileklik, kulaklarının birine küpe takılırdı. Kız çocuğunun kıyafetleri giydirilir, uzatılan saçları sünnet olunca kesilirdi (URL4, 24.10.2014). Kırgızlar arasında uzun dönem sonra çocuk sahibi olanlar, o çocuğun başına yedi yıla kadar tıraş etmeyecek şekilde az sayıda saç bırakır. Beklenen zaman gelince, çocuğun saçını kutsal mekanların ziyaretinin peşinden kurban keserek bir aksakala kestirir ve o saç kutsal yere bırakılır. Kutsal mekanları ziyaret etmekten amaç, ulu kişilerin bu çocuğu çeşitli kötülüklerden koruyacağına olan inanıştan kaynaklanır (Arık, 2005: 162).

Kadının çocuk sahibi olamaması sadece onun değil, aynı zamanda kocasının da eksikliği olarak görülür. Böyle bir kadının kocasına acınarak “kuu baş bolçu cigitke, tuubas katın colugat” (huysuz erkeğin eşi doğuramaz kadın olur) atasözünü kullanırlardı

(Abramzon, 1999: 188). Genelde çocuğu olmayan kadınların evliliği uzun sürmemektedir. Çünkü erkek soyunu devam ettirmek ister ve durum böyle olunca eşyle boşanmak zorunda kalır. Kırgızlar arasında çocuk sahibi olmayan ailelerde boşanmaların oranı yüksektir ve halk arasında çocuğu olmadan ölmek çok üzüntüdür (Dıykanbayeva, 2011: 183).

Çocuğun dünyaya gelmesi, aile içindeki rollerinin yeniden biçimlenmesi ve alışkanlıklarının oluşturulmasına mecbur bırakmaktadır (Erdoğan, 2010: 173; Ünal, 2013: 8). XIX. yüzyılda Kırgızlar ile ilgili araştırma yapan Emiliya Vulfson (1901: 75-76) Kırgızlarla ilgili şunları kaydetmiştir; çocukları kendi uçsuz-bucaksız bozkırlarında serbestçe büyürler. Çok küçük yaşlarından itibaren ata binmeyi öğrenirler. Göç zamanlarında daha süt emen çocukları sallanan beşiğe koyup, devenin hörgücüne bağlarlar. Çocuk yürümeye başlayınca ata bindirirler. Çocuklar için üzerinden düşmeyecekleri özel eyer yaparlar. Kırgızların hayatının çoğu at üstünde geçtiği için hem kadınlarının, hem de erkeklerinin ayakları genellikle çarpıktır. Erkek çocukları geçmiş dönemlerde 7 yaşına gelince okula gönderilirdi. Öğretmenler mollalardı. Derste genel olarak Kuran'dan dualar ve farklı şiirler öğretilirdi. Ders gün boyu devam eder, sadece öğle yemeği için 2 saat ara verilirdi. Çocuklar her yönüyle öğretmenlerine teslim edilirdi. Anne-babalar öğretmenlerini kendileri gibi çocuklarının anne-babası sayardı. Onların çocukla ilgili her türlü kararına razı olurdu. Aile eğitimine gelince, Ünal (2013: 8) boyların, kabile-aşiretlerin ve toplulukların adetlerine göre uygulandığını, onların gelenek-göreneklerini, kültürel değerlerini, büyüklerin nasihat ve öğütlerini önemsediklerini belirtmiştir.

Kırgız çocukları aile büyüklerine, anne-babasına çok saygılıdırlar, onlara “siz” diye hitap ederler, onların dediklerine karşı gelmezler, her dediğini yaparlar, onlara göre anne-

babaları kutsal sayılır (Pigavaeva, 2011: 13). Günümüz Kırgızlarında da çoğunlukla bu saygı kültürü toplumda varlığını sürdürmektedir.

1.4.4. Ailede Büyüklerin (Yaşlıların) Rolü

Geniş aile yapısında yer alan bireyler içerisinde büyük anne büyük baba gibi yaşlı kişilerin de olduğu bilinmektedir. Yaşlılığın 65 yaştan itibaren başlaması Alman siyasetçisi Bismack'tan kaynaklanarak, başka ülkelerde de kullanılarak yaygınlaşmıştır (Onur, 2008: 285). Zeland'ın (1885: 59) araştırmalarına göre, 1883' yıllarında Kırgızların yaş ortalaması 80-85 olup, Pişpek (şimdiki Bişkek) bölgesinde 82.000 nüfusluk Kırgızdan iki yaşlı kişinin yaşları 86 ve 92 idi.

Aile içindeki farklı kuşaklar ve farklı yaştaki bireyler birlikte yaşamalarına rağmen aile ve toplum hayatının farklı safhalarından geçer. Sosyal sigorta kurumunun yaygınlık kazanmadığı Kırgızistan'da yaşlıların ihtiyaçları büyük ölçüde kendi aile bireyleri tarafından karşılanır.

Yaşlı kişilerin bireysel yaşamında ortaya çıkan değişimler, aynı zamanda hem aile, hem de sosyal hayatına etki göstermektedir. Ailevi ve çevresel ilişkiler yaşlılık döneminde oluşan fizyolojik, psikolojik ve sosyal değişimlere yakındır (Onur, 2008: 341). Çünkü yaşlılık, kendine özgü biyolojik, psikolojik, fizyolojik ve sosyolojik özellikleri ile insan yaşamının kaçınılmaz nihai sürecidir. Sosyo-ekonomik statüsünü ve çevreyle etkileşimini kaybetme, toplumdan sıyrılma gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu dönem, kısa veya uzun sürecin sonunda ölüm ile sonuçlanır (Seyyar, 2007: 401). Bireysel yaşlanma günlük yaşam aktivite alışkanlıklarını yeterli derecede gerçekleştirememesi olarak karşımıza çıkar.

Geniş aile yapılarında otoriterlik genelde erkeğin babasının elinde olur. Ailenin hemen hemen bütün işleriyle ilgili karar almada onun sözü geçer. O, aile bireylerinin

bütün hayatını kuşatan aile birliğinin sembolü olarak bilinir. Toplumsal değerler de bunu destekleyen niteliğe sahiptir. Bu tür aile yapısında aile büyüğü olan dede yeri geldiğinde otorite ve gücüne dayanarak, aile birliğinin devam ettirilmesinde çeşitli baskı ve yaptırıma başvurabilmektedir. Eğer o ölürse, ailenin en büyük oğlu onun yerine geçer. Kimi ailelerde çon atanın yerini çon ene alır, aileye reislik yapar (Haruzin, 1888: 86). Böyle olmakla birlikte fiili olarak aslında ailenin yükü anne ve babanın üstündedir. Çocukları hayata hazırlamak da onların görevidir. Çon ata ise fikir ve tecrübeleriyle rehberlik ederek ailenin birliğinin temsili olarak elinde bulundurur. Bu konuda büyük anne olan “çon ene” de ona eşlik eder. Günümüzde sosyo-ekonomik yöndeki yaşanan hızlı değişimler, sosyo-kültürel yapının da değişmesine yol açmıştır. Bu durum ailenin fonksiyonuna ve yaşam tarzına da etki ederek, aile büyüklerinin aile içindeki yerini, önemini, gücünü ve otoritesi büyük oranda zayıflatmıştır (Karaca, 2010: 51). Bu nedenle günümüzde yaşlı nüfus toplumsal sorunlardan biri haline gelmiştir.

Gittikçe çocuk sayısının azalması, ekonomik sorunların artması, kadınların çalışma yaşamındaki oranlarının yükselmesi, yaşlıların yaşam alanlarını daraltmıştır. Zaman içerisinde gençlerin yaşlı bireylere yaklaşımı, nesiller arası iletişimin bozulması daha net olarak belirginleşmektedir. Yaşlanmayla sağlık açısından farklı rahatsızlıkların artması, onların aile içinde bakımını zorlaştırmıştır. Yaşlıların çocukları tarafından bakılmaması sorunu her geçen gün artmaktadır. İdeal olan, ihtiyaç sahibi yaşlı büyüğe bakma konusunda en büyük rolün eşe düştüğü muhakkaktır. Ancak eşlerin her ikisinin de zaman içinde güçsüz hale gelmesiyle onların yetişkin çocukları bu rolü devam ettirmeye başlar. Çünkü yaşlılara en önemli olan desteği ve sosyal iletişim kaynağını yetişkin çocuklar oluşturur (Aközer, Nuhrat ve Say, 2011: 107). Büyük anne ve büyük babalar gücü yettiği kadar ailenin, özellikle çocuk bakımı gibi işlerine yardımcı olur.

1.5. EVLİLİK KURUMU

1.5.1. Evliliğin Amacı

Evlilik aile birliğinin karakteristik kurumlarından biri olup, içinde hem sosyolojik, hem de hukuki yönleri barındıran bir olgudur. Erkek ile kadın arasındaki ilişkinin toplum tarafından onaylanmasıdır. Aile, bu birlikteliğin devamlılığını evlilik kurumuyla sağlar (Kirman, 2012: 629). Bu nedenle evlilik kavramını tanımlarken hem sosyolojik, hem hukuki yönleri de dikkate almak gerekmektedir. Evlilik, her ülkenin hukuki mevzuatına göre meşruiyet kazanma açısından farklılıklar gösterebilmektedir, yani evliliğin şekli ve adetlerinden o toplumun kültürüyle ilgili çok önemli bilgiler edinilebilir (Sarı, 2014: 28). Giddens (bkz. 2008: 247) ise, evlilik kurumunu şöyle tanımlamıştır: “İki yetişkin birey arasındaki toplumsal olarak kabul edilen ve onaylanan cinsel birleşimdir”. Burada genel olarak “farklı iki cins arasında” cümlesiyle başlayan genel tanımlamanın yerine, cinsiyetten de yetişkin olmalarını dikkate almıştır. Bu fikri bazı toplumlardaki evlilik şartlarının değişmesiyle ilgili olabilmektedir (Aksan, 2014: 173). Yine Kırgız Cumhuriyetinin Medeni Kanunun 2. Maddesine göre evlilik, yasaları temel alarak aile kurma amacıyla olan kadın ve erkek arasında kendi istekleriyle gerçekleştirilen eşit haklara dayalı birliktelik olarak ifade edilir (URL5, 10.03.15). Bu bakımdan özellikle uluslararası karşılaştırmalar için tek tip bir tanım koyabilmek oldukça zordur. Böylece birlikte hayatlarını sürdürmeye karar vermiş olan kadın ile erkeğin yasalar çerçevesinde düğün yaparak, insanlara ilan edilen evlilikle neslin devamı ve gelecek kuşaklarla bağlantısı sağlanır. Çiftler karşılıklı olarak hukuki sözleşmeye göre ilişkilerini sınırlandırır, belli hak ve yükümlülükleri üstlenir ve cinsel yaşamlarını sürdürerek evlilikleri süresince toplumsal ahlaka ve manevi değerlere uyma konusunda duyarlılık gösterirler. Bu durum onların birlikte sürdürdükleri hayatlarına toplum nazarında saygınlık kazandırır.

Toplumsal ve kültürel değişimler, dünya görüşünde bazı değişimlere yol açıyorsa da aile ve evlilik kurumu hakkındaki görüşler, tüm Türk dünyası için, yüzyıllar boyunca hemen hemen aynı özellikleri taşır. Yani, onlarda soyun temizliği, ahlâk ve namusa büyük önem verilir (Eröz, 1990b: 302). Evlilik yoluyla hem kadın hem erkek hem de onların akrabaları arasında yakınlaşma gerçekleşir.

Evlilik bir kurum olarak en azından başlangıcındaki niyet itibariyle eşlerin hayatı boyunca sürdürmeyi hedefledikleri bir ilişki niteliğinde olduğu için eşler hem kendilerinin ve ailenin, hem de toplumun yararı için hayatta oldukları sürece bu ilişkinin sürmesi adına ellerinden gelen gayreti gösterir. Yani karşılıklı anlaşarak dahi olsa denemek amacıyla evlilik yapılmaz (Battal, 2008: 10). Evlilikler ölüm veya boşanmayla, netice itibariyle çiftlerden birinin dul kalmasıyla sonuçlanır (Onur, 2008: 153). Evlilik sürecindeki toplum tarafından onaylanarak gerçekleştirilen ritüeller içinde olduğu toplumun kültürünü yansıtmaktadır. Dolayısıyla, evlilik ve onun gibi ritüeller ve sembolik işaretler toplumlara göre değişmektedir.

1.5.2. Evliliğin Türleri

Evliliğin oluşmasına dair özellikler toplumların kültürlerine göre farklı şekillerde ortaya çıkar. Her toplumda insanlar evlenir. Ancak evlenme yolları söz konusu olduğunda giderek derinleşen farklılıklar görülebilir. Evlilik sürecinin ilk aşaması olan eş seçimi konusunda önce kim tarafından karar verileceği, evlenme şekli ve evlenecek olan adayların yaşı her toplumda değişiklik gösterebilir. Temelde aynı olan, görünümde ise farklı evlenme ritüelleri de vardır. Hatta aynı ülkenin farklı bölgelerinde bile mevcut aile yapıları bakımından aralarında ciddi farklılıklar gözlenebilir. Bu konudaki en temel sebeplerden biri toplumsal değerler ve ilişkilerdeki farklılıklardır. Evliliğin çeşitlerini ve evlilikle kazanılan statüleri toplumun sahip olduğu normatif yapılar belirler (Bayer, 2013:

2). Tüm toplumlarda yeni bir ailenin kurulması eski dönemlerden beri halka farklı törenler aracılığıyla duyurulup gelmektedir (Doğru, 2008: 40).

Evliliğin ana ilkesini teşkil eden eş seçme konusunda, bir takım belirleyici gelenekler ve töreler vardır. Bunlar: a) dışarıdan evlenme (exogamy), yani bireyin üyesi bulunduğu grup içinde evlenmesinin yasaklanmasıdır. b) içten evlenme (endogamy), bireyin üyesi bulunduğu grup içinden evlenmesidir. Araştırmacıların geneli tarihte Türklerin başlangıçtan beri aile yapısının pederi ve dıştan evlenme (exogami) biçimine dayandığını iddia etmektedirler. Yapılan araştırmalar neticesinde evlilik normlarının, exogamy kurallarının ve evliliğe ilişkin yasakların Kırgızlar'da, Kazaklar'da ve Karakalpaklar'da birbiriyle benzeştiği görülmüştür. Bu yüzden söz konusu evlilik türleri başta Kırgızlar olmak üzere Orta Asya Türk halklarının ortak değerleri olarak gözükmektedir. Kırgızlarda evlilik normları her yönden soya dayalı exogami prensibine hâkimdir. Yürürlükteki norm yedi nesilden sonraki akrabaların evliliğine izin vermiştir (Abramzon, 1999: 156).

Ailenin temelini oluşturan nikâhın şekline bağlı olarak aile düzeni farklı tiplere ayrılmaktadır. Buna göre, evlilikler tekeşlilik (monogami) ve çok eşlilik (poligami) şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Volkov, 1986: 19). Bir diğer önemli konu yabancılarla evliliğin son dönemlerde yaygınlık kazanmasıdır. Bu da küreselleşmenin aile yapısı üzerindeki bir etkisi olarak değerlendirilebilir. Oysa özellikle Sovyet döneminde Türk ve Müslüman kızların gayr-i milletlerden evlenmesi erkeklere göre çok daha az görülen bir durumdu (Suleymanov, 2007: 536).

Türk boylarında ölen erkek kardeşin dul eşiyle evlenme geleneğine de zaman zaman rastlanmaktaydı. Bu evlilik türüne Kırgız ve Kazaklarda *Amengerdik*, Özbek Türkçesinde ise *Omonatgirlik* terimi kullanılmaktadır (Yüksel, 2010: 2029). Bu gelenek dul kalan eşin ağır yük altında kalmaması, yetim çocukların daha iyi korunması amacıyla

aile dayanışmasının bir gereği olarak görülmekteydi (Ögel, 1988: 257; Sağol, 2002: 285). Eski çağlarda ölen kocanın bu dünyada kullandığı eşyaları, atı, köleleri, hatta eşinin de öbür dünyada işine yarayacağı düşüncesiyle gömüldüğü bilinmektedir. Geride kalan dul eşin bu durumdan korunmak amacıyla ölen kocasının kardeşleri veya üvey oğullarıyla evlenmesi bu yüzden ortaya çıktığı iddia edilmektedir (Roux, 2001: 65).

Sosyoloji alanında levirat (amangerlik) denilen bu evlilik türü, Kırgız ve diğer göçebe Türk halkların geleneksel hukuk kurumuydu. Onu sadece bir nikâh türü olarak değil, bir töre olarak görmek daha uygundur. Dul kalmış olan kadının yas dönemi içinde bulunduğu şartlara göre, kendini bekleyen birkaç alternatif bulunmaktaydı. Bu şartlar çocuklarının olup olmaması, yaş ve ekonomik durumuydu. Levirat hukuku vefat eden adamın akrabalık derecesine uygun olarak gerçekleşirdi. Dulun evleneceği kimseler arasında ilk sırada ölen eşinin erkek kardeşleri gelmektedir. Bu noktada erkek ikiz kardeşler ve büyük erkek kardeş öncelikliydi. Eğer dul kadın bu uygulamayı onaylıyorsa, bu kimseler evli olsalar bile onunla evlenirlerdi. Eğer böyle kimseler yoksa dul kadın yakın erkek akrabalar, onlar da yoksa uzak akrabalarla evlendirilirdi. Yakın akrabalarından olan erkek kardeşin yaşı küçük ise, ailesinin de uygun görmesi şartıyla, çocuk büyüene kadar kadın beklerdi ya da başka akrabayla evlenirdi. Kadına eş seçerlerken adamın refah düzeyine ve eşinin sayısına göre karar verilirdi (Staseviç, 2011: 72).

Bazen levirat evliliği kabulü çok zor şartlarla da karşı karşıya kalınmasına yol açabiliyordu. Örneğin, eşler arasındaki yaş farkı kabul edilebilirliğin sınırlarını zorlayabiliyordu. Otuz yaşlarında olan bir dul kadının, daha ergen yaşına bile girmeyen erkek çocukla evlenme gibi durumları olabilirdi. Kadının bu evliliği kabul etmesinin ilk sebebi çocuklarından ayrılmama isteğiydi. Bu gelenek, konar-göçer hayat sürdüren Kırgız kadınının tek ebeveyn şeklinde yaşamasının çok zor olduğu, hele hele çocukları varsa bu kadın için, dayanışma ve yardımlaşmayı mecbur kılan zor şartlardan dolayı

ortaya çıkmasını zorlamasından kaynaklanmıştır (Aynakulova, 2006: 101-102). Fakat levirat türü evlilik uygulaması vazgeçilmez zorunlu bir kural değildir. Eğer dul kalan kadın tekrar evlenmekten vazgeçip, çocuklarını tek başına büyütmeyi isterse, bunu yapabilir. Ya da kocasının sülalesinden olmayan birisiyle evlenmek isterse, bu konuda mutlaka eski kocasının ailesinden izin alması gerekir. Geleneklere göre bu durumda varsa henüz doğmamış olan da dâhil, çocuklarından ve mal varlığından yoksun kalır, eğer ergenliğe girmeyen yaşta çocuğu olursa, o ocuk babasının malına varis olurdu (Ögel, 1988: 257; Staseviç, 2011: 81; Nikişenkov ve Semyonov, 2000: 104).

Ancak bu kadın aile içerisinde saygın ve çoğu işlerde görüşüne başvurulan birisi olursa, bu takdirde yeni evleneceği kişiye tercih etmede serbest kalabilir. Ölen kocasının ailesi saygınlığından dolayı onun fikrini kabullenebilir. Yeni kocası da bu aileye başlık parası vermek zorundadır. Eğer dul kalmış kadın kocasının akrabalarının isteklerine karşı olarak kendi anne-babasının evine dönerse, bu durum kocası var iken hiç sebensiz kendi ailesine dönmüş gibi kabul edilirdi. Böyle bir durumda yerel mahkeme kızın anne-babasından başlık parasının geri verilmesini talep ederdi. Eğer len kocasının ailesinden biriyle evlenmeyi kabullenmişse, bu konuda kiminle evleneceğine kararı ölen kocasının ailesi verir. Dul kadının kendisinin ya da akrabalarının isteğine bakılmaz (Staseviç, 2011: 70-74-80-91).

Levirat evliliğinin izleri Kırğızların Manas Destanında açık bir şekilde görebilir. Manas'ın vefatından sonra eşi Kanikey yedi aylık hamile idi. Aradan iki ay geçince Manas'ın babası Cakıp Han, gelini Kanikey'e ölen kocasının kardeşlerinden hangisiyle isterse evlenebileceğini söyler. Ardından aynı tavsiye Manas'ın ikinci karısı Akılay'a da edilir (Aynakulova, 2006: 101; Yüksel, 2010: 2038). Ortaya çıkan benzer bir başka olayda Manas, askerlerinden Er Orgo'nun şehit olması nedeniyle onun erkek kardeşleri

Tangıl ile Mangıl'dan birinin dul kalan yengeleri Sanamgöl'le evlenmelerini tavsiye eder (Orozbekov, 2010: 422).

Kırgızlarda eskiden var olan bir başka evlilik türü de nişanlısının vefatı nedeniyle baldızıyla evlenmektir. Sororat denilen bu evlilik türünde nişanlısı düğüne kadar vefat ederse, kızın babası damat adayına başka kızını tavsiye eder. Tavsiye edilen kız, çocuk yaşındaysa damat adayı ya bekler, ya da bu kız daha sonra onun küçük erkek kardeşiyle de evlendirilebilirdi. Baldızla evlenme durumunda erkeğin, “baldız kalını” adında karşı tarafa yine ek başlık parası vermesi gerekirdi. En son ihtimal, kızın babası aldığı kalını geri öderdi. Sororatta, ikinci tür ise, karısının ölümünden sonra kocası baldızı ile evlenme şeklidir. Bu türde dul kalan kocanın evleneceği baldızı ölen eşinden daha küçük yaşta olması şarttı (Akgündüz, 1992: 132; Kislyakov, 1969: 70-71).

Bir diğer evlilik türü ise, iç güveyliktir. İç güveylik olarak bilinen bu evlilik türünde damat kızın ailesiyle birlikte yaşar. Başlık parasını ödemeye gücü yetmeyen, yardıma muhtaç olan ve yakınları olmayan fakir kimseler genellikle bu yolla evlenirdi. Bu evlilik şekli aslında bir şekilde çalışarak ödeme anlaşması olabilmekteydi. Çocukları arasında erkek çocuğu olmayan, erkeğin iş gücüne ihtiyaç duyan aile, bu durumdaki erkeği kendi ailesine katıp çalıştırır, daha sonra onunla kızını evlendirir (Aynakulova, 2006: 102). Fakat bu evlenme şekli Kırgızlarda çok nadir olup, hiç hoş karşılanmaz (Karadovut ve Aksoy, 2004: 8).

Ailelerin karşılıklı olarak evlendirmek amacıyla kız alıp vermelerine kayçı kudalık denilir. Bu ilişkide bulunan anne babalara da kayçı kudalar adı verilir. Bu evlilik türü Kırgızların yanı sıra Özbekler ve Türkmenlerde de görülürdü (Abramzon, 1999: 164). Karşılıklı dünürcülük daha ziyade fakir ailelerde rastlanılmaktaydı (Makovetskiy, 1886: 8).

Kırgızlarda boy-kabileler arasında herhangi bir küslük, düşmanlık olduğunda bu durumu çözmek amacıyla aksakallar, anne-babalar görüşerek, evlenmemiş çocukları olan iki aile arasında söz kesme uygulamasını gerçekleştirirlerdi. Dolayısıyla ortadaki küslük gider ve dostluk kurulurdu. Bu çerçevede Kırgızlar arasında *bel kuda* ve *beşik kuda* (beşik kertmesi) gibi çeşitli evlenme şekilleri vardı.

Bel kuda evlilik türü akrabalar, veya zor zamanlarda birlerini destekleyen iki aile arasında gerçekleştirilirdi. Daha doğmamış çocuklar için söz kesilirdi. Yani, evlenecek olanlar daha anne karnında iken, iki aile dünür oluyorlardı (Aynakulova, 2006: 99). Akriba olacak taraflar arkadaş ise veya çatışma sırasında biri diğerini ölüm tehlikesinden kurtarmak gibi bir fedakarlık yapmışsa, bu kimseler arasında daha çocuk sahibi olmadan, ileride doğacak çocuklarını evlendirmeye birbirine söz verirler (Fielstrup, 2002: 15). Örneğin, geçmişte Kırgızlar savaş veya diğer zor günlerinde birbirlerine yardım etmişlerdir. Bu yüzden aralarında hayat boyu iletişimde kalmak için daha çocukları yokken kurşun ısırarak, serçe parmağın kanını emerek v.b. şekillerde bel kuda uygulamasına başvurulardı (URL6, 19.05.2015). Yine, savaş sırasında düşman tarafını barışa ikna edebilmek için bel kudadan yararlanılarak, her iki taraftan uygun görülen üst düzey kimselerin çocuklarının evlenmesi yönünde anlaşma yapılarak barış sağlanmaya çalışılırdı (Haruzin, 1888: 90) Bu tür evlilik akdinin işareti olarak dualar okunup, ziyafetler verilirdi. Sonradan eğer babası kızını vermekten vazgeçerse, daha önceden aldığı kalın parasını geri ödemek zorunda kalırdı. Anlaşmadaki gibi, taraflardan birinin kız çocuğu dünyaya gelirse karşı taraf çeşitli hediyeler, hayvanlar ve kalın verirdi. Eğer iki tarafın da aynı cinsten çocukları doğarsa, iki taraf yalnızca arkadaşlık ilişkilerini sürdürürlerdi. Daha önceden anlaşmış olan ailelerde çocukların karşı cinsten olmaları halinde ana-babalar kararlılıklarını sürdürdükleri takdirde çocuklarını büyüdüklerinde birbirleriyle evlendirirlerdi. Kendine özgü bir yükümlülükleri olan bu evlilik türünde mütevazı ziyafetlerle iki taraf birbirlerine karşılıklı olarak hediyeler verirlerdi. Bundan

maksat, ileride karı-koca olacak çocukları birbirlerine alıştırmak ve yakınlaştırmaktı. Uzun zamana yayıldığından başlık parası ödemesi de kolaylaşmıştı. Hatta bazen başlık parasının miktarı da azaltılabilmekteydi (Kislyakov, 1969: 68). Bel kuda âdeti Kırgızların yanı sıra Kazaklarda, Özbeklerde ve Taciklerde de yaygın olduğu bilinmekteydi. Buna o toplumlara ait destanlar örnek olabilmektedir. Manas Destanında bel kuda adeti çok net olarak anlatılmıştır. Eserdeki baş kahraman olan Manas ile Afgan hükümdarı, daha dünyaya gelmemiş çocukları üzerine bel kuda yolu ile dünür olmuşlardır. Manas'ın ailesi erkek çocuğa, diğer aile ise kız çocuğa sahip olur. Bu çocuklar daha sonra evlenirler (Aynakulova, 2006: 99).

Kırgızlarda bel kuda gibi beşik kuda denilen bir başka evlilik âdeti de bulunmaktaydı. Orta Asya topluluklarında bu tür geleneğin çok eskiden beri var olduğu Çin kaynaklarında belirtilmektedir (Aksoy, 1995: 155). Kırgızlar'daki bu evlilik türüne Esland, Dyrenkova, Abramzon ve Cumagulov gibi araştırmacılar işaret etmişlerdir (Kislyakov, 1969: 68). Yine Dede Korkut'ta kızını beşik kuda yolu ile nişanında Bay Biçen, “siz şahit olun”, demektedir. Böylece evlilikte kanun ve töre temeline dayalı bir meşruiyet aranmaktadır. Görüldüğü gibi, Dede Korkut'un uygulamasında da evlilik anlaşması için akrabaların ve komşuların da şahitliği esas alınmıştır. Bu ise insani ve aynı zamanda sosyal gelişmenin bir görüntüsüdür. Bu törene katılanlar kendi çevresinde çok saygı ve tecrübe sahibi olan aksakallar veya Anadolu'da “köyün usluları” olarak bilinenler aynı zamanda bir şahitlerdir (Ögel, 1988a: 255). Bu evlilik türünde çocuklar daha küçük iken nişanlandırılırdı. Bazen, sonraki yıllarda aileler arasında anlaşmazlık çıkınca, bu nişan bozulabilirdi. Bu adet Anadolu'daki beşik kertmesi geleneğine benzemektedir. Daha çok maddi durumu kötü olan aileler bu geleneği yaparlardı. Böylece kız beşikteyken çeyiz hazırlıklarına başlanırdı. Erkek tarafı başlık olarak büyük baş hayvan ya da para verirdi (Çetindağ, 2007: 220; Koçkunov, 2002: 547, Gökdağ, 2012:

112). Ancak gelin adayının eşinin evine gitmesine kadar başlık parasını ödemek için vade tanınırdı (Abramzon, 1999: 161).

Bel kuda olsun, beşik kuda olsun, her ikisi de evlilik ve akrabalık usulü görüldüğü gibi temelde çıkar esasına dayanmakta olup, aileler arası dayanışmayı prensip edinmekteydi (Aynakulova, 2006: 99). Bu tür evliliklerde anne-babalar çocukları büyüyene kadar karşı tarafı araştırır, takip eder ve kanaatleri değişmediği sürece evlilik hazırlıklarını sürdürür. Bu evlilik evlenecek olanların değil, ailelerinin tercihleri ile gerçekleşmekteydi (Iysaeva, 2003: 10).

1.5.3. Evlilik Süreçleri

1.5.3.1. Kız İsteme (Cuuçuluk Geleneği)

Kırgızlar tarih boyunca daha çocukların küçük yaşta iken iyi bir yuva kurmaları konusunda hayal kurmaya başlamışlardır. Onların iyi birisiyle evlenip, mutlu bir yuva kurması için ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardır. Örneğin, Manas Destanının Sagımbay Orazbakov'un rivayetinde Cakıp Han şu sözlerle Kanıkey'i ister: “Benim bir avcı kuşum var, sizin sungurunuzu avlamak istiyor. Açıkçası oğlum Manas’a kızınız Kanıkey’i gelin olarak istiyorum. Ne dersin Karahan? Cevabını bekliyorum” (Sağol, 2002: 272).

Kırgızlarda diğer birçok Türk boylarında olduğu gibi yakın akrabalar arasında evlilik normal görülmezdi. Ancak nadir de olsa anne tarafından akraba olan dayı ve teyzenin çocuklarıyla evlenilebilmektedir (Abramzon, 1999: 156). Ve anne tarafından olan evliliğe de iki nesile kadar izin verilmektedir (bkz. Malyshev, 2000: 40-41; Tegizbekova, 2010: 83). Her bir boy kendi arasında toplu olarak yaşardı. Fakat düğünlerde, özel günlerde diğer boy mensuplarıyla bir araya gelir, gençler tanışsınlar diye eğlence düzenlerlerdi. Bu sırada anne-babalar da diğer boy mensuplarının kızlarıyla

tanışır, onlardan beğendiklerini evlilik amacıyla daha sonra istemeye giderlerdi. Eskiden Kırgızlar arasında evlenme süreçlerinin başında gelen “beşik ve bel kuda”, “cuuçı göndermek” (kız isteme) gibi kız isteme şekillerinden günümüzde sadece cuuçı göndermek biçimi kalmıştır. Erkek çocukları olan aileler çocuğu evlenecek yaşa gelince uygun gördükleri bir kız istemek üzere yakın akrabalarını da çağırarak toplanırlar. İstemeyi düşündükleri kızın kendi çocukları için doğru bir tercih olup olmadığını aralarında hep birlikte tartışır. Bu konuda olumlu kanaat ortaya çıktığında içlerinden kimlerin kız istemeye gideceğini kararlaştırırlar. Belirlenen isimler istenilmesi düşünülen kızın ailesine daha önceden haber verip topluca giderler (Aynakulova, 2006: 104; Vulfson, 1901: 43; Kislyakov, 1969: 88).

Kız istemeye giden heyetin içerisinde saygın ve tecrübeli kişiler "aksakallar" bulunurlardı (Güler, 1992a: 80). Ayrıca gidecek heyet içerisinde hem annenin, hem babanın akrabalarından dengeli bir şekilde temsilciler bulunur. Dönürlük için gidilen kızın ailesine çeşitli yiyecekler dolusu sepet ve giyisi gibi hediyeler götürülür. Kızı istemeye gelen dönürlere kız evi sofraya hazırlar. Yemek sırasında erkek tarafından gelen misafirler “Elçiye ölüm yok, cuuçuya (kızı isteyene) korluk yok” diyerek geliş sebebini açıklar. Buna karşılık, genel olarak kızın anne-babası bu duruma ne kadar olumlu bakarsa bile, önce kızıyla görüştüktan sonra cevap vereceklerini söyler. Kız evi naz evi olduğu için ilk gidişte hemen evet denilmez. Kesin cevap verilene kadar bu görüşmeler yine devam eder. Belli bir zaman sonra teklif kız evi tarafından uygun görülürse, teklifi kabul ettiklerine işaret olarak kız istemeye gelenlerin getirdikleri hediyeler açılır ve ekmekler parçalanarak sofradan yer alır, eğer teklife olumsuz bakarlarsa hediyeler geri verilir, bohça açılmaz (Abramzon, 1999: 167; Akmatalliev, 2003: 42).

Bir diğer tarz da eğer kızını vermek istemiyorlarsa dönürlerin kabul etmeyeceği miktarda kalın isterler veya kızının başkasıyla sözlü olduğunu söylerler (Kislyakov,

1969:88). Eğer süreçler olumlu devam ederse, gelin kız ile erkek görüştürölür, bu konuda kıza yengesi refakat eder. Kızla erkek birbirlerini beğenirlerse ailelerine bildirirler (Gölbeyaz, 2008: 3, 12.04.2015). Dönürlükten sonra verilecek başlık parasının miktarı tespit edilir. Bu süre içinde düğünün tarihine, düğün harcamalarına hatta gelin ve damat adayının akrabalarına karşılıklı verilecek hediyelere karar verilir. Ardından küpe takma töreni düzenlenip nişan gerçekleştirilmiş olur. Bazı bölgelerde başlık parasının miktarını kararlaştırmak için, tarafların temsilcileri birkaç defa görüşmeyi gerçekleştirirler. Bu evlilik sürecinde en önemli adetlerden biri olarak kabul edilir (Abramzon, 1999: 166; Kislyakov, 1969: 78). Evlilik sürecinde bu dönemden başlayarak, erkek tarafının kız tarafına verdiği hediyelerin miktarı, kız tarafından alınan hediyelerin miktarının genellikle çok üstündedir.

Tüm bu süreçlerden sonra iki tarafın aileleri düğün hazırlıklarına başlarlar, düğüne kadar birkaç defa daha görüşürler, düğünle ilgili hazırlıkları birlikte yürütürler (Iysaeva, 2003: 10). Gelin ile damat adaylarının düğünün yapılacağı tarihe kadarki dönemde zaman zaman görüşmeleri ve birbirlerine karşı sevgi-saygı bağını güçlendirmeleri bu arada yürütölen önemli süreçlerden biridir (Abramzon, 1999: 162-166). Eskiden damat nişanlısıyla görüşmelerini onun babasının yaşadığı yerde gerçekleştirilirdi. Fakat nişanlısının aile büyükleriyle karşılaşmamaya özen gösterirdi (Aynakulova, 2006: 101).

1.5.3.2. Nişan (Söykö Saluu Geleneği)

Söykö saluu, artık evlenmesi kesin olan gelin adayına erkeğin ailesi tarafından nişanlı olduğunu belirtmek amacıyla “küpe takma” adetidir. Bu tören kız tarafının evinde gerçekleşir ve törene erkek ve kız tarafından kadınlar katılır. Ziyefet sırasında gelin adayının kulağına kayın validesi olacak kadın altın küpe takar, devamında tebrikler başlar. Küpe takılan kıza artık kimse talip olamaz.

Küpe takma töreninde erkeğin anne ve babası tarafından gelin adayına altın küpe ile birlikte hayvan (koyun), yiyecekler dolusu sepet, kızın anne-babasına, aile büyüklerine ve gelin olacak kıza çeşitli kıyafetler gibi değerli hediyeler verilir. Kız tarafı nişanı onayladıklarının bir göstergesi olarak bunları kabul eder. Kabul ettiğini anlayan erkeğin babası ellerini göğsüne koyarak der ve birbirine sarılarak dünür olurlar. Bundan sonra kızın sözlendiğinin göstergesi olarak damadın annesi gelin adayına getirdiği küpenin peşinden beyaz başörtü takar. Gelin adayı erkeğin anne-babasına üç kez eğilerek selam verir. Sonra evlenecek olan çiftlere dualar kılınır. Damat ailesi başlık parasını verir, sepetler açılır, hediyeler verilir. Koyun kesilerek orada bulunan bütün misafirlere küçük bir ziyafet verilir (Abramzon, 1999: 166; Grodekov, 1889: 72; Gülbeyaz, 2008: 3). Eskiden nişandan sonra düğüne kadar süreçte damat da gelin de birbirinin ailesine ve yakınlarına gözükmemeye çalışırdı (Vulfson, 1901: 43), günümüzde ise bu gelenek kalkmıştır.

1.5.3.3. Hediyeleşme (Kiyit Kiygizüü Geleneği)

Türk kültüründe önemi büyük olan hediyeleşme evlenme sürecinde başından itibaren kız isteme, nişan ve düğün törenleri gibi her aşamada sık sık görülür. Düğünün kız ve erkek tarafları hediyelerle adeta aralarındaki sevgi, saygı ve samimiyet bağını her geçen gün biraz daha güçlendirmeye çalışır. Akrabalık bağlarını hediyelerle sıkılaştırıp temellendirirler. Yine, tarafların yakınları da onların mutluluğunu paylaşmak ve bu özel günlerinde yanlarında olduklarını göstermek amacıyla hediyeler verirler. Aynı şekilde gelen hediyeler akrabalar arasında da paylaştırılır. Böylece ilgili taraflar ve yakınlar arasında hediye dönüşümü yoluyla bir sevgi ve paylaşım çemberi oluşturulur. Kızın annesine süt hakkı denilen ayrı bir hediye vermek çok yaygındır. Bu hediye annenin, kızını yetiştirmesine bir teşekkür ve kızının evinden çıkmasına ise bir karşılık veya süt hakkı şeklinde değerlendirilir. Hediyeleşme yoluyla karşılıklı olarak fedakârlıkta

bulunulur, sevindirilir, maddi ve manevi destek sağlanır. Aynı zamanda iyilik, tokgözlülük, cömertlik gibi düşünce ve duygular ifade edilir. İnsanların en önemli geçiş dönemlerinden biri olan evlilik sürecinde karşılıklı verilen hediyeler insanların duygularının yanı sıra, toplumların da örf-adet ve geleneklerini yansıtır. Evlilik kurumu hem dinî kurallar, hem de toplumsal kurallar çerçevesinde büyük değer arz etmektedir. Bu durum evlilikten önceki ve sonraki uygulamaları da aynı şekilde çok özel ve anlamlı kılmaktadır.

Kızın anne-babasının evine ilk gidişin, onun ailesi ile görüşmenin ve kızını istemenin hediyeleşerek gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu durum hediyeleşmenin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Çünkü bunun gibi büyük öneme sahip olan günlerin ve görüşmelerin hediyesiz gerçekleşmesi anlamsızdır. Hediyeleşme bir bakıma böyle durumlarda yönü olumlu yöne çevirebilir. Ayrıca kız ve oğlan tarafları birbirlerine karşılıklı mümkün olduğu kadar en kalitelisinden kürklü kalpak, kürklü mont, çeşitli ayakkabılar ve bunun gibi iç ve dış kıyafetler alırlar (Çetindağ, 2007: 221). Bireyler arası beraberliği, paylaşımı, sevgiyi, dayanışmayı güçlendiren hediye vermek, ikramda bulunmak gibi uygulamalar toplum içindeki bağların güçlenmesine zemin olabilmektedir (Şimşek, 2008: 274).

1.5.3.4. Başlık Parası (Kalın)

Başlık parası, evlenme teklifi kabul edilen erkeğin ailesinin kızın ailesine verdiği para ya da mallara denir. Göktürk Yazıtlarında da bundan "kalın" diye söz edilmektedir. Oğuz zümresinden başka bütün Türk boylarında kullanılan ortak bir terimdir. Başlık parası geleneğinin izleri Manas destanında da görülebilir: "...Temir Han nihayet kızını Manas'la evlendirmeye razı oldu. Fakat o kadar başlık parası istedi ki, bunu ödemek Manas'ın babası Cakıp için kolay değildi. Yükleri torba torba altınlar olan altı yüz kızıl tek hörgüçlü deve, bir tepeyi dolduracak kadar büyük baş hayvan sürüsü ile iki bin koyun

başlık parası istedi. Elli gün sürece düğünde alınlarında ak bulunan iki yüz sığır kesilmesini şart koştu.” (Türkdoğan, 1991b: 169). Kaşgarlı Mahmud’un başlık parasını “kalın veren kız alır” atasözüyle açıklaması ve “sana kalın verdim, şimdi siz bunu alınız..” diye başlayan şiiri bu uygulamanın XI. yüzyıllarda Türk boyları arasında yaygın olduğundan haber vermektedir. Hatta IX. yüzyıllarda yazılan bir mezar kitabesinde “Ben Kırgız oğluyum, kızlarımı kalınsız verir” yazısı bu ritüelin o dönemlerdeki varlığından söz etmektedir (TA, 1974: 161). Zeki Velidi Togan’ın Orta Asya’daki düğünden bahseden bir eserinde kız tarafına başlık parası olarak iri ve değerli develerin verildiğini belirtmiştir (Eröz, 1990b: 302). Başlık parası uygulaması Türklerde İslam öncesi dönemlere kadar geriye gitmektedir ve bunun mehirle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır (Ortaylı, 2013: 90; Aksoy, 1990: 43; Türkdoğan, 1991b: 170).

Başlık parası, İslâm Hukukundaki evlilik kurumunda uygulanan düğün öncesi veya düğün sonrası yeni evlenmekte olan erkeğin kıza ödemesi gerek olan mehirle zaman zaman karıştırılmaktadır. Oysa başlık parası mehirden farklı olup evlenmekte olan kıza değil, onun ailesine verilen para ve maldır. Bazı kaynaklarda yanlışlıkla başlık parası için “mehir” kavramı da kullanılmıştır (Yakut, 2008: 240). Başlık parası her ne kadar farklı bir uygulama ise de, Kur’an’daki mihrle herhangi bir şekilde çatışmamaktadır. Bu her iki uygulama da evlenmekte olan kadın yönünden yararlı olmaktadır. Başlık parası toplum tarafından, mehir ise Kur’an’ın getirdiği kural (Türkdoğan, 1991b: 170) olmasına rağmen, Türk boylarında mehir sadece bir hediye olarak, başlık parasının manası ise daha kutlu, büyük olduğu için o nikahın hükmü olarak değerlendirilir (Ögel, 1988: 263).

Akgündüz (1992: 132) başlık parasının niteliğinin aslında tarafların kendi aralarında hakların aktarılması ile ilgili yaptıkları hukuki bir anlaşma olduğunu ve bunun yanında da birkaç görüşleri ortaya koymaktadır; görüşlerden birinde eskiden Türkler arasında da evlenme akdinin bir satış akdi gibi olduğunu, dolayısıyla başlık parasının satış

bedeli olduğu iddia edilmektedir. Diğer bir görüşteki, başlık parasının kızın terbiye masraflarının karşılığı olduğunu belirtmiştir. Üçüncü bir görüşe göre ise, ebeveyn evlenme akdi ile kız üzerindeki velayet haklarını kocaya devretmektedir. Bunların yanında başlık parasının hediye olarak verildiğini söyleyen araştırmacılar da vardır.

Başlık parası, erkek ciddi bir sorun olmadan eşini boşamasını, kadın da istediğinde kocasını bırakıp, kendi anne-babasının evine gitmesini engelleyen uygulamadır ve babanın oğullarının evlenebilmeleri için verdiği paydır (Sağol, 2002: 273). Yine kimilerine göre başlık parası, kadının aile içinde önemli bir varlık göstermesini sağlayan ve bunu erkeğe daima hissettiren bir kurumdur. Karısı için büyük fedakârlıklar yapmayı göze alan erkek, karısının kendisi için çok değerli olduğunu hissedecek ve bilecektir (Türkdoğan, 1991b: 173; Aksoy, 1995: 107).

Başlık parası verilirken toplumdaki maddi ilişkiler daha açık ve net görülür. Çünkü eskiden başlık parasını tam olarak ve zamanında sadece varlıklı ve akrabaları olan aileler ödeyebilirlerdi (KTA, 2003: 98). Çünkü bu parayı ödeyebilmek için damadın anne-babasına akrabaları da yardım ederdi. Yani bu ödeme işi sadece damadın ailesinin değil, aynı zamanda akrabalarının da sorumluluk alanı içinde değerlendirilmekteydi. Diğer yönden alınan başlık parasının fazla miktarını kızın anne-babası alır, gerisini akrabalar kendi aralarında eşit biçimde paylaşırlardı (Aynakulova, 2006: 97). Başlık parası zenginliğin yeniden dağılmasını sağlayan bir araçtır ve bu paranın miktarıyla ölçülen saygı ve prestij karşılığında kız ailesinin, evlendirdikleri kızları için çeyiz sunabilmelerine imkan sağlamak amacını güdüyor. Buna göre, başlık, iki farklı grup veya aileye mensup kişilerin birleşmesi karşısında kadının ekonomik konumu ve insancıl yerinin tanınması ve savunması amacını taşır (Türkdoğan, 1991b: 168). Başlık parası konusu gelin olacak kız için verilmekle birlikte onu alan ailesi, hatta akrabasıdır (Aksoy, 1990: 43; Sağol, 2002: 274). Hatta yapılan bazı araştırmalara göre, eski devirlerde

Kırgızlar arasında başlık parası kız ailesine değil, onun ait olduğu boya verilirdi. Daha sonradan bu adet değişerek, kızın anne-babasına verilmeye başlamıştır (Abramzon, 1999: 166; Aynakulova, 2006: 96). Kırgızların Manas Destanında, Atemir kızı için Manas'ın babası Cakıp'tan başlık parası olarak 500 at, 60 deve, 200 büyük baş, 2000 küçük baş ve 40 000 para istemiştir (URL7, 12.12.2017). Ayrıca ilk dönemlerde bu sorumluluk sadece erkeğin ailesine ait olmayıp, tüm akrabaların sorumluluğu iken, günümüzde bu görevi sadece erkeğin ailesi üstlenmektedir.

Bunun dışında, kızın çeyizi çoğu zaman başlık parası ile aynı miktarda olur, bazen varlıklı aileler daha fazla çeyiz verirler. Başlık parasının miktarı kızın ailesine olan saygınlığa: daha iyi eğitilmiş kız, güzel, önde gelen bir aileden ise başlık parasının miktarı o kadar yüksek olur (Staseviç, 2011: 51; Bacon, 1965: 53). Eski dönemlerde evli eşlerden kadın vefat ederse, ya da kocası onu boşarsa bu para iade edilmezdi, hatta boşanma kadınla ilgili ortaya çıkan ahlaki sorunlardan kaynaklansa bile bu kural değişmezdi (Kislyakov, 1969: 54). Yine bu para teslim edilmeden nişan bozulur ise erkek tarafı hiçbir yükümlülük altında kalmaz. Eğer paranın tesliminden sonra kızın ailesi tarafından nişan bozulursa, o zaman başlık parasının geri verilmesi gerekmektedir. Ancak erkek tarafı nişanı bozarsa iade söz konusu değildir (Akgündüz, 1992: 132).

Eski dönemlerde Kırgızlarda eğer başlık parası ödendikten sonra, daha nikâh gerçekleşmeden kız ölürse iki ihtimalden biri yerine getirilir. Buna göre ya ölen gelin adayının kız kardeşi veya yoksa yakın bir akraba kızı damat adayıyla evlenir. İkisinin arasında yaş farkı çok ise, kızı o damat adayının küçük erkek kardeşiyle aynı başlık ile evlendirebilir. Bu ihtimallerden hiçbiri mümkün değilse alınan başlık parası iade edilir. Ancak alınan miktarın yarısının iadesi de karşılaşılan uygulamalar arasında yer almaktadır (Makovetskiy, 1886: 10; Fielstrup, 2002: 19). Eğer damat adayı söz verdiği tarihte başlık paranın ödemesini tamamlayamaz ve kendisi bunu ödeyemeyeceğini ifade

ederse, gelin adayının anne babası aldıkları kadarına razı olup kızlarını evlendirebilir. Eğer bunu kabul etmezlerse, gelin adayı kızlarını başlığı ödeyemeyen damat adayıyla evlendirmekten vazgeçebilir. Bu durumda damat adayına başlık parasını ödemesini tamamlama hususunda zaman kazandırmak amacıyla, varsa daha küçük kızlarını vermeyi kabul edebilirler. Veya damat adayına o güne kadar aldıkları başlık parasını geri verirler (Grodekov, 1889: 84). Çünkü başlık parasının miktarı çok yüksek olduğundan, genelde bu ödemeler taksit olarak ödenirdi. Halkın arasındaki fakir kesimden olanlar bu yüzden çok geç yaşta evlenirdi (Bacon, 1965: 52) hatta bundan dolayı hiç evlenemeyenler de olurdu.

Başlık parası, tarihi süreç içinde, çeşitli toplumların aile yapısında etkisini sürdürmüş bir kültür biçimidir (Türkdoğan, 1991b: 168). Bugün de kimi gelişmiş ülkelerin bazı bölgelerinde bu uygulamanın devam ettirildiği görülmektedir. Konuyla ilgili çeşitli kültürlerde benzerliklerin olması dikkat çekmektedir. Genellikle Afrika, İslam toplumları, Çin, Endonezya, Malezya, Burma v.s. gibi bölgelerde yaygındır (Tezcan, 1976: 416). Örneğin eski Yunan'da Heroik zamanında bir damat adayı, gelin adayının babasına sığır, kendisine de hediye olarak birçok öküz verirdi. Bunun başlık parası değil, sadece kızın babası ile samimi olmak için verilen hediye olduğu belirtilir. Büyük Ruslar'da (XII-XV y.y. Vladimirski hükümdarlığı döneminde Rusyanın Kuzey-Doğusu) ise prensip olarak baba, kızı için damat tarafından verilen parayı kendisi alır ve bu paranın bir kısmıyla ya da tamamıyla veya üstüne biraz daha ekleyerek kızının çeyizini hazırlardı (Erdentuğ, 1990: 311, 313). Aksoy'un (1990: 3) da belirttiği üzere, yüzlerce yıldır coğrafi farklılığa rağmen Orta Asya'da Türk halklarının arasında başlık parası ödeme geleneği hala uygulanmaktadır.

Günümüzde Kırgızistan'da nikâh koşulları ülkenin yasalarına göre ayarlanmaya çalışılmakta olsa bile, evlilik sözleşmesi hala Kırgız adetlerine uygun olarak

gerçekleşmektedir. Tabi olarak eski Kırgız gelenekleri zayıflamıştır ve karşısına başka sosyoekonomik şartlar çıkmıştır. Ama bu o adetlerin bütünüyle yok olduğu anlamına gelmemektedir. Her ne kadar göçebe Kırgız kabilelerindeki bazı örf-adet ve gelenekler geçmişte sadece halk destanlarında kalmışsa da, bir kısmı değişmeden ya da dönüştürülerek Kırgızların arasında günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Başlık parası tamamen ödendikten sonra bile Kırgızlar'da dünürcülük ile düğün arası en az bir yıldır (Makovetskiy, 1886: 12).

1.5.4. Evlilik Törenleri

Evlilik, kurulan ailenin iyi ve kötü günde hayatı birlikte omuzlamak ve mutlu olmak için attığı bir adımdır. Dolayısıyla evlilik törenlerinin her millette özel bir yeri vardır. Anne-babanın ve akrabaların desteği ile gelenek-göreneklere uygun şekilde evlenen yeni çiftlerin mutluluğunu ve birlikteliğini paylaşıp çevreye duyurmaktır. Düğün, düğünle ilgili adetler, törenler ailenin kuruluş süreci hakkında çok önemli ipuçları verebilir ve bu süreci anlayıp kavramaya katkıda bulunmaktadır. Dünyanın başka ülkelerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da evlenmek için önceden birçok hazırlık yapılmaktadır. Evlilik törenleri büyük ölçüde kuşaktan kuşağa geçerek gelenekselleşmiş bir takım inanç ve uygulamalar olarak gerçekleşmektedir. Fakat eskiden beri devam eden ve bugün artık Kırgızistan halkının kültürünün bir parçası durumundaki evlilik adet ve törenlerinin Batı kültüründen de etkilenmeye başladığı herkesçe bilinmektedir.

Evlilik törenlerinde geleneksel müziğe çeşitli oyunlar, eğlenceler ve yarışmalar eşlik eder. Bunların bazılarını sayacak olursak ilk akla gelenler şunlardır: bir bahaneyle damat ve onun akrabalarından gelin olacak kız tarafının hediyeler talep etmesi, damat tarafından gelen bohçaları açmak, damadın anne-babasının hediye dağıtması ve gelinin anne-babasının duasını almak, damat ile gelini birbiriyle görüştürme, damada sembolik olarak yeni kıyafetler giydirmek, yine gençleri sembolik olarak “bağlamak”, gelinle

damada kesilen keçinin akciğeriyle vurmak, urgan çekme oyunu, dini geleneklere göre nikâh kıyma, çeyizi damadın akrabalarının görmesi için askıya çıkarma ve son olarak ise gelinin annesi, yengeleri ve kardeşleriyle vedalaşmasıdır (Abramzon, 1999: 166).

1.5.4.1. Çeyiz (Sep Berüü Geleneği)

Çeyiz sözcüğü Arapça'daki cehâz (cihâz) sözcüğü ile aynı kökten gelmektedir. Yolculuğa çıkacak olan ordunun, ya da herhangi bir yolcunun veya gelinin ileride ihtiyaç duyacağı çeşitli eşyalarına cihaz denilmektedir. Kırgızcası “Sep” diye bilinen çeyiz ise Türk dillerinde terimleştirilerek evlilik hayatında kullanmak üzere hazırlanan veya bu amaçla tahsis edilen taşınır ya da taşınmaz malların tümü için kullanılmaktadır (Ögel, 1988a: 265; ed-Dib, 1993: 296, Akkutay, 1991: 56; Maden, 1991: 214). Kırgızlar arasında damat tarafının kızın ailesine düğünden önce büyük miktarda pamuk vermesi önemli olan âdetlerden bir tanesidir. Çünkü çeyiz için hazırlanan oturma döşegi, yatak, yorgan, yastık tamamen pamuktan yapılmaktadır (Gülbeyaz, 2008: 4). Yine kızın ailesi kızının ev ihtiyaçlarını; el işlemeli döşemelerini, örtülerini, bunun yanı sıra günümüzde beyaz eşyalarını da tamamlamaya çalışır.

Eskiden evlendikten sonra geline kendisi kullanması için çeyizinden sadece kendi kıyafetleri ve yatak takımları kalırdı, gerisini gittiği evin yakınlarına hediye ederdi. İleride bir boşanma olayı yaşanacak olursa ve kocası izin verirse, söz konusu eşyalarını babasının evine götürebilirdi (Staseviç, 2011: 51). Eğer kocasının kabahatinden ya da iradesinden dolayı boşanma ortaya çıkarsa, kocası eşinin çeyizinin hepsini iade etmek zorunda kalırdı. Kadın öldüğünde çeyiz miras olarak kendi çocuklarına verilirdi. Çocuk sahibi değilse, o zaman kadının anne-babasına geri gönderilirdi (URL8, 10.12.2017). Günümüzde bu tür uygulamalar gelinin anne-babasının isteğine dayanmaktadır.

Çeyiz, bazı ailelerde kız çocuğunun doğumundan itibaren hazırlanmaya başlar. Çeyizin miktarı taraflarca Kırgızların geleneklerine göre belirlenmeden ve hiçbir sözleşmeyle sınırlandırılmadan istek ve imkânlar çerçevesinde, genel olarak evlilik sürecinde başlık parası ödendikten sonra hazırlanmaya başlar. Ancak başlık parasının büyük bir kısmının çeyize harcanması, başlıkla çeyizin aynı anlama geldiğini göstermez. Başlık parasının harcanacak miktarına göre çeyizin detayları da değişebilir. Fakat gelinin kendi ailesinin de katkıları olduğu için maddi değeri çoğu zaman başlık parasından daha fazla olur (KTA, 2003: 203; Türkdoğan, 1991b: 173; URL9, 21.04.2015). Çünkü babasının mülkünden kıza pay düşüyorsa, bu ona çeyiz olarak verilir. Yine evlenecek kızın çeyiz sorumluluğu sadece kızın ailesinin değil, tüm akrabalarının üstlendiği sorumluydu. Bu nedenle akrabalar da çeyiz için farklı desteklerdi sağlardı (Akkutay, 1991: 56). Tüm Türk halklarında çeyize, kızın ve onun ailesinin emeği, şerefi, namusu, sigortası, haysiyeti ve yükümlülüğü olarak bakılır (Ögel, 1988a: 264; Türkdoğan, 1992: 29). Bu yüzden çeyizin hazırlanması evlilik sürecinde gelinlik kız ve ailesi için çok özel bir önem taşır ve genellikle uzun bir zaman alır (Makovetskiy, 1886: 12).

Eski Türklerde çeyiz hayvan sürüleri, yenge ve kızlardan oluşan takımın damadın evine götürüldüğü belirtilmektedir (Ögel, 1988a: 265). Bu durum Manas destanında da Manas ile Kanıkey'in evliliğinde Kanıkey'in babası Temir Han, kızının çeyizi için altın, gümüş, mercan ve kadife ipekleri altmış deveye yükleyerek göndermiştir (Sağol, 2002: 276). Ancak çeyiz diğer Müslüman Türk halklarında olduğu gibi Kırgızlarda da dinden kaynaklanan bir uygulama değildir. Çünkü İslam Hukukunda evlenmekte olan erkek, kendilerinin sosyo-ekonomik durumuna uygun bir ev temin etme sorumluluğu Kur'an ayetlerinde açıkça anlaşılmaktadır. Dolayısıyla evlilik uygulamalarında gelinin evleneceği erkeğin evine çeyiz götürmesi bir zorunluluk değildir (ed-Dib, 1993: 297). Çoğu müslüman ülkelerinde uygulanan bu geleneğin Kırgız toplumunda çok yaygın şekilde uygulanması dinden değil, örf-adetlerine sıkı olmasından kaynaklanmaktadır.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de gelinin ailesi tarafından kurulacak yeni ailenin hayatını kolaylaştırmak amacıyla yapılan bir yardım olan çeyiz verme geleneği devam etmektedir. Fakat şimdiki çeyizler günümüz şartlarına göre ihtiyaçlarına, hayat görüşlerine ve genç ailenin maddi-ekonomik menfaatlerine uygun şekilde hazırlanır (Kabakova, 2010: 248; Bacon, 1965: 153).

Kırgızlarda çeyiz başlık parası kadar zorunluluk arz etmez. Yeni evlenmiş çiftlerin tarafları gelin adayının çeyizi yok diye hak iddia edemezdi. Mümkün olduğu kadar bundan memnun olmadıklarını da belli etmemeye çalışırlardı. Yalnız kayınvalidenin bazen bunu gelinin yüzüne vurduğu da olurdu. Çeyiz her ne kadar yeni evlenen çiftlerin şahsi mülkü sayılsa da, geçim sıkıntısı için bulunan aileler aynı çeyizi sonraki zamanlarda görümcesine verdiği de görülmüştür ve gelin şartlar gereği çoğu zaman bu duruma sessiz kalmıştır (Kislyakov, 1969: 59).

1.5.4.2. Düğün ve Nikâh (Üylönüü Toyu ve Nike Kıyuu)

Doğum, evlilik ve ölüm gibi aşamaların insanın sosyo-kültürel hayatında önemi büyüktür. Düğün terimi, gerçekleşmek üzerinde olan evlilik olayının halka, arkadaşlara ve akrabalara çeşitli sosyo-kültürel unsurlar vasıtasıyla duyurulması ve paylaşılmasıdır. Ayrıca bu sırada düğün aracılığıyla her çeşit sosyo-kültürel faaliyetler gerçekleşir. Bu seremonilerden insanın sosyo-kültürel çevreden ne kadar etkilendiğini görmek mümkündür (Aksoy, 1995: 158). Düğüne bazı toplumlarda “toy” denir. Kırgızistan'da birçok aile geleneği ile dini akideler ve törenler iç içe uygulanıyor. Bebeğin doğumunda, göbek bağı kesilmesinde, çocuğun yürümesinde, evlilikte mutlaka eğlence ve ziyafetler düzenlenerek "toy" kuruluyor (Biray, 2005: 6). Kırgız toplumunda kız veren tarafın yaptığı düğüne “kız uzatuu toyu”, erkek tarafının yaptığı düğüne “kelin toyu” denir.

Kırgız düğünlerinin çok muhteşem ve bu düğünlerde bazı hediyelerin bir koyun kadar büyük olduğu Çin kaynaklarında da belirtilmektedir (Eröz, 1990b: 302). Gelinin babasının evinde olan (kız ağırlama düğünü) evlilik töreninin en son aşaması olup, düğüne yakın ve uzak akrabalar davet edilir. En çok da davetli olanları gençler oluşturur (Kislyakov, 1969: 90). Düğün için erkeğin ailesi önceden kız tarafına bir büyükbaş, sekiz-on küçükbaş gönderir (Gülbeyaz, 2008: 4). Erkek tarafı kızın evine, kızın ailesi kendi akrabalarına kızının başka eve gideceğine dair küçük düğün yapması için mamüller: koyun, pirinç, havuç, yağ v.s.önceden getirir (Nezluchenko, 2011: 7). Damat ailesi tarafından gönderilen hayvanlar kızın evinde kesilip misafirlere ısmarlanır. Bunun peşinden müzik eşliğinde çeşitli eğlenceler başlar. İşte ailenin oluşumundaki ilk adım olarak bilinen bu tören, aileye götüren yolun başlangıcı olmasının yanında eğlence kültürünün bir unsuru olarak da bilinmektedir. Bu eğlencelerin başında “kız kuumay”, “ak çölmök”, “altı bakan” gibi kız-erkek oyunları gelmektedir (Berber, 2009: 3-7). Günümüzde ise bu geleneklere pek önem verilmemektedir. Bugünkü düğünlerde genelde müzik eşliğinde çeşitli danslar oynanır, yarışlar düzenlenir ve gösteriler yapılır.

Damat, arkadaşlarıyla birlikte kızın evine kendi ailesinden sonra gelir. Gelince de arabadan inmemeye çalışır. Onu kızın yengesi bahşiş aracılığıyla indirir. Bu bahşişe “Köründük” (yüz görmek) denir. Damat kayınbabanın evine ilk adım attığında yere payandos (değerli kumaş ya da kilim) serilir. Arabadan inen damat kızın yengelerine 3 defa eğilerek selam verdikten sonra payandosun üzerinde yürüyerek evin içine girer. Damada eşlik eden arkadaşları payandos üzerinde yürüyemez (Gülbeyaz, 2008: 5-6). Yeni oluşan ailede mutluluk olması, kötü gözlerden uzak olması amaçlı yapılan bir tören kız ile damadı uğurlarken yapılır.

Gerdekten önce bir keçi kesilir, evlenmekte olan çiftler omuz omuza bağlanır, üstülerine örtü örtülerek keçinin akciğeri ile bu ikisine vurulur (Kislyakov, 1969: 91;

Gülbeyaz, 2008: 8) Bundan amaç, çiftleri olumsuz şeylerden korumak ve çocuk sahibi olmalarını istemektir. En sonunda bu akciğer parçası çiftlerin köpek gibi yavrulaması için köpeğe verilir (Fielstrup, 2002: 59).

Düğün için en çok yaz aylarının sonu sonbaharın ilk ayları çok uygundur. Böyle olmasının sebebi, hayvanların yayladan gelmesi, ekinlerin toplanmasına bağlıdır (Staseviç, 2011: 128), ancak Sefer ayında ve Ramazan ayında uygun görülmezdi (Makovetskiy, 1886: 12). Kırgızlarda özellikle şehirlerde düğün için özel bir zaman seçimi yapılmaz. Ancak kırsal kesimde genellikle hasat mevsiminden sonra paranın bol olabileceği zaman belirlenir. Hasat sonu, güz mevsimi, gerek para gerekse boş zaman açısından en uygun zamandır. Düğünde kesilecek hayvanların bu dönemde kilo alması göz önünde bulundurulmaktadır. Hayvancılıkla uğraşan toplumlarda bu unsura çok önem verilir (Cumabaev, 2006: 53). Çoğu toplumlarda düğün sırasında "saçı saçma", yani Kırgızlar arasında "çaçıla" olarak bilinen kuru üzüm, buğday, şeker, bozuk para gibi şeyler damat ailesi tarafından yeni gelen gelinin üzerine uğur getirir inancıyla dökülür ve çocuklar bunları kapmaya çalışır (Eröz, 1990b: 305). Genelde kocasının akrabaları gelin için cene (yenge), gelinin akrabaları ise damada cezde (enişte) kelimelerini kullanırlar (Kislyakov, 1969: 148). Günümüzde ise gelin arabadan inmez, eve girerken ayakkabısı çıkmaz, yüzü açılmaz gibi değişik yollara başvurularak damat tarafından parasal hediye istenir. Bu para yeni geline sağdıçlık yapmakta olan yengeler tarafından istendiği için "cenketay" (yenge) hediyesi olarak bilinmektedir (Cumagulov, 1960: 37). Aynı şekilde düğünde damat kızı almak için kız evine gittiğinde aynı durum damadın yengeleri tarafından uygulanır. Baldızı köründük, baldızı görmek hediyelerin bir çeşididir. Bu hediye düğünden önce verilmeli, farklı zamanda verilirse baldız eniştesine küser (Grodekov, 1889: 70).

Gelin adayı güveyin evine düğün kıyafetleriyle, saçları yalnızlık devrinin sona erdiğini ve evlilik hayatının başladığını ifade için iki örgü yapılarak, başına “şökülö”yü (milli gelin şapkası) giyerek yüzünü duvakla örterek at üstünde gider. Düğün, çok süslü olan, kıza gelecekteki evlilik hayatında mutluluk, çok çocukluluk, zenginlik ve uzun ömür dileklerini simgeleştiren hayatında ancak bir kere giyebileceği şökülö giyme imkânı sağlamaktadır. Şökülö, külah şeklinde olup, uzun keçeden yapılmış, içeri ve dışarısından kırmızı ve siyah çuhayla yapıştırılmış ve kürk, altın, gümüş, mercan, inci ve farklı taşlarla süslenir. Üst kısmına nazardan korumak amacıyla baykuşun kuyruk tüyleri yapıştırılır, aşağı kısmında ipe dizilmiş mercan, inci dizlerden de aşağıya uzanmaktadır. Eğer gelin çocukları olmadan vefat ederse, şökülösü kızın anne-babasına geri verilir (Grodekov,1889: 73; Staseviç, 2011: 130; Vulfson, 1901: 27; Turdalieva, 2009: 213, Fielstrup, 2002, 19-62).

Şökülö şekil olarak bize dağ doruğunu, Kırgızlar’ın aile ve evlilik kurumunu himaye etmişçesine “Tanrı” dağlarının yüksek tepelerine tırmanmayı anımsatıyor. Yukarı doğru sivriliği genç kızın güzellik ve olgunlaşma doruğu gibidir. Kızın çok önemli olduğuna, sadık eş olacağına, özenli anneliğe ve aile ocağının koruyuculuğuna işaret etmektedir. Felsefi-ahlaki manası gamsız genç kız hayatına sınır koymak ve yeni rol sorumluluğuna ve fonksiyonuna geçmek anlamına gelmektedir. Evliliğe yol alan Kırgız kızlarıyla ilgili Elsuors Huntington böyle demiştir: “şapkalarının dibinden topuklara kadar siyah saçları ve onun ucunda da bir ya da iki gümüş maden para ve aile sandığının anahtarı takılı olarak sallanır” (Turdalieva, 2009: 212-213-214). Önceden de bahsedildiği gibi, gelin olacak kızlar saç uçlarına sandık anahtarlarını ve gümüşten yapılmış değerli süsleri takarlar. Kırgız kadınları Altaylı’lar gibi yüzlerini kapatmamışlardır, fakat yeni gelin damadın evine ilk kez giderken yüzünü şapkasına tutturulmuş bir yaprak gibi beyaz kumaş parça örtüyle (duvak) kapatırdı ve buna da “bürkөнчөк” denilirdi. Adetlere göre

gelin yeni evine girerken, orada bekleyen çocuk ya da ergen yaşındaki birisi o örtü kumaşını çekmelidir (Abramzon, 1999: 168).

Erkeğin evine gelen kızın yengeleri damatın yengeleri tarafından verilen “köründük”ü almadan kızı arabadan indirmezler. Ondan sonra damat tarafı yeni gelinlerini “köründük”süz göremezler. Kız eve girmeden damada uygulanan payandos serme adeti aynı şekilde tekrarlanır. Damadın annesi yeni gelinin başına “beyaz başörtü” bağlar. Gelin ve arkadaşları için ayarlanan odanın baş köşesine çekilen “köşögö” diye bilinen süslü perdenin iç tarafına gelin yerleştirilir. Bundan sonra yeni gelini görmek için sürekli misafirler hediyeleriyle gelir, gelinin yüzünü görüp gider (Gülbeyaz, 2008: 9). Ondan sonra betimlenen yüksek tören olan gelin adayının damadın akrabalarına tanıtılması başlar: kayın biraderine ve kayın validesine eğilerek selam verir ve kuyruk yağ parçasını ateşe atar. Sonra düğüne başlanır, gelin de örtülü perde arkasında kız arkadaşlarıyla oturur. Gelen misafirler gençlerin anne-babalarını, sonra köşögödeki yeni evlenen çiftleri tebrik ederler (Kislyakov, 1969: 91). Türkçedeki “yüz görümlüğü” anlamında olan Kırgızlar arasında “bet açar” töreninde yeni gelen gelin damat tarafından hediye karşılığı yüzünü açar, yüzünü gösterir (Eröz, 1990a: 232). Gelin adayını düğün kıyafetiyle yengesi eşlik ederek damadın anne-babasına gösterir, ve onlar da “köründük” (ilk kez görme hediyesi) verirler, bu geleneğe “cüz körüşüü” (yüz görmek) denir (Moldokadyrova, 2011: 9). Köşögö 40 gün bekletildikten sonra kızın yengesi tarafından küçük tören eşliğinde köşögö kaldırılır (Gülbeyaz, 2008: 9).

Düğünlerde en önemli sayılan misafirlere verilen yemek etkinliği insanlar arasındaki paylaşım, birlik ve beraberliği güçlendirmenin örneği olabilmektedir (Berber, 2009: 8). Göçebe hayat tarzından dolayı Kırgızlar en çok hayvancılıkla uğraşmışlardır. Geçimlerini daha çok hayvancılıkla sağlayan halk, yiyecek olarak eti çok kullanmaktadır. En ufak törenlerinde bile mutlaka hayvan kesilir. Törenlerde kesilen hayvanlar kurban

olarak kabul ediler. Belirtilidiği gibi evlilik törenlerinin başından sonuna kadar süreçte her iki taraf durumuna göre bir kaç hayvan keserek misafirlere ikram eder (Arık, 2005: 164-169). Millete düğün verildikten sonra kızın anne-babası yine ayriyeten davet edilir, onlar için at kesilir, sonra kızın annesine süt hakkı diye bir at hediye edilir (Fielstrup, 2002:46). At eti ise, bizlerin zannettiği gibi sürekli değil, sadece doğum ve ölüm günlerinde, yıl dönümlerinde veya törenlerde yeniyor, ikram ediliyor (Biray, 2005: 6). Düğüne davet edilen komşular ve akrabalar hediyeleri ile birlikte gelirler, çeşitli yemekler eşliğinde eğlenirler.

Eskiden düğüne davet edilenler ev sahibine bir destek olarak hayvan veya kımız getirirken daha sonra bunun yerini para almıştır. Sovyet yönetimi bu verilenlerin anne-babaya değil, yeni evlenmekte olan çiftlere verilmesini teşvik etmiştir (Bacon, 1965: 154). Günümüzde de düğünler farklı eğlencelerle devam etmektedir. Düğünü bir sunucu yönetir. Gelen misafirler sırayla kendi grubuyla sahneye davet edilir. Yeni evlenen çiftlere iyi dileklerini söyleyip, hediyelerini verdikten sonra dansa davet edilirler. Misafirler erkeğin ailesi tarafından ağırlanır (Gülbeyaz, 2008: 10).

Gelinin akrabaları evlerine dönmeden önce küçük bir tören eşliğinde kızıyla vedalaşırlar (Toktosunov, 2012: 1). Ağıt yakma olarak bilinen bu ritüelde kızın annesi ya da onun yerine yakın akrabalarından yaşlı olan kadın kızın üzerine şal örtüp, onun ucunu yere sererek üzerine ağır taşı ya da baltayı bastırır, bu ise kızın o aileyle kuvvetli şekilde kaynaşmasını, o evin bir üyesi olduğunu sembolize eder. Kızın üstüne buday ya da mısır taneleri gibi bolluğu anımsatan gıdaları dökerek, ağıdını yapar.

Kırgızlar arasında da yeni evlenen çiftlere ökül (vekil) anne-baba tayin edilir. Bunları tayin etmekten amaç, çiftlerin iyi veya kötü günlerinde onlara destek olacak, her konuda nasihat verecek, her ikisine de eşit davranan bir anne-baba temsilcisidir (Moldokadyrova, 2011: 10; Abramzon, 1999: 167). Düğünden belli bir süre geçtikten

sonra yeni evliler vekil anne-babasının evine misafirlğe davet edilir, güzel ağırlanır ve karşılıklı hediyeleşirler. Eskiden vekil anne-bebe çiftlere deve ya da kilim döşenmiş at gibi hediyeleri verirdi (Kislyakov, 1969: 85). Günümüzde ise, çiftlerin evlilik yüzüklerinin masrafını karşılamaktadırlar.

Gelin kocasının evine geldiğikten sonraki ilk günlerde yeni ailesi tarafından uygulanan merasimlerden biri, gelini yeni ailesine, yeni evine, ocağına alıştırmak amacıyla onu “otko” girdirirler. Kırgızcada bu uygulamaya “otko kirgizüü” denilir. Çiftleri akrabalar evlerine davet ederek misafir ederler, tanışrlar (Aynakulova, 2006: 105).

Eski Türklerde evlenecek olan erkeğe düğün sürecinde kılavuzluk ve arkadaşlık eden kişiye “sağdıç” denirdi. Sosyal bir müessese (Ögel, 1988a: 271) sayılan bu uygulamayı Kırgız toplumunda damadın yengesi ile güvey yoldaş yerine getirir. Sağdıçlar, hem düğüne gelen misafirlerle ilgilenir, hem de, güveye düğün sürecinde arkadaşlık eder ve özellikle düğün sırasında gerçekleştirilen farklı oyun ve uygulamalarda yeni evlenmekte olan çiftlere bilgi verir (Aksoy,1995: 160). Gelin olacak kızın nişanından düğününe kadar sürecindeki tüm bu çeşitli görevleri üstlenen yenge (sağdıç), düğününde de ona kılavuzluk eder, damattan hediyeler, para-bahşış alırlar (Fielstrup, 2002: 44; Staseviç, 2011: 57; Aynakulova, 2006: 101).

Nikâh akdi yalnızca evlenen çiftleri değil, aynı zamanda iki tarafın ebeveynleri, aile büyükleri hatta çocukları ile torunları arasında da akraba bağıını oluşturur (Karaman, 1992: 388). Diğer ifadeyle iki taraf arasındaki nikâh akdi toplumdaki akrabalık bağıını güçlendirerek daha geniş alanlara yayar. Ancak bu işlemi iki taraf arasındaki gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirir. Zira nikâhın kıyılmasındaki başlıca şart-gönüllülük, karşılıklı duygular ve konuya gençlerin kendi özgür iradeleriyle karar vermeleridir

(Kabakova, 2010: 248). Böylesine güçlü bir birlikteliğin uzun ömürlü, hatta ömür boyu olması baskıyla değil, ancak isteklilikle mümkündür.

Evliliğin hukukî yönünün sağlam biçimde gerçekleşebilmesi için, evlilik kurumunun hukukî neticelerinin belirtilmesi önemlidir. Kırgızistan parlamentosunun yasama meclis grubu medeni kanunun 11. maddesinde evlenecekler için on sekiz yaş sınırı belirlenerek, Kırgız Cumhuriyeti Medeni Kanunun 36. maddesinin, 5. fıkrasında “evlilik yaşına gelmiş her Kırgız vatandaşının evlenmeye ve aile kurmaya hakkı bulunduğu” vurgulanmıştır. “Hiçbir nikâh işleminin evlenecek kişinin isteği olmadan, zorla gerçekleştirilemeyeceği” uyarısı yapılmıştır (URL10, 15.02.2012). Kırgızistan Medeni Kanunun 1. maddesine göre nikâh akdi devlet tarafından kayda geçmelidir. Bunun dışındaki işlem biçimleri hukuken geçerli değildir. Nikâh kaydı yaptırırken, evlenecek çiftlerin bizzat kendilerinin evlenmek için dilekçe vermeleri gerekir. Verilen dilekçenin işleme konması ve nikâh kaydının yapılması bir ay içinde gerçekleşir. Hamilelik veya doğum gibi bazı özel durumlarda ise, nikah kayıt işlemleri söz konusu dilekçenin verildiği gün tamamlanır (İlibezova ve İlibezova, 2013: 11).

Resmi evlilik, evliliğe engel bir durumun bulunmaması ve evlendirme memuru huzurunda gerekli şekil şartlarının yerine getirilmesi halinde gerçekleşir. Böylelikle çiftler “evli” statüsüne sahip olurlar. Böylece çiftler hukuk sisteminin kendilerine tanımış olduğu bir çok haklara tabi tutulur. Aynı zamanda ise bazı yükümlülükler altına girerler. Bununla ilgili ceza hukukundaki bir mecburluğun yer almamasına rağmen, çiftlerin, özellikle kadının haklarını korumayla ilgili konularda dikkat etmek beklenir (Battal, 2008: 17-20). Diğer yönden resmî nikâhı olmayan kişinin, eşine verdiği adalet, haklar ile ilgili sözleri tutulacağı da kesin değil. Eşler arasında anlaşmazlık, hatta ayrılma gibi durumlar ortaya çıkarsa, eşlerin hakları sadece hukuk yoluyla korunabilir (Paçacı, 2008: 73).

Çok eskiden din adamları az olduğu için nikah işlemi tokalaşma şeklinde gerçekleştirilmiş. Kırgızlar'da İslam dinini kabullerinden önce yapılan nikâh işlemleri hakkında başka bazı uygulamalardan daha söz edilmektedir. Örneğin,

- Tarafların rızası alındıktan sonra çiftler bir çubuğu iki ucundan tutar, üçüncü bir kişi ise çubuğu tam ortasından keser. Sonra çiftlerin ellerindeki çubuk parçalarının her birini farklı bir yana fırlatırlar.
- Çiftler kendi parmak uçlarını yaralayıp kan akıtarak, birbirinin kanını emerlerdi.
- Çiftlerin her ikisi bir tane silah mermisini alıp ısırıktan sonra saklardı. Eğer evli oldukları süre içerisinde ikisinden biri diğerini aldatırsa, aldatan bu mermiyle öldürülürdü (Fielstrup, 2002: 19-62).

Nikâhın, medenî sözleşme olarak bilinen hukukî boyutu vardır. Bununla birlikte aynı zamanda dinî boyutu da vardır. Evliliğini dünyadaki tüm toplumlarda dini ritüellerin sonucunda gerçekleşmesi bu kurumun en belirgin özelliklerindendir (bkz. Cebeci, 2009). İnsanlık ve toplum hayatında büyük öneme sahip ve vazgeçilmez olan aile kurumuna dinimiz de özel bir yer vererek, konuyla ilgili sistemleştiren prensip ve hükümleri getirmiştir (Yaşar Ekici, 2014: 214; Paçacı, 2008: 62).

Evlenme sürecindeki Kırgız toplumunda “nike” denilen dini nikâhın ortaya çıkması, Kırgızlar arasında İslam'ın yayılmasıyla ve evliliğin dinî olarak onaylanmasına dayanmaktadır. Bu durum evliliğin dini yaptırım gücü fikrinin kuvvetlenmesinden kaynaklanmaktadır (Aynakulova, 2006: 101; Abramzon, 1999: 164). Kırgızlar dini nikâhı “moldonun” (din adamlarının) huzurunda yapmaktadır (Karadovut ve Aksoy, 2004: 8). Gelin adayının yakınları, damat adayının temsilcileri toplanır; gelin adayı aynı odada perde arkasında ya da diğer odada, damat ise bir başka köşede ya da oda dışında bekler. Mollanın (*Kırgızca-Moldo*) önüne kaseye su konulup, üstü bezle örtülür. Dinî nikâh sırasında bu işe özgü dualar okunur. Moldonun önünde yeni evli çiftler önce kelime-i

şahadet getirirler. Moldo dua okur sonra şahitlerden çiftlerin evlenmelerine engel bir durumun olup olmadığını sorar. Moldo başlık parasının miktarını herkese duyurur ve damat adayından gelin için mihr ister. Damat herhangi bir eşyadan bahseder, moldo da: “Bu başlık parası değildir, eşin için (İslam Dinin’deki mihr bağlamında) hediye olarak ne vermeyi düşündüğünü sorar. Sonra imam son nikâh duasını okur, daha önceden hazırlanmış olan kasedeki suya üfleyip ondan azıcık içer ve yeni evlenmiş olan çiftlere uzatır. Onlar içtikten sonra nikah meclisinde bulunan yakınları da birer yudum içer (Kislyakov, 1969: 86). Su içmekten amaç, onların eski inanışlarına göre, bir kimse yemin ve söz verirken su içerek bunu ant verirmiş. Dolayısıyla yeni evlenmekte olan çiftler de su içerek birbirlerine sadakat göstereceklerine yemin etmiş olurlar (Dıykanbayeva, 2009b: 218). Böylece dini nikah kıyılmış olur ve yeni evli çiftler tebrik edilir.

Sovyet dönemindeki nikah ile ilgili, Cumagulov (1960: 70) düğünden sonra eskiden beri devam edegelen adete göre eve moldo davet edilip, imam nikahı kıyıldığını ve bunun büyüklere olan saygıdan ibaret sıradan bir formalite olarak gerçekleştirildiğinden bahsetmiştir. Bazı gençler bu uygulamaya başvurmadan da evlenebilmekteydi.

1.5.4.3. Ocağa Girdirmek (Otko Kirgizüü Geleneği)

“Ocak”, kavramı tarih boyunca Türklerde aile ocağı ve babaevi olarak görülmüştür (Aksoy, 1995: 249). Ateş, ocağa adını kazandıran en temel özelliktir. Ocağı ve ocaktaki ateşi eski Türk boylarının kutsal sayması neticesinde, ateşin söndürülmemesine çok önem verilmiştir (Seyidoğlu, 1992: 572; Eröz, 1990a: 234). Bu nedenle ocak ifadesinin yerine, Kırgızlarda olduğu gibi ateş anlamına gelen “od” kavramı da kullanıldığı görülmektedir. Kullanıldığı yer dikkate alındığında bu sözün Türkçe’deki karşılığının ocak olarak değerlendirilmesi doğru olacaktır. Radloff’un putperestlik döneminden kalan bir hatıra olarak değerlendirdiği ateşe yağ dökme ve önünde eğilme geleneği eskiden Kırgızlarda “otko kirgizüü” geleneği içinde yer aldığı görülmektedir. Nitekim damat evine geldikten

sonraki en önemli süreç yeni gelini ocağa dâhil etmek (otko kîrgîzüü), eşini ocağına almaktır (Abramzon, 1999: 166; Kislyakov, 1969: 131).

Ocağa almak geleneğine, çoğu toplumlar gibi Kırgız toplumu da çok önemsemektedir. Hatta bunun için özel törenler düzenlenmektedir. Bu gelenekle yeni gelinin damadın ailesi ve akrabaları ile tanıştırılıp kaynaştırılması amaçlanır. Bu çerçevede gelinin kayınbabasının çadırına ilk girişine “otko kîrgîzüü” denilmekteydi. Bu tören gerçekleşinceye kadar gelin, kayınpederinin bulunduğu ortamdan uzak durur. Eğer yeni evlenen çiftler ayrı bir evde kalıyorlarsa, kayınpederinin evine gelinin girmesi yasaktır. Eğer aynı evde kalıyorlarsa, kayınpeder evde iken gelin hep perde arkasında oturur, ancak kayınpeder dışarıya çıkınca gelin de perde arkasından çıkabilir. Gelinin ev içinde bir iş yapması gerektiğinde kayınpeder dışarı çıkarak onun hareket imkânını kolaylaştırır. Kayınpederi ile aynı ortamda bulunabilmek ve rahat hareket edebilmek için bu tören gerçekleştirilir. Gelin eve girer, yüzünü örter, sonra çocuk yaşındaki birisi o örtüyü açar. Gelin hızlı bir şekilde ocağa gelip eğilerek ateşe tereyağı döker, onun önünde eğilerek selam verir. İşte o an kayınpeder sesli olarak gelini için dua eder. Ardından gelin kayınpederinin olduğu ortama girer, misafirlere ikramlarda bulunur. Herkes gidince gelin yüzü açık şekilde artık kayınpederinin bulunduğu ortamda bulunmaya başlar (Kislyakov, 1969: 131). Daha sonra gelin erkeğin başka akrabaları tarafından da davet edilir ve ocağa alınmak için törenler hazırlanır. Bu nedenle bütün akrabaları yeni evlenen çiftleri evlerine yemeğe davet ederler. Artık geline damat gibi kendisinin de akrabaları olduğu mesajını verirler. Geline yakınlık duygusunun gelişmesine katkıda bulunup, yeni ocağa ayağının alışmasına çalışırlar. Evli çiftlerle ilgili günümüzde de ocağa almak geleneği yaygındır. Bu gelenek neredeyse Kırgızistan’ın her yerinde günümüzde de canlılığını sürdürmektedir. Birisinin oğlu ya da kızı evlendiği zaman akrabaları, komşuları, eş dostları yeni evli çiftleri ocağa almak için çağırırlar. Yeni evlenen çiftlerin şerefine hayvanlar kesilerek, karşılıklı hediyeler verilir, dualar okunur (Koçkunov, 2002: 547; Moldokadyrova, 2011:

10). Bu uygulamadan önce gelinin onların evlerine gitmesi uygun görülmez. Sadece ilk davete “otko kirgizüü ” adı verilir (Dıykanbayeva, 2009b: 59). “Ocağa almak” töreni eskiden gelinin ilk çocuğunu dünyaya getirmesine kadar devam ederdi. Çünkü gelin yeni geldiğinde o ailede namahremdir ve çocuğu dünyaya geldiğinde bu aileyle kan bağı oluşurdu (Cumagulov, 1960: 41). Damat ise, düğüne kadar kızın anne-babası ve büyüklerinin bulunduğu ortamdan uzak durur. Düğünden sonra onların ortama girebilir (Kislyakov, 1969: 140).

1.5.4.4. İsminden Hitap Etmemek (Tergöö Geleneği)

Tarih boyunca Kırgız toplumunda aile ve yakınlar arasında karşılıklı saygı ve sevginin korunmasına büyük özen gösterilmiştir. Bu duyarlılık bir takım geleneksel somut davranışlarla da ortaya konulmuştur. Bozkırda çadır içinde, dar bir alanda oluşan zorunlu yakın yaşam şartları içinde söz konusu geleneksel somut saygı davranışları, bireyler arasındaki mesafenin korunmasını amaçladığı düşünülebilir. Zira dar bir yaşam alanında mahremiyetin korunması kolay değildir. Bu yüzden kadınlar kılık kıyafet konusunda zaman zaman istenmeyen durumlarla karşı karşıya kalabilmekteydi. Bu sebeple saygı ifade eden bir takım davranışlarla bireyler arasındaki roller kontrol altında tutulmaya çalışılmaktaydı. Bu bağlamda kayın tarafının isminden hitap etmemek anlamına gelen “tergöö” geleneği hâkimdi.

İyi bir gelin bu geleneğe uygun hareket eder. Buna göre kayınpeder ve kayınvalide tarafından olan akrabalarına, çocuklarına hitap ederken ya da onlardan söz ederken adlarını söylemez. Hatta onların ismine benzeyen eşya ismini bile ağzına almaz. Onlara takma adlarla hitap eder. Mesleklerine ya da durumlarına göre usta, imam, müdür amcam, polis abim, öğretmen yengem, terzi ablam, çoban amcam gibi adları kullanır. Fiziki görüntüye göre de kel abim, güzel ablam, şişman abim gibi isimlendirme de yapabilir. Görümcelerinin de ismini aynı ortamda bulunmasa, hatta vefat etmiş olsa bile söylemez.

Ayrıca bu adeti uygularken yaşadığı bölgeye nispetle takma isim verebilir. Eğer akrabalarından başka tarafa taşınan varsa, Balıkcıda’ki amcam, Kara-Köldeki ablam gibi o bölgenin adıyla tarif edebilirdi. Hatta aynı köyde yaşasa bile büyük sokaktaki abim, diğer apartmandaki halam gibi sokağına göre ifade edebilir. Kocasının kız kardeşlerine kocasından küçük olduğu zamanlarda ismiyle hitap etmeden, yaşlarına göre takma isim verebilir. Büyük ablaya “kız”, ortancaya “ortanca kız, küçüğe ise “küçük kız” diye hitap edebilir. Bu durum kocasının erkek kardeşleri için de geçerlidir. Örneğin, erkek kardeşi sarışınsa, “sarı bala” gibi isim verir (Kapalova, 2007: 98). Ayrıca merhum yakınlarının (dede, nine, büyükler) bile ismi söylenmemektedir (Akmataliev, 2003: 47; Schuyler, 2007: 39; Fielstrup, 2002: 49; Kislyakov, 1969: 130, 136; Grodekov, 1889: 100). Aynı zamanda o büyükler de geline karşı saygılı davranır. Sadece ismini söylememek değil, gelinle kayınbirader, kayınpederinin erkek kardeşleri arasında mesafeli bir ilişki olurdu (Kislyakov, 1969: 138-160; Koçkunov, 2002: 547). Gelin kayınlarına saygıda kusur etmezdi. Bu arada bazı gelinler kayınvalidesinin, kendisini oğlundan çok sevdiğinden, ona kızı gibi davrandıklarından dahi bahsederlerdi (Staseviç, 2011: 114).

1.5.4.5. Kızın, Kendi Ailesini Resmi Olarak Ziyaret Etmesi (Törkölötüü Geleneği)

Yeni gelin düğünden sonra eskiden bir yıl kadar, günümüzde ise duruma göre değişmekte olup, aile bireylerinden birilerinin vefat etmesi gibi olağanüstü durum ortaya çıkmadığı sürece kendi anne-babasının evine gitmez. Nikâh töreninin son aşaması olan ve anne babasının evine gelinin evlilik sonrası ilk gidişini ifade eden bu geleneksel ritüele “törkölö”adı verilir. “Törkölö” için gelinin anne babasının evinde hasretin ve uzun bir ayrılıktan sonra ilk buluşmanın heyecanının somut ifadesi niteliğinde önceden epey hazırlıklar yapılır.

Grodekov (1889: 75) uzun süreli evlilik sonrası ilk ayrılık geleneğini gelinin artık başörtülü olmasından dolayı anne-babasından utanmasına bağlamaktadır. Ancak

konunun yalnızca utanma duygusuyla açıklanmasının pek doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Bu süreç gelinin yeni evine alışma ve kabullenme sürecinin önemli bir aşaması olarak görülmektedir. Gelin, evinin artık yeni evi olduğunu bu davranışıyla benimsediğini gösterir. Anne babasının evinin kendisi için bir akraba evine dönüştüğünü kabul eder.

Gelin anne-babasını ilk kez ziyaret için geldiği baba evinde bir aydan üç aya kadar, eskiden ise bir seneye kadar misafir olarak kalırdı. Kızı evden dönerken babası ona malvarlığından bir bölümünü ençi olarak verir (Abramzon, 1999: 167). Kıza verilen ençi bir at ya da deve, günümüzde büyük baş da olabilir. Aile kendi durumuna göre ençinin miktarını değiştirebilir. Ekonomik durumu zayıf olanlar ençi vermeyebilir. Evlenmiş olan kıza baba mirasından ençiden başka bir şey verilmez, çünkü “çıkkan kız çiyden tışkarı” (evlenmiş olan kız, bu ailenin üyesi değildir, misafirdir) dır. Kızı isteme töreninde ençi konusu açılmaz, çünkü bu uygulama tümüyle kızın anne-babasının vicdanına bağlıdır (Karadovut ve Aksoy, 2004: 7; Grodekov, 1889: 48; Aynakulova, 2006: 98). Ancak eski Türklerde evlenen kızın baba evinde çeyiz hakkı olup, bazı araştırmacılara göre bu, kızın hakkı erkek kardeşlerinin üçte birini oluşturmaktaymış. Bu kadar hakkı olmasına rağmen kızın çocukları dayılarından yine hak isteyebilirler idi (Ögel, 1988a: 264).

1.6. AİLEDE ÇOCUKLARLA İLGİLİ RİTÜELLER

Yeni bir bebeğin dünyaya gelmesi her toplumda olduğu gibi Kırgızlarda da çok önemlidir. Çünkü çocuk nesli ve yaşanılmakta olan değerleri devam ettirecek kişidir. Kırgızlarda çocuk soyun ve boyun koruyucusu, devam ettiricisi olarak görülür. Bundan dolayı her türlü kötülükten korunmaya çalışılır. Çok çocuk sahibi olma eski zamanlardan beri süregelen bir gelenektir. Çünkü çok çocuklu aileler düşman ve dış etkenlerden kendilerini daha başarılı bir şekilde koruyabilirdi (Koçkunov, 2002: 546).

Kırgızlarda çocuğun hayatının farklı dönemlerinde gerçekleştirilen aile içinde yapılan küçük kutlamalardan başlayıp, herkesi davet eden büyük törenler mevcuttur (Bacon, 1965: 92). Kırgızlar arasında çocuklar için yapılan tören, gelenek, âdet ve ritüeller onların toplumdaki ve insanın hayatındaki yerinin ne denli önemli olduğunu açıklamaktadır (Dıykanbayeva, 2011: 188). Söz gelimi doğum, ailenin yanı sıra mahalledeki komşular ve dostlarla da paylaşılan mutlu bir olaydır (Ortaylı, 2013: 104). Bu çerçevede Kırgız toplumundaki bu törenlerin başlıcalarını tanımaya çalışalım.

1.6.1. Bebeğin Müjdesini Verme (Süyünçü)

“Süyünçü” (müjde), sevinçli bir olayı duyurmak anlamına gelmektedir. Eskiden, müjde verme sadece bebekler dünyaya geldiğinde yapılırdı. Müjdeyi ilk veren kimseye hediye takdim edilirdi. Müjdeci kişi örneğin eve gelip, “süyünçü!” diye bağırır, sonra içeriğini açıklar. Sevinçlerinin bir göstergesi olarak ev halkı tarafından müjdeyi getiren kişinin o evden istediği makul bir şeyi seçmesi rica edilirdi (Pigavaeva, 2011: 3). Yine bebek dünyaya gelir gelmez onun ağzına tereyağı sürülür. Bunun anlamı, “hoş geldin, bulunduğun yere uğur ve bereket getir, her yediğin tereyağı gibi olsun” demektir. Çünkü Kırgızlarda tereyağı varlığın anlamıdır. Eğer Kırgızların sofrasında tereyağı olup da, onun tadına bakılmazsa tereyağının o kişiye küseceği ve “benim gibi bekleye bekleye sarar” diye lanet edeceği şeklinde bir inanış bulunmaktadır (Kadyrova, 2011: 3). Böylece çocuk daha doğumundan itibaren evin temel üyelerinden biri olduğu bilinciyle diğer aile fertleri tarafından benimsenir. Bir vücudun organları gibi varlıklarını birlikleri ve birbirlerini tamamlayıcı dayanışmalarıyla gerçekleştirebilecekleri inancı yerleştirilir. Bu inanç çocuğa ad verme gibi başka etkinliklerle de güçlendirilir.

1.6.2. Bebeğe Ad Verme

Bebek dünyaya geldikten sonra bir-iki ay içerisinde ad koyma töreni düzenlenir. Ad koyma, aile bireylerinin çocukla ilgili gelecek özelemlerine ve hayallerine göre gerçekleşir. Çünkü aile büyükleri geleceklerini çocukta görürler. Onunla sonsuzluğa bağlanırlar. Bu nedenle bebeğin örnek alması arzulanan bir kişinin ya da onda olmasını istedikleri özelliği çağrıştıran bir ad konulur. Son dönemlerde moda tabir edilebilecek isimler de verilmektedir. Ad koyma biraz da aile bireylerinin kültürü ve değerleriyle biçimlenmektedir. Fakat her halukarda ailenin önemseydiği ve değer verdiği bir isim tespit edilir.

Ad koyma töreninde günün anlam ve önemini ortaya koymak ve mutluluklarını dostlarıyla ve komşularıyla da paylaşmak için hayvan kesilip ziyafet tertiplenir. Eskiden bebeğin adı halk arasında saygın kabul edilen ve “aksakal” denilen tanınmış kimseler tarafından verilirdi. Bebeğe ad koymak için davet edilmiş kişiye büyük bir misafirperverlikle ağırlandıktan sonra kaftan giydirilirdi. Böylece aksakala karşı duyulan hürmet ve minnettarlık gösterilmek istenirdi. Ardından aksakal tarafından bebeğin adı törene katılanlara açıklanırdı. İsimlerin sonuna erkek çocuklarda bey anlamına gelen “bay”, “bek” eki, kız çocuklarda ise “ay”, “gül” veya hatun, sultan anlamlarına gelen “biyke” eklerinden biri ilave edilirdi (Krats, 1910: 82). Ayrıca çocukları küçük yaşta devamlı vefat eden aileler, genelde hayvanların ve kuşların ismini verirlerdi (Abramzon, 1999: 189-190).

1.6.3. Bebeğin Dünyaya Gelmesi ile İlgili Yapılan Tören (Centek Toy)

“Centek toy”, bebeğin doğumundan duyulan mutluluk ve sevinci kutlama için yapılan bir törendir (KTA, 2003: 70). Bu törende bebek sahibi olan annenin ve yeni dünyaya gelen bebeğin sağlıklı olması için şükretmek amacıyla Allah için kurban kesilir.

İçinde hamur ve etin belirgin olduğu geleneksel yemekler davetli yakınlarla, komşulara ikram edilir (Arık, 2005: 161). Davetliler kapıdan “beşik boonor bek bolsun” (beşik bağınız sıkı olsun) diyerek girerler (Akmataliev, 2003:18). Bebeği görmeye gelenleri misafir etmek, onlara hayvan işkembesi kurutularak yapılan karın denilen torbada biriktirilmiş tereyağ yedirirlerdi eski dönemlerde. Misafirler ise bebeği görmek için “köründük” adı verilen hediyeler verirler (Fielstrup, 2002: 66).

1.6.4. Bebeğin İlk Kez Beşiğe Yatırılması (Beşik Toy)

Bebeği kundaktan çıkarttıktan sonra ilk defa beşiğe yatırırken yakın akraba ve komşuları eve davet edip, ziyafet vermek beşik toy olarak adlandırılır (KTA, 2003: 40). Bu tören bebeğin doğumundan birkaç hafta sonra gerçekleştirilir. Törene doğum yapmış gelinin akrabaları, arkadaşlar ve komşular gibi tüm tanıdıklar davet edilir. Kurban kesilip, onun etiyle yapılan yemeklerle sofralar kurulur, yemekler yenir. Bundan sonra ileri yaştaki ve çocuk sahibi olan kadınlardan biri süslenmiş beşiğin içine aşık kemiği ve küçük bir balta koyup sallar, sonra “sağ mı?” “sol mu?” diye etrafından sorar. Aralarından biri “sağ”der. Sallarken balta ve aşıklar yere düşer. Sonra beşiğe tütsü yakılıp ateşe kuyruk yağı atılır. Ardından bu kadın çocuğu beşiğe beler. Belerken: “Bismillah, menin kolum emes, Umay Ene’nin, Bübü Batma’nın, Zuura’nın kolu, Beşik Ene bekem karma, Umay Ene uyku ber” (“Bismillah, benim elim değil, Umay Ana’nın, Bibi Fatma’nın, Zöhre’nin eli, Beşik Ana sıkı tut, Umay Ana uyku ver”) der (Akmataliev, 2003: 18; Dıykanbayeva, 2009b: 203). Beşik toyundaki törende bebeğin beşiğini gelin tarafın anne-babası getirir. Ziyafette karşılıklı hediyeleşmeler ve bol bol yemekler yer alır (Arık, 2005: 161; Fielstrup, 2002: 69).

Göçebe toplumlar için beşiğin farklı fonksiyonları olması büyük öneme sahiptir. Orta Asya toplumlarında beşiği ardıç ve çam ağacından yaparlar. Ardıça uzun ömrün simgesi olarak bakılır ve onun kem gözlerden, kötü ruhlardan koruduğuna inanılır.

Mevsimsel göç zamanlarında beşiğe bölünen bebeği ata yerleştirmek uygundur, bebeğe hiçbir şekilde zarar gelmez. Eğer beşik devrilirse, korunakları bebeğin canının acımasına engel sağlar. Hatta bazı inanışlara göre beşik deprem gibi doğal afetlerden de bebeği korumuş (Cumabaev, 2006: 40).

1.6.5. Kırklama Geleneği

Bebeğin doğumundan sonra yapılan törenlerde eski dini inançlar ve Şamanlık geleneklerinin etkisiyle kırk sayısına büyük önem verilmiştir (Cumabaev, 2006: 38). Nitekim Kırgızlar bebeği doğumunun ilk kırk günü içinde yabancı kimseye göstermezdi. Mümkün olduğu kadarıyla evden dışarı çıkartmazlar, kötü ruhlardan korumak amacıyla, bebeğe bu dönemde “kötü” isim verirlerdi. Böylece onun ismini duyan insanın dikkati bebek üzerinden ismi üzerine çekilerek nazardan korunduğuna inanılırdı. Hatta annesi de kırk gün içinde insanlarla iletişimini azaltır ve evden dışarıya pek çıkmazdı (Staseviç, 2011: 136). Bebeğin dünyaya gelmesi üzerinden kırk gün geçtikten sonra “bebeğin kırkını çıkarma” âdeti yerine getirilir. Bu uygulamaya komşular ve yakın mesafede olan akrabalar da davet edilerek, küçük bir merasim düzenlenir. İleri yaştaki kadınlardan biri bebeği kırk kaşık suyla yıkar. Bebeğin ilk saçları ve tırnakları iyi, örnek olacak birisi tarafından kesilir. Kesen kişi çocuğa hediye verir. Eskiden bebek dünyaya yeni geldiğinde onun sağlığının iyi olması ve ömrünün uzun olması için kırk parça kumaştan elde gömlek dikilerek ona giydirilirdi ve buna “it gömlek” denirdi (Dıykanbayeva, 2009b: 198; Fielstrup, 2002: 67). Bebeğin kırkılığında ise üzerindeki “it gömleği” çıkartılarak, normal kıyafet giydirilirdi. Bu törenden sonra artık çocuğun başkalar tarafından görülmesine izin verilirdi (Staseviç, 2011: 138). Kırklama merasiminin sonunda kırk tokoç (minik ekmek türü) yapılır ve bu tokoçlar mahalledeki çocuklar tarafından komşulara dağıtılır.

1.6.6. Bebeğin İlk Adım Töreni (Tuşoo Kesüü)

Bu gelenek bebeğin ilk adım atması için, yeni adım atmaya başlayan bebeğin ayaklarını bağlayıp ipi kesme törenidir (KTA, 2003: 229). Bu törende de koyun kesilerek kurban edilir ve akraba-komşulara ziyafet verilir. Düzenlenen çeşitli eğlencelerin içinde en önemlisi özel günün sahibi olan çocuğun beyaz ve siyah ipliklerle ayakları birleştirilerek bağlanmasıdır. Birkaç çocuk arasında koşu yarışı düzenlenir ve kim birinci gelirse o yeni yürümeye başlayan çocuğun ayaklarındaki ipi keserek ödülü alır (Akmataliev, 2003: 18; Arık, 2005: 163). Ya da bazen ip yaşlı birisi tarafından kesilir ve bıçak da artık onun olur (Fielstrup, 2002: 84). Siyah ve beyaz ip hayatta hem ak hem de kara günlerin olacağı, öyle durumlarda özgüvenli olması ve yaşamında karşısına çıkan zorlukları aşabilmesi dileğini ifade etmektedir (Kadyrova, 2011: 4). İçinde çeşitli mistik inançların bulunduğu bu tören günümüzde de canlılığını korumaktadır (Koçkunov, 2002: 546).

1.6.7. Sünnet Töreni

“Sünnet” töreni çocuk büyürken gerçekleştirilen en önemli törenlerden biri sayılmaktadır (Turan, 1992: 84). Erkek çocuğunu sünnet ettirmek Müslümanlığın en önemli kriterlerinden ve ailenin en önemli görevlerinden biri sayılmaktadır. Kırgızlarda sünnet ettirmek, çocuğu Müslüman etmek olarak algılanmakta, sünnet olmayan kimse de kâfir olarak nitelendirilmektedir. Kırgızlar çocuğun sünnetini üç, beş, yedi gibi tek sayılı yaşa girince gerçekleştirir. Bu yaşlarına kadar çocuğu sünnet ettirmeyen anne babalar toplum tarafından kınanır ve tepki görürler. Sünnet töreninde aileler kendi ekonomik durumlarına göre hayvan keserek halka ziyafet verir ve bu çocuk için büyüklerden dua alırlar (Dıykanbayeva, 2011: 186).

1.7. EVLİLİĞİN SONA ERMESİ (BOŞANMA)

Ailesel durumların bir tanesi de evliliğin sona ermesidir. Bu durum Sarı'ya (2014: 32) göre de üç şekilde gerçekleşebilmektedir. Bunlar: eşlerden birinin ölümü, terk etmesi veya boşanmasıdır. Bu üçünün birinin gerçekleşmesi sonucunda evlilik sona ermiş olmaktadır. Boşanma, resmî yolla kurulan bir evliliğin hukuksal yollarla ortadan kalkmasıdır. Erkek ve kadından oluşan ortak hayat olarak kurulan evlilikte artık uzlaşmanın imkansız olduğu dönemde ve çiftler tarafından bu birlikteliğin anlamının kalmadığı anlaşıldığında bu durum çözüm olarak görülebilmektedir. Çiftlerden biri veya her ikisi de boşanma kararı aldıysa, bu durum evliliğin son bulması olarak tanımlanmaktadır. Evlilikte çiftlerin ortak kurdukları yuvalarını hayatlarının sonuna kadar ayakta tutmaları ve bu birliği sadece ölüm sonlandıracağı esastır. Ancak kimi zaman çiftler arasında yaşanan geçimsizlikler şiddetlendiğinde, boşanma son çare olarak görülebilmektedir. Bu olay, boşanan eşler bakımından huzursuz ve sıkıntılı bir evlilik tecrübesinden kurtuluş olarak algılanabilir. Her ne kadar onlar haklı olabilseler de, bu bir ailenin yıkımı olmaktadır, bireyler için evliliğin öncesindeki özgürlüklerine tam olarak dönüşü ya da kurtuluşu olamamaktadır. Boşanma şüphesiz ki tarihin her döneminde görülen bir olaydır. Evliliğin yasal yollarla son bulması, ilk uygarlık dönemlerde sadece karı-kocanın sorunu idi. Augustus dönemi Roma'sında (M.S. 27) boşanma olayını artık devlet ve yasaların kontrolü altında olan hukuki bir konuya dönüştürmüşlerdir. Hristiyanlığın gelişim döneminde Katolik Kilisesi tarafından net bir şekilde yasaklanan boşanma, Protestan Reformu ile kabullenmeye başladığı bilinmektedir (Aysev ve Taner, 2007: 761). Daha kolay ve daha sık boşanmaya doğru olan eğilim, Protestan Reformu zamanlarında, reformcuların boşanmaya karşı olan engellere karşı çıktığı dönemde başlamıştır. Fakat o dönemde bile boşanmanın zor ve seyrek olması gerektiği vurgulanmaya devam etmiştir (Thornton, 2012: 47). Ne var ki son dönemlerde dünyanın her yerinde aileler daha çok parçalanmakta, evlilikler ise azalmaktadır. Amerikalı

sosyolog ve psikolog Constance Arons'un tespitlerine göre, her on üç saniyede bir çift boşanmaktadır. Sadece Amerika'da her sene bir milyondan fazla aile dağılmaktadır. Her evlenen iki çifte karşılık bir çift evlilik hayatını sonlandırmaktadır (URL11, 24.04.2015).

1917 senesinde Sovyet iktidarında Rusya Federasyonunun İlk Medeni Kanunu içerisinde evlilik ve boşanma kararnamesi ilan edilmiş olup, buna göre boşanma ancak çiftlerin her ikisi tarafından onaylandıktan sonra gerçekleşebilmekteydi. Bununla evliliğin korunması adına boşanma hukukunda birçok kez değişiklikler yapılmıştır (Volkov, 1986: 96). Kadınlar boşanma hakkına sahip oldular. Bunun yanı sıra boşanmada yasal olarak anneliği ve çocukluğu koruma maddesi devlet tarafından eklendi. Boşanma sonucu babadan eski ailesi için sadece maddi destek talep edilmekteydi. Eşlerin beraber yaşadıkları zaman diliminde kazandıkları tüm mal varlıkları ailenin mülküdür. Boşanma olayında bu mülk eşler arasında eşit olarak paylaşılır. Küçük yaştaki çocukları anne babadan hangisiyle kalırsa ortak malın fazlası ona verilir (Staseviç, 2011: 102-104). Ondan önceki dönemlerde ise Kırgızlarda kadınların boşanma hakkı yoktu. Ancak erkeğin eşini boşadığını belirtmesiyle boşanma gerçekleşirdi. Bunun sebebini Abramzon, kadının erkeğe maddi olarak bağımlılığından kaynaklandığını ileri sürmektedir, yani kadınla evlenirken erkeğin ona ödediği başlık parasının iade etmesinin çok zor olduğuna dayandırmaktadır (1999: 170). Ancak konunun yalnızca ekonomik bağımlılık ile ifadesinin doğru olmadığı kanaatindeyiz. Bu işin ailenin kurumsal bir yapı olması ve kocanın ailenin reisi olarak görülmesiyle ilgisi bulunduğu düşünülmektedir. Nitekim boşanma ile ilgili kural fakir kadınların yanı sıra zengin olanları da kapsamaktaydı.

O dönemler Kırgızlarda boşanmak için çok büyük ve olağan dışı bir neden olması gerekmektedir. Gelinin anne-babası böyle bir sebep olmadan kızının kocasından ayrılmasına razı olurlarsa, toplumda bu durum büyük tepki çeker ve şaşkınlık yaratırdı. Söz konusu anne-babanın “dua bozucu” olduklarına ve bedduayı hak ettiklerine

inanılırdı. Çok geçmeden duayı bozan kişinin büyük bir zarara uğrayacağı düşünülürdü (Akmataliev, 2003: 48). Fakat boşanma bir şekilde gerçekleşmişse, kadın erkeğe başlık parasını iade etmek ve maddi tazminat ödemek zorundaydı (Staseviç, 2011: 85). Ancak kadının kocası vefat edip, akrabalarından onunla evlenmesine uygun birisi bulunmadığında kadın anne-babasının evine dönebilirdi (Akmataliev, 2003: 48).

Yine bazı araştırmacılara göre, eğer kocası eşine bakamaz duruma gelirse veya eşi geçimsiz biriye, kadın kocasını boşayabilirdi. Böyle durumlarda başlık parası da iade edilmezdi. Eğer kadın boşanmak isterse, biyeler mahkemesine başvururdu. Biyeler onun şikâyetini değerlendirirlerdi. Bu konuda şu hususlar dikkate alınırdı: 1). Kocalık sorumluluklarını yerine getirip getirmeme 2). Kocanın, eşinin altı ay, on üç gün boyu yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamaması 3). Kocanın eşine zulme varacak derecede kötü davranması 4). Kocanın iş görmesini zora sokacak bedensel engellerinin bulunması 5). Zeka eksikliği v.s. bulunması. Böyle durumlarda biyeler, boşanmak isteyen tarafın tazminat ödemek ve başlık parası ile çeyizi iade etmek kaydıyla talebini onaylıyorlardı (Abramzon, 1999: 170). Boşanan kadın kendi anne-babasının evine döner veya başka birisiyle evlenir; fakat ikinci kere evlendiğinde düğün olmaz, sadece imamın huzurunda nikâh kıyılırdı. Boşanan eşlerin çocukları ise babalarıyla kalırdı (Krats, 1910: 109). Erkeğin boşanma isteği kadının hamile, kocanın sarhoş veya aklını kaybetme zamanına denk gelirse geçersiz sayılırdı (Fielstrup, 2002: 18). Kırgız ailesi 1917 Ekim devriminin ve Rus kültürünün tesiriyle yeni sisteme ayak uydurup, köylerde “sovyet tipi aile” oluşmaya başlamıştır. Kırgızistan’da Rus kültürüne göre eğitim veren “tuzem” adlı okullardan mezun olanlar çoğaldıkça özellikle kadınlar da erkekler gibi kendi haklarını korumaya, inisiyatif kullanarak boşanmaya başlamışlardır (Abramzon, 1999: 171 ; Karadovut ve Aksoy, 2004: 8). Günümüzde boşanma olayı geleneksel toplumlara nazaran daha çok fazla orandadır. Ancak boşanma oranları sadece evlilikteki mutsuzluğun bir

sonucu değildir. Ayrıca boşanma oranları, ayrılmış fakat yasal olarak boşanmamış olan insanları kapsamamaktadır (Giddens, 2012: 264).

İslam dini aile kurumuna büyük önem verdiğiinden boşanmayı pek hoş olmayan bir gerçeklik olarak ifade etmiştir. Örneğin Hz. Peygamber, “*Allah katında en sevimsiz helal, boşanmadır*” buyurmuştur. Kur’ân-ı Kerim’de de, boşanmaya başvurmadan önce bu birliğin bozulmaması için fedakârlığın yapılması, kötü halde iken bile çiftlerin sorunlarını konuşarak çözmeleri gerektiğini tavsiye etmiş ve aralarındaki anlaşmazlığın şiddetlenmesi durumunda, tarafların ailelerinden oluşan hakemler aracılığıyla bu sorunları çözmelerini önermiştir (Nisa 4/34-35,128). Bunun yanında anlaşabilmenin imkansızlığı ve bu evliliği devam ettirmenin anlamının kalmaması boşanmaya olan yolu mantıklı bulmaktadır (Paçacı, 2008: 82). Aile içinde çiftlerin anlaşamaması konusunda erkeklerin eşlerine karşı hoşgörölü davranmalarını tavsiye eden ayetler ve hadisler vardır (Nisa 4/19; Müslim, “Rada” 63, Ebı Davud “Talak”,3) ve “*Evlen, fakat boşanma, Allah zevk için evlenip boşanan erkek ve kadınları sevmez*”(Heysemi, Mecma ’u’z-zeva ’id, IV, 335) gibi hadislerle İslam dini boşanmayı sevmediğini göstermektedir (Acar, 2010: 496). Yaşanan ekonomik sorunlar, kültürel değişimler sonucu artan boşanma olaylarının oranı daha da ileri bir boyuta varmamasında Kırgızların İslam dinini kabul etmiş olmalarının önemli payı bulunduğu düşünölmektedir.

Yazan’ın (1990: 469) araştırmalarına göre sosyal statünün, mesleğin ve eğitim düzeyinin boşanmayla de bağlantısı olduğu iddia edilir. Varlıklı insanlar yoksul bireylere göre daha az boşanır. Ancak bu durum kadınlar arasında düşünöldüğünde farklıdır. Çünkü zengin kadınlar arasında boşanma oranlarının daha yüksek olduğu bilinmektedir. Boşanma için hiç bir mesleğe sahip olmayan kadınlara göre, saygın bir mesleği olan kadınlar daha çok başvurdukları ortaya çıkmaktadır.

Ailede değerlerinin zayıflaması, şehirleşme, göç ve bireysel değerlerin öne çıkmasıyla beraber aileyi yıkan boşanma, zamanla toplumların geleceğini kötü yöne çeviren bir olgudur. Boşanma sürecinde evliliğin çekiciliğinin yerini artık evlilik dışı farklı durumlar almıştır. Önce evlilikten sağlanmasını umut eden kazançlar, daha sonra boşanmadan sağlanacak kazançlardan umut etmeye başlar (BNA, 2009: 5-25). Bilindiği gibi dünyada en öndeki toplumsal sorunların başında aile boşanmaları gelmektedir. Aile sosyal bir varlık olan insan için en güçlü sığınak ve paylaşım kurumudur. Ayrıca ülke ve milletlerin de varlık ve devamının en önemli kaynağıdır. Birey ve toplum için böylesine büyük önem taşıyan ailenin boşanmalar yoluyla dağılması doğal olarak en ciddi problemlerden biridir.

Boşanma olayına sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik vb. sorunlar etki etmektedir. Eşlerin ve çocukların ailede yaşanan iletişim problemleri, aile içi şiddet uygulamaları, çocuklar üzerinde baskı kurarak sevgi ve saygıdan yoksun gerçekleştirilen evlilikler gibi geniş bir yelpazeye dayanan nedenler büyük rol oynamaktadır. Kırgız toplumunda boşanma oranlarının çok yüksek olmasının sebeplerinden biri etkileşim eksikliğidir. Etkileşim, karı-koca kendi düşünce ve duygularını net ve doğru şekilde birbirlerine iletilmesiyle gerçekleşir. Evlilikte, çiftlerin bu yönlerini biri diğerine eksik olarak iletmesi, bir çok geçimsizlikleri yanında getirebilir.

Genel olarak boşanmalar aile içindeki karşılıklı iletişimin bozukluğundan kaynaklanabilmektedir, bunun tersi olduğunda çiftlerin arasındaki ruhsal yönünün açılığı giderilerek sorunlar azalmaktadır (Karataş ve Kılıçarslan, 2013: 117). Evlilik ilişkisinde eşlerin karşılıklı ihtiyaç ve beklentilerinin yerine getirilmemesi, onlar arasındaki etkileşimi, paylaşımı ve toplumsal ilişkilerdeki hoşgörünü aşabilecek kadar derin biçimde bozulmaları, çiftlerde stres oluşturabilmektedir. Birbirlerine duygu ve düşüncelerini aktarmada yetersiz kalmaya ve birbirlerine yabancılaşmaya yol açabilmektedir. Bu durum

evlilikten beklentiler konusundaki hayal kırıklığıyla birlikte boşanmaya neden olabilmektedir (Güleç, 2012: 64; BNA, 2009: 136). Kültür ve geleneğimizde, evliliğin insan hayatının tamamlayıcı bir aşaması olarak görülmesi, evliliğin devamı ve aile içi problemlerin aşılması yönünde toplum ve çevrenin olumlu etkisi ve tavrı, mevcut örf ve adetlerimiz bir yönüyle evliliği koruyucu, boşanmalara düzen verici, keyfi boşanmaları önleyici bir işlev yerine getirmektedir.

1.7.1. Boşanmanın Artışı ve Başlıca Sebepleri

Boşanma olayının kolay hale gelmesi ve hızlı bir şekilde artış göstermesi, bireysel hayat tarzlarının meydana gelmesi, evlenmeden birarada yaşamının yaygınlaşması, tek ebeveynliğe dayanan aile sayısının çoğalması, evlilik dışında doğmuş çocukların oranının yükselmesi gibi modern yaşam tarzları dünyanın her yerinde olduğu gibi, Kırgızistan'da da artık yaygınlaşmıştır.

XX. yüzyıl kapsamında aile hayatındaki bütün değişimlerin arasında en üzücü olanının boşanma olduğu ve oranında çok yüksek artış yaşanmakta olduğu söylenebilir. Son zamanlarda boşanma olaylarının ve tek ebeveynli ailelerin oranlarının artmasının yanında olmayan bir baba gerçeği genelgeçer bir durum haline gelmeye başladı. İstatistiğe dayanan bilgiler bu olayın ciddi bir toplumsal sorun olduğunun kanıtıdır (Giddens, 2012: 267). Günümüz hayatın gündelik sorunlarından olan boşanma olayı, Batı ülkelerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da zamanla artış gösteren, çok karşılaşılan durum haline gelmiştir. Ayrıca bu durum pazar ekonomisinin nüfus artış oranının devam ettirilmesindeki başarısızlığını ortaya koymaktadır (Zhanazarova, 2007: 511).

Boşanmanın çok hızlı artışının birçok sebep ve çeşitleri vardır. Bu araştırılmaya çok ihtiyaç duyulan konuların başında gelmektedir. Çünkü bu olay sadece karı-kocanın ilişkilerinin sona ermesi demek değildir, toplumdaki ekonomik sorunlar ve kültürel

yabancılaşma gibi nedenleri de altında barındırmaktadır. Genel bir bakışla sosyolojik olarak boşanmanın artışının nedenleri şehirleşme, kadınların yoğun bir şekilde iş gücüne katılması ve bundan dolayı maddi bağımsızlıklara kavuşmaları sonucunda bunun aileye yansması ve bireyselliğin öne çıkması olabilmektedir (Abay, 2007: 93). Ekonomik yönden bağımsızlık kazanmış olan kadınlar, kocasından gelecek olan desteklere pek fazla muhtac olmaz ve aile içindeki sorunlara katlanamazlar (Zhunushova, 2007: 568). Ancak bu sonuç eşler arasındaki sevgi-saygı bağının yok olduğu durumlarda etkisini gösterebilmektedir. Çünkü birlikte yaşama konusundaki isteksizlik kendi kendilerine ekonomik yeterlikleri durumunda kadınların eşlerinden ayrılmasını kolaylaştırmaktadır.

1.7.1.1. İşsizlik ve Yoksulluk

Hem toplumsal bünyemizin, hem de milli ekonominin temel birimlerinden sayılan aile, sosyal hayattaki sosyo-ekonomik değişim ve gelişmelerden fazlasıyla etkilenen ve bunu yansıtan bir kurumdur. Yoksulluğun mutlak ve görel olarak iki temel açıklaması vardır. Hane halkı ya da ferdin hayatını fiziksel temelde sürdürebilmek maksadıyla ihtiyacını karşılayacağı asgari tüketim seviyesi mutlak yoksulluktur ve bu seviyeyi bireyin veya hane halkının bütçesi belirler. Bu bütçede önemli olan iki temel unsur vardır. Bunların başında ailenin büyüklüğüyle minimum derecede tüketilecek ihtiyaçları gelmektedir. Bu ihtiyaçları karşılayacak olan harcama miktarını tespit eden hizmet ve malın fiyatları ikinci unsuru oluşturmaktadır (Dumanlı, 1996: 6). Görel yoksullar ise, bireylerin toplumsal ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, toplumdaki kabul edilebilir en düşük tüketim düzeyinin altında bulunanlardır (Komşu, 2005: 144).

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Orta Asya Türk devletlerinin değişim süreçleri ve toplumsal dönüşümleri sırasında Kırgız toplumundaki aile kurumu da bu etkiden nasibini almıştır. Tüm eski Sovyetler Birliğindeki diğer topluluklar gibi Kırgız toplumu da hızlı bir sosyo-ekonomik değişim süreci içindedir. Sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine

geçiş sonrasında yaşanan ardıl ekonomik krizler, sosyal devletten vazgeçiş sürecini hızlandırırken, işsizlerin ve yoksulların sayısında büyük artışlar ortaya çıkarmıştır. İş ve istihdam ilişkilerinde enformatikleşme, çocuk çalıştırma ve güvencesizlik eğilimleri güçlenirken, yoksulluk yapısal bir sorun haline gelmiştir (Suleymanov, 2007: 547). Aslında bir sosyal sorun olan yoksulluk, insanlık tarihinin her döneminde var olmuştur. Etkisini ise hep farklı nitelikte ve farklı nüfuslar üzerinde göstermiştir (Çamur Duyan, 2010: 20). İşsizlik dolayısıyla yurtdışına çıkışlarını iş bulma sorununun Kırgız ailesi üzerindeki etkileri de göz ardı edilemeyecek kadar önemli yer tutmaktadır.

Yoksulluktan en çok aile kurumu etkilenir. Beslenme eksikliği, sağlık ve konut sorunları, geçim sıkıntıları gibi sorunlar yoksulluktan kaynaklanmaktadır. Nitekim bu sorunlar sadece aile içinde sorun olmakla kalmayıp, topluma da taşar (Çaha, 2007: 31). Genel olarak zor şartların artması aile için yeterince kriz durumunu oluşturduğu belirtilebilir. Ağır maddi sıkıntı çiftler arasındaki gerginliği arttırabildiği gibi, evliliğin düzenini de bozabilen faktörlerdendir (Arıkan, 1996: 249). Toplumun temel taşı olan ailenin dinî, ahlâkî, hukuksal, millî ve geleneksel yönleriyle beraber ekonomik yönleri de tatmin edilmesi önemlidir. Ailenin ekonomik yönü sağlam değilse, toplumsal ve hukuksal yönleri aksar. Sözü edilen böyle bir durum ile ilgili İslâm hukuku insanların çalışıp, helâl rızık sahibi olmasını ve kazandıklarıyla ailesine iyi bakmayı emretmiştir (Özdemir, 1990b: 496).

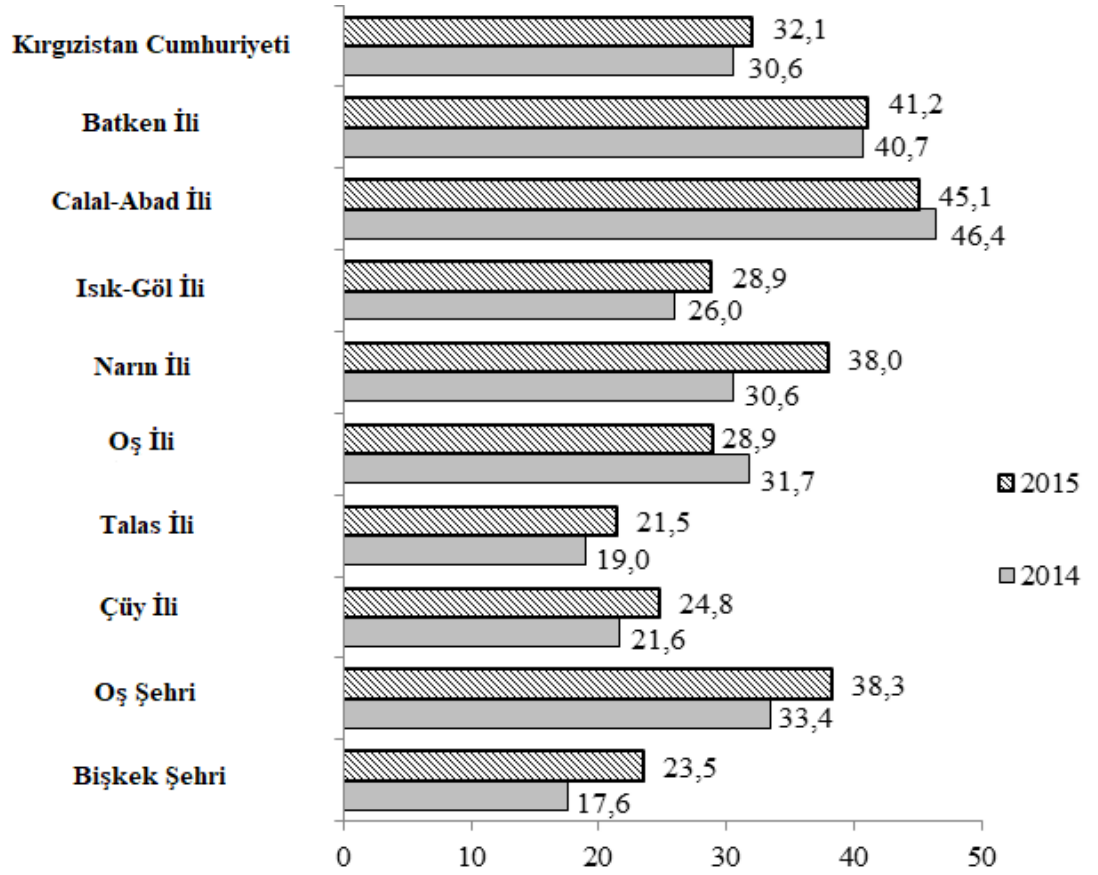
Yoksulluk, maddi sıkıntılar boşanmayı kışkırtan faktörlerindendir. Yoksulluğun yüksek, işsizliğin yaygın, gelir bölüşümünün adaletsiz olduğu şartlarda boşanma oranlarında muazzam artış yaşanır. Çünkü işsizlik sorununda çiftler kısa süre de olsa dayanışabilmektedirler. Sorun krizden kronikleşme aşamasına geldiğinde, çiftler arasındaki ilişkiler de dengesizliğe kapılabilmektedir (Arıkan, 1996: 258). Nitekim bu gerekçelerle fakirlik sorunu günümüz Kırgız ailesini çok bunaltmaktadır. Kırgızistan'ın

bu sorunu çoğu uluslararası ve ulusal belgelerde ciddi bir toplumsal sorun olarak bilinmektedir (Zhunushova, 2007: 569). Kırgızistan halkının nüfusu çalışma yönünden üç ana gruba ayrılarak aşağıdaki şemada gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışma yaşındaki erkeklerin sayısının fazla olup, çalışma yaşının üzerindeki az olması, kadınların ömrünün erkeklerinkinden daha uzun olmasıyla ve emekliliğe erken (55 yaş) ayrılmasıyla anlaşılmaktadır (KS, 2016: 19).

Tablo 1. Kırgızistan Nüfusunun 2016 Tarihli İstatistik Verilerinde Çalışma Yaşındaki Vatandaşların Cinsiyetlerine Göre Sınıflandırılması

	Her iki cinsiyet	Kadın	Erkek	Kadın (yüzdesi)	Erkek (yüzdesi)
Tüm ülke içinde	6019480	3038586	2980894	50,5	49,5
Çalışma yaşının altındakiler	2007897	980898	1026999	48,9	51,1
Çalışma yaşındakiler	3585721	1760783	1824 938	49,1	50,9
Çalışma yaşının üzerindeki	425 862	296 905	128 957	69,7	30,3

Şekil 1. 2014-2015 Tarihlerinde Kırgızistan'ın Bölgelere Göre Ekonomik Durumu

Kırgızistan'ın tüm bölgelerinin 2014-2015 tarihlerinde ekonomik durumu yukarıdan aşağıya doğru; Kırgızistan geneli, Batken, Celalabat, Isık-Köl, Narın, Oş, Talas, Çüy bölgeleri ve Oş şehriyle Bişkek şehri sıra almaktadır (KS, 2016: 76).

1990'lı yıllar en kritik dönem olmuştu ve ülkedeki ekonomik istikrarsızlıktan dolayı çoğu erkek ve kadın işsiz kaldı. Çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamayan babaların bazıları depresyona girdiler ve alkol kullanmayı sıkıntılarından bir kurtuluş çözüm yolu olarak buldular. Kadınlar ise, tam tersine, yaşama direnç gösterip, yeni şartlara ayak uydurmaya çalıştılar. Erkeklerden farklı olarak daha hızlı iş bulup, ailesinin ihtiyaçlarını karşılamaya başladılar. İşsizlikten dolayı alış-verişe yönelerek çalışan kadınların sayısı çok arttı. İş bulamayan erkekler evde kalarak, çocuklara ve ev işlerine bakmaya başladılar (Staseviç, 2011: 123). Hayat şartları ve işsizlik sadece ülkenin başkenti olan Bişkek'te değil Kırgızistan'ın her bölgesinde yaygınlaşmıştır. Ülkede

ekonomik durumun kötü olması, işsizlik ve bol içki tüketimi gibi etkenler yüzünden karşılaşılan rüşvet ve hırsızlık olayları, özellikle başkent Bişkek'te yabancılara da ürküten sosyal yaralardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Biray, 2005: 51). Çiftler yaşamla ekonomik manada başa çıkmada zorlanmaktadır, yaşama olan doyumlar azalmaktadır, toleranslık yönleri zayıflamaktadır. Olumsuz çevresel ve konutsal şartlar problemlerin yatışmasını ya da çözülmesini zorlaştırmaktadır.

Yoksullar sırasında daha desteğe muhtaç olan çocuklardan sonra gelen kadınlar ev hanımı olsa, dışarıda ücretli çalışsa bile, yoksulluğu erkeklere nazaran daha derin yaşarlar (Çamur Duyan, 2010: 21). Yoksulluk, ailenin tüm üyelerine, özellikle çocukların sosyalleştirilmesinde maddi, manevi, psikolojik olumsuz etki gösterebilmektedir. Yoksul ailelerin çocuklarında potansiyel ihtimal yerine kompleks biçimlenebilmektedir. Böyle yoksul ailelerin asıl sorunu, çocukların beslenmesi, giyim-kuşamı, sağlığı ve eğitimi olmaktadır. Çünkü fakirlik anne baba otoritesinin kaybolmasının temel gerekçelerinden biri olarak görülmektedir, dolayısıyla anne babalarının çocuklarının gıda, giyecek ve sağlık ihtiyaçlarını karşılama gibi yükümlülüklerini karşılayabilmelerini zorlaştırmaktadır. Dünya bankası verilerine göre Kırgızistan en fazla fakir insanın yaşadığı ülkeler arasında yirmi üçüncü sıradadır. Nitekim Kırgızistan'da yoksulluk problemi devletin dikkat merkezindedir (Edilova ve Niyazalieva, 2009: 387; Göka, 2010: 150).

2010'un istatistik verilerine göre, Kırgızistan'ın toplam nüfusunun %30'unu on dört yaşında olanlar ve onun altındaki çocuklardan oluşturmaktaydı. Bunların %61'i yoksul ailelerin çocuklarıdır. Ülke genelinde on bir yaş ve onun altında olan çocukların tam beslenemediği bilinmektedir. Özellikle ülke genelindeki bütün dört ile altı yaş arasında olan çocukların %33'ü yeterli derecede beslenmediği belirtilmektedir (Narkeeva, 2010: 191). Günümüzde modern bakış açısından evlilik işlemlerinde sosyal-

ekonomik faktörün de büyük etkisi olduğundan, ailelerin boşanma olaylarında çiftlerin sosyal ve maddi-ekonomik statü farklılıkları önde gelen nedenlerden birini oluşturmaktadır (Kabakova, 2010: 248). Halkın yoksulluk düzeyi onların ekonomik şartlarıyla açıklanmaktadır. Kırgızistan tarıma dayalı ekonomiye sahip bir ülke sayılmasına rağmen, kazancın ancak %14,8'ini bu işten kazanmaktadır. Halkın kazancı dışarıdan, yani göçmenlerin gönderdiği paralarla ekonomik çarkı döndürmektedir. Ekonomik gelir kaynakları arasında ticaret, özel üretim kurumları ve kredi karşılığında kazanılan gelirler önemli yer tutmaktadır (Salmorbekova, 2011: 61). Yoksulluk düzeyinde olan genç kadınların bir bölümü gayri ahlaki yollarla hayatlarını sürdürmek zorunda kalmaktadır. Genç Kırgız erkeklerinin aşırı dini akımlara ve terör örgütlerine katılması büyük bir sorun olarak durmaktadır. Diğer ifadeyle toplumun yoksul kesimlerinin ülke geleceğinde telafisi zor yaralar açacağı kuvvetle muhtemeldir. Ortalama olarak her aileye ait toplumsal düzeyin durumu çok kötü olduğu bellidir. Bu durum ülkenin siyasal geleceğine de olumsuz etkide bulunmaktadır (Salmorbekova, 2011: 78-106). Günümüzde Kırgızistan'da kadınların çok düşük oranı nispeten yüksek maaşlı çalışma alanlarında, yani sanayi, bağlantı, bilgisayar haber hizmetlerinde, maliye, sigorta ve emeklilik kurumlarında çalışmaktadırlar (Djumabaeva, 2012: 47).

Netice olarak aile hayatındaki maddi meselelerin dengesinin bozulması eşlerin ilişkilerini etkileyerek boşanmaları, bekârlığı ve tek ebeveynli ailelerin sayısının artmasını tetiklemektedir. İşsizlikten dolayı evliliklerin oranları düşmekte ve aileler yıkılmaktadır. Anne ve çocuklar kendine ve topluma zararlı olacak bir duruma düşmektedir (Göka, 2010: 151). Hukukçular olsun, sosyal bilimciler olsun, boşanmanın maddi sebeplerden dolayı artış göstermesi, asıl nedeninin, hayat pahalılığı, yoksulluk gibi durumların oluşturduğuna dair bir kanaat ortaya çıkmıştır (Çakır, 2012: 6).

1.7.1.2. Göç

Göç, ülke içinde ya da ülke dışındaki bir yerleşim biriminden diğerine bireysel ya da toplumsal taşınma hareketidir. Bu, sadece kolay yaşam tarzı aramakla sınırlanmaz, göç olayı taşınılan yerin halkıyla hem maddi hem manevi uyum sağlama zorunluluğu gerektirmektedir.

Mekan değişimi ile birlikte değerler, kurumlar, toplumsal ilişkiler kültürler de taşınmaktadır (Can, 2014: 81). İnsanların yaşamında olumlu olumsuz birçok değişiklik meydana gelmektedir. Bu sorun ve değişikliklerin en çok etki ettiği sosyal kurum aile denilebilir. Aynı zamanda göçmenlerin sorun yaşıyıp yaşamamalarını etkileyen kurum da aile olabilmektedir. Göç aile yapısını, ailenin dağılmasından aile üyelerinin kendi arasında ya da veya toplumla olan ilişkilerine varıncaya dek birçok şekilde etkileyebilmektedir. Dayanışma, tanımadığı toplumla uyumsallaşma yeteneği, problemlerle baş edebilme gibi özellikleri pek gelişmeyen ailelerden gelen insanların göç sürecinde yaşanan problemleri yenebilmeleri çok zor veya mümkün olmamaktadır. 1990'larda Sovyetler Birliğinin çöküşüyle bu bölgelerde işsizliğin ve yoksulluğun oranlarının yükselmesi, sınır kapılarının açılması, siyasi istikrarsızlıklar gibi sorunlardan dolayı çok büyük göç hareketleri başlamıştır ve halen de devam etmektedir (Oktay, 2009: 409). Bu durumdan topluluğun diğer üye ülkeleri gibi Kırgızistan da derin bir şekilde etkilenmiştir. Toplumsal ve ekonomik sorunlar Kırgızistan halkının yaşamının zayıflamasına, işsizliğin ve yoksulluğun artmasına zemin hazırlamıştır. İşte bu sosyo-ekonomik şartlar iç ve dış göçün görülmedik şekilde artışına yol açmıştır. Kimi aileler sahip olduğu sosyo-ekonomik şartlara bağlı olarak mevsimsel işçi ya da gündelikçi konumunda Kırgızistan'ın başka şehirlerine gidip çalışmak ihtiyacı duymuştur. Özellikle içgöçüne Kırgızistan'ın tüm bölgelerinden başkent Bişkek şehrine yoğun olarak genç nüfus göç etmiştir (Salmorbekova, 2011: 79).

2009'da yapılan araştırmaya göre, 1990'dan itibaren yaklaşık on sene içinde Kırgızistan'dan başka ülkelere göç edenlerin sayısı 975 647 kişiyi oluşturmuştur. 1997'deki bilgilerden dış göçün %70'inin Rusya ve Almanya'ya gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Resmi verilere göre 1992'den 2007'ye kadarki dönemlerde Rusya'ya göç edenlerin sayısı 5,7 milyona çıkmıştır (Özbay, 2009: 397). Görüldüğü gibi Kırgızistan da bu işgücü göçü hareketliliğinden ciddi anlamda etkilenmiştir. Kırgızistan'dan 1990'larda ilk göç edenlerin çoğunluğunu daha önce bu ülkede yaşayan Slavlar oluşturmuştur. En yoğun göçmen hareketliliği 1993'te gerçekleşmiştir. Resmi kayıtlarda bu yılda yurt dışına çıkanların sayısı 143 619 kişi olarak gözükmemektedir. 2005'de Rusya'ya yasal yollarla giden Kırgız vatandaşı sayısı 162.000, 2009' da 110.000, 2010 yılının 10 ayının içinde 102.177 olmuştur. Bunlardan %50'si yasal göçmenler merkezi olan federal bölgelerde, %14'ü Ural federal bölgesindedirler. Göçmenlerin en çok gittiği yerler Moskova, St. Petersburg, Yekaterinburg ve Sahalin şehirleridir (Salmorbekova, 2011: 81). Rusya'nın yanı sıra 6 milyondan fazla nüfusu olan Kırgızistan'ın yaklaşık 640.000'i Rusya'da (kayıt dışı milyon olarak bilinmektedir) 100.000'i Kazakistan, 14.000'i Güney Kore, 35.000'i ise Türkiye'de işgücü göçünde olduğu bilinmektedir. Tekrar vurgulayacak olursak rakam ve oranlar sadece resmi kayıtlı olanlardır. Kayıt dışındakiler hakkında bir fikir vermek kolay gözükmemektedir (URL12, 31.01.2016; URL13, 06.09.2019). Rusya ve Kazakistan gibi ülkelere daha çok göç olayının yaşanmasında dil probleminin olmaması önemli sebepler arasında yer almaktadır. Göç edenlerden bir kısmı zamanla memleketlerine dönse bile büyük bölümü hayatlarını yeni memleketlerinde sürdürmeyi tercih etmektedir (Ergeshkyzy, 2018: 40).

Resmi kaynaklara göre çalışmak maksadıyla yurt dışına 1990–2005 yıllar arası Kırgızistan'ın doğu ve kuzey bölgelerinden yaklaşık %12,5 oranında insan göç etmiştir. (Şabolotov, 2010: 4). Güney bölgede gerçekleşen göç %30 oranındadır. Bu oranların büyük çoğunluğunu sağlıklı ve çalışma yaşındaki gençler oluşturmaktadır. 2007'de

Kırgızistan'ın Güney bölgesi olan Oş, Celalabat ve Batken illerinden 600 kişinin katılımındaki uygulanan araştırmaların sonuçları aşağıdaki gibidir (Salmorbekova, 2011: 82).

Tablo 2. Kırgızistan'ın Güney Bölgesinin (Oş, Celalabat ve Batken İlleri) Göç Hareketi (1990-2010)

Yıllar	İç göç		Dış göçü			
	Göç akımı (-)	Gelen	Giden	Göç akımı (-)	Gelen	Giden
1990					40 939	82 852
1991	-33,8	37,6	73,3	-14,5	37 558	71 315
1992	-77,5	26,3	103,7	-12,9	26 275	103 728
1993	-120,6	23	143,6	-11,2	23 015	143 619
1994	-51,1	20,1	71,2	-10	20 104	71 197
1995	-18,9	18,4	37,3	-8,5	18 368	37 302
1996	-11,7	15,9	27,6	-6,3	15 910	27 584
1997	-6,7	12,8	19,5	-3,9	12 799	19 538
1998	-5,5	10,2	15,7	-3,5	10 219	15 671
1999	-9,9	7,9	17,8	-3,3	7 879	17 818
2000	-22,5	5,3	27,9	-3,1	5 349	27 887
2001	-26,6	5	31,6	-2,8	5 048	31 633
2001	-27,8	4,9	32,7	-5,6	4 893	32 717
2003	-16,7	4,5	21,2	-3,3	4 483	21 209
2004	-19,3	3,3	22,6	-3,8	3 284	22 607
2005	-27	3,7	30,7	-5,9	3 761	30 741
2006				-9,6	3 420	34 423
2007				-7,1	3 960	54 608
2008				-5,5	3 497	41 287
2009					3 829	33 380
2010					3 903	54 531

Tablo 3. Kırgızistan'ın Güney Bölgesindeki (Oş, Celalabat Ve Batken İlleri) Dış Göç Hareketinin Cinsiyete Göre Sayısı (2011-2015)

Yıllar	Gelen			Giden		
	Her iki cinsten	Kadınlar	Erkekler	Her iki cinsten	Kadınlar	Erkekler
2011	6 337	3 175	3 162	45 740	23 619	22 121
2012	5 532	2 772	2 760	13 019	7 548	5 471
2013	4 349	2 134	2 215	11 552	6 634	4 918
2014	3 928	1 970	1 958	11 685	6 667	5 018
2015	3 559	1 823	1 736	7 788	4 603	3 185

90'lardan sonra Avrasya'ya olan yoğun göç olgusu kayıt dışı göçmenler sorunu gibi bir çok olumsuzluklar ile devam etmektedir. İşgücü göçü için gelen göçmenlerin çoğunluğu vize sorunlarından dolayı kaçak veya turist olarak kalmaktadır (Özbay, 2009: 398). Göçmenlerin temel amacı iyi bir yaşam tarzını bulmak olduğu için, son çeyrek yüzyıl içerisinde göç hareketlerinin ivme kazanması bir hayli sorunları, zorlukları ve kişisel etkileşime yönelik yeni sorunları ortaya çıkarmıştır, aile-içi iletişim kanallarında ciddi tıkanıklıklar yaratmıştır (Toktogulova ve Doranova, 2009: 2; Abadan-Unat, 1990: 155).

Göçmen işçiler kazandıkları paraları farklı yollardan ülkesinde kalan ailesine göndermektedir. Yatırımlarını daha ziyade kredi borçlarını ödemek, konut almak, çocuklarını okutmak, evlendirmek veya tarımsal işletmeler için kullanmaktadır. Böylece, aynı zamanda ülkelerinin ekonomilerine katkı sağlamaktadırlar. Fakat bu durum, birliği bozulan dağılmış bir aile ortamına yol açmaktadır. Karşılıklı dayanışma içinde birlikte hareket etmesi gereken aile fertlerinin ekonomik gerekçelerle farklı yerlerde bulunmalarına, birbirlerine karşı duydukları temel ihtiyaçlardan fedakârlık ve feragat etmelerine neden olmaktadır (Ergeshkyzy, 2018: 42). Kırgızistan'dan yurtdışına göç edenlerin hepsi yasal yollarla gitmemektedir. Kesin sayı ifade edilmezse de, kayıt dışı yollarla gidenlerin sayısı da hiç azımsanmayacak kadar çoktur. Bu kimseler çalışma izinleri olmadan çalışmaktadırlar. Kayıt dışılık göçmenlerin suça, rüşvete

meyletmelerine, terör örgütlerinin tuzağına düşmelerine, mafya tarzı kanun dışı örgütlere üye olmalarına yol açmaktadır. Bu durum Özbay'a (2009: 398) göre de örgütsel suçları, uyuşturucu işleri gibi tüm bunlarla ilişkili insan haklarına zarar vermenin artışına neden olmaktadır.

İyi bir iş edinmek, para kazanmak, ekonomik sorunlarını çözmek, ihtiyaçlarını karşılamak her insanın en güçlü arzuları arasında yer alır. Fakat diğer taraftan bu arzular zaman zaman insanları birtakım fedakârlıklar yapmaya da mecbur edebiliyor. Örneğin: genç nüfusun ülke şartlarını olumsuz etkileyecek derecede yurt dışına çalışmaya gitmesi Kırgızistan'ın demografik durumunu, özellikle aile kurumunu, milli gelenek ve değerlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Ergeshkyzy, 2018: 45). Dolayısıyla eğitim-öğretim ve ekonomik şartlar zamanla zorluklarla karşılaşabilmektedir. Ülkenin ekonomik sorunlarını çözecek, refah düzeyini yükseltecek nitelikli iş gücünün yurtdışına göçmesi büyük sıkıntılara yol açmaktadır. Ülkeye sağladıkları ekonomik girdiler kaybedilen nitelikli insan gücü ile karşılaştırıldığında anlamsızlaşmaktadır (Toktogulova ve Doranova, 2009: 1).

Diğer yandan Kırgızistan'da kalıp yaşamak içinde bulunulan ekonomik sorunlara bağlı olarak emeğin karşılığının alınmasına imkân vermemektedir. Bu durum da maddi sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Yurt dışında göçmen hayatı sürdürenlerin orada yaşadıkları kültürel değişimi ülkelerine döndüklerinde de devam ettirmeleri çevrelerine yabancılaşmalarına ya da onları da etkilemelerine yol açmaktadır. Dini, ahlaki ve kültürel değişimle birlikte yaşanan ekonomik sorunlar aile bireylerinin duygusal olarak birbirlerinden kopmalarına neden olmaktadır. Geniş aile yapısı bozulup yeni evlenenler anne babalarından ve diğer yakınlarından uzaklaşabilmektedir. Bu durumdan sosyal yapı ciddi anlamda yara almaktadır. Mutluluk ve mutsuzlukların paylaşım alanı daralmaktadır. Yurt dışına göçlerin etkisiyle ortaya çıkan kültürel erozyon ve ekonomik sorunlar yine

zaman içerisinde boşanma olaylarının da çoğalmasına, kadın ve çocukların zor duruma düşmelerine sebep olmaktadır. Denetim ve eğitimden uzak, sahipsiz kalan çocuklar hem ailesi hem de bütün toplum için tehlikeli ve zararlı birer insan durumuna dönüşebilmektedir. Yine hiç sorun yaşanmayan aile bireylerinden biri çalışmaya gittikten sonra, yabancı ve uzak kimseler gibi ailesinden kopabilmektedir. Birbirinden uzak yaşayan çiftlerden özellikle erkek, benzer durumdaki bir bayanla hayatını birlikte devam ettirebilmekte. Erkek eşin böyle bir sorunla karşı karşıya kalan resmi eşi ya bu durumu kabullenmek ya da boşanma yolunu tercih etmektedir. Her iki halde de kadın eşinden uzaklaşıp yalnızlaşmaktadır.

Yukarıda yurtdışı işgücü göçüne katılan vatandaşların sayısı yaklaşık belirtilmiştir. Ülke halkının 2 milyon 260 binini 18 yaşı altı çocuklar oluşturmaktadır. Ebeveynleri göçmen olan, onlardan uzakta yaşamak zorunda kalan çocukların sayısını net olarak bilinmemektedir. Sosyal Kalkınma Bakanlığı'na göre, ülkede 24.000 işçi göçmenlerin çocukları kayıttadır. Bu bilgi evleri tek tek dolaşarak ve Kırgızistan'ın tüm yerel yönetim kurumlarının yardımı ile tespit edilmiştir. Ancak bu liste, gelip gidenlerin çok dinamik olması nedeniyle sürekli güncelleme yapılmasını gerektirmektedir. Bu kayıtlarda yer almayan çocukların kesin kaydı yoktur (URL14, 16.07.2019). Yine Sosyal Kalkınma Bakanlığının kayıtlarına göre ebeveynlerin her ikisinin de yurtdışında bulunan çocukların sayısı 72.000 civarını vermektedir. Ancak UNICEF bu rakamın 199.000 olduğunu belirtmektedir. Ebeveynlerden sadece birinin göçmen olan çocuk sayısı ise daha fazladır, yani 299.000'dir. Göçmen ebeveynlerin çocukları ülkede akrabalarının, arkadaşlarının veya komşularının yanında kalmaktadır. Ülkenin ombudsmanı Kubat Otorbaev'e göre, en çok şiddete maruz kalanlar işte bu çocuklardır. Sosyal İlişkileri Geliştirme Bakanına göre, yerel yönetim kurumlarıyla birlikte yapılan araştırmalarda 317 000 aileyle tek tek yapılan görüşmeler neticesinde 56 462 çocuğun anne-babalarının yurtdışında olup, kendilerinin ise yakınlarının yanında kaldıkları belirlenmiştir. Yukarıda belirtilen sayının

55 000 kadarı aile büyüklerinin yanında kalmaktadır, diğerleri uzak ya da yakın akrabaların yanında yaşamaktadır (URL15, 31.01.2016; URL16, 01.08.2019).

Bu sene Kırgızistan Çalışma ve Sosyal Kalkınma Bakanlığından yapılan açıklamaya göre 4.278 çocuğun hayatlarının zor durumda olduğu belirtilmiştir. Bu çocukların çoğu şiddetin çeşitli bişimlerine maruz kalmıştır. Bunlardan 40'ı bedensel şiddete, 39'u cinsel tacize, 15'i psikolojik şiddete uğramıştır. 2018'in yılı başından Temmuz ayına kadarki altı ayda çocukların cinsel istismarı suçlarının sayısı 70'den fazlaya ulaşmıştır. Bu çocukların yaklaşık %80'i yakınları tarafından muzdarip iken, %43'ü ise kurbanı ile aynı evde yaşamaktadır. Araştırmalara göre, Kırgızistan'daki 14 yaşın altındaki çocukların %57'si şiddet görerek büyümektedir (URL17, 20.07.2019). Çocuklara yönelik şiddet uygulamasının artmasındaki ilk sebeplerden birinin göç sorunu olduğu açıktır. Çocuklarını yakın akrabalarına bırakıp gitmek zorunda kalan ebeveynler her ne kadar çocuklara yönelik suçlarla ilgili haberleri medyadan sık sık duyarak kendilerini çok kötü hissetseler bile ekonomik zorluklar, onların göç konusundaki kararlarını değiştirmelerine izin vermemektedir (URL18, 11.12.2015). Kırgızistan medyası, ebeveynlerin küçük çocuklarının suçlularına karşı iddiaları reddetmesi hakkındaki haberleri düzenli olarak yayınlamaktadır. Genellikle ebeveynler bu durumda polise başvurmayı, halk tarafından kınanmaktan veya sadece ihmalkar akrabaları örtmek için reddederler. Fakat bu durum yasaların ciddiyetine göre değişebilmektedir. Örneğin, şiddetli bedensel zarar veya cinsel istismar gibi durumlarda ebeveynin iddiaları reddetmesi geçersiz sayılıp, dava kapanmayacaktır. Ancak çocuk hafifçe veya kasıtsız şekilde zarar görürse bu karar kabul edilebilir (URL19, 16.07.2019). Yurtdışında yaşanan kültürel erozyonlardan biri de genç kızlarla ilgili görölmektedir. Ancak ekonomik zorlukların aile büyükleri üzerinde oluşturduğu psikolojik baskının da bir sonucu olarak yurt dışında bu gelenek terk edilebilmektedir. Ancak bir süre sonra ortaya çıkan davranış

değişiklikleri sonucunda aile bireyleri ya da onların çevreleri birbirlerinden uzaklaşabilmektedir.

İşgücü göçüne daha 18 yaşını doldurmayanlar da katılmaktadır. Araştırmalara göre, bu yaş sınırında olanların %30'u cinsel tacize, % 60'ı ise psikolojik baskıya maruz kalmaktadır. Kırgızistan'ın Göç İdaresi hizmetleri temsilcisi Ulan Şamşiyev'in verdiği bilgilere göre, ülkeden yurtdışına giden ergenlerin oranı %17'dir. 18 yaşını doldurmadan çalıştırmak yasadışı olduğu için bu durumdaki çocukların kesin sayısını belirlemek çok zor. Uzmanlara göre, bu çocukların büyük oranını kız çocukları oluşturmaktadır. Anne-babası tarafından para kazanmak için giden çocuklar çoğunlukla akraba veya tanıdıkların çocuk bakımı için tercih edilir. Onlar kazandıkları paralarını ailesine göndermektedir. Örneğin, 2016'da ailenin aldığı kredileri ödemek için Rusya'da tanıdığı bir ailenin çocuk bakıcısı olan 13 yaşındaki Ayganiş adındaki kız çocuğu marketten süt almak için çıkmıştır ve geri dönmemiştir. Bir kaç gün sonra kız dışarıda soğuktan donarak öldüğü belli olmuştur. Bunun gibi örnekler saymakla bitmez (URL20, 04.07.2019). Sonuç itibariyle göç genellikle Kırgız aileleri için bir trajedi niteliğindedir. Kimi Kırgız aileleri bu durumdan dolayı maddi olanaklarını genişletmektedirler. Ancak birçokları sadece karnını doyurabiliyor ve memlekette yaşayan anne-babasının, çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyor. Ne var ki, trajedinin en acılı noktası, ailelerin parçalanmasıdır. Hatta parçalanmayan aileler bile çocuklarını bırakıp gitmekte ve bu durum "diri yetimleri" ya da "toplumsal yetimleri" ortaya çıkarmaktadır.

Toktogulova ve Doranova'nın (2009: 2, 3) da belirttiği gibi hangi yönden bakarsan göç süreci Kırgızistan'ın sosyo-kültürel dokularında ciddi değişimlere yol açmaktadır. Bu nedenle Kırgızistan hükümetinin halkın göç sorunlarının çözümü için sağlıklı politikalar üretmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

1.7.1.3. Alkol Bağımlılığı

Ahlak değerlerinin toplumları ayakta tutan çok önemli unsur olduğu malum. Çünkü ahlaki değerler bireylerin arasında ilkeli ve güven verici yaşam tarzını ortaya çıkarır. Böylece birlikteliğin esası olan güven kurulmuş olur. Yozlaşmanın engellenmesinde, insanın kendisiyle barış içinde olmasına ve çevresindekilerle kaynaşmasına etki eden ahlak değerlerinin kuvvetlendirilmesi, boşanma oranlarının azalmasında önemli bir etkidir. Karı-kocanın birbirlerine olan saygısının, sevgisinin ve bağlılığının artışı, aile bireyleri arasında olan dayanışmanın güçlü hale gelmesi, sadece ahlak değerleri ile birlikte düşünülebilir. Alkol bağımlılığı kişinin kendisine, hem ailesi, hem de topluma zararı olan ciddi bir halkın sağlık sorunu olarak bilinir. Kişilerin sağlıklı düşünmesini engelleyerek, onları normal şartlar altında yapmayacakları davranışlara yönlendirir. Bu da bireyler arasındaki güven duygusuna zarar verir. Alkol, insanlarda ortaya çıkarttığı ağır psikolojik ve bedene ait hastalıkların yanı sıra, çevredekilerle arasındaki ilişkilerin bozulmasında, aile içi gerginlik ve çatışmaların ortaya çıkmasında, boşanma olayında, çocukların kötü yönde etkilenmesinde, farklı maddi sıkıntılarda ve cinayet gibi olaylarda ilk sırada gelen sorumlulardan biridir. Alkole ve onunla şekillenen yaşam biçimine harcanan para, ailenin pek çok ihtiyaçlarının giderilmesini zora sokabilmektedir. Alkolizm (alkol bağımlılığı), dünyanın çoğu ülkelerinde başlıca boşanma sebepleri içinde yer almaktadır. Çiftler arası geçimsizliğin ve aile içi sorunların daha çok alkol kullanımına yol açtığı bilinmektedir. Bunun gibi önyargıların yanı sıra araştırmacılar, alkolizmin başka sorunlardan kaynaklandığını ortaya koymaktadır (Yargıç, 2012: 220). Günümüzde özellikle kırsal kesimde yoksulluk ve işsizlik sorunlarının artmasıyla genç ailelerde alkol bağımlılığı da artmaktadır. İşlevlerini genelde yerine getiremez duruma düşen bu tür ailelerde anne babalar kendi sorumluluklarını gerçekleştiremez hale gelebilmektedir (Zhunushova, 2007: 570). Neticede aile içinde roller karışır. Örneğin eşler birbirlerine karşı sevgi ve saygılarını kaybetmeye başlar. Anne baba ve çocuklar

birbirlerini eleştirip kınar, suçlar ve aşağılar (Ünal, 1991: 82). Aile içinde alkol bağımlısının bulunması, aile bireyleriyle olan iletişimde güçlük doğdurduğu gibi, eş ve çocuklara karşı şiddet uygulama durumunu da ortaya çıkarabilmektedir (Özel, 2012: 183). Bütün bu davranışların en önemli sebepleri arasında yer alan alkol, huzuru bozulmuş olan ailenin dağılmasına yol açar.

1.7.1.4. Şiddet

İnsanın fiziksel, cinsel, psikolojik ya da maddi yönden zarara uğraması şiddettir. Bu durum acıya götüren davranışları, buna bağlı baskı ve tehditi içine almakla özgürlüğü engeller (Benli, 2012: 89). Nicelik ve niteliği değişse bile maalesef şiddetle insanlığın her döneminde karşılaşmaktadır. Diğer ifadeyle şiddetin insanlık tarihiyle eş zamanlı olduğu görülmektedir. Nitekim ilk ve üstelik ölümle sonuçlanan şiddetin, ile başladığı Kur'an'da belirtilmektedir. Ne var ki, şiddetin geçmiş yüzyıllardan bugüne ne oranda artıp azaldığını istatistiksel olarak bilmek mümkün gözükmemektedir (Dikeçligil, 2012: 37).

Aile bazı şartlarda üyelerine güven, doyum sağlayan ortam olamayabilir. Bu kurum, insanın doğumundan itibaren yaşadığı, hayatını sürdürebilmesi için her türlü ihtiyaçlarını karşılandığı bir ortamdır. Ancak zaman zaman çeşitli tarzlarda şiddete de şahit olabilmektedir. Bazı adli yönü olan olaylara, sözgelimi eşlerden birinin ya da çocukların fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalabildiği bir ortama dönüşebilir. Böyle aileler sadece temel ihtiyaçların karşılandığı, diğer önemli ihtiyaçların karşılanamadığı bir yaşam alanı olabilir. Bu durum toplumda göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir (Eşsizoglu, 2012: 3; Başaran, 2014: 155).

Aile içi şiddeti tetikleyen birçok sebepler vardır. Küreselleşen dünyada çoğu toplumlarda ekonomik ve başka sebeplerden dolayı göç olayları, çalışma hayatındaki

cinsiyetler arası eşitsizlik, çağdaş hayat ile geleneksel yaşam değerlerinin çatışması, tüketim oranlarının artması gibi durumlarda şiddet olaylarının artması doğal gibi gözükmemektedir (Elver, 2012: 158). Son zamanlarda önemli bir konu olarak gündeme gelen aile içi şiddet bütün dünyada görülen bir sorundur ve medya organlarında sürekli olarak rastlanılmaktadır. Özellikle dayak, hakaret, aşağılama, taciz gibi sorunlar başta kadın olmak üzere aile bireyleri ile ilgili olarak yaygınlaşmaktadır, dolayısıyla araştırma konusu yapılmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Kulke, 2012: 65). Şiddet olayları insanların bulunduğu işyeri, okul, sokak, savaş meydanları gibi her yerde gerçekleşebilmektedir. Özellikle kadınların sevgi, saygı beklediği ve en çok güvende olmaları gereken kendi evlerinde başkaları tarafından uygulanan şiddet olayı çok yaygındır (Benli, 2012: 85). Mahrem bir ilişkideki çiftlerden birinin diğerine uyguladığı kötü muamele şekli aile içi şiddet olarak bilinmektedir (Swamy, 2012: 265). Aile içindeki çiftlerin güç dengesizliğinden kaynaklanan kadına uygulanan şiddet, özel hayat içinde olduğundan çevresine pek bilinmeyen sorundur. Aile fertlerinin fonksiyonlarını bozan şiddet olayı onların hayatlarında silinmez iz bırakabilmektedir (Karataş ve Kılıçarslan, 2013: 111). Aile içi şiddete neden olan birey değil, toplum da olabilmektedir. Bu durum, aile işlevlerinin ve yapısının yanı sıra, ailedeki barındırmakta olan toplum yapısından da kaynaklanabilir (Ecevit, 1993: 29). Şiddet olayı, ekonomik ve eğitim düzeylere bakmaksızın tüm toplumlarda, tüm kültürlerde karşılaşılan sorundur (Dikeçligil, 2012: 46). Erkeğe uygulanan psikolojik şiddet büyük orandadır, fakat kadın ve çocuğa yönelik şiddet, aile içi şiddetin en sık rastlanan biçimlerin sayılır (Tarhan, 2010: 269).

Dünyadaki tüm kadınların %35'inin şiddet gördüğü ile ilgili bilgi Dünya Sağlık Örgütü'nün 2013 yılındaki raporunda yer almıştır (Karataş ve Kılıçarslan, 2013: 111). Şiddet, birey kendini bir şekilde ifade etmeyi beceremediği zaman gerçekleşir. Erkekler, duygu ve düşüncelerini sözle ifade etmekte kadına göre daha eğilimsizdir, bu yönleri çok gelişmemiştir ve çoğu erkekler kızdıkları zaman şiddete başvurur (Tarhan, 2010: 269).

Aile içi şiddet, şiddetin sebepleri, şiddetin en çok gerçekleştiği mekanlar, çiftler arası şiddet, çocuk-ebeveyn arası şiddet, bunların neticesinde bireylerde yaşanan psikolojik travma, şiddetin topluma yansımaları gibi konuları kendi içine kapsamaktadır. Aile içi şiddet hem birey, hem de toplum için affedilmez ve görmezlikten gelinmez ciddi bir suç olarak bilinmelidir (Zhanazarova, 2007: 517).

Boşanma ile son bulan aile içi şiddetlerin çoğunda, şiddet uygulayan daha da saldırgan hale gelebilmektedir ve olayın sonu ölüm ile sonuçlanmaktadır. Zira şiddeti ortaya çıkaran nedenlerden biri erkeklerin kadınları kendilerine itaat ettirmek ve onlar üzerinde kurduğu otoritesini sürdürme isteğidir. Mağdurları kontrol altına almak ve onlara güç kullanmak şiddetin en temel maksatlarındandır. Ruhu inciten bu olayın izleri uzun zaman sonra bile kolay kolay kapanmaz (Benli, 2012: 87-113-115). Kadına uygulanan şiddet, bu şiddeti onaylayan gelenekleri sistemli olarak sürdüren ve besleyen bir sorundur. Aynı zamanda bu sorun cinsiyetler arası eşitsizliğe yol açan toplumsal kanser niteliğindedir (Narlı, 2012: 338). Bu noktada İslam Dini bu sorunun çözümünü öğütlemektedir. Kur'an, kadınla ilgili ayrımcılığa nokta koyacak ilkeler koymuştur (Okuyan, 2012: 342). İnsanlar birbirlerine muhtaç olan ve birbirlerini tamamlayan bireyler düşüncesini kaybedip, kendilerini ellerinde olmayan birtakım sebeplerden yalnızca birlikte yaşamaya mecbur hissetmeye başladıklarında, aralarında şiddetin artması şaşırtıcı değildir. Zira şiddette, bireyler güçle varlığını kanıtlamaya çabalar ve bu çaba sosyal ilişkinin farklı aşamalarında gerçekleşebilir. Dolayısıyla bu olayda fiziksel yönden daha zayıf olan kadınların veya çocukların hedeflenmesi daha anlaşılabilir olmaktadır (Benli, 2012: 118).

Medeni hukukun çok hüznü verici bölümlerinden olan boşanma olgusunun şiddet içerene daha dramatik olmaktadır. Güç bakımından aynı düzeyde olmayan, aile içi şiddetin en yaygın kurbanı kadındır. Onun bireysel değerlerinin, sosyal, maddi ve hukuki

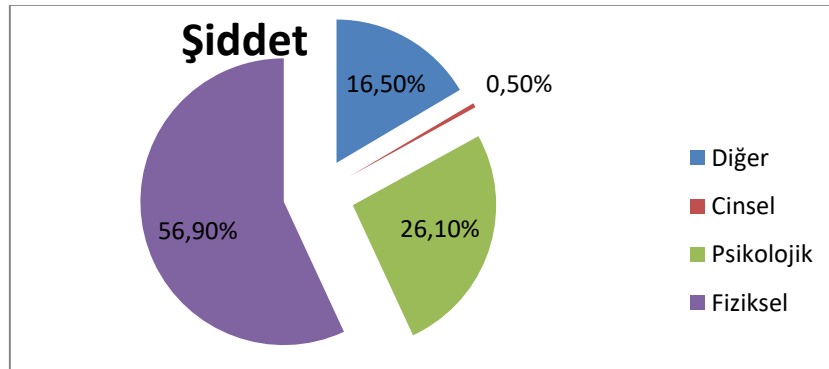
haklarının korunması gereği ortadadır (BNA, 2009: 6). Araştırmaların gösterdiği gibi, Kırgızistan’da %42 oranında boşanmanın ilk sırada gelen sebeplerinden birini çiftlerin psikolojik ve tecrübe bakımından hazırlıksızlığı oluşturmaktadır. Bu hazırsızlık çiftler arasındaki kabalığı, karşılıklı hakaret ve aşağılama, birbirine olan dikkatsiz davranış, ev işlerinde ve ocuk eğitiminde, ortak manevi ilgilerin olmaması, çiftlerin birinin aşırı tamahkrlığı, işbirliğine hazırsızlık, anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak konusunda yeterince becerikli olamama gibi davranışları ortaya koymaktadır (URL21, 20.04.14).

Tablo 4. 2014-2015 Kırgızistan'daki Aile Şiddetine Maruz Kalmış İnsanların Cinsiyetine, Yaşına ve Eğitim Düzeyine Göre İstatistiksel Verileri

2014				2015		
	Tümü	Kadınlar	Erkekler	Tümü	Kadınlar	Erkekler
	2629	2531	98	3 333	3 229	104
Yaşa göre:						
18 - 20	85	77	8	127	123	4
21-30	837	825	12	1 054	1 038	16
31-40	904	892	12	1 264	1 247	17
41-50	482	458	24	625	596	29
51+	296	263	33	256	223	33
Eğitim düzeyi:						
Üniversite mezunu	246	245	1	276	273	3
Üniversite den mezun olmayan	173	172	1	159	153	6
Meslek lise mezunu	318	303	15	563	546	17
Lise mezunu	1 839	1 764	75	2 195	2 127	68
Diğer	42	36	6	140	130	10
Çalışma durumu:						
İş sahibi	464	461	3	646	626	20
İşsiz	1 916	1 854	62	2 428	2 369	59
Öğrenci	95	84	11	94	86	8
Emekli	143	121	22	165	148	17

Şekil 1. Kırgızistan'da Şiddet Gören Kadınların Şiddetin Çeşitlerine Göre 2016 yılındaki İstatistik Oranı

(Cinsiyete göre ayrılmış istatistikler toplamı. Kadınlar ve Erkekler/Sbornik Genderno-Razdelennoy statistiki. Jenşını i Muçını, 2016: 105).

Aile içindeki şiddetin en ağırlarından biri dayaktır. Bu olay sadece günümüzde değil, geçmiş dönemlerde de hemen hiçbir toplumda onaylanmamıştır (Ortaylı, 2013: 166). Şiddet uygulayan erkeklerin geneli bu olaydan dolayı pişman olduğunu belirterek, bunu artık hiç bir zaman tekrarlamayacağına dair söz verir. Şiddet gören kadın buna inanır ve dengesi sarsılmış ailesine geri dönmeyi kabul eder. Şiddeti ortaya çıkaran sorunlar çözülmediğinden dolayı genelde şiddetin döngüsü devamını sürdürür ve kroniğe dönüşür (Karataş ve Kılıçarslan, 2013: 116).

Halkının geneli Müslüman olan Kırgızistan için dini eğitimin sağlıklı bir düzeye yükseltilmesi bu sorunun çözümünde rol oynayacak en önemli araçlardan biri olarak gözükmektedir. Çünkü Allah'ın Resulü'nden “Hanımlarınız hakkında ne dersiniz?” diye sorulduğunda o, “Yediklerinizden onlara da yedirin, giydiklerinizden onlara da giydirin, onları dövmeyin ve kötülemeyin” emrini vermiştir (*Ebu Davud, Nikah, 40-41*). Emanetin sahibi olan Allah'a zamanı gelince hesap vereceğinin farkında olan (Martı, 2012: 194) Kırgız bireylerinin da, kadına el kaldırmamasında bu hadis ve benzerleri faydalı olabilir.

Toplum bireylerinin ve devletin hukuki olduğu kadar “vicdani” sorumluluklarını gerektiği gibi yerine getirmeleri ve sonucu etkileyecek önlemler almaları şiddet olayına engel olabilir (Benli, 2012: 119). İnsanoğlunun eğitim gördüğü ilk kurum aile olduğuna göre, merhamete ya da şiddete dayalı bir yaşam tarzının ilk eğitiminin alındığı yer de aile ocağıdır. Anne kucağında şefkati tadan yavrunun, bu duygu ile büyüdüğü takdirde merhametli bir birey olma ihtimali daha da güçlenir. Ama ne kadar şiddete maruz kalırsa, ne kadar şiddet dolu sahneye tanıklık ederse, o kadar acımasız olma ihtimali artar. Bu durum çocuklar tarafından başka kötü davranışların edinilmesinin de yolunu açar. Zira

şiddet gören çocukların genelinin erken yaşta alkol ve uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklara bağımlı olduğu bilinmektedir (Zhanazarova, 2007: 518). İşte bu yüzden bir eğitim kurumu olan aile içinde eşlerin ve çocukların karşılıklı merhamet duygusu büyük öneme sahiptir.

Nitekim Allah Resulü “*Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanınızım*” emrini vermiştir. Hem merhamet, hem de şiddet, toplumun gelecek kuşaklarına aynı zamanda topluma ilk olarak aile aracılığıyla taşınır. Hz. Peygamber (s.a.v) şiddet taraftarlarını: “*Kıyamette en ağır azap görecekler, insanların en çok canını yakanlardır*” emriyle uyarmaktadır (Martı, 2012: 189-191).

1.7.2. Boşanma Sonrası Aile Üyelerinin Durumu

Hukuki yönden sadece evlilik sözleşmesinin son bulması olarak tanımlanan boşanma, psikolojik yönden bakıldığında ise bütün bir aile birliğinin dağılması, tüm aile üyelerini, hatta onların yakınlarını da derin bir şekilde etkileyen olgudur (Türkarlan, 2007: 100). Boşanmaya neden olan faktörler anlaşmazlıktan sadakatsizliğe kadar uzanarak çeşitlilik gösterebilmektedir. Ancak sebebi ne olursa da, bu olay ailenin biçimini değiştirmekle birlikte aile hayatını bütün yönleriyle sonlandıramaz. Daha ziyade aile sisteminde yapısal değişiklikler ortaya çıkarır (Boylu ve Öztop, 2013: 210). Fakat, boşanmanın her aile ve kişi bakımından bir kriz durumu olduğu bir gerçektir. Bu durum sadece boşanan eşleri değil, aynı zamanda onların çocuklarını, yakın çevrelerini de kapsamaktadır (Eşsizoglu, 2012: 127).

Neticede, boşanmadan aileler parçalanmaktadır ve aile üyeleri başka yeni problemlerle yalnız kalmaktadır (BNA, 2009: 25). Evli bir çiftin boşanması en hafifinden varsa çocukların ve aile büyüklerin de ihmali sorunlarını yaratır. Çiftlerin iki ayrı yola düşmesi ailelerin çoğalmasına engel teşkil eder. Daha beteri ise, boşanan çiftlerin çoğunun belli bir süreye kadar, hatta bazen ömür boyu evlenmemesi bilinmektedir

(Zhanazarova, 2007: 511, 515). Bu ve benzeri durumlardan mümkün olduğunca kurtulabilmek ya da sorunları hafifletebilmek için parçalanmış ailenin kendi içinde yeniden sorumluluk paylaşımı yoluna gitmesi zorunlu hale gelmektedir.

1.7.2.1. Erkek

Evli çiftlerin boşanma sonrası psikososyal, ekonomik ve hukuki şartları erkek ve kadın eşte farklı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu bağlamda boşanan erkekler ile ilgili toplumda bazı önyargılar gelişebilmektedir. Erkeğin boşanma nedenini araştırmadan “güvenilmez, huysuz, başarısız” olarak damgalanması ve farklı şekillerde olumsuz değerlendirilmesi, boşanmış erkeğin duygusal ve ruhsal sorunlarını derinleştirebilmektedir (Arıkan, 1996: 220).

1.7.2.2. Kadın

Yine boşanmış kadınların yakınları, özellikle onun anne-babası bu durumdan çok etkilenirler. Kırgızistan’da bazı geleneklere göre, kadınların boşanması nedeni araştırılmadan eleştirilir. Bu durumda olan kadınlar çevresinden hoş karşılanmayan ima ve davranışlara maruz kalabilmekteler. Boşanan kadınların en çok karşılaştıkları problemler, boşanan erkeklerin sorunlarına nazaran daha yoğun yaşanabilmektedir. Erkeklerle kıyasla kadınların net bir şekilde “dezavantajlı” olarak kabul edildiği bilinmektedir. Çok sayıdaki kadınların toplum baskısı ve damgalanmasından dolayı dışlanmaya maruz kalmamak için evliliklerini devam ettirmesi görülmektedir. Yine çoğu insanların damgalanma korkusundan dolayı boşandığını açığa çıkarmaktan kaçındıkları belirtilmektedir (Arıkan, 1996: 220-263). Kadın böylesi bir ortamla karşılaşma kaygısından dolayı çok istediği halde kendisini boşanmaya hazır hissedemeyebilmektedir.

Toplum içindeki önyargılar, boşanan kadınlara damga vurulmasına kadar olumsuz davranışları beslemektedir. Ayrıca bu olayın peşinden kadınların gelir düzeyindeki sorunlar onların hızlı bir şekilde yoksullaştığını bildirmektedir. Çevrenin ve ailenin baskısı da yukarıda belirtildiği gibi, duygu yönünden çok yıpratmaktadır (Arıkan, 1996: 217-222). Bu durumda olan kadınlar çoğu zaman eşini suçlu görerek kızgınlığa kapılabilmektedir (TEA, 2011: 86). Kadının maddi yönden eski kocasına bağımsızlığı, yani, “bağımlılık” yerine “bağlılık”ın önde olması bu hali belli ölçüde hafifletmektedir. Evlilik sürecinde tüm sorumlulukların sahibi olan ve problemleri çözmeye çalışan kadın, boşanma sürecinde kesin karar ile bu birlikteliğe son verebilmektedir (BNA, 2009: 127). Kadınların ikinci kez evlenme olasılığında ilk evlilikten doğan çocuklarının sayısı çoğu zaman belirleyici faktörler arasında yer almaktadır. İlk evliliğinden iki ya da daha fazla çocuk dünyaya getiren kadınların ikinci kez evlenmesi tek çocuk sahibi ya da hiç çocuğu olmayan kadınlara göre genellikle daha enderdir (Volkov, 1986: 116).

Eşlerin boşanması hayatta olan anne babaları için de büyük sorunlara yol açabilmektedir. Bu durum kızlarına/oğullarına karşı sahip çıkma veya kınama biçiminde tepkiler doğurabilmektedir. Çocuklarına ve torunlarına mümkün olduğunca maddi manevi her türlü desteği vermek zorunluluğu hissedebilmektedirler. Birlikte yaşamak, çalışmak, daha sık görüşmek gibi ek sorumluluklar almak mecburiyetinde kalabilmektedirler (Öngider, 2013: 143). Toplum arasında özellikle eğitimsiz kesimler arasında yapılan gözlemlere göre, boşanan kadınların farklı nitelikte damgalanmasından dolayı aile baskısında da artış göstermektedir. Baskı neticesinde bir mücadele meydana gelir ve bu durum hem aile bireylerini, hem de boşanan kadını yıpratmaya yol açar (Arıkan, 1996: 217).

1.7.2.3. Çocuk

Sağlıksız aile ve artmakta olan boşanma oranlarının sonucunda sorun halindeki çocukların sayısında da artışlar yaşanmaktadır ve bu da aile içinde başka bir sorun alanını meydana getirmektedir (Çapcıoğlu, 2018: 37). Fiziksel gelişimi olsun, psikolojik gelişimi olsun, her yönünü aile içinde kazandığı bilinen çocuklar ailelerin dağılmasında en çok etkilenen bireyler olarak bilinmektedir. Ebeveynlerin desteğine, ilgisine ve sevgisine muhtaç olan çocuk bu durumdan dolayı ruhsal ve zihinsel açıdan sarsılır ve kişiliğini kazanmasında zorlanır (Türkarlan, 2007: 100). Hatta boşanan kadının toplum baskısı korkusuyla birlikte, çocukların da bundan dolayı ebeveynlerinden birinden ayrı yaşaması bu duruma bağlı olumsuz davranışların öncelikli sosyal kaynakları halindedir (Battal, 2008: 26). Böyle durumlarda ebeveynlerden birinin depresyona girmesi, çocuğun bulunduğu ortamın değişmesi gibi eğilimli olumsuz tesirler çocuğun üzerinde sosyal baskıya yol açabilmektedir (Sayar, 2007: 71). Boşanma, çocuğu her yönden etkiler ve kişilik özellikleri, yaş, cinsiyet, boşanmayı gerçekleştiren ailesel sorun ve onun bu sorunu algılama düzeyi, kendisinin boşanma olayından önceki ve sonraki bulunduğu ortam gibi birçok etmenler ile bağlantılıdır. Bu yaşanan olaydan etkilenmeyen çocuklar da tabi ki vardır. Bunlar, belki de yukarıdaki etmenlerin ahenkli biçimde bir araya gelmesi nedeniyle bir zarara uğramamışlardır. Bazı durumlarda boşanmadan rahatlığa kavuşan çocuklar bile vardır. Örneğin, boşanma öncesi aile içi huzursuzluk çeken çocuğun boşanmadan sonra geldiği ortamın sakin ve güven verici olması gibi (Akyüz, 1978: 3). Ancak böylesi istisnalar boşanmanın çocuk üzerindeki olumsuzlukları karşısında oldukça az görülebilmektedir. Bununla birlikte maalesef boşanma sürecinde olan ailelerin çoğu, çok duygusal davrandıklarından dolayı problemlerini akıl ve mantığa dayanmayan çözümlerle halletmeye çalışmaktadırlar. Bundan kaynaklanan olumsuz sonuçları en çok çocuklar çekmek zorunda kalmaktadır (Arıkan, 1996: 256).

Boşanma sonucunda ebeveynlerinden birinden ayrı kalan çocuklar üvey anne, üvey baba, dayı, teyze veya hala gibi yakınlarıyla hayatlarına devam etmekte ve aileden uzak ilişkiler içinde olma sıkıntısını her an yaşamaktadırlar (Akyüz, 1978: 2). Bu kişiler ile duygusal bağ kuramayan çocuklar evden uzaklaşabilmekte, suça yönelebilmekte, dilencilik yapabilmekte, sigara, alkol gibi olumsuz şeyleri alışkanlık haline dönüştürebilmektedir (Özel, 2012: 182; Meder, 2008: 205). Boşanma olayının çıkış nedeni ve onun toplum arasında yaygın olması çocukların ilgi odağı olmasa bile, bu olay sosyolojik ve psikolojik yönden çocuğun gelişiminde yaşam boyu etkilerini gösterecek izler bırakmaktadır.

Bu süreçte çocuklara çevreden verilen desteğin önemi daha büyüktür. Durumun gerçekleştiği ilk zamanlarda özellikle ailenin yaşı büyük çocukları evden uzak olmayı tercih edebilmektedir (Feyzioğlu ve Kuşcuoğlu, 2011: 104). Boşanmadan sonra farklı desteğe ihtiyaç duyan süreçte ebeveynleri tarafından o boşluğu dolduramayan çocuklar için, arkadaş çevresi veya aile büyükleri gibi yakınları vazgeçilmez desteğin kaynağı olabilirler (Öngider, 2013: 145). Ailelerin dağılmasının neticeleri sadece karı-koca ve çocuklarla sınırlanmamaktadır. Boşanmanın nedenleri ne olsa bile, bu durum aile bireylerine ve içinde yaşadığı topluma bir şekilde zarar verebilmektedir. “Evlilik biter, izi kalır” sözü bunu açıklamaktadır. Toplum tarafından dışlanmanın, boşanan insanlar ile araya “mesafe” koyma ile ilişkili olduğu görülmektedir. Boşandıktan sonra arkadaşların boşanmış bireyle bağlantılarının azaldığı bilinen bir gerçektir. Oysa boşanan insanın bu süreçte en çok buna ihtiyacı olmaktadır (Arıkan, 1996: 221, 239-240). Genelde eğitilmiş insanların boşanma olayına ve boşanan fertlere olan tutumları daha olumlu olarak bilinmektedir. Onlara göre, tüm çabalara rağmen evliliğin tıkanıldığı an bu yola başvurmak daha doğrudur. Bunun tersine eğitim seviyeleri düşük olanlar bu durumdakilere olan yaklaşımı önyargıdan dolayı mantıksız fikirler yürütürler. Onlara daha çok acıyabilir, ya da öfkelenir veya tiksinedebilirler (Battal, 2008: 26). Aile kişinin

her şeye rağmen sevildiği bir ortamdır. Aile bireylerine sahip çıkmak, geleceğe sahip çıkmak anlamına gelir. Aileler milletlere hayat sunar. Boşanan aileler, psikolojik yönden çok büyük riskleri yaratmaktadır (Sayar, 2007: 75).

1.8. AİLENİN YAKIN ÇEVREYLE İLİŞKİLERİ

İnsan hem kendi varlığına, hem de çevresiyle ilişkilerine yönelik birçok değerlere sahiptir. Bu değerlerin oluşum ve gelişiminde doğuştan var olan içgüdülerin yanı sıra çevrenin de önemli katkısı bulunmaktadır. Kişi yaşadığı duygusal, fiziksel olaylar, olgular karşısında takındığı tutum ve davranışlarını bu değerlerle şekillendirir (Özkartal, 2014: 555). İnsanoğlu, kültürü üretmeye başlayınca doğasından kısmen kopmaya başlar. Ancak doğasını tamamen unutamaz ve kendisini bütünüyle kültürel bir varlık olarak da yeniden kuramaz. Çünkü insanın hayatına bu tür anlayışların ve tecrübelerin girmeyi becermesi, toplum tarafından onaylanamaz (Bostancı, 2010: 266).

Bir toplumun ahlâk anlayışı, dünya görüşü, inançları da kültürel değer öğelerindendir. Diğer bir deyişle insanlar hayatlarını değerlerle sürdürürler (Gökdağ, 2012: 110; Aksoy, 1990: 43; Özkul, 2009: 617).). Değerler kişinin ve toplumun her türlü maddi, manevi nitelikleriyle sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel algı ve davranışlarında belirleyici bir konuma sahiptir (Özek, Karadeniz ve Kerezbeek kyzy, 2014: 1; Iysaeva, 2003: 4). Değerler, sosyoloji ve sosyal psikoloji alanında bir toplumun kültürü olup, onun varlığını sürdürür (Özkartal, 2014: 556; Uzun, Temiz ve Özdemir, 2012: 10; Eroğlu, 2009: 254; Uğur, 1990: 7). Değerlerin devam ettirilmesinde ve aktarılmasında eğitim, din, ekonomi, siyaset gibi kurumların önemi büyüktür. Aile de bunların ön sıralarında yer almaktadır (TADA, 2010: 3). Tüm geleneksel değerler toplumun kültür normları tarafından düzenlenir. Bunlar bir toplumun mensuplarınca kabul edilmiş olan kurallar veya standartlardır. Normlar aynı zamanda uygun davranış

için de ceza tayin ederler (Türkdoğan, 1991b: 171; Usubalieva, 2015: 1; Özkartal, 2014: 555; Şimşek, 2008: 271; Eroğlu, 2009: 254).

Türk halklarının tarihinden, geleneksel kültürlerinden yola çıkararak Türk toplumlarının insanlar arası ilişkiler, toplumsal dayanışma ve akrabalık bağlarına göre bir çıkarım yapabilabilir (Boşnak, 2007: 59). Dünyadaki hem köklü, hem de büyük milleti olarak bilinen Türkler, tarihini, milli değerlerini, gelenek ve göreneklerini, dinlerini günümüze kadar koruyup gelmişlerdir. Çünkü geleneksel değerler, toplumların asırlarca yaşamlarını yönlendiren, hayat tarzlarına biçim veren ve kalıtımına işlemekle karakterlerine geçen değerler olarak bilinir (Orazbaev, 2013: 2). Gelenekleri, örf-âdetleriyle kendi arasında örtüşen Türk boyları bu değerlerini kuşaktan-kuşağa hem sözlü hem de yazılı şekilde sürdürmektedir. Nitekim bir ulusun varlığını devam edebilmesi için kültürel değerlerini koruyarak yaşatmaları lazım. Toplulukları ulus olma niteliğine kavuşturan kültürel değerleri insanlar yaşattıka anlamını bulur. Bunun farkında olan toplumlar da kültürel değerlerini koruyarak varlığını devam ettirebilmektedirler (Çetindağ, 2007: 218; Süleymanov, 2007: 551).

Farklı dönemlerde değişen kültürel gelenek-göreneklerin bir arada olduğu Kırgız toplumunun geleneksel kültürü zengin, etno-kültürel yapısı ise çok karmaşıktır. Kırgız kültürünün yapısına bakıldığında, İslami inanışların İslam öncesi çeşitli kültürlerle, örf-adetlerle karıştığını görmek mümkündür. Halk arasında gündelik hayat ile inanışların geneli İslamdan önceki dönemlerden gelmedir (Koçkunov, 2002: 545). Kırgızlar XIX-XX. yüzyıllarda eski örf-adetlerine daha çok bağlı olarak, babalardan devam edip gelen maddî ve manevî değerlerinin geleneksel biçimini korumuşken, son dönemlerde başka ülkeler ile olan farklı ilişkilerin neticesinde kendi kültürlerine o ülkelerin de kültür unsurlarını katarak yenileyerek geliştirmişlerdir (Bedalbayev, 2002: 560). Hayat tarzı ideolojik olarak devamlı yenilenen ve gelişen Kırgız Türkleri güçlü aile yapısına sahip,

kabile ve akrabalık bağı güçlü, devletine ve halkına sadakatlidir. Babalardan beri devam edip gelen bu değerlerini nesilden nesile aktararak yaşatmaktalar (Koçkunov, 2002: 545). Kırgızlardaki adet ve törenler etnokültür bütünlük bakımından zengin ve kompleks bir yapıdadır. Farklı tarihsel devirlerdeki sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmeler farklı seviyelerde birbiriyle kaynaşmıştır. Adetlerin ve törenlerin yanı sıra İslami geleneklerle İslama kadarki dini inançların, kült ve törelerin tüm tabakaları bulunuyordu ve bunların ideolojik yönü itibariyle aydınlatılması kompleks yapıları ortaya çıkardı. Bazı olaylarda, sonraki dönemlere ilişkin değerler daha dominant bir özelliğe sahiptir. Örneğin adet ve törenler, değişik kültürler v.s. insanların günlük yaşamıyla ilgilidir. Adetlerin işlevlerine ve mizaçlarında kabilecilik ve pederi ilişkiler belirgin bir iz bırakmışlardır (URL22, 24.10.2014).

Günümüz modern dönemde de Kırgız geleneksel kültürü Kırgız toplumunun genel kültürünün temelini oluşturmaktadır. XX. yüzyılda çoğu toplumların kültürel değerleri çeşitli gelişmelerin ve değişmelerin neticesinde çoğu örf ve adetler unutulmuş ve değişmiştir. Zor ve uzun bir tarihi süreçlerden geçen Kırgız toplumunun temel etnik özelliklerini içeren örf-adetleri ise değişmemiştir. Yaşam tarzı göçebeliliğe dayanan, hayvancılıkla uğraşan, kültürel değerleri genel Türk kültürü ile sıkı bir etkileşimde olan Kırgızlar, hatta bu dönemden itibaren daha çok gelişme yoluna girmiştir (Koçkunov, 2002: 544). XX yüzyılda halk Ekim Devriminden kaynaklanan büyük bir değişime maruz kalmıştır. Çoğu gelenekler, törenler kullanımdan çıkarılmıştır. Fakat maddi kültürün çoğu korunmakla beraber bağımsızlık sonrası etnik özellikli geleneksel kültür unsurlarına dönüşmüştür (URL23, 24.10.2014). 90'larda Orta Asya'da yaşanan değişimler, bu toplumlardaki diğer tüm alanları etkileyerek yeni bir yapılanmayı ortaya koymuştur. Bu değişimlerden önde gelenlerden biri ise tabi ki manevi değerlere ait olgular sayılmaktadır. Bahsedilmekte olan devletler yeni bir yapılanmanın koşullarını sağlamlaştırmakla uğraşırken,

halk ise özüne geri dönmeye, unutulmakta olan değerlerini tekrar yaşatma peşine düşmüştür (Eroğlu, 2008: 254).

Kırgızlardaki adet ve törenleri kendince etnokültür bütünlüğüne zengin ve bileşik içeriği sunar. Nitekim bu yapı içerisinde adet ve törenler, farklı tarihsel devirlerde ortaya çıkan sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmeler değişik seviyelerde iç içe geçerek bir bütünlük oluşturmuştur. Adetlerin ve törenlerin yanı sıra İslamî geleneklerle İslamî döneme kadarki dini inançların, kült ve törelerin tüm tabakaları yer almıştır. Hatta bunların ideolojik yönden aydınlatılması karışık bir karakter arz etmektedir. Bazı olaylarda, sondakiler dominant anlama sahiptir ki, örneğin, adet ve törenler, değişik kültürler v.s. insanların yaşamsal döngüsüne bağlıdır. Adetlerin işlevlerinde ve mizaçlarında kabilecilik ve pederi ilişkiler kalıcı izler bırakmıştır (URL24, 24.10.2014; Orazbaev, 2013: 2).

Günümüzde toplumda karşılaşmakta olduğumuz pek çok olumsuz davranış biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açan faktörler arasında aile terbiyesindeki eksiklikler önde gelmektedir. Milletleri millet yapan bu değerler ailede başlar (Özek, 2007: 13). Bir kültürün içerisinde olan her aile, o kültürün tüm özelliklerini kendinde biriktiremez. Çünkü ailenin, kültürdeki bazı niteliklerin aktarılmasını yerine getiren süzgeç gibi işlevi olduğu ifade edilebilir (Yılmaz, 2008: 22).

Her toplumda olduğu gibi, Kırgız toplumunun aile hayatının da kendine özgü birçok özellikleri vardır. Kırgız halkının bu çerçevedeki geleneklerini öğrenmek için toplumdaki ailevi ilişkiler üzerinde durmak gerekir. Çünkü her Kırgızın ailesine baştan sona kadar her çeşit adet ve gelenekler eşlik eder. Bebeğin dünyaya gelmesinden başlayıp onu eğitmek, büyütmek, evlendirmek, aile mirasından payını vermek, ona ayrı ev almak vb. hayatı boyunca karşılaşacağı her çeşit gelenek günlük yaşamın bir parçası olarak kabul edilmiştir. Eğitim açısından çok önemli olan bu örf-adetler Kırgız halkının

kültürünün bir yönünü göstermektedir (Iysaeva, 2003: 5). Kırgızlarda birçok aile gelenekleri ile dini törenler törenler iç içe uygulandığı için dinî inançların evlilik hakkındaki düşünceleri önemli ölçüde etkileyeceği muhakkaktır. Dinî inançlar genellikle evliliği kutsal sayar ya da en azından buna teşvik eder (Yılmaz, 2008: 63). Değişmelere rağmen geleneksel özellikleri ağır basan Kırgız ailesi kendi değerlerinin korunmasıyla yeni değerlerin kabullenmesi yönünden sosyo-kültürel değişimin çatışmalarında yer almaktadır.

Diğer bir deyişle Kırgız ailesi hızlı bir toplumsal değişim yaşamasına rağmen sahip olduğu kültürel değerlerin desteğiyle günümüzde kendisine ait köklü kültürel değerleri korumaktadır. Bu konudaki kararlı duruşunu sürdürmektedir. Nitekim araştırma sonuçlarından da toplumda aile kurumu ve aile bağlarına büyük önem verildiği açıkça anlaşılmaktadır. Bir toplumun yaşam ve dini inançının yanı sıra gelenekleriyle toplumsal bilince dönüşen sözlü kültürünün de rolü büyüktür. Bu yönlerde Kırgızlar da Orta Asyada'ki diğer Türk boyları ile aynı değerlerle sahiptir. Nitekim din, kültürün en önemli öğelerinden olduğu için bir toplumun kültür hayatı, o dinden etkilenecek ondaki bazı özellikleri içerir. Orta Asya Türk boylarında bu etki çok ileridir. Türk boyunun İslam dini ile olan münasebetini belirlemede Kırgız kültürü önemli kaynak olabilmektedir. Yakın zamanlara kadar göçebe olarak hayatlarını sürdüren Kırgızlar kültürel değerlerini sözlü şekilde korumuştur ve ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru yazı ile kaydetmeye başlamıştır (Erşahin, 1999a: 75-85).

1.8.1. Akrabalık

“Akrabalık” kavramı bireyin toplumsallaşma sürecindeki temel kavramlar grubunda ilk sırada gelenlerdendir. Bireyin doğduğu aile kurumunda kazandığı akrabalık statüsü bu kişinin cinsiyeti kadar kendisine doğal gelmektedir (Tutar, 2007: 156). Evlilik veya kan bağıyla duygusal yönden toplumdaki diğer bireylere göre daha sıkı ilişki ağında

yer almakta olup, karşılıklı ilişkilerle birbirine bağlı olarak ortaya çıkan sosyal organizasyona akrabalık denilmektedir. Ortak ya da benzeyen sosyo-kültürel niteliklerin sahibi kişiler olan söz konusu organizasyonun mensupları da akraba olarak nitelendirilmektedir (Maden, 1991: 96). Evlilik, aile kurumunu meydana getirmektedir. Ailenin temeline dayanan geleneksel toplumlardaki evlilik, sadece iki kişiyi değil de, iki akrabalık grubunu birleştirir. Dolayısıyla aile, akrabalık gruplarına dayanarak devam eder (İsmailova, 2007: 576). Kan akrabalığı hısımlıktan doğar, kayın akrabalığı ise evlilikten doğar (Emiroğlu, 2012: 1692). Toplum, ailenin devamı ve akrabalık bağlardan oluşan bir sistem olarak değerlendirilmektedir (Akın, 1991a: 43). Nitekim akrabalık bağları da toplumlara göre farklılaşmaktadır. Genel olarak aile içinde akrabalık eşler arasında, ebeveyn-çocuklar arasında, ve eşler ile çocuklar arasında gerçekleşir (Türkdoğan, 1991a: 26).

Birbirleriyle kan bağı ile bağlı olan en temel toplumsal birlik, soyları oluşturur. Göktürkçe yazılmış olan “Oba” sözüne ilk kez Yenisey’deki Kırgız Türkleri’nin yazıtlarında karşılaşılmıştır (Ögel, 1988a: 299). Oba üyeleri baba soyundan ortak bir atadan gelen akrabalar birliği olup, karşılıklı birbirine yardımda bulunan bir sistem şeklindedir. Esir, köle gibi dışarıdan bir yabancının bu sisteme katılması zamanla akrabalığa dönüşür, aynı soyun üyesi olabilir ve diğerleri gibi aynı haklara sahip olur. Oba, yeni katılan kişilere hoşgörülü davranarak, yumuşak ve acısız bir şekilde onları kendi içine alan bir kurumdur (Japarov, 2002: 542). Yaşamları göçebe tarzına dayanan Kırgızlar kabilecilik ilişkilerine sıkı bağlı oldukları için, Sovyet döneminde olsun, Sovyetlerden sonra olsun geleneklerini koruyarak akrabalık ilişkileri sağlam korumuşlardır (Öraz, 2012: 216).

Asırlardır göçebelik hayatını baştan geçiren Kırgız toplumunda ataerkil yapıdan dolayı akrabalık yönü çok kuvvetlidir. Ailenin devamı baba soyuna dayanmaktadır. Bir

insanın soyundan, akrabasından bahsedildiğinde, hemen akla onun baba tarafındaki insanlar gelmektedir (Dıykanbayeva, 2013: 131). Dolayısıyla her Kırgız, yedi ceddini bilmesi önemlidir, çünkü bu durum aynı zamanda Müslüman soyundan geldiğini de bildirmektedir. Yedi atasını bilmeyen bir Kırgıza “köle” gözüyle bakıldığından dolayı, yedi atasını bilmek, yolunu takip etmek geleneklere göre özgürlüğün sembolüdür. Özellikle bu geleneğin Kırgızların evlilik kurumunda büyük önemi vardır. Asırlardan beri Kırgız toplumundaki evlilik kuralları evlenecek olan çiftlerin bir boydan gelen insanların baba soyundan yedi nesile kadar olan akrabaları ile evlenmesini yasakladığı daha önceki bölümlerde belirtilmiştir (Polat, 2002: 553). Nitekim Kırgız toplumunda “akraba” kendi aralarında ortak nesilleri bulunan, birbirleriyle evlenemez olan insanlar grubu (İsrailova-Haryehuzen, 2002: 93) olarak anlaşılmaktadır. Bu sistem başka kimselerle evlenmeye teşvik ederek bir aile olarak kabul edilen yedi ata mensuplarının sayısının daha artmasına yol açmaktadır. Uzakları yakın hale getirerek akrabaların çoğalmasına ve milletin birbirine daha sıkı bağlarla bağlanmasına destek olmaktadır.

Bilindiği gibi birliğin korunmasının ve geliştirilmesinin en önemli şartlarından biri saygı kültürünün aile ve toplumda güçlü olmasıdır. Çünkü birbirine saygı duymayan, bireysel ve toplumsal konumlarını dikkate almayan insanların bir arada, dayanışma içerisinde yaşaması mümkün gözükmemektedir. Bu bakımdan Kırgızlar arasında önemli geleneklerden biri “uluunu urmattoo” (büyüklere hürmet), saygı değeridir. Büyüklere karşı saygı geleneği uzun yıllardır korunmaktadır ve hala da etkin bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Ailede bu tür geleneklerin öğretilmesi, anne-babanın çocuklarına olan temel sorumluluklarındandır. Çocukların bunun gibi değerleri öğrenmesi için, daha küçük yaştan itibaren toplumun içine ailesi tarafından sokulur. Zira, Kırgız toplumundaki anne-babalar çocuklarının geleneksel örf-adetleri halk arasına girip, büyüklerden etkilenecek öğrenmelerini daha doğru bulurlar (Polat, 2002: 900).

Diğer ifadeyle ahlakın ve geleneklerin kitaptan çok sosyal ilişkilerle öğrenilebileceğini kabullenmektedirler. Bu bağlamda çocukların ve gençlerin büyüklerin sözlerini, asırlardan beri gelen atalarının öğütlerini akıllarından çıkarmamalarını vurgulamaktadırlar. Ulu Manas'ı bilip anladıkları takdirde Allah'ın da, ataların ruhlarının da onlara destek olacağını öğretmektedirler. Bu destanda geçmişini inkar edenlerin beddua alacakları, ona saygı gösterenlerin akıl sahibi oldukları, yedi atasını bilmeyenlerin köksüz kalacağı vurgulanmaktadır (Tutar, 2007: 161). Saygı duygusu insanların kafalarına ve kalplerine birtakım somut davranışlarla işlenmeye çalışılmaktadır. Bunun psikolojik ve sosyal niteliği olduğu gibi kültürel niteliği de vardır (Emiroğlu, 2012: 1693).

Kırgızlar arasında büyüklerle karşılaşınca onlardan önce selam vermek, onlar yanlarından geçerken ayağa kalkmak, ev içinde onlara başköşeden yer vermek gibi özellikler gençlere öğütlenir. Bunun yanında büyüklere olan saygıdan dolayı, onların ismiyle hitap etmek ayıp bilinir ve onların ismine hitap edilir. Bunun gibi edep ifadeleri Manas Destanında da karşımıza çıkmaktadır. Destanda Manas, hükümdar olmasına rağmen Koşay'la konuşurken ağabey ifadesini kullanmaktadır. Burada da halkın etik kurallarına, kültürel değerlerine büyük hükümdarların da uydukları, bu konuya önem verdikleri belirtilmektedir (Polat, 2002: 553; Cumagulov, 1960: 21).

Eskiden göçebe olan Kırgızların sosyal hayatı kabileciliğe dayandığından bu tip hayat tarzına bağlı olan toplum, akrabalık ilişkilerini ve terminolojisini geliştirmiştir (Tutar, 2007: 158).

Tablo 5. Kırgızlarda Akrabalık Terminolojisi

Anne (Apa)	Baba (Ata)	Abi (Aga)	Yenge (Cene)
Abla (Ece)	Amca (Aba)	Kız kardeş (Karındaş)	Yeğen (Ceen)
Enişte (Cezde)	Erkek kardeş (İni)	Babaaanne (Çon ene)	Dayı (Taeke)
Dede (Çon ata)	Amca eşi (Çon apa)	Teyze çocukları (Bölö)	Teyze (Taece)
Elti (Abısın)	Anneanne (Taene)	Kayınpeder (Kaynata)	Bacanak (Baca)
Hala (Abice)	Yeğen (Ceen)	Eşin abisi (Kaynaga)	Baldız (Baldız)
Bacanak (Baca)	Eşin ablası (Kaynece)	Kayınvalide (Kaynene)	Hemşehri (Cerdeş)
Kuma (Kündöş)	Karı (Ayal, Cubay)	Eşin erkek kardeşi (Kayni)	Üvey Anne (Ögöy ene)
	Damat (Küyöö bala)	Eşin kız kardeşi (Kayınsindi)	Üvey Baba (Ögöy ata)
Torun (Nebere)	Torun çocuğu (Çebere)	Çebere çocuğu (Gıbıra)	Gıbıra çocuğu (Tıbıra)

İncelenmekte olan toplumsal kurumun temeli soydaşlığa dayanır. Bunun yanı sıra soydaşlık, kültürel, coğrafi, ekonomik gibi bazı faktörlere bağlı insan ilişkilerinin yapı ve özelliklerini de etkiler (Japarov, 2002: 542). Kırgız toplumu sahip olduğu kültürel değerlerin de etkisiyle tarih boyunca aile kurumuna hak ettiği değeri vermiş ve onu hep yüceltmıştır. Bu nedenle Kırgız ailesi değişimin meydana getirdiği koşulların etkisiyle bazı değişikliklere maruz kalsa da hala güçlü şekilde devam ettirmektedir. Kırgız ailesi içinde şartların değişmesine bakmadan, akrabalar arasındaki ilişkilerin, yardım ve destekleme duygularının günümüzde de sürdürüldüğü belirtilebilir. Bu nitelikler köylerde olduğu gibi, kentsel bölgelerde de halen varlığını korumaktadır.

Kırgızlarda babadan sonra en yakın akraba olarak babanın yaşça erkek kardeşi olan amca gelmektedir. O kardeşinin oğluna kendi babası gibi bakar. Eskiden çocuğun amcası tarafından eğitilmesi için ona verildiği durumlar vardı (İsrailova-Haryehuzen, 2002: 97). Akrabalık konularının sisteminde baba tarafından akrabalık kesin farkedilir,

buna “atalaş” (baba tarafından) kavramı ve anne tarafından yakınlığa “catındaş, kindikteş v.s” (aynı rahimden, aynı göbekten) şartıdır. Kırgızlarda akrabalığı açıklamak eskiden beri erkek tarafından değerlendirilir, toplum fikrinde tam böyle akrabalık yasalarında etkili olsa bile günümüzde annesi yönden olan yakınlık da çok önemsenmektedir (Abramzon, 1999: 155).

Anne tarafı akrabalar arasından annenin (erkek) kardeşinin özel yeri vardır. Yeğenlerin dayıda belli hakları ve dayının yeğenlerine olan sorumlulukları olur. Yeğenler dayılarına büyük saygı gösterirler. Damadın dayısı ve gelin adayının dayısı evlilik merasimlerinde önemli rol üstlenir. Evlilik törenlerinde ya da diğer bayramlarda misafir gelen dayılarını diğer misafirlerden ayırıp, onlar için özel yemekler hazırlarlar, örneğin “ceen ayak” (yeğen kese) vb. hediyeler verirler (Abramzon, 1999: 384). Diğer Türk boylarında yeğen olarak bilinen babanın kız kardeşinin çocuklarına Kırgızlar “ceen” demektedir ve dayı-yeğen ilişkileri, ne kadar bu çocukların soyu baba tarafına ait olsa da her zaman samimi olmuştur (Tutar, 2007: 159).

Akrabalığın üçüncü kolu, nikâh sonucunda ortaya çıkmış dünürlük kanalıdır. Bu kanal Kırgız toplumunda her zaman büyük öneme sahip olmuştur. Damatın anne tarafıyla eşinin akrabaları yakınlık derecesi bakımından aynı seviyede kabul edilir (Abramzon, 1999: 155). Akrabalık, illa ki kan bağıyla bağlı olmak değildir. Bu kavram karşılıklılığı ve sadakati andırmak amacıyla kullanılmaktadır. Bunun için kan bağıyla bağlı olmayanların aile ve evlenme yoluyla birleşmesinden (bkz. Collins, 2006) ortaya çıkan duruma dolaylı akrabalık denmektedir (Öraz, 2012: 214).

Modernleşme döneminde diğer kurumlara nazaran en çok değişime uğrayan aile kurumu olduğundan, bu sürecin aile üzerindeki etkileri çeşitli ve çok boyutlarda gerçekleşmiştir. Bireyselliğin öne çıkmasıyla, akrabalık ilişkilerinde de önemli bir değişimler yaşanmıştır (Çana, 2007: 14). Ancak Kırgız aile yapısının, aile üyeleri ve

akrabalar arası bağlarının zayıflatılma planı pek başarılı olamamıştır. Kırgızlarda güçlü akrabalık bağları belirgin bir özelliktir (Abramzon, 1999: 142; Cumagulov, 1960: 22). Geleneksel kültüründe bu bağın çok güçlü olduğundan kendi aralarında yardımlaşma yönlerini çok geliştirmişler. Hayatta karşılaştıkları iyi ve kötü günlerde birbirlerini her konuda desteklerler (Koçkunov, 2002: 550). Düğün gibi özel günlerde töreye bağlı hususlar, hediye amacıyla takıları takma, bir arada bulunma, mutluluğu ve hüznü paylaşmalar yazılı olmayan bir kanundur. Aile ve akrabalar arasında birbirine küs olanlar olsa bile özel günlerde bir araya gelmek zorundalar. Bu bireylerin hepsi karşılıklı dayanışma-paylaşma duygularını ve psikolojisini, kendilerinde devamlı korur (Bayer, 2013: 121). Akrabalık bağı içlerinde fakir olanlara ekonomik sorunlarında yardımcı olmayı zorunlu kılar. Hatta akrabalar arasında inanç farkı olsa bile bu durum yardımlaşma prensibini değiştirmez (Gins, 1913: 322).

Kırgızistan'ın Çüy vadisindeki Kırgızlar ile ilgili araştırma yapan Cumagulov (1960: 22), onlar hakkında şöyle açıklamada bulunmuştur: “Akraba aileler göç ederken ve yerleşirken her zaman yeni yurtlarında kendileri için bir köy kurarlar. Evlerini birbirlerine yakın inşa eder, başlık parası, cenaze törenleri ve definden sonraki anma yemeklerinde ailenin tüm üyeleri yardımlaşırlar.”

Köylerde yoksullara farklı yollarla destek verme geleneği yaygındır. Örneğin; birinin işlediği suç yüzünden aldığı para cezası, çocuğun evlendirilebilmesi için istenilen başlık parası gibi yüksek miktarların toplanmasına yardımcı olma önemli bir gelenektir (Japarov, 2002: 540). Akraba olan aileler yarı göçebe yaşamında beraber göç eder, birbirlerini destekler ve savunur. Fidyeye (*kun*) toplama, başlık parası ödeme gibi durumlarda her türlü desteği sağlamaya çalışır (Cumagulov, 1960: 22). Söz gelimi birinin hayvanları veya mülkünü biri çaldıysa ve hırsız olarak düşünülen bireyin önde gelen “Eğer sizin şu akrabanız bu adamın malını çaldıysa oğlunuzun canını verecek misiniz?”

diye sordukları ve böylece şüpheli duruma düşen kişiyle ilgili akrabasından bilgi alındığı, akrabasının o kişinin hırsızlık yapmadığına emin olması durumunda halkın önünde “Akrabam onun malını çalmadı, eğer çaldıysa oğlumun canını vereceğim” diye yemin etmesi gerektiği kaynaklarda belirtilmektedir (Orazbay, 2013: 12). Görüldüğü gibi köyün bütün üyeleri kendi yakınlarının menfaatlerini ve onurunu savunmak hususunda işbirliği içinde hareket etmektedir (Japarov, 2002: 540).

Güçlü akrabalık ilişkileri Kırgız toplumunda bir sigorta işlevi görmektedir. Bir insanın yaşlılığı, acısı ve mutluluğu esnasında tüm sorunlarını paylaşacağı bir yardımlaşma ağı olarak güçlü akrabalık ilişkileri akrabalara büyük bir imkân sunmaktadır. Kıtlik zamanlarında bireylerin yardımlaşma esasında sorunlarını çözecekleri kabul edilmektedir. İkinci olarak ise demokrasiden yana tercihini koymuş olan Kırgızistan Cumhuriyeti “uruğçuluk” örgütlenmesinin birbirini desteklediği düşünülmektedir. Zira kabile ilişkilerinde ihtiyarlar konseyi, sorunlara çözüm ararken kamunun kanaatlerini dikkate alarak görüş belirtirler. Bu da toplumun görüşü olarak ortaya çıkar. Böylelikle uruğçuluk ile demokratik bir yöntem uyguladığı anlaşılmaktadır (Tutar, 2007: 166).

Geleneksel ailede, topluluğun temelini oluşturan gelenek ve göreneklerden ödün verilmez. Kırgızlar arasındaki kabilelecilik ve akrabalık bağlarını, Sovyet yönetimi çok gayret göstermesine rağmen zayıflatamamıştır. Kolhoz sisteminde kurulan kolhozlar hep aynı kabileden olanlardan oluşmuştu. Eskiden sadece düğün, cenaze gibi törenlerinde bir araya gelen kabile üyeleri, bu sistemden dolayı kendi arasında daha sıkı bağlanmış duruma gelmiştir. Kolhozlar artık akraba grubu gibi biçimlenmiş olup, evlilikteki egzogami türünü daha kolay çözmüş oldular. Oysa Sovyetlerin önde gelen amaçlarından biri halk arasındaki akrabalık bağları zayıflatmaktır. Fakat göçebe ve yerleşik aile

tiplerindeki kabile akrabalığı bu değişime direnç göstermiştir (Bacon, 1965: 147, 149, 168).

1.8.2. Aksakallar

Kırgız Toplumunda ekonomik ve sosyal ilişkiler üzerinde himaye sistemi oldukça etkiliydi. Bu sistemde ortak emeğin paylaşılması, sosyal etkileşimi güçlendirme, sorunları çözme, ihtiyacı olanları himaye altına alarak haklarını koruması gibi işlevler liderlerin ayrıcalığını teşkil etmiştir. Halk tarafından tavsiye ve yardım, zor durumlarda çözüm için başvurulmuş bu kişilere *aksakallar* (köyün yaşlıları) denilir. Zamanla bu işlevler toplum içinde kendine özgü sorumluluklarıyla kurumsallaşmış ve toplum arasında paternal psikolojinin doğup, gelişmesine yol açmıştır (Japarov, 2002: 541). Eski dönemlerde çok etkili görevi bulunan, günümüzde bile gençlere doğru yolu gösterme, toplumun değerlerini onlara aktarma ve muhafaza etme gibi belli bir fonksiyonlara sahip aksakallık kurumu yaşa dayalı işbölümünün bir örneğidir. Aksakal grubundan oluşan “aksakallar keneşi” (aksakallar meclisi), akrabalar veya uruğlar (aşiret) içindeki belli sorunların çözümlenmesinde önemli bir işleve sahiptirler. Komşu Türk Cumhuriyetlerinin yanı sıra Kırgızistan’da da “aksakallar keneşi”, mahalli yönetimin ve kimi zaman adalet sisteminin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu durum sadece toplumun değil, siyaset ve hukuk sisteminin de tanıdığı bir meşruiyete sahiptir (Saygılı, 2004: 46).

Aksakallar köylerin adlandırılmasında da etkindiler. Bununla birlikte bu hususta başka etkin faktörler de rol oynayabilmekteydiler. Sistem zaman içinde her bir çekirdek ailenin geniş aileye dönüşmesine imkân tanımaktaydı. Köylerin zaman içinde farklılaşması ve birleşmesi neticesinde “uruk” denilen aşiret ya da oymaklar meydana gelmiştir. Urukların Kırgız toplumunda etkin bir konuma sahip olduklarını vurgulamakta yarar vardır (Tutar, 2007: 161). Bu urukları “biy” denilen aksakallar yönetirlerdi. Burada

“biy” tam manasıyla bir hakemdir, herhangi bir formaliteye bağılı olmadan milli örf konusunda bilgi sahibidir. Bu yüzden işlemler tamamen şifahidir; kayda geçmez ve temyiz hakkı bulunmaz. Suçun türüne göre kamçı cezası gibi cezalar verilebilirdi. XVII-XIX. yüzyıllarda biyler aynı zamanda uruk biyliğinin yanı sıra kadı konumuna yükselmişlerdir. Biyler özellikle dinî işlere ve hukuki davalara bakarlardı ve daha çok örfе göre hüküm verirlerdi. Rusların bozkır idaresinde değışiklik yaptıkları zamana kadar biyler duruma göre seçilen, fakat sürekli olmayan memurlardı. Bu uygulama 1918'de Sovyetler tarafından kaldırılmıştır (Vulfson, 1901: 69; Cihan, 2015: 231). Aksakalların toplum içindeki nüfuzundan Sovyet idarecileri de faydalanmaya çalışmışlardır. Orta Asya'da “kolhoz” adı verilen kollektif çiftlikler ilk dönemlerde iflasa sürüklenmiştir. Bu durum ortaya çıkmaya başlayınca işleri yürütmek, genç kuşakları kontrol edebilmek için Ruslar, aksakalların otoritesinden yararlanmışlardır (Eröz, 1990a: 243). Ancak suçlu kişi başka boylardan ise, o zaman normal mahkemeye başvurulurdu. Kırgız Türklerinde aksakalların yeri hala önemlidir. Ailelerin ortak meselelerini karara bağlamak için aksakallardan, yani toplumun büyüklerinden, güngörmüşlerinden oluşan aile şuraları toplanmaktadır (Gömeç, 2006: 149).

Günümüzde bile aksakallar hale o önemini yitirmemiştir. Onların otoritesi zayıflamamıştır, zira her ailede çocuklar küçük yaştan itibaren büyüklere saygı nasihatleriyle büyümektedir (Bacon, 1965: 150). Kırgızlar, yaşlı insanların, özellikle aksakalların dualarının kabul olacağına inanırlar.

1.8.3. Misafirperverlik

Konukseverlik, Kırgız halkının yüzyıllar boyu eksilmeksizin devam eden geleneklerinden biridir (Polat, 2002: 554). Dinî değerlerle de beslenen bu meziyet manevi bir nitelik kazanmış ve hak bilinciyle daha da pekişmiştir. Göçmen hayatının zorlu şartlarıyla ve yakın dönemlerde köyden kente yoğun biçimde yaşanan göç hareketiyle

eskisine nazaran zayıflama eğilimi göstermiştir. Bununla birlikte Kırgız toplumu konukseverlik ünvanını korumaktadır (Gins, 1913: 320).

Geçmiş dönemlerde olduğu gibi Kırgızlar şimdi de tanıdık ya da değil, zengin ya da fakir bütün misafirlere saygı duyar ve Tanrı misafiri “Kuday-Konak” kabul eder. Hatta bu anlayış, zorlu şartlar altında hayat sürdüren göçebe Kırgızlar için bir yasa gibiydi. Çünkü bu Kırgızların inanışına göre bugün birini evine alıp, yemek yedirmeyen kimse, yarın karanlıkta kendi toplumundan uzak düştüğünde hiç kimseden yardım bekleme hakkına sahip değildir (Pankov, 2011: 14; Polat, 2002: 554). Batı ülkelerine kıyasla Kırgızlar sadece davet ettikleri misafirle ilgilenmezler. Yaklaşık yüz yıl öncesinde evin yanından geçen herhangi bir yabancıyı da ev sahibi eve davet edip, misafir ederdi (Derunova, 2011: 169). İsveçli büyük keşif, Sven Hedin Orta Asya gezisindeki gözlemlerine dayanarak, Kırgızların misafirperverliklerini şu sözleriyle anlatmaktadır: “Ben onların arasında dört ay kaldım ve bu sırada kendimi hiçbir zaman yalnız hissetmedim, dostluk ve misafirperverlik onların doğasında var”. Kırgızlar misafirperverliği ve ikramda bulunmayı göçebe hayat tarzlarına göre yorumlayıp kabullenmişlerdir. Bu bağlamda uzak yoldan gelen kimseyi bir haber kaynağı ve dinlenmeye ihtiyaç duyan yorgun bir yolcu olarak değerlendirmekteydiler. Fransız araştırmacı, Orta Asya uzmanı Catherine Pujol’un dediği gibi, göçmen halklarda zaman anlayışı paradoksal olarak sabittir ve çok yavaş işler. Fakat misafirin gelişiyse bu hayat düzeni az da olsa değişir ve hareketlilik kazanır. Misafir kimse bir saygı göstergesi olarak evin “tör” denen başköşesinde ağırlanır. Yine aynı maksatla koyunun kellesi ve lezzetli kısımları misafire ikram edilir (Turdalieva, 2009: 145). 1898’de Kırgızları ziyaret eden İngiltereli araştırmacı McCartney (bkz. 1931), Amerikalı coğrafyacı Huntington (bkz. 1907) gibi araştırmacılar Kırgızların misafirperverliği hakkında şu konulara vurgu yapmışlardır: “Yedikleri yemek genel geçer özelliklere sahiptir. Ancak evde hizmete uygun görülen birisi leğen ve su kabını

olarak yemek öncesi misafirlerin ellerini yıkaması için su döker. Bu hususta genel olarak evin küçük, genç üyeleri uygun görülür ve misafirin oturduğu yerin sağ tarafından başlanarak gerçekleştirilir. Ellerin yıkanmasının ardından havlu uzatılır. Elini yıkayan kişi de hizmet eden kimseye teşekkür ve dua eder ve bu uygulama yemek yendikten sonra da tekrarlanır” (Moldokadyrova, 2011: 18). El yıkandıktan sonra hep birlikte sofraya oturulur. Ev sahibinin “buyurun” demesiyle hep birlikte yemekler yenir. Bu arada ev sahibi çakısını çıkartıp, tabaktaki eti kesip misafirler başta olmak üzere herkese dağıtır. Bu çerçevede etin en lezzetli kısmını, kafasını ve karaciğerini en saygın misafire ikram eder. Bu gelenek misafirlere her gün aynı şekilde tekrarlanır (Turdalieva, 2009: 200).

Gins (1913: 298) Kırgızların misafirlere karşı ne kadar cömert olduklarını şöyle bir gözlemleriyle anlatmaktadır: “Misafiri olduğumuz evin sahibi gençlerden ziyafet için bir koyun kesmelerini istedi. Biz her ne kadar gerek yok dediysek de evin sahibini fikrinden vazgeçiremedik. Karar verildikten sonra kesmekten vazgeçilirse misafirperverliklerine yakışmayacağı için o koyunun öleceğini söyledi. Yaptıkları duadan sonra koyunu gençler kesip yemeye hazır hale getirdiler”. Kırgızların misafirperverliğini gösteren birçok uygulama bulunmaktadır. Örneğin, yolculuğa çıkan Kırgız yolculuğu ne kadar uzun olursa olsun genellikle yanına yiyecek almaz. Çünkü yolu üzerinde hangi evin yanından geçse öğün vakti geldiğinde karnını orada doyurabilir. Zira misafiri kabul etmemek ve karnını doyurmamak ayıptan öte suçtur. Küsmüş olan yolcu, ilgili Biye şikayette bulunduğu söz konusu aile Biy tarafından kurallara göre misafire at vermek ve kaftan giydirmek gibi cezalara çarptırılır (Vulfson, 1901: 78). Kırgızlar misafirleri ağırladıklarında kendilerinin yiyecek birşeyi kalmasa bile yine de ikramda bulunmakta tereddüt etmezler (Gins, 1913: 320). Eğer bir Kırgız evine doğru birinin geldiğini görürse, evin tüm üyeleri ona doğru koşar, attan inmesine yardımcı olurlar, eğer onun yanında daha saygılı birisi varsa o zaman erkekler ona elini uzatıp, sarılır. İkisi de bir birine sırayla

önce sol, sonra sağ omuzlarıyla kucaklaşırlar. Kadınlar eğilerek selam verirler (Vulfson, 1901: 78; Efron, 1895: 105).

Kırgızların misafirlere verdiği önem ve duyduğu saygı kuşaktan kuşağa geçerek günlük hayatta gelenekselleşmiştir. Böylece insanlara saygılı davranmak Kırgız halkının ahlaki ve manevi değerlerinin temel sembolleri haline gelmiştir. Misafirperverlik geleneği insanların ilişkilerini düzenleyen manevi gereksinimlerini gideren özel bir olgu kabul edilmektedir (Polat, 2002: 554).

1.9. AİLEDE DEĞERLER

1.9.1. İslamiyet Öncesi İnanışlar

Kırgızistan nüfusunu %75 müslümanlar, %20 Hristiyanlar ve %5 ateistler ile diğer inanç sahipleri oluşturmaktadır (Gürbüz, 2011: 423). Türk boylarından gelen, müslüman Kırgızlar Sünni Hanefi mezhebinin olup, tarihi kökleri çok eskilere dayanmaktadır. Nüfusunun azlığına ve yaşadıkları coğrafyanın küçüklüğüne rağmen tarih, kültür ve inanç gibi Türk toplumunun genel özelliklerini günümüze taşıyan halktır (Polat, 2002: 551). Türk halklarında görüldüğü gibi, İslam'dan önce bazı Kırgız boylarının da Zerdüş, Budizm, ve Nesturi Hristiyanlığını kabul ettiklerinden, Maniheizm dininin merkezi Yedisu (eskiden Kazakistan'ın Güney-Doğu ve Kırgızistan'ın Kuzey Bölgesine verilen ad) ve Talas bölgeleri olduğundan bahsedilir. XIII-XIV yüzyıllarda Yedisu bölgesinde önemli oranda Hristiyan Nesturilerinin var olduğu bilinmektedir, fakat bu görüş o devirdeki tüm Kırgızların bu inanca sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Bu inancı taşıyan topluluklarla iç-içe olmasına rağmen Kırgızlar arasında onların dinleri pek yaygınlaşmamıştır (Bayaliev, 1972: 54-55; Soltonoev, 1993: 22). Orta Asya devlet idareleri ve göçebe halkı her zaman yabancı toplumların etkisinde kalmıştır. Çin tarafından Çin mit ve felsefesinden, güney tarafından Tibet Budizmin'den, batı tarafından Zerdüş dininden tesirlenmiştir. Çin kaynaklarında

milattan önceki Hunlarda olan Gök-Tanrı, yer-su, güneş, ay, atalar ve ölümler kültü işte bu çevresindekilerin etkisinde kalmalarına bakmaksızın, Türk boylarında hala izlerini devam edip gelmektedir (İnan, 1972: 1-2-3). Budizm, Maniheizm, Musevilik ve Hristiyanlığın kalıntılarının bulunmaması ise, o toplulukların kültürüyle pek uyuşmamasındandır (Arık, 2014: 227).

1.9.1.1. Tabiat Kuvvetleri İnancı

Kırgızlar çok eski dönemlerden beri tabiatta bazı güçlerin var olduğuna inanır ve onları kutsal sayarlardı. Bu inançların nelerden etkilendiği ve hangi koşullardan dolayı doğduğu ve ne zaman ortaya çıktığı belirsizdir. Tabiatda var olan güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, sular, ateş, kaya v.b. cisimlerin ruhları olduğuna inanılırdı (Ergeshkyzy ve Yıldız, 2018: 806; bkz. Günay ve Güngör, 2003: 70). Bu inançlar aynı Altaylılar'da olduğu gibi Kırgızların da kabile ve aile ibadetlerinin nesnesiydi (Bayalieva, 1972: 39). Ayrıca günümüzde Kırgızistan'da Salmorbekova (2011: 114) tarafından uygulanan anket sonucunda, neye inanıyorsunuz sorusuna katılımcıların %26'sı tabiat kuvvetlerine inandıklarını belirtmişlerdir.

1.9.1.2. Ölümler Kültü

Kırgızlar arasında çok yaygın olan ölümlere tapma kültürünün, ölümlü atalara dönüştürmeye yönelik olması yönünden ölümlere tapma ile atalar ruhuna tapma iki farklı kültürdür. Hayatta karşılaşılan zor durumlarda arbaklar yardıma çağırılır, sorunlar çözüldüğünde arbakların desteklediği düşünülür (Karabekov, 2004: 82).

Soustelle (bkz. 1936: 5), cenaze töreninin maksatlarından biri olan, çok korkutan tabiatüstü gücüne sahip olan ölü, açıkçası yeni bir ata ruhunu oluşturduğunu iddia etmiştir. Castagne (bkz. 1925: 26), mezarların atalara karşı güçlü tapınma duygusundan

dolayı önemli olduğunu ancak gözlem aracılığıyla tespit edilebileceği görüşündedir (Ergeshkyzy ve Yıldız, 2018: 806; bkz. Roux, 1999: 188).

Kırgız toplumunun cenaze törenlerinde verilen yemekler israf edilmemek üzere tamamen yenir. Zira yemeklerin tamamen tüketilmesinden “arbaklar” (ruhların) ın da karnı doycaktır ve onlar için gerçekleştirilen törenden onlar da memnun kalacaktır. Bazı özel günlerde ve ölen yakınlarının ruhları aile üyelerinin rüyasına girdiğinde ve bunun gibi durumlarda ruhların etin ve yağın kokusu ile beslendiği inancına dayanılarak o aile üyeleri komşu ve akrabalara “cıt ıgaruu” (koku çıkartmak) denilen anma yemeği verir (Koçkunov, 2002: 548). Geride kalan aile üyeleri de “arbak” denilen vefat etmiş kimselerin üzüleceğinden kaygılanarak böyle bir durum ortaya çıkmaması için elinden gelen her türlü çabayı sarfeder (Ergeshkyzy ve Yıldız, 2018: 806). Ölen kişi defnedilirken mezarına yiyecek ve içecek koymak gelenekselleşmiştir. Sonradan bu geleneğin yerini sadece merhumun defin ve anma günlerinde akraba-dost gibi yakınlarına hayvan kesip ziyafet verme almıştır. Bunun amacı, “ölen kişinin canına değmesi”, “ölmüş baba ya da ananın canına değmesi” gibi niyetlerdir (Aça, 1999: 27). Bu aş verme töreni aynı zamanda ölen kişinin kendisine aş vermek anlamına gelmiş olmaktadır. Ölenlerin ardından ziyafet vermeye örnek en çok Manas Destanında “Kökötöy’ün aşında” karşılaşılmaktadır (İnan, 1954: 181-193). Bunun yanısıra toplum arasında mezar ve türbelere gidip, ağaçlara kumaş parçalarını bağlama alışkanlığı nadir de olsa devam etmektedir (Ergeshkyzy ve Yıldız, 2018: 806).

1.9.1.3. Atalar Kültü

Göçebe halkların her zaman açlıklar, adaletsizlikler, salgın hastalıklar, doğal felaketler ve mutsuzluklar gibi sorunlar karşısında kendilerini çaresiz hissetmeleri, onlarda kendilerinden daha güçlü olduğuna inandıkları bir varlığa ihtiyaç duygusu uyandırmış olup, buna bağlı olarak kendi fantezileriyle olağanüstü güçlere sahip varlıklar

algısı geliştirmiş olabilir (Ergeshkyzy ve Yıldız, 2018: 806). Türkler gibi atalar ruhuna inanan başka toplumlarda bu inanç, vefat etmiş bazı öncül insanların yarı-tanrı olarak nitelendirilecek kadar ilerlemiştir (Kafesoğlu, 1998: 305). Merhumların, özellikle ataların ruhuna tazim ve onların ruhuna kurban kesme, Kırgızların öncelikli adetleri olarak bilinir. Vefat eden atalardan geride kalanlara kötülükleri ya da iyiliklerinin dokunacağı inancı ve onlara karşı duyulan sorumluluk duyguları bu inancın esasını teşkil etmektedir (Günay ve Güngör, 2003: 70-80-85).

Merhumun ruhunun bir kaç gün geçince evine gelip kendisinin çoluk-çocuğunu, yakınlarını koruyacağına ve onun yemek yemeyi istediğine inanıldığı bilinmektedir. Anma günlerinde ölenin ruhuna bağışlanmak amacıyla halka verilen yemek ziyafeti bunun için gelenekselleşmiştir. Aksi durumda o ruhun üzüleceğı ve yakınlarına kötülük yapacağı inancı vardır (Ergeshkyzy ve Yıldız, 2018: 806). Bundan dolayı vefat etmiş ataların ruhlarına olan bir saygı duygusu, atalar kültürünün doğmasına zemin olmuştur. Eski dönemlerde kabile yaşlılarının (aksakallar) rolü toplum üzerinde daha önemliydi, dolayısıyla atalar kültürü toplum arasında olumlu kabul görülmüştür. Bu toplumlarda aksakallara ve boy başkanlarına hayatta iken çok değer verildiğı gibi, vefat edince de bu düzen devam ederek atalar kültürü inancı doğmuştur. Bahsedilen bu bireyler kendileri vefat ettikten sonra da gelecek nesillerden saygı ve ilgilerin sürdürülmesini beklemişlerdir (Aça, 1999: 24).

Konu ile ilgili Kazak araştırımcı Velihanov şöyle diyor: “ Kırgızlarda atalarının ruhlarından yardım isteme bugün de eskisi gibi çok önemlidir. Onlar başları derde girdikleri zaman atalarının ruhlarını yardıma çağırırlar ve ulaştıkları başarılarının da ata ruhlarına (arbaktar) gösterdikleri saygı sonucu olduğına inanırlar. Onlar ufak bir felaket olursa ruhlar adına mezar başında kurban keserler. Mezarlara bir işaret koyarlar ya da bir heykel dikerler. Kırgızlarda mezarlar kutsaldır.” Hatta eskiden mezara saygı

göstermeyenlere ölüm gibi cezaların verildiği bilinmektedir (Abramzon, 1999: 227-228; (Kafesoğlu, 1998: 298). Bu tür uygulamalar aracılığıyla onların ruhlarını memnun etmeye, rızalarını almaya çalışılır (Ergeshkyzy ve Yıldız, 2018: 806).

Kırgızların sözlü geleneğine göre, Manas'ın ruhu halkını korumaktadır. Düşmanlarına karşı koymak üzere ozan, manasçı, çalgıcı ve eleştirmenler v.s. “Manastın arbagı koldosun” (Manas'ın ruhu korusun) demişlerdir. Kırgızların büyük yazarı Tölögön Kasimbekov'un “Singan Kılıç” (Kırılmış Kılıç) eserinin bir kaç yerinde ata ruhlarının koruyuculuğundan söz edilmektedir. Şeralı'nın han tayininden sonra Acıbay Datka Nüzüp Biy'e: -“Nüzüp kardeşim, başladığın işin kolay değil, fakat sen bunu yenersin. Çekinmeden hazırlan, maşallah, dürüst birisiymişsin. Yolun açık olsun, ataların ruhu korusun, amiin!”.. der (Kasymbekov, 1998: 42). Cengiz Aytmatov'un “Cemile” romanındaki Daniyar savaştan sağ-salim dönünce onu karşılayan halk: “Kim yurdunu, kim ulusunu aramaz? İyi ettin dönüp de! Hem bizi, hem atalarının ruhunu mutlu ettin” der (Aytmatov, 1993: 231).

Kırgızlarda biri at üstünde giderken, yol üzerinde mezar görürse, atınan inip kıyafetinden küçük parça koparır, orada bulunan ağaca ya da varsa kazık, ona bağlar. Eğer bez parçası bulamazsa onun yerine atının kuyruk tellerinden birkaç tane koparır ve onları da bağlayabilirdi (Vulfson, 1901: 48). Bilindiği gibi Kırgızlarda ataların ruhlarına olan eski inanışlar İslam geldikten sonra da devam etmiştir. Evliyalar, şehitler, kahramanlar gibi ataların türbeleri bazı dileklerin yerine getirlmesi için ya da saygıdan halen ziyaret edilmektedir (Dıykanbayeva, 2009b: 258).

1.9.1.4. Ocak ve Ateş Kültü

Aile Ocağı kültü Ateş kültüne bağlıdır. Ocak kültü ise Atalar kültüyle alakalıdır (İnan, 1976: 44). Çünkü ateşin ataların kudretinden geldiğini kabul eder ve atayı temsil

eden çadır eve olan saygıdan kaynaklanmıştır (Günay ve Güngör, 2015: 58; Soltonoev, 1993: 26).

İlk insanlar önce ot ve meyvelerle beslenirlerdi. Sonra Tanrı tarafından et yemelerine emir verildiğine ve eti pişirmeleri için gökten ateşin indirildiğine inanmışlardır (İnan, 1954: 66). Aynı zamanda ateşin her türlü kötülüklerden, hastalıklardan temizlediğine de inanılmaktaydı. Dolayısıyla o zamanlarda ölen kişinin naaşını yakma ve hala nadir olsa da devam etmekte olan “tütsüleme” adetleri bundan gelmekteydi. Bazı araştırmacılara göre bu kutsallık inancının Mazdeizm ile bağlantılı olduğu dile getirilmiştir (Kafesoğlu, 1998: 303). Oysa Mazdeizmde ateş tapınma aracı iken, Türk boylarında bu temizleme unsuruydu (Günay ve Güngör, 2015: 58).

1.9.1.5. Şamanizm

Harner’e (2016: 71) göre Şamanizm çağdaş tıbbın teknolojisinden geri kalmış toplumlarda gelişmiş olabilir. Toplum, teknoloji düzeyinin zayıf olmasından dolayı sağlık sorunları ve hayat sıkıntılarıyla mücadele etmek zorunda kalınca, insanın aklını mümkün olduğu kadar çalıştırma sonucunda ortaya çıkmıştır.

Çin’in ve yine başka çoğu kaynaklarda Kırgızların müslüman olmasından önceki IX-X yüzyıllarda Şaman kültüründe oldukları iddia edilmektedir (İnan, 1976: 12). Ancak Şamanizm kültürü ne bir büyü, ne de dindir, bu sadece dini olgu olup, dünya görüşlerini birleştiren tekniktir. Kırgızların dini hayatlarında çok fazla Şamanlığın unsurları bulunduğu için ona mistik demek daha doğru olabilir. Vecd deneyimi ve sihirden oluşan Şamanizm kendinden önce gelen dinsel yollara az çok uyum sağlar. Tüm dini faaliyetlerde farklı sıkıntıları çözmek, hastalıkları iyileştirmek ve savaş gibi talihsizlikleri önlemek için öbür dünyadan atanan, toplum tarafından kendini kabul ettiren Şamanları (Faghinun, Bakşı) Allah’ın Peygamberi olarak kabul ettikleri bilinmektedir (Ergeshkyzy

ve Yıldız, 2018: 807; Eliade, 1999: 22-26-31; Perrin, 2001:). Şaman yılda bir kez gelir, müzisyenleri toplar, eğlence düzenler ve en sonunda bayılır. Vecd haline girip, cennet ve cehenneme gider, orada bulunan “ata ruhları” ile irtibata geçer, geleceğe dair varlık-yokluk, kuraklık, tehlike, huzur ile ilgili bilgiler verir. Genelde onun dedikleri doğru çıkar (Perrin, 2001: 11; Soltonoev, 1993: 14). Fakat Gök Tanrı söz konusu olunca Şamanların rolü kısıtlanır (Günay ve Güngör, 2003: 120). XVIII. yüzyılda Kırgızların Asan-Tokmak oymağından Barlıbay adında çok meşhur Şaman’ın olduğu kaynaklarda genişçe yer almaktadır (İnan, 1954: 87).

1.9.2. İslamiyet Sonrası İnanışlar

Kırgızlar İslamiyet’i kabul etme süreçlerinde, yerel dinlerin hâkim olduğu Yenisey’den, İslami inanç ve kültürün yaygın olduğu güney bölgelerine göç ederek, yerleşmişlerdir (Ergeshkyzy ve Yıldız, 2018: 357). İslamlaşmalarına ilişkin farklı görüşler ortaya atılmış olup, bunlardan birinde Sibirya topraklarından gelip, Fergana Vadisinde yerleşen Kırgızların daha sonra komşuları olan, dinine sıkı bağlı Tacik ve Özbek halkları ile ortak siyasi, ticari, kültürel ve sosyal ilişkilerin, ikincisinde ise Hokand Hanlığı ile Kırgız manapların (üst düzey yönetici) karşılıklı işbirliğinin belirgin rolünün etkin olduğu sayılmaktadır (Abramzon, 1999: 193; Bennigsen, 1988: 272). Çünkü bu tarihte gelenekleri ve yaşam biçimleri daha İslam diniyle pek kaynaşmayan Kırgızlar Hokand Hanlığı’nın (1709-1876 yıllarında Tacikler, Özbekler, Kırgızlar, Kazaklar, Farslar, Kıpçaklar, Soğdlar, Uygurlar’ın ortak bulunduğu) idaresi altına yeniden girmiş bulunuyorlardı.

Kırgızların İslamlaşmasında etkili olan en önemli faktörün Kaşgar’dan gelen Nakşibendi ve ondan önce Kazakistan’dan gelen Yesevi mutasavvıfları tarafından gerçekleştirilen tebliğ faaliyetleri olduğu iddia edilebilir. Mambetaliev’in (bkz. 1969: 22) de altını çizdiği gibi “İslamiyet Kırgızistan’a Müridizm kisvesi altında girmiştir.”

(Bennigsen, 1988: 272; Akıner, 1995: 288; Erşahin'in 1999: 96). Yine İslam dininin yayılmasında hocalar, dervişler, şeyhlerin yanı sıra halk yöneticilerinden manaplar, beyler de önemli katkılarda bulunmuşlardır. Söz konusu önde gelenlerin Müslüman olması kendi halklarının da bu dini benimsemesinde teşvik edici rol oynamıştır (Dıykanbayeva, 2009b: 158). Bununla birlikte Kırgızlar arasında dindarlara açık şekilde düşman olanlar da vardı. Bu nedenle Kırgızların İslamlaşma süreci uzun zaman alarak, zorlu ve karmaşık bir süreçten geçmiştir (Abramzon, 1999: 193).

Yukarıda da belirtildiği gibi, Fergana bölgesinde Özbek ve Tacik toplulukları ile iç içe yaşadıkları için Güney Kırgızları, Sünni İslam ile Kuzey Kırgızlarına göre daha erken dönemlerde tanışmışlardır. Oysa Kuzeylilerin İslamlaşması XIX. yüzyıla değin uzamıştır. Dolayısıyla Kuzeyliler Orta Asyadaki İslamiyet'i en son seçen kitleler olarak ifade edilebilir. Bu nedenle, Kırgızlar İslam'dan önceki dinî inançları da içinde barındıran heterodoks bir İslam anlayışını kabullenmişlerdir (Cihan, 2015: 222). Örneğin, XIX. yüzyılın en büyük hanlarından olan Orman Han (Niyazbekov)'ın oğlu Ümötöaali'nin büyük değer verdiği bir şamanının olduğu bilinmektedir. İslam'ı yaymaya çalışanlar genellikle feodal aristokrat kesimden oluşmaktaydı. XIX. yüzyılın 60'lı 70'li yıllarında Tatar dindarlarının bölgeye akımı neticesinde halk, İslam dinini daha istekli olarak kabul etmeye başlamışlardır. Çünkü tatar din adamları dinî uygulamalar konusunda daha toleranslı bir yol izlemişlerdir. Halkın dinî öğretilerini benimseyip yerine getirmelerini zamana yaymışlardır (Abramzon, 1999: 193-194).

Ruslar yayılma politikalarının gereği Isık Köl bölgesine yerleşirken, beraberlerinde Tatarları tercüman olarak getirmişlerdi. Fakat Tatarlar bir yandan Ruslara yardımcı olurken, bir yandan da Kırgızlara İslâm Dini ve kendi tarihleriyle ilgili eğitim vermişlerdir (Karadovut ve Aksoy, 2004: 4-5). Onlar öğretim sürecinde katı bir tutum sergilemedikleri ve zekat gibi mali ibadetleri Kırgızların kendi inisiyatiflerine bıraktıkları

için, Hokand din adamlarına kıyasla Tatarlar halk arasında daha büyük bir ilgi ve saygı kazanmışlardır (Abramzon, 1999: 193). Kırgızistan'ın Kuzey bölgesinde yaşayan Kırgızlar, bu yörenin dağlık olmasından dolayı XVIII. yüzyıla kadar kendi geleneksel yaşantılarını ve inançlarını sürdürmüş olabilirler. Ancak Güneydeki Kırgızlar için durum biraz farklılık göstermektedir. X. yüzyılda İslam kültür ve medeniyetinin Fergana Vadisinde yayıldığı gözönünde bulundurulduğunda, bu bölgede yaşayan Kırgızların İslamlaşma sürecine erken dönemlerde katılmış olma olasılığı çok yüksektir. Nitekim Kırgızların Güney kabilelerinin İslamlaşmasının XVI. yüzyıla kadar geri gittiği, buna karşın Kuzey kabilelerinin dinden uzak bir yaşam sürdükleri bilinmektedir. Bu nedenle Müslüman din adamlarının yönlendirmesiyle Güneyde Basmacı (1918-1935-yıllarında Orta Asya'da Bolşeviklere karşı istiklal için savaşan yerli mücahitlere verilen addır. Basmacı kelimesi “baskıncı”, “zorbalık yapan”, “haydut” gibi anlamları ifade eder) Hareketi'ne destek verilmiştir. Bundan dolayı Kırgızistan'ın Kuzey bölgesindekiler ile Güney bölgesindekiler arasında dini ve kültürel değerlerdeki farkların olması, bu sürece Güney kabilelerinin daha erken, Kuzeylilerin ise daha geç katılmalarıyla açıklanabilir (Bacon, 1965: 156; Hayit, 1997: 1; Tutar, 2006: 139; Koldys, 2002: 525).

1873'de Amerikalı diplomat ve yazar Eugene Schuyler (bkz. 1877: 137-138) Orta Asya gezisi sırasında Isık Göl civarında karşılaştığı Kırgızların dinî hayatı konusunda onların Müslüman olmakla birlikte uygulamaya yönelik pek bilgilerinin bulunmadığını, günlük yaşamlarında Şamanlığa ait inançların olduğunu kaydetmiştir (Cihan, 2015: 224). Kazak araştırmacı Velihanov da XIX. yüzyılda Kırgızistan'ı gezerken benzer değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre Kırgızlar hakkında “Kendilerini Müslüman olarak tanıtır, fakat ne dinin emirlerini ne de yasaklarını yerine getirirler. Tek bildikleri şey domuz etinin haram olduğudur” diye belirtmiştir (Bayaliev, 1981: 30; Orazbaev, 2013: 5; Vulfson, 1901: 12).

Diğer Türk boylarına kıyasla, Kırgızların İslam dinini geç kabul etmesi ve dindarlık yönlerinin zayıf olması birtakım sebeplere dayanmaktadır. Bunun öncelikli nedenleri Kırgızların İslam kültür bölgelerinden uzak bulunmaları, dinî eğitimlerinin yetersizliği, sosyo-ekonomik şartları ve eski inançları konusundaki muhafazakâr karakterleri bu hususta önemli rol oynamaktadır. Orta Asyadaki Türk boylarının geneli İslam'ı kabul ettikten sonra Müslümanlığa ters gelen eski dinî inanç ve adetlerinden vazgeçmiştir. Kırgızlar ise, İslam'ı kabul etmesine rağmen eski inançlarını da sürdürmeye devam etmiştir. Örneğin toplumsal hayatın düzenlenmesinde İslam fıkhnın yanı sıra Türk töresini de dikkate almışlar ve eski Türk geleneklerini yaşatmışlardır (Erşahin, 1999a: 95). Günümüzde de Kırgızlar arasında İslam öncesi inanışların izleri sürüp gitmektedir ve da kutsal kabul edilen yerleri bulunmaktadır. Bazı kişiler halen *bakşıların* sözlerinin doğru olduğuna, onların tedavi etme gücü bulunduğuna inanmayı sürdürmektedirler (Ergeshkyzy ve Yıldız, 2018: 359). Gömeç (2006: 150) dinle ilgili bilgileri çok az olmasına rağmen, Kırgızların İslam dinine inanç noktasında sıkı sıkıya bağlı bulunduklarını vurgulamaktadır. Hatta Rusların ateizmi yayma çabalarına karşı, Kırgızlar arasında İslam'ın daha da güçlendiğine dikkat çekmektedir.

Yabancı araştırmacıların çalışmalarında Kırgızların kendilerini Sünnî Müslümanlar olarak nitelendirdiklerinin, fakat dine değil de, milli değerlerine daha fazla bağlı oldukları belirtilmektedir. Kırgızların İslami bilgiye ulaşma imkânının sınırlı olmasından ve o bölgelerin kültürel geleneklerinden, yaşam tarzından, toplumun psikolojisinden anlayan birinin olmaması Kırgız din adamlarının yetişmesine engel teşkil etmiştir. Kırgızlar arasından din adamlarının yetişmemesinin diğer nedeni ise, toplum arasında bu mesleğin hor görülmesi, sadece sartların yani yerleşik halkın ilgilendiği alan olarak algılanmasından olabilmektedir. Dolayısıyla XX. yüzyılın başlarında bile Kırgızlarda İslami hayat tarzı zayıf kalmıştır. Kırgızların kendi arasından din adamları olmadığı için, bu ihtiyaçlar daha çok Uygur, Özbek ve Tatar mollalar aracılığıyla

giderilmeye gayret edilmiştir. Kuzey Kırgızlarına Kaşgardan gelmiş olan Uygur mollaları, Tokmak Kırgızlarına Orenburg ve Kazan'dan gelen Tatar mollaları (bkz. Cigitov, 1983, 129-138), Güney Kırgızlarına ise Fergana'dan gelen Özbek mollaları din eğitimi vermiştir (Soltonoev, 1993: 77; Erşahin, 1999a: 73). Bu nedenle Kırgızların “moldo” dedikleri din adamlarının bile dînî bilgilerinin halkın düzeyinden pek farkı yoktu. Aslında bu kimselere yeterli bir din eğitimi aldıkları için değil, yalnızca bazı dînî hususlara ilişkin bilgi sahibi oldukları için “moldo” adı verilmiştir. Nitekim Kırgızlar arasında namaz kılan kişiye çevresindekilerce hemen “moldo” gözüyle bakılmaktaydı (Erşahin, 1999a: 68).

1858 yılında Kırgızların günlük yaşantılarını gözlemleyen Velihanov (bkz. 1865: 85), Kırgızların düğün ve cenaze törenlerinin Şaman tarzında yapıldığını, ama eğer bir Tatar veya Orta Asya'lı molla bulduklarında İslâm dinine uygun bir cenaze töreni gerçekleştirdiklerini belirtir. Hatta Bununla birlikte Kırgızların, dürüst, açık sözlü ve misafirperverliklerini koruyan en sempatik ırk olmaları vurgulanmaktadır (Cihan, 2015: 225-226). Kırgızların dînî hayatı ile ilgili bilgi veren eserlerde, onların namaz ibadetlerini yerine getirme durumunda çok duyarlı olup olmadıkları da değerlendirilmektedir (Ergeshkyzy ve Yıldız, 2018: 358). Buna göre, Müslüman oldukları ilk dönemlerde Kırgızlar'ın namaz kılma oranının çok düşük olduğu belirtilmektedir. Kırgız tarihçilerden Belek Soltonoev (1993: 7) kendi döneminde (1878-1938) bölgesindeki kendilerini Müslüman olarak tanıtanların arasında namaz kılanların sayısının çok az olduğunu kaydetmiştir.

Hokand Hanlığı devrinde, Kırgızistan'ın Güney bölgesinde mevcut dînî eğitim kurumlarına yenileri eklenerek din adamlarının ve halkın bilgi ve eğitim seviyesi daha da yükselmiştir. Bu durum bölgede dindarlık düzeyinin de yükselmesini sağlamıştır (Aydar, 2014: 497). Bununla birlikte yeterli din adamı bulamama gibi imkansızlıklar sebebiyle,

İslam dininin içeriğini öğrenme hususunda zorluklar yaşamışlardır. XIX yüzyılın bu bölgelerde bulunan yabancı araştırmacıları tarafından, Kırgızların dinî bilgileri çok zayıf olduğu için dini geleneklerini sadece yılda bir kere olan Ramazanda köye gelen hocaların yardımı ile uyguladıkları belirtilmiştir. Hatta onların arasında kendi peygamberlerinin kim olduğunu bile bilmeyenlerin olduğu, oruç tutmayı, namaz kılmayı gereği gibi yerine getirebilenlerin azınlıkta kaldığı ifade edilmektedir (Abramzon, 1999: 187). Bunun yanı sıra Kırgızların “Allah”, “Kuday” ve “besmele” kelimelerini her zaman kullandıklarından söz edilmektedir (bkz. Canıbekov, 1996: 72; Erşahin, 1999a: 65).

Sovyet döneminde dini eğitim alma ve uygulama konularında durum yeniden gerileme sürecine girmiştir. Zira Sovyet rejiminin temel amaçlarından biri geçmişin dinî ve kültürel bağlantılarından uzaklaşmış, kendine özgü bir Sovyet insan tipi oluşturmaktır. Bu maksatla tarihi diyalektik materyalizme ilişkin Marx ve Engels’in yorumunu tercih ettiler. Buna göre, Marksizm dini kapitalizm öncesi devrin üst yapı unsuru ve işçi sınıfını yapıcı hedeflerine ulaşmaktan engelleyen bir dinamik faktör olarak görmüştür. Ancak Marx ve Engels dine karşı mücadelede güç kullanmayı doğru bulmuyordu. Onlara göre pozitif bilimin gelişmesi sonucunda dinin kendiliğinden yok olacağı kanaatini taşıyorlardı. Bu çerçevede Sovyet rejimi Marksizmin temel görüşlerinden ateizmi, devletin resmi dini olarak benimseyerek dinlere karşı mücadele vermiştir (Erşahin, 1999a: 107; Tutar, 2006: 81). Orta Asya topluluklarındaki İslam inancını ve buna bağlı gelenekleri ortadan kaldırarak, bunların yerine “bilimsel ateizm” faaliyetlerini yerleştirme planları Sovyet yönetim organları tarafından büyük mücadeleyle başlatılmıştır. Bu programa ciddiyet kazandırmak için halkın örf-adetlerini ve dini kurumlarını eleştiren, “bilimsel ateizmi” yücelten çok sayıda çeşitli kitap ve yayınlar düzenlenmiş, ateizm dersleri eğitim kurumlarının programlarına eklenmiş, ibadethaneler kapatılmış ve ateizmi yaymak için bir çok toplantılar düzenleyen örgütler oluşturulmuştur (Yaman, 2009: 477, 482). Karalama maksatlı olarak namazın “İslam’dan önceki

dinlerden alınan bir tapınma biçimi” olup, çalışanların zamanını çalarak üretimi aksattığı, namaz hareketlerinin bir kölenin sahibi karşısındaki hareketlerini andırdan kölelik devrinin bir kalıntısı olduğu, sonuç itibariyle günde beş defa çalışanları köle biçimine sokmaya zorladığı gibi iddialarda bulunulmuştur (Erşahin, 1999b: 275, 276). Dinî duyarlılığı azaltarak ortadan kaldırmak adına, orucun yalnızca bazı günlerde tutulması teşvik edilmiştir (Bacon, 1965: 189). Lenin ise yalnızca soyut ideolojik propagandanın dini ortadan kaldırmak için yeterli olmayacağını, bunun dinin toplumsal köklerini ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetlerle desteklenmesi gerektiği düşüncesindeydi (bkz. Lenin, 1990: 33; Erşahin, 1999a: 108). Bu maksatla Sovyetler Birliği döneminde genel nitelikleri itibariyle 1905 tarihli Fransa’nın kiliseyi devletten ayırmaya ilişkin çıkardığı kanun örnek alınmıştır. Fakat uygulamada Fransa’daki yaklaşımdan farklı bir tutum izlenmiştir. Fransızlar ilgili kanunu halka zorla uygulamadıkları gibi, kilisenin direnişi karşısında bunu daha da yumuşatmak zorunda kalmışlardır. Sovyetler’e gelince 1920’den itibaren söz konusu kanunu son derece katı ve kararlı bir yaklaşımla uygulamışlardır. Daha da ileri giderek kanunun öngörmediği resmi baskılara da kalkışmışlardır (Bacon, 1965: 168; Erşahin, 1999a: 112; Yaman, 2009: 479). Sovyetler döneminde, din ve inanış alanında da Ekim Devrimin’den itibaren İslam ile mücadeleyi ve dinsizleştirme propagandasını varlığının temel şartı olarak görmüş ve bu temel prensibinden hareketle dini kurumlara karşı saldırıya geçmiştir. 23 Ocak 1918 tarihli kanunla dini nikâhlar, dini anıtlar yasak edilmiş ve bütün dini idareler de devlet kontrolü altına sokulmuştur. Marksist ve ateist temele dayanan komünist sistemde, Kırgız gençlerin dini eğitim almaları, ibadet ve dini merasimlere iştirak etmeleri yasaklanmıştır. Komünistlerin İslam dinine aralıksız olarak saldırmalarındaki en büyük sebep, Kırgız Türklerinin dini inançlarına olan bağlılığını, Rus emperyalizmine karşı kullanacakları güçlü bir silah olarak görmelerinden kaynaklanmıştır. Medrese gibi çeşitli dinî eğitimi veren kurumlar kapatılmıştı, camilere devam edenler fişlenerek, hac ibadeti ise 1980’e kadar yasaklanmıştı. Müslümanların

oruç tutup tutmadığı, sigara, su gibi farklı yollarla tespit edilmeye çalışıldığı, dolayısıyla Sovyet rejimi içerisinde etkin role sahip olabilmek için Müslümanlıktan uzak durmak zorunlu olduğu kayıtlarda yer almaktadır. 1920-30'lar arası o dönemin Kırgız aydınları ve etkin dinî liderleri Stalin'in rejiminden dolayı çeşitli bölgelere sürgüne, çalışma kamplarına gönderilmiştir. Bunların geneli ise hapishanelerde katledilerek ortadan kaldırılmıştır. Sonra bu boşluk toplumun alt tabakasından gelen hırslı ve yetenekli gençlerden yeni bir Kırgız elitler ve aydınlar sınıfını oluşturularak, doldurulmaya çalışılmıştır. 1938 yılında halk arasındaki dini önderler, halkın aydın kesimi çeşitli iftiralarla suçlanarak ortadan kaldırılmıştır. II. Dünya savaşından önce tüm dini eğitim merkezleri ve camiler toplumsal fonksiyonlarını yerine getiremez hale getirilmiştir (Bacon, 1965: 186; Abazov, 2002: 534; Myrzabaev, 2009: 58; Tombak, 2011: 364).

Sovyet rejimi için İslam dinini etkisizleştirme çabası yalnızca dini kimlikleri yok etmek maksadıyla gerçekleşmemiştir. Aynı zamanda milli ve etnik kimlikler ile mücadele de bunun içindeydi. Dini kimlikle etnik kimlik arasındaki birliği yok ederek "enternasyonel kültürü" bunun yerine geçirebilmek hedeflenmiştir. İslama ve müslümanlık hayat tarzına karşı uygulanan baskıların sebeplerini de bu görüşler oluşturmuştur (Myrzabaev, 2009: 41). Bu baskılar genelde büyük şehirlerdeki insanları etkilemiş ancak kırsal kesimde yaşayan halkı inanç ve kültüründen koparamamıştır. Aile içinde çocuklar, aile büyüklerinin inanç ve kültürlerini öğrenerek büyümüştür (Bacon, 1965: 155-156; Erşahin, 1999a: 129). Kırgız halkı dini değerleri savunmuş, İslam dini için gerektiğinde canlarını vermekten çekinmemişlerdir. Örneğin, Kırgızların Hokand Hanlığı döneminde Alay Kraliçesi Kurmancan Datka'nın Rus yönetimi arasındaki yapılan anlaşmada, yerli halkın dini yaşamına kısıtlamalar getirilmesine izin vermediği bilinmektedir (Dıykanbayeva, 2009b: 161). Bununla birlikte Sovyet rejiminin uyguladığı İslama karşı kampanya Kırgızların günlük yaşamındaki İslam'ın tesirlerini zayıflatmıştır.

Bu süreçte sadece bazı Ramazan ve Kurban gibi dini bayramlara, evlilik ve cenaze törenlerine izin verilmiştir (Ülger, 2009: 444).

XIX. yüzyılın sonuna doğru XX. yüzyılın başlarında Sovyet Hükümeti Rusya'dan Kırgızistan'a önce 2500 aileyi ve peşinden de 1700 aileyi göç ettirerek, bir çok köyü meydana getirmiştir. Dolayısıyla ülkedeki demografik yapı önemli oranda değişmiştir. Bu göç akımı gittikçe artmıştır ve her şey Ruslaşmaya başlamıştır. Neticede ekonomik ve kültürel konularda Ruslar daha etkili pozisyona sahip olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan bazı Kırgız gençleri hem milli ve dini benliklerini korumak için eğitimlerini geliştirme yoluna düşmüşler ve dini teşkilatlara ihtiyaç duymaya başlamıştır. Kırgızlar XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra yerleşik hayata geçmeye başladıkları için, medreseler de ancak bu tarihten itibaren açılmaya başlamıştır (Erşahin, 1999a: 74-102) ve XIX. yüzyılın sonlarından itibaren ise hacca gidenlerin oranı artmış olup, dini bayramları kutlama yaygınlaşmıştır. Bu bayramlar önceden sahip oldukları değerlerle birleştirilerek kutlanırdı. Oruç gibi dini ibadetler sırasında ölen yakınlar yad edilirdi. Ramazanın son günü boorsok denilen yağda pişirilmiş bir tür börek çeşidi yapılır, ocağın etrafına kırk mum yakılır ve dualar okunurdu. Ataların ruhları ve tüm vefat etmiş yakınların adları tek-tek anıldıktan sonra mumdan kalan kısım ocaktaki ateşe atılırdı. Ardından erkekler cemaatle namaz kılardı (Abramzon, 1999: 193). Halkın varlıklı kesimlerden toplanan zekat yoksullara dağıtılırdı.

1985'te iktidara gelen Michael Gorbaçov döneminde Sovyetlerin din politikasında “glasnost” (şeffaflık) ve “perestroyka” (yeniden yapılanma) kavramlarıyla siyaset gündemine giren önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. SSCB'nin 1990'da dağılmasına kadar din ve vicdan özgürlüğü bağlamında yapılan hukuki düzenlemeler Kırgızistan'da yeni bir dönemin başlangıcının adeta müjdecisi gibi oldu. Sovyet sisteminin resmî değerlerinden hızla uzaklaşılması, toplumda dinî ve kültürel ihtiyaçların gündeme

gelmesi halkın dine yönelmesine yol açmıştır. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra ise, din ile ilgili uygulanan baskılar etkisiz hale gelmiştir. Halk kendi dinî ve kültürel geçmişini keşfetmeye, yeni Kırgızistan Cumhuriyeti yönetiminin de desteği ile tekrar dini kurumlar açmaya başlamıştır. Dini gibi kendi dilini de gerektiği gibi bilemez hale gelen halka Türkiye, İran, Suudi Arabistan gibi ülkelerden destek sağlanarak Kuran'ı Kerim'in aslı ve çevirileri dağıtılmıştır (Ülger, 2009: 444). Kırgızistan'da 1987 yılında açık olan 37 cami varken, bağımsızlık ilanından on yıl bile geçmeden bu 1.000'li rakamlara, 2000' yıllarında ise bu sayı 2000'lere ulaşmıştır (Akıner, 2002: 44). Bunun yanı sıra Hristiyanların kiliselerinin sayısında da dikkat çekici bir artış yaşanmıştır. Nitekim bu oran ilk egemenlik döneminde 25 iken, günümüzde 50'nin üzerine çıkmış durumdadır (Aydar, 2014: 516).

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin insan hakları ve özgürlükleri yasasının inanç ve ibadet özgürlüğüne dair yasasının 32. Maddesinde, “Kırgız Cumhuriyeti Anayasası ile garanti edildiği gibi, her vatandaşın ahlak ve din edinme özgürlüğü vardır. Tek başına veya başkalarıyla bir dine girebileceği gibi, hiçbir dine girmeyebilir. Herkes dini ve diğer inançları seçme ve gerekenlerini yerine getirme konusunda serbesttir. Hiç kimse kendi dini veya başka inançlarından bilgi vermeye ve diğer inançlarını tanıtmaya ya da onlardan vazgeçme zorunluluğunda değildir.” (Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası, II. Bölüm. İnsan Hakları ve Özgürlükleri Hakları. 32. Madde). Kırgızistan Orta Asya bölgesindeki demokrasi adası olarak bilinmektedir. Komşu ülkelerde baskılardan kaçanların sığındıkları Kırgızistan'da farklı eğilimlere sahip dini grupların yanında misyonerler de rahatça faaliyet gösterebilmektedir. Hizbut Tahrir'in etkinliklerine Fergana vadisinde bulunan Kırgızların yanı sıra bu ülkenin vatandaşı olan Özbekler, Dunganlar ve Uygurlar da ilgi duymaktadır. Din konusundaki ihtiyaçların büyüklüğü ve özgürlük, beraberinde ciddi sorunları da doğurmuştur. Doğru yanlış her türlü bilgi ve istismar sorunu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Salmorbekova'nın (2011: 113) verdiği 2011'deki bilgilere göre,

Kırgızistan'da 2158 farklı dini mezhep tespit edilmiştir. Bu yüzden devlet bu konuya el atarak bir yandan sağlıklı dinî bilginin teminine yardımcı olmak bir yandan da aşırı akımlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Örneğin, 1990'lardan itibaren Kırgızistan'da "Davetçiler" (Tebliğ cemaati üyeleri) olarak tanılan gruplar etkin bir şekilde faaliyet yürütmeye başlamışlardır. Genelde İslam'ın temel normlarını sözlü şekilde halk arasında gezerek anlatma yöntemini uygulayan, politik içerikli söylem kullanmayan, adıgeçen cemaat üyeleri gün geçtikçe hızlı bir şekilde çoğalmaktadır (Cihan, 2008: 456; Myrzabaev, 2009: 210). Dini öğretme adıyla ortaya çıkarak kendilerine bu konuda kolaylık sağlayan devlete karşı bir tavır sergilemeye başlamışlardır. Kırgızistan Cumhuriyeti, yeni kurulmuş olmanın ortaya çıkardığı sorunlara rağmen bu ve benzeri gruplarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Yine halkın dini ihtiyaçlarını karşılamak adına bu çerçevede 1993'te Kırgızistan müftüyatı devlete ait resmi bir kurum olarak etkinlik göstermeye ayak basmıştır. Müftiyat, aynı zamanda laik devlet otoritesinde resmi İslam'ın temsilciliği görevini üstlenmiştir. Yine halkı Hanefi mezhebine dayanan ülkenin büyük şehirlerinde din eğitimi okutulmak üzere medrese ve imam hatipler faaliyetlerini devam ettirmektedir. Türkiye Cumhuriyetinin desteğiyle açılan İlahiyat fakültelerinin yanı sıra Oş İlahiyat Fakültesine bağlı olarak bir de imam hatip lisesi faaliyet göstermektedir. Bu eğitim birimleri Türkiye'nin ekonomik olsun, öğretim elemanı desteğiyle olsun, sağlam dinî bilginin öğrenilmesinde Kırgızistan'a büyük destek sağlamaktadır. Çeşitli akademik oturum ve kongreler aracılığıyla dinî bilginin seviyesi yükseltilmeye çalışılmaktadır (Ergeshkyzy ve Yıldız, 2018: 362). Oş, Calalabad, Talas, Karabalta, Tokmok, Karakol gibi bölgelerde bir çok dini eğitim veren kurumlar halka hizmet vermektedir. Günümüz Kırgız aydınları ve bilim adamları dine olan ihtiyacın önemini fark etmişlerdir. İslam dininin vatan sevgisini güçlendirdiğini, dostluk, kardeşlik, barış ve eşitliği teşvik ettiğini ve ahlaklı olmayı öğütlediğini idrak etmişlerdir. Günümüzde Kırgızların İslam'a olan ilgisi her geçen gün artmakta, ülkenin her

bölgesinde cuma ve bayram günlerinde camilerden bahçe ve yollara taşan insan sayısı bunu ispatlamaktadır. Ayrıca namaz kılan ve oruç tutanlar hızla çoğalmaktadır. İhtiyaca bağlı olarak yeni camiler ve okullar inşa edilmektedir. Salmorbekova'nın (2011: 116) Kırgızistan'da uyguladığı araştırmasında dine inanma ihtiyacını doğuran faktörler sorusunu katılımcıların %19'u maneviyat arayışından, %4,8'u maddi zorluklardan, %47,6'sı aile eğitiminden, %19'u çevrenin etkisi, %9,5'i dini kaynakların etkisinden diye yanıtlamışlardır. Allah'a inanmanın önemi nedir sorusuna hayatın anlamı diyenler %39,2, manevi yönden gelişmek cevabını verenler %23,5'i, manevi destek diyerek cevap verenler %9,8, hayattaki stabilite (kararlılık) yanıtını verenler %27,5 oranı oluşturmuştur.

1.9.3. Ölüm ile İlgili Ritüeller

İnsanın yaşamına göre toplumsal ilişkilerle biçim alan, sosyolojik bir olgu olarak bilinen ölüm, yakınlarla, dostlarla vedalaşmadır. Ölüm sosyal görünüme sahip algıyla biçimlenen bir olgu olduğu için buna bağlı sosyal ve kültürel boyutlar göz ardı edilemez (Burcu ve Akalın, 2008: 30). Bilinmezliği yönünden hep tartışma konusu olan ölüm, bazı toplumların geleneksel adetlerinde ve kültürlerinde, inanış ve felsefi görüşlerinde bir son ya da ilahi dinlerdeki gibi sonsuzluğa âleme olan göç, yeni hayat için bir başlangıç olarak kabul edilmektedir (Yılmaz, 2014: 77). Bir insanın vefatı, doğumu kadar büyük önem taşımaktadır. Yakınları, dostları ve komşuları cenazelerini ölüm anından itibaren cesedin toprağa karıştığı ana kadarki süreçte, çok eski dönemlerden beri devam edegelen birtakım geleneksel ritüel ve törenler düzenlemektedir (Aça, 1999: 24). Yaşanan ölüm süreci ölen kişi için biyolojik ve sosyal hayatının bir sonu iken, onun birlikte olduğu çevresi için ölüm, bir kayıp dönemi olmaktadır. Bu süreç içerisinde sosyal ilişkilerle birlikte ortaya çıkan keder, yas, ağıt yakma gibi kavramlara bağlı olarak gerçekleştirilen ritüeller aslında ölümün kültür ile ilgili bir olgu olduğu hususunu gözler önüne sermektedir. Doğum, düğün ve evlilik gibi toplumsal olgularda ritüeller gerçekleştiği gibi

ölüm için de toplumlara göre çeşitli ritüeller uygulanmaktadır. Yani, bu ritüeller, ölen kişinin yakınlarının yaşadığı kaybın acısını dindirmek amacıyla gerçekleşmektedir (Burcu ve Akalın, 2008: 31).

1.9.3.1. Cenaze Töreni

Kırgızlarda birisi vefat edince bu haberin duyurulmasına ve cenazenin toprağa verileceği gün o kişiye toprak atmak için çağırma âdetine büyük önem verilir. Bu tören vefat eden kişinin yakınları tarafından olsun, davet edilen kişiler tarafından olsun adetlere göre gerçekleşmesi gerekir. Eğer bu haber ilgili kişilere duyurulmazsa, ya da duyurulup da gelmezse, taraflar arasında ciddi bir küskünlüğe yol açar, onun için Kırgızlar bu adetin yerine getirilmesinde çok dikkatli davranırlar (Dıykanbayeva, 2009a: 82). Kırgızlarda cenaze daha yakın zamanlara kadar üç gün toprağa verilmeden bekletilirdi. Bunun nedeni ise bu üç gün içinde ölen kişinin ruhu onun etrafında bulunacağı inancından dolayıdır. Bu zaman zarfında defin töreni için kurban kesme, eğer varsa vefat edenin uzaktan gelecek olan yakınlarını bekleme gibi hazırlıkları sürer. Merhumun yüzünü görmek isteyenlere imam yardımcı olur. Cenaze ailesinin akrabaları, arkadaşları, komşuları yani bütün tanıdıklar mesafeye bakmadan üç gün boyunca taziyeye katılırlar. Cenazeye ilk gelenler cenaze olan eve yüksek sesle ağlayarak girerler. Onları önce dışarıda evin önünde bulunan merhumun yakınlarından oluşan erkekler ağlayarak karşılar, bunu evin içerisinde arkası dönük oturan kadınlardan oluşan grup ağıt yakarak devam eder. Taziyeye gelenler, ağıt yakanlar ile biraz birlikte ağlar, peşinden onları teselli etmeye çalışırlar ve dua okunur (Dıykanbayeva, 2009a: 92; Fielstrup, 2002: 98). Merhumun yanında ağıt yakılırken ters oturulur. Eskiden yas tutmakta olan ölen kişinin yakınları matemden dolayı yüzlerini çizerlerdi (Fielstrup, 2002: 123; Karadovut ve Aksoy, 2004: 9). Ölenin peşinden ağlamak hemen her toplumda vardır, fakat onun süresi ve gerçekleştiği mekanlar değişebilmektedir. Kimi toplumlarda bu süreç daha uzun süre devam ederken,

kimilerinde ise daha kısa sürmektedir. Hatta kederin herhangi bir işareti kısa zaman içinde artık görülmeyebilmektedir. Bundan hareketle kederin kültürel faktörlerle farklı görünüm ve sürelerde ortaya çıkabildiği söylenebilir (Burcu ve Akalın, 2008: 39). Yine çok eski inanç sistemleri ve yaşam biçimlerinden kaynaklanan ölüm ve ölüyle ilgili pek çok ritüel ya da tören, daha sonraki dönemlerde yeni dinlerin ve medeniyet dairelerinin tesiri altında başka bir formatta da olsa özlerini devam ettirebilmiştir (Aça, 1999: 24). Staseviç, ölene ağıt yakarken kadınlar, özellikle ölen kişinin eşi son derece duygusallaşıp, kendisine işkence yaptığını, göçebe hayat sürdüren milletlerin kadınlarının yüzünde ömür boyu taşıyacak yara izlerinin olması onun toplumdaki bir statüden diğer dulluk statüsüne geçmesini bildiren bu uygulama XX. yüzyılın başlarına kadar devam ettiğini kaydetmiştir (2011: 150-153). Kafesoğlu'nun (1998: 303) “yog” töreniyle ilgili açıklamasında da eski Türklerin yas töreninde saçlarının kesilip, yüzlerinin bıçakla kesilip kan akıtıldığı belirtilmektedir. Aynı şekilde İnan (1972: 197) da, Kırgız ve Kazak kadınlarının bu acı karşısında matem olarak saçlarını yolarak dağıttıklarından, çok bağırarak ağladıklarından, tırnaklarıyla yüzlerini yırttıklarından bahsetmiştir. Tang vakayinamesi'nde ise, Kırgızların ölü gömme adetleri hakkında şöyle denilir: “Matem dolayısıyla yüzlerini kesmezler. Ölünün etrafını çevirip ağlarlar. Müteakiben yakarlar. Kemiklerini toplayıp üzerinden atarlar. Mezarını yaparlar. Ondan sonra ağlama kesilir”. (Ögel, 1988b: 88; Roux, 1999: 246).

Kendilerini ne kadar müslüman olarak tanımlasalar bile, düğün ve cenaze gibi törenlerini Şaman tarzında yapmakla birlikte Tatar veya Orta Asyalı bir Müslüman din adamı bulabildiklerinde, ona Kur'an okutup dualar yaptırırlardı (bkz. Velihanov, 1865: 85; Abramzon, 1999: 303; Cihan, 2015: 229). Buna Kur'an Tüşürüü (Kur'an Hatmetme) denmektedir. Bunu ölen kişinin ahirette zorluk çekmemesi için gerçekleştirmektedirler (Erşahin, 1999a: 91). Kırgızların İslamiyeti kabulünden sonra cenaze törenine ilişkin ritüellerinde bu dinin etkilerinin daha belirginleşmeye başladığı anlaşılmaktadır. Zira

Kırgızlarda cenaze İslam inancı üzere merhum ile vedalaşma töreni olarak kabul edilir ve cenaze töreninden sonra toprağa verilir (KTA, 2003: 66).

Daha beş-on yıl önceki uygulamalarda Kırgızlarda ölen kişinin üç gün bekletildiği bilinmekteydi. Eğer merhum kadın ise odanın baş köşesinin sol tarafına, erkek ise sağ tarafına yatırılır (Karadovut ve Aksoy, 2004: 9). Merhum toprağa verileceği gün “söök cuu” (kemik yıkama) adeti gerçekleşir. Vefat edenin cinsine göre onu genellikle dünürleri veya yakınlarından yaşı büyük erkekse erkekler, kadınsa kadınlar yıkar. Merhum yıkanmadan önce eğer yakınları onu son kez görmek isterlerse görebilirler ve vedalaşırlar (Dıykanbayeva, 2009a: 93). Defin için Kırgızlar cenazeyi ‘ahiret’ denilen kefene sararlar. Söz konusu kefen ince beyaz ipten örülmüş Taşkent kumaşı denilen bir tür çarşaftır. Ahiret kefenini cesedin başından, belinden ve ayak tabanından bağlarlar, kollar yanda bırakılır. Cesedi kızığa bağlayarak, at arabaya koşarlar ve hazırlanmış mezara koyarlar. Daha sonra mezarın üstüne bir miktar toplu olarak çakıl taşı yerleştirdikten sonra, ağıt yakarak cenaze evine dönerler. Eskiden at üstünde ağıt yakarak dört nala koşarken attan düşüp yaralananlar bile olurdu. Sonra hepsi ağıtlarla attan inerler, birbirleriyle selamlaşırlar ve sessizce din adamının okuduğu Kur’an’ı dinlerler (Gins, 1913: 310). Bu konuda Hedin (bkz. 1898: 422-423), Kırgızların cenaze törenlerine ilişkin gözlemlerinde cesedin yıkandıktan sonra tertemiz beyaz elbise giydirilip sonra keçeye sarılarak fazla bekletilmeden toprağa verildiğini ve toprağa gömülen cesedin üstüne taş dikildiğini anlatır (Cihan, 2015: 229). Defin sonrası cenazeye gelenlere ölen kişinin kullandıkları çeşitli eşyaları dağıtılır.

1.9.3.2. Yas Tutma

Cenazenin toprağa verilmesi sonrası uygulanan önemli ritüellerden biri “yas tutma”dır. Sosyal dokuyu sıkılaştırma ve kaynaştırmadaki rolünü anlamak için bu ritüeli incelemenin gerekli olduğu düşünülmektedir. Zira Kırgızlarca cenazenin ardından

teferruatlı ve biraz da izlerinin olduğu törenler yapılır (Burcu ve Akalın, 2008: 37; Kalfa, 2002: 609). Kırgızların, eskiden beri ata ruhları için uyguladıkları çeşitli törenler bazı değişikliklere uğramasına rağmen günümüzde de varlığını korumaya devam etmektedir.

Kırgızlar arasında ölümünden ancak üç gün sonra ölen kişinin ruhunun evin üstünden çıkıp gittiğine, yedinci gün o ruhun ilk kez tekrar eve döndüğüne inanılır. Dolayısıyla cenazeden sonraki üçüncü gün bir araya gelerek ölü yad edilir, yedinci gün cenazeyi yıkayan kişilere kumaş parçaları dağıtılır. Bu uygulama daha çok yaşlı kişilerin cenazesinde uygulanır, çünkü kumaşlar ölen kişi gibi uzun ömürlü olmaları temennisidir değerlendirme geleneğini oluşturmuşlardır. Ölünün kırkı denilen özel gün merhumun cesedinin kırkıncı gününe değin mezarda aynı şekilde durup, ancak o günü doldurduktan sonraki günlerden itibaren dağılmaya başladığı inancından kaynaklanmaktadır, böylece anma günleri bu inançlardan dolayı zamanla gelenekselleşmiştir (Aça, 1999: 26; Fielstrup, 2002: 100).

Yas süresinin belirli bir takvimi bulunmaktadır. Bu takvim cenazenin toprağa verilmesinden başlamaktadır. Yıldönümüne kadar her perşembeliğine, kırkına, yıldönümüne kadar devam etmektedir. Yas süresi merhumun yakınlık derecesinin yanı sıra yaşına, cinsiyetlerine bağlı olarak belirlenir. Defin töreninden sonraki devam eden adetler farklı şekillerde gerçekleşir. Her perşembe merhum için düzenlenen “beyşembilik” (perşembelik) töreni vefatının kırkıncı gününe kadar devam eder. Bununla birlikte Kırgızlar genelde kırk gün sıkı bir şekilde yas tutarlar. Bu süreçte eğlenceye, düğüne gidilmez, süslenilmez, hep kara giyilir, kırk gün boyunca yas tutanlar mezar ziyaretinde bulunurlar. Yas işareti olarak erkekler 40 gün traş olmazlar, ancak bundan sonra sakallarını kesebilirler. Yas tutan eğer kadın ise, hep koyu renk giyinir, eğlenmez, mecbur kalmadıkça toplum içine çıkmaktan uzak durur ve yas tutmuş erkeklere nazaran bu süreci daha uzun sürer. Eğer bu kadın vefat edenin karısı ise başkalarından farklı olarak

bir yıl ölenin yıldönümüne kadar yas tutar. Bu dul kadına “karaluu kadın” (karalı kadın) denir ve yıldönümüne kadar evinde duvara dönmüş biçimde oturup ağdını yakar. Ona kadının yakınları refakat eder (Dıykanbayeva, 2009a: 95, 246; Zeland, 1885: 31; Cihan, 2015: 229; Staseviç, 2011: 142).

Kırgızlarda bütün törenlerde olduğu gibi, cenaze törenlerinde de yemek vermek âdettendir. Ev sahibi cenazeye gelen herkesi ağırlar, memnun etmeye çalışır. Çünkü onların inanışlarına göre, cenazeye gelenleri memnun eden, vefat etmiş ana-babalarının ruhlarının rızasını alır. Ancak şimdilik bir misafir, daha sonra başka evin gelini olacak olan kız çocuğu bütün bu uygulamalarla ilgilenmez (Dıykanbayeva, 2011: 186). Bu nedenle yaşanan ölüm olayının üçüncü, yedinci, kırkıncı, yüzüncü günlerinde ve yıl dönümünde Kur’an ve dualar okunup taziye için gelen misafirlere yemek verilir (Bacon, 1965: 93). Bunlar “üçülük”, “cetilik”, “kırkılık” olarak adlandırılır. Özellikle varlıklı kimselerin ölümü durumunda Kırgızlar misafirlere yemek yapmak için çok sayıda hayvan keserler (Arık, 2005: 166). Bu hususta günümüzde imkânlar ölçüsünde at, inek, koyun tercih edilir. Ölüm olayının özellikle birinci günü daha çok at kesilmekle birlikte, buna cenaze yakınlarının gücü yetmediğinde söz konusu diğer hayvanları da kurban edebilirler. İlk üç gün ve perşembe günleri “boorsok” adı verilen hamurlu börekler yağda kızartılarak, “cıt çigaruu” (koku çıkarmak) adeti adına ziyafetler verilir. Kırgızların bu yemeği kutsal kabul edilen perşembe gününde hazırlamaktan amaçları, bu günlerde ölü (ata) ruhlarının kendi ailesini ziyaretinde bu yağın kokusundan karnını doyuracaklarına inandıklarından kaynaklanmaktadır. Kurbanlar kesilerek çeşitli yemeklerin yer aldığı ziyafete davet edilmeden akraba, komşu, yakınlar gelir, yemek yer, merhum için Kur’an’dan ayetler okunur (Dıykanbayeva, 2009a: 95-96). Kırkılığında da kurban olarak daha çok at tercih edilir. Ölenin vefatını takip eden dini bayramlar yas havasında geçtiğinden dolayı bu günlere ölümler ayı denilir (Arık, 2005: 167). Bu dini bayramlarda evde merhumların

ruhunu memnun etmek için yağda hamur parçası yiyecekler hazırlanır, pamuktan mum yakılarak, bütün ölmüşlerin ruhuna Kur'an okunur.

Bu törenlerin en sonuncusu vefatından bir sene sonra yıllık olan “aş” adındaki yıldönüm törenidir. Bu törene çok önem veren Kırgızlar, daha çok masraf ederek mümkün olduğu kadar kurban hayvanların sayısını arttırmaya çalışır. Bir yıla kadar devam eden ölü törenlerinde toplum arasında yoksul ya da sıradan insanların, zenginlerin statütüleri büyük önem taşımaktadır (Aça, 1999: 29; Arık, 2005: 166). Sözü edilen törende vefat edenin yakınları tarafından son kez mezarlık ziyaret edilir, Kur'an'dan ayetler okunur, ağıtlar yakılır, kara giyen merhumun yakınlarının giydiği yas belirtisi olan kara giyisileri çıkarılır, onun yerine beyaz kıyafetler giydirilir. Yas sürecince belini sıkmış kemerler takmış erkek yakınların da bel kuşakları genişletilir. Artık yas tutan kadınlar eskisi gibi sosyal hayatına devam edebilir, eğer bu kadın vefat edenin eşi ise isterse yeniden evlenebilir (Dıykanbayeva, 2009a: 95-97; Fielstrup, 2002: 126; Aça, 1999: 30). Birkaç gün süren, binlerce insanın katıldığı cenazenin yıldönüm ve diğer törenleri çok masraflı olmakta ve hala varlığını sürdürmektedir. Özetle, eski Türklerde bu törenlerin canlı biçimde uygulandığı, ziyafetlerin verildiği, ve verilen bu önemin günümüze kadar değişiklikleriyle beraber sürdürüldüğü bilinmektedir (Uzun, Temiz ve Özdemir, 2012: 30).

1.9.3.3. Ağıt Yakma

Ağıt geleneği, tıpkı dualar, beddualar, dilekler ve öğütler gibi insanlığın ilk devirlerinden itibaren var olan sözlü ürünlerdir. Terim olarak üzücü bir olayı genelde tören esnasında metin aracılığıyla yoğun bir şekilde yaşatan türkülerdir (bkz.Boratav, 1982: 444). İlk insan Hz. Adem'in oğullarından olan Kabil, kardeşi Habil'i öldürdükten sonra pişman olmuştur. Dolayısıyla ağlayıp inlemesi ile başlayan ağıt, günümüze kadar

sürdürülmektedir. Çünkü insanlar hangi inanca inanırsa da, hangi ırka ve hangi dile sahip olsa da ilk devirlerden itibaren ağıt söylemişler, böylece ıstıraclarını belli etmişlerdir (Toktosunov, 2012: 2, 6).

Ağıtlar, bir ölenin peşinden değil, aileden birinin evinden, yurdundan uzaklara gitmek için ayrılması, yakınlarından uzaklaşması gibi durumlarda da söylenir. Ağıtlarda şahsi duyguların dile getirilmesinin yanında hayatın geçiciliği, toplumsal sorunlar, beklenmedik olumsuzluklar, düşmanlıklar gibi konulara yer verildiği görülmektedir. İnsanların kulaklarında yer alan duygusal ve efkarlı deyişler, zamanla kağıda dökülerek kayda alınmıştır. Böylelikle geleneklerin ve edebiyatın bel kemiğini oluşturmuştur. Nitekim insanlar her çağda büyük acılarla karşılaşmak ve yaşamak zorunda kalır, dolayısıyla kendisinin de bu acılardan payına düşeni aldığı bilincini edinir. Bu şekilde acıları ile baş etmeyi ve yaşamayı öğrenir. Diğer yandan acılarla olgunlaşır, sosyalleşir. Çünkü bu duygu paylaşıldıkça hafifler. İnsanların kederlerini ağıt aracılığıyla paylaşp, yaşatan ağıtçılar, bu yolla toplumsal dayanışmayı pekiştirerek, yakınlarının hüznlerini hafifletmeye yardımcı olur (Uzun, Temiz ve Özdemir, 2012: 17). Ölüm ve ayrılık gibi insanlığı derinden etkileyen bir gerçeğin karşısında, insanın aczinin ve duygularının dile getirilmesi sadece Türk boylarında değil tüm dünya milletlerinde mevcuttur.

Ağıt yakma ritüeli İslamiyetten önce var olmuştur. İslam'ın gelmesiyle yeni görünüm kazanarak varlığını muhafaza etmektedir (Toktosunov, 2012: 2). Eski Türklerde “yuğ” denilen yas ve cenaze merasimlerinde, ozanlar (ağıtçılar) çalgıyla toplumun duygularını anlatmışlardır. Kırgızlarda bu uygulamanın canlı şekilde yaşandığını “Manas Destanı”nda görmekteyiz. Bir gazinin vefatından hemen sonra kurban kesilip, her taraftan misafirler, ve ayrıca özel “ağıtçı”lar da çağrılarak merhumun başında ağıt yakmaları arzedilirdi (Uzun, Temiz ve Özdemir, 2012: 30-32).

Kırgız sözlü edebiyat geleneğinde ağıtlar ikiye ayrılmaktadır. İlki ailede bir kimse öldüğü zaman, ikincisi kızları evlendiği zaman yakılan ağıtlardır. Türk boylarında günümüze kadar devam etmekte olan ağıta Kırgızcada “koşok” denir. “Koşok”, evlenmekte olan kızı, yakınlarının ölümü gibi ayrılık anlarında söylenen türkülerini kapsar (Toktosunov, 2012: 1). Kırgız folklorunda geleneksel şiirlerin bir türü olan ağıtların kendine has müziği vardır. Merhumun ağıtında onun iyi yönleri, evlilikte de kızın iyi terbiyesi, eğer kız erken yaşta evlendiriliyorsa anne-babasının üzüntüleri, bu duruma mecbur bırakan şartlardan rahatsızlıkları konu edilir (KTA, 2003: 118).

Düğünlerde evlenmekte olan kız için söylenen şarkılar ağıt kapsamında değerlendirilir. Yine gelin olacak olan kız baba evinden ayrılarak kocasının evine giderken ağlar, annesi ve yengeleri ise ağıt yakar (Aynakulova, 2006: 105). “Koşok koşuu” (gelin ağıtları) kızın annesi tarafından gelin uğurlama sürecinde kızına verilen nasihattir. Bu ağıt, kızının yeni aile üyelerine karşı nasıl davranması gerektiği, gelecekteki çocuklarını nasıl eğiteceği, kocasına karşı vazifeleri hakkında kıza öğüt veren ve aynı şekilde yeni aileden de kendi kızına iyi davranmalarını, sevmelerini isteyen şarkı türüdür (Ögel, 1991: 430). Kırgız toplumunun adetlerine göre evlenen kız büyüdüğü evin aile üyeliğinden çıkar (Koçkunov, 2002: 547). Dolayısıyla bu durumun da ayrılık içerdiği için, kızın baba ocağından ayrılması ağıt yakılarak gerçekleşir.

Yeni gelin yeni ailesine götürülürken onun annesi, büyük annesi veya yengeleri tarafından şöyle ağıt yakılır:

*Kökölöp uçkan köp kuştun
Köödönündö ağı bar
Kızım köp kızdardan caş ketti
Aylanayın Kudagıy,
Anı kötörmölöp bağıp al
Kaykalap uçkan kuştardın
Kanatında tagı bar
Kızım aylanıp saga barıptır
Kudagıy,*

*Yükselip uçan çoğu kuşun,
Göğsünde beyaz tüy var
Kızım diğer kızlardan daha genç idi
Canım dünürüm,
Ona destek verip, iyi bak.
Rahatça uçan kuşların,
Kanatında beni var,
Kızım, dönüp-dolaşıp senin olmuş,
Dünürüm,*

Bu dizelerle gelinin kayınvalidesine hitap edilir, çünkü kayınvalidesinden onu kendi kızı gibi kabul etmesi beklenir (Moldokadyrova, 2011: 9).

Cenazeye ilişkin törenler sırasında yakılan ağıtlara kişilerin cinsiyetine göre farklı isimlendirmeler de söz konusudur. Kadınların cenazedeki ağıtlarına “koşok”, erkeklerinkine ise “ökürüü” de denmektedir (Dıykanbayeva, 2009a: 90). Cenaze toprağa verildikten sonra mezarlıktan eve dönen erkekler hıçkırarak bağırarak ağlarlar, kadınlar ise evin içinde ağıt yakarlar (Fielstrup, 2002: 118). Ağıt yakılırken vefat eden kişinin merhametliliğinden, fakirlere yardım eli uzatmasından v.s. iyi yönlerinden bahsedilir (Vulfson, 1901: 42). Ancak bir din görevlisi imam Kur'an okurken ağıt yakılmaz, kadınlar da sessizce dinler. Ağıt yakan kadınlar saçları dağınık halde başına siyah başörtü takar ve evin duvarına dönük oturur. Ağıt yakanların oturma şekilleri günlük hayatta yapılan hareketlere benzemez. Mesela kederli duruşu vardır ki, sadece yas ve büyük üzüntü zamanlarında görülür. Eli böbreklerin üstüne dayamak veya yanak ve alına dayamak da böyledir (Staseviç, 2011: 150-168). Folklorcu Kebekova, Kırgızlarda ağıt sanatının çok güçlü ve deyişlerinin güzel olduğunu ve miktar itibariyle hayli fazla olan bu ağıtların sadece İkinci Dünya Savaşı sırasında söylenenleri derlense bir cilti bulacağını ifade etmektedir. Yine müzisyen Vinogradov ve Zataeviç de Kırgız ağıtlarının söyleniş bakımından diğer Türk halklarının söylediklerinden farklılıklar arzettiğine dikkat çekerek bu ağıtların uzun sesli ve lirik şarkılardan olduğunu vurgulamaktadırlar (Dıykanbayeva, 2009b: 248).

İKİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

2.1. ARAŞTIRMA GRUBUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ

Araştırmaya katılanlara sorulan sosyo-kültürel sorulardan maksat, örneklem grubunun toplumsal ve kişisel yapıları hakkında bilgi edinmektir. Anketi cevaplayanlara ait bilgiler cinsiyeti, doğum yeri, etnik kökeni, yaşı, eğitim düzeyi ve yaşadığı yerin doğduğu yer olup olmadığı v.s. değişkenlerden oluşmuştur. Uygulama sonucunda elde edilen bilgilere dayanarak katılımcıların sosyo-demografik durumlarına, aile ve dini değerlerinin yanı sıra sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

2.1.1. Cinsiyete Göre Dağılımı

Kırgız Cumhuriyetinin resmi istatistiklerine göre, ülke halkının sabit nüfusu 1 Ocak 2019 tarihi itibarıyla 6 milyon 390 bin kişidir. Nüfusun %50,4'ünü kadınlar, %49,6'sını erkekler oluşturmaktadır. Halkın üçte biri (%34) kentlerde, üçte ikisi ise (%66) kırsalda yaşamaktadır. Cinsiyete göre bölge dağılımı farklı olup, kentsel bölgelerde kadınların oranı %52,5, doğumun daha yaygın olduğu kadınların fazla olması gereken kırsal bölgelerde erkeklerin oranı %50,6'yı göstermektedir (URL25, 16.07.2019; KCCİK, 2016: 13).

Örneklem grubundaki kadın erkek oranlarının dağılımı birbirinden uzak çıkmıştır. Yani, katılımcıların %66,3'ünü kadınlar, %33,7'sini erkekler oluşturmaktadır. Araştırma fertleri tek tek incelemeyi hedef almıştır. Anket formu cinsiyetlere göre ayrı hazırlanmamış olup, erkek ve kadın olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Soruların çoğu ortak sorulardan oluşturulup, cinsiyete ait çok az sayıdaki uyarı ile belirtilmiştir. Kırgızistan Milli İstatistik bilgilerinde kadınlarla erkeklerin oranı çok yakın olmasına

rağmen, genel olarak erkeklerin bunun gibi faaliyetlerde pasif olmasından ve başka sebeplerden dolayı anketleri cevaplayanların çoğunluğunu kadınlar oluşturmuştur.

2.1.2. Doğum Yerine Göre Dağılımı

Doğduğu yer kişilerin karakteri üzerinde etkili ve belirleyici temel faktörlerden biridir. Fert, yaşamı boyunca doğup büyüdüğü sosyo-kültürel çevrenin etkisindedir. Bu ortamdan kazandığı değerler kişiye hayatı boyunca eşlik eder ve her şeye yansır. Dolayısıyla, araştırmaya katılan vatandaşlarımızın doğum yerlerinin, davranış ve tutumlarında etkisi olacağı düşüncesiyle bu bilgiden yararlanmaya çalışılmıştır. Ülke nüfusunu bölgelere göre dağıttığımızda, Batken’de 492.594, Celalabat’ta 1.146.520, Isık-Köl’de 470.084, Narın’da 277.655, Oş’ta 1.259.656, Talas’ta 251.280, Çüy’de 887.477 kişi yaşamaktadır.

Araştırmanın uygulamalı kısmını oluşturan anket çalışmasının Kırgızistan’ın yedi bölgesinde gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Yapılan anketlerin sayısı bu bölgelerin nüfusları arasında tam bir paralellik olmasa da büyük farklar ortaya çıkmamıştır. Ülkenin ikinci başkenti olarak bilinen ve nüfus bakımından daha kalabalık olan Güney bölgeleri (örneğin Oş) yüksek, Kuzey bölgeleri (Talas) ise nüfus oranı düşük olduğu için katılımcı sayısı daha az tutulmuştur.

Araştırmaya katılan 600 kişinin %28,2’sini Oş’lular, %22’sini Batken’liler, %14,0’ünü Isık-Köllü’ler, %12,7 sini Celalabatlılar, %12,2’sini Çüylü’ler, % 6,2 sini Narın’lılar, %2,8 ini Talas’lılar ve %2,0’sini yurt dışındakiler oluşturmaktadır.

2.1.3. Yaşadığı Yerin Doğum Yeri Olup Olmamasına Göre Dağılımı

Özellikle 1991’de egemenliğini yeni kazanmış olup, işsizlikten dolayı önemli oranda hem iç göç ve hem de dış göçlerin yaşandığı bir toplum göze çarpıyor. Çok fazla kitleyi kapsayan ve hala devam etmekte olan göç, ciddi anlamda artış göstermektedir.

600 kişinin katıldığı anket araştırmanın sonuçlarına göre katılımcıların %53,8'i doğduğu yerde yaşamını devam ettirmekte iken %46,2'si başka yere göç etmiş bulunmaktadır. Görüldüğü gibi, katılımcıların doğduğu yerde yaşayıp-yaşamadığının arasındaki fark fazla değildir. Bu, hem ülke içindeki, hem ülke dışı göçün ileri düzeyde olduğunu göstermektedir. İstatistik bilgilere göre, 1990'dan bu yana Kırgızistan'dan başka ülkelere göç edenlerin sayısı 975.647'e ulaşmış, geri dönenlerin sayısı ise ancak 258 493'i bulmuştur, bazı uzmanlar bu sayının çoktan milyonu geçtiğini onaylamaktadırlar (URL26, 02.04.2017).

2.1.4. Etnik Kökene Göre Dağılımı

Kırgızistan farklı etnik kökenlere mensup insanların yaşadığı bir ülkedir ve ülke genelinde 100 çeşitten fazla ulus mevcuttur. Onun 4 milyon 493.000, yani %73,2'sini Kırgızlar, %14,6'sını Özbekler, %5,8'ini Ruslar, %1,12'sini Dunganlar %0,91'ini Uygurlar ve % 4,40'ını diğerleri oluşturmaktadır (URL27, 17.07.2016). Rusların geneli ülkenin kuzeyinde, Özbeklerin büyük kısmı güneybatısında yerleşmiştir.

Uygulamaya katılanların büyük kısmını, %93,0'ünü Kırgızlar, %3,3'ünü Özbekler, %1,5'ini Ruslar, %0,2'sini Tatarlar, %1,5'ini Uygurlar, %0,5'ini diğer halklar oluşturmuştur.

2.1.5. Ailede Konuşulan Dile Göre Dağılımı

Kırgızistan'da Kırgızca ve Rusça olmak üzere iki resmi dili bulunmaktadır. Sadece Kırgızcanın tek resmi dil olmasını isteyenlerin olmasına rağmen, bu işin ciddiyeti için uğraşanların verdiği emekler yetersiz olabilmektedir (Buran, 2005: 31), sadece kırsal kesimde Kırgızca kullanılmaktadır. Dolayısıyla Kırgız dili ne kadar resmileşmişse de, bu sadece formalite olarak kalmıştır. Eski sistemde olduğu gibi Kırgız dili yalnızca kırsal bölgedekilerin kullandığı bir dil olarak devam etmektedir. Rus etnik nüfusun çok bulunduğu ve Rusçanın çok kullanıldığı Orta Asya ülkelerinden biri Kırgızistan'dır.

Bundan dolayı 25 Mayıs 2000'tarihinde Kırgızistan Parlamentosunun kararıyla Rus dili ülkenin resmi dili statüsünü almıştır. 2001'in Aralık ayında anayasanın düzenleme kararıyla bu statü anayasal güvencesine alınmıştır. Ülke genelinde Kırgız dilinin yanında Rus dili da tüm resmi/özel kurumlarda serbest şekilde kullanılmayı devam ettirmektedir (URL28, 17.03.14). Yıllarca tüm resmi kurumlarda Rus dili kullanıldığı için, bilimsel ve teknik kavramlar bu dilde ifade edilerek, Kırgız dilinin gelişmesine engel olmuştur (Yüce, 2006: 160). BDT ülkelerinin arasında Kırgızistan Rusçaya resmi ve iletişim dili statüsünü veren ilk ülke olarak bilinir.

Kırgızistan'ın kırsal kesimlerinde daha çok Kırgız dili, şehirlerde ve resmi kurumlarda ise Rusça kullanılmaktadır. Aile içinde, anaokullarda Kırgız dilinin yanında Rus dilinin de kullanılması sonucunda çocuklar erken yaştan Rus diline hakim olmaya başlar. Kırgızistan'da bu konuyla ilgili yapılan bir araştırmada Kırgızların %83'ü Kırgızca'yı, %62'si de Rusçayı en iyi bildiği dili olarak işaretlemiştir. Kırgızlardan oluşan katılımcıların %89'u Kırgız dilini 6 yaşına kadar öğrendiğini, %69'u ise Rusçayı 6 yaşına kadar öğrendiğini belirtmiştir. Aile içinde Kırgız dilinin öğrenilmesi %90 oranında iken, Rus dili %73 oranını göstermiştir. Aile içinde bu her iki dilin eşit düzeyde kullanıldığı oran ise %94'ü oluşturmuştur (Buran, 2005: 32).

Günümüzde Kırgızistan'da kamuoyunda oluşan Kırgızcanın resmî yazışma dili olarak kullanılma taleplerine göre bir takım programlar düzenlenmiş olup, bu programlardaki katılımcıların neredeyse hepsi kendi fikirlerini Rusça olarak ifade etmiştir (Yüce, 2006: 160). 2008 tarihinde Kırgız televizyon ve radyo kanallarında sunulan programın %50'sinden fazlasının Kırgız dilinde yürütülmesiyle ilgili kanun maddesinde uyarılmıştır. Fakat günümüze kadar bu maddenin yerine getirilmediğini, iki kanal hariç diğerleri genelde Rus dilinde devam ettiklerini Kırgız Teleradyo şirketinin o dönemin genel müdürü İlim Karıpbekov belirtmişti (URL29, 07.02.2017). Kırgız okullarında çok

özel bir stratejiye sahip olan Rus dili 1938 yılından beri tüm okullarda zorunlu ders olarak okutulmaktadır. O bölgelerde Rus dilini bilmemek üniversitelerde ve uluslar arası ilişkileri gerektiren her alanda büyük engel teşkil edebilmektedir (Tekin, 2010: 85).

Anket dolduran 600 kişinin **aile içinde** %82,5'i Kırgızca, %10,5'i Rusça, %3,3'ü Özbekçe, %0,3'ü Uygurca ve kalan %3,3'ü de diğer **dillerde iletişimlerini yürüttüklerini** işaret etmişlerdir. **Aile içinde iletişim kurdukları dil ile doğum yeri arasındaki ilişkiye** bakıldığında, Batken doğumlu olanların %24,6'ü, Celalabatlıların %13,3'ü, Narınlıların %6,1'i, Oşluların %30,3'ü, Talaslıların %2,8'i, Çüyülülerin %8,1'i, Isık-Köllülerin %13,5'i ve yurt dışındakilerin %1,2'si aile içi iletişimini Kırgızca sürdürdüklerini açıklamışlardır. Rusça konuşanların %6,3'ünü Batkenliler, %4,8'ini Celalabatlılar, %7,9'unu Narınlılar, %12,7'sini Oşlular, %3,2'sini Talaslılar, %42,9'unu Çüyülüler, %17,5'ini Isık-Köllüler ve %4,8'ini yurt dışındakilerin işaret ettikleri belli olmuştur. Çüy vadisinde Bişkek şehrinin (başkent) yerleştiğinden dolayı en çok rus dilini kullananların oranı orada yüksek çıkmış bulunmaktadır.

2.1.6. Anne-Babasının Bir Arada Olup Olmadığına Göre Dağılımı

Anketi cevaplayanlardan anlaşılacağı üzere örneklem grubundakilerin **anne-babasının birlikte olup olmadığı dağılımına** göre, %46,3'ünün anne-babasının bir arada olduğu, %20,8'inin babasının hayatta olmadığı, %15'inin ebeveynlerinden her ikisinin de hayatta olmadığı, %8'inin anne-babasının sağ ama ayrı yaşadıkları, %5,7'ini anne-babasının sağ ama boşandıkları, %2,3'ünün annesinin hayatta olmadığı ve %1,8'inin ise başka sebepler olduğu ortaya çıkmıştır. Sonuçlara göre sadece %46,3 orandaki katılımcının ebeveynlerinin her ikisinin de birlikte yaşadığı, diğerlerinin ise birinin eksik olduğu ailede yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Kırgızistan'da kadınlara göre erkeklerin ölüm yaşının ortalamasının daha düşük olması (67 yaş), erkeklerin ölüm

oranının kadınlara göre daha yüksek olması (1,5-1,6 kat fazla) (Stat.KG, 2015) ve ikinci eşliliğin erkekler arasındaki yaygınlaşması gibi durumlar ile açıklanabilir.

2.1.7. Küçükken Kimin Yanında Büyüdüğüne Göre Dağılımı

Günümüzde Kırgızistan'dan yurtdışı işgücü göçüne katılan ebeveynlerin peşinde 50462 çocuk anne-babasından ayrı büyümetedir (URL30, 26. 05. 2016). Kırgızistan Milli İstatistik Komitesinin verilerinde 2016'da 7.100 yurtdışı işgücü göçüne katılan göçmenin 4500'ünün kadınlardan oluştuğu belirtilmektedir (Mikidenko ve Storojeva, 2016: 36). Ülkedeki dış göç olayının 1990'larda başladığına göre, katılımcıların çoğunun ailesi bu durumun içinde bulunmuştur. Buna göre ebeveynlerin işgücü göçüne katılması sonucu o dönemin çocukları bugünün yetişkin insanların kimin yanında kaldığı ile ilgili bilgiler çalışmada önemli yer tutmaktadır.

Örneklem grubundakilerin **%76,7'si anne-babasının, %8,3'ü sadece annesinin, %0,8'i sadece babasının, %6,5'i anneannesinin, %4,8'i babaannesinin, %2,0'si anne kardeşlerinin, %,7'si baba kardeşlerinin, %,2'si ise yetişme yurdunda** büyümüştür. Bazı çocuklar küçük yaştan annenin ya da babanın anne-babası, ya da hala, teyze gibi yakın akrabalar tarafından yetiştirilen çocuklar, bu kişileri anne-babası gibi gördükleri için onlara anne-baba deyip, kendi biyolojik anne-babasına abla, abi, yenge ve enişte diye hitap edenler vardır (İsrailova Haryehuzen, 2002: 116). Eski dönemlerde evlatlık adetleri Kırgızlarda yaygındı. Çocuk sahibi olamayanlar, çocuğu olanlar da, erkeğin yakın akrabalarının çocuklarını evlatlık edinirdi (Makovetskiy, 1886: 27).

2.2. ARAŞTIRMA GRUBUNUN YAŞ, ÖĞRENİM DURUM, MESLEK VE AYLIK GELİRİNE GÖRE ÖZELLİKLERİ

Kırgızistan milli istatistiğin 2017'nin ilk dönemleri verilerinde ülke halkının yaş ortalaması düşük, yani toplam nüfusun %4,5'ini yaşlı kesim (+65 yaş) oluşturduğu için genç nüfusa sahip bir toplumdur. Günümüzde ise toplam nüfus oranının %36,6'sını çocuklar ve ergenler, % 59,1'ini çalışma yaşındakiler, %7,3'ünü yaşlı kesim oluşturmaktadır. Dolayısıyla Kırgızistan yaşlı nüfus ülke sırasının yoluna yönelmiş bulunmaktadır (URL31, 12.06.2018).

2.2.1. Yaş Durumlarına Göre Dağılımı

Kişisel görüş sahibinde serbest olduğu göz önüne alınarak araştırmayı 18 ve ondan üst yaşlar temsil etmektedir. Anket katılımcılarının 139'u 18-25 yaş arası, 175'i 26-33 yaş arası ve 286'sı 34 yaşın üstünü oluşturmaktadır.

2.2.2. Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı

Sovyet yönetiminin kurulmasından önce Kırgızlar'ın eğitimi zayıftı. Çünkü Kırgızlar hep göçebe bir hayat yaşıyorlardı. Kışlak ve yaylakta yaşayan Kırgız Türklerinin okuma-yazma ve Kur'an okuma öğreten mektepleri vardı. Ancak Kırgızistan'da yetişen şair, edipler ve din adamları Taşkent, Buhara, Semerkant ve Hive gibi bölgelerdeki medreselerden eğitimlerini tamamlardı. Onların sayısı ve halka tesirleri yok denecek kadar azdı. 1896'da İlminski vefat ettikten sonra eğitimdeki Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma hareketleri kısmen durmuştur. Sovyet döneminde ise, Kırgızistan'da eğitim programı, milli ve İslami unsurlardan uzak, Marksist-Leninist ideolojiyi benimseyen Sovyet sistemi ile organize edildiği için yetişen yeni nesiller bir Sovyet vatandaşı olarak eğitim görmeye başlamıştır. Djunuşev'in (bkz. 1966: 67) verdiği bilgilerde Kırgız Otonom vilayetindeki okulların sayısı 1924-25 öğretim yılında 28.000, 1925-26 öğretim yılında ise 35.000'e çıkmıştır. 1926'nın sonlarına doğru halkın %15,1'i

eğitim sahibi iken, 1939'da bu oran %70'e ulaşmıştır (Cumagulov, 1960: 75). 1970'te toplam nüfusun %99'dan fazlası okuma-yazma sahibiydi (Akıner, 1995: 285). Katılımcılardan 7 kişi yani, %1,2'si öğrenim görmemiş, 10 kişi yani, %1,7 ilkokul mezunu, 583 kişi yani, %97,2 Üniversite ve üstü mezunları olduğu görülmektedir. Burada anlaşılan İlköğretim ve Lise mezunlarının sayısı oldukça düşüktür. Üniversite okuyanların sayısı ise çok fazla, bu ise Rus yönetiminin eğitime fazla önem verdiği ile açıklanabilir.

2.2.3. Yaş ile Öğrenim Durumu Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı

1950-yıllarında SSCB Bilimler Akademisi Enstitüsünün Etnografi Çalışma Ekibi tarafından yürütülen araştırmalarda Kırgızistan kırsal ailelerinin eğitim düzeyleri aşağıdaki gibi sonuçları göstermiştir;

1. (Büyük nesiller grubu) 1905'ten önceki ve 1915'e kadar doğumlular arasında. 1905'ten önceki doğumlular arasında %60-80 erkek, %90 oranında kadın eğitim-öğretim görmemişlerdir. İkinci çeyreğinde ise bu oran hızlı bir şekilde düşmüş olup, az ve başlangıç eğitimi olarak değişmiştir.
2. (Orta nesiller grubu) 1916-35 doğumlular arasındaki erkeklerin %48-64'ü, kadınların %32-56'sı lise mezunu ve öğretimini tam tamamlamamışlardan oluşmaktadır. Her iki cinsten karışık olarak %10 oranda meslek lisesi ve üniversite mezununu oluşturmuştur.
3. (Genç nesiller grubu) 1936-1950'den sonraki doğumlular. Bu grupta eğitim görmeyenler hiç olmamıştır. Üniversite mezunlarında ise artış yükselmiştir (erkekler %15-45, kadınlar %6-26) (BAE, 1990: 484).

Aşağıdaki tabloda yaş ile öğrenim durumunun arasındaki ilişki dağılımında ilköğretim mezun oranı 18-25 yaş arasında ve 34 ve ondan büyük yaştakilerde 1,4% aynı

oranı göstermektedir. 26-33 yaş arasında bu oran 0,6%'yı göstermektedir. Genç kuşak ile ileri yaştakiler arasında ilköğretim mezunlarının orta kuşaktakilerden daha yüksek çıkması Sovyetler Dönemine kadar ilköğretime gidenlerin ve bağımsızlıktan sonra eğitim-öğretimin zorunluluk durumunda biraz aksamalar ile açıklanabilmektedir. İleri yaştakilerin genç kuşaktan lise mezunu oranının az çıkması Kırgızistan'da yedi yıllık eğitim alma zorunluluğun 1934'te gerçekleşmesinden kaynaklanabilmektedir. 1959-1962 yıllarında ise, Hruşçev'in (Sovyet Devlet adamı Sovyetler Birliği Komünist Partisi birinci sekreteri)'in okul reformlarına dayanılarak öğretim sekiz yıllık olarak zorunluluk kazanmıştır. Böylece o tarihlerde okul çağındaki olanlar şu andaki ileri yaş grubunu oluşturarak, lise mezun oranının yüksek çıkmasını onaylamış olmaktadır. Üniversite ve lisansüstü eğitimi alanların oranı orta kuşakta yüksek çıkmıştır. Bu ise eski dönemde liseyi tamaladıktan sonra üniversiteye başvuranların sayısının az olması ve Sovyet döneminde üniversite okuyanların çok olması ile açıklanabilir. 1965-1966 tarihlerinden itibaren tüm Sovyet okulları on yıllık öğretime geçmiş olup, daha sonraki dönemlerde Sovyet yöneticileri tarafından eğitim süresine bir yıl eklenmiştir (Tekin, 2010: 85).

Tablo 6. Yaş ile Öğrenim Durumu Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı

Öğrenim durumu ile yaş arasındaki ilişki		Yaş			Total	X=1,286 SD=4 p=0,864 p<0,05
		18-25	26-33	34+		
İlköğretim	Sayı	2	1	4	7	
	%	1,4	0,6	1,4	1,2	
Lise	Sayı	3	2	5	10	
	%	2,2	1,1	1,7	1,7	
Üniversite ve +	Sayı	134	172	277	583	
	%	96,4	98,3	96,9	97,2	
Total	Sayı	139	175	286	600	
	%	100	100	100	100	

2.2.4. Cinsiyet ile Öğrenim Durumu Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı

Tablo 7'ye göre öğrenim durumu ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p=0,120$). Buna göre, cinsiyetler arası eğitim düzeyinde kadınlar arasında ilköğretim mezunları az iken, lise mezunlarında fazla görülmektedir. Üniversite ve üniversite sonrası eğitimde kadın ve erkekler için oranlar dengelenmiş durumda. Bu sonuç, eğitim düzeyi ile cinsiyet arasında negatif bir korelasyon olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. Cinsiyet ile Öğrenim Durumu Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı

Cinsiyet ile öğrenim durum arasındaki ilişki		Cinsiyet		Total	X=4,240 SD=2 p=0,120 p<0,05
		Kadın	Erkek		
İlköğretim	Sayı	3	4	7	
	%	0,8	2	1,2	
Lise	Sayı	9	1	10	
	%	2,3	0,5	1,7	
Üniversite ve+	Sayı	386	197	583	
	%	97	97,5	97,2	
Total	Sayı	398	202	600	
	%	100	100	100	

2.2.5. Meslek Durumuna Göre Dağılımı

Kırgızistan halkının %59,1'i çalışma yaşındadır (URL32, 30.09.2017). Tablo 8'de katılımcıların meslek durumuna bakıldığında, en çok sayıyı evde oturanlar (%17,8) oluşturmaktadır. Bu durum katılımcıların çoğunun kadın olması ve ülkede işsizlik oranının çok yüksek olmasıyla açıklanmaktadır. Ondan sonra işçi ve çiftçi oranı (%14,7) geliyor ve teorik kısımda da belirttiğimiz gibi, Kırgızistan'da sanayinin neredeyse yok sayılacak kadar az olmasından ve ülke içinde hayvancılık ve tarım işlemin yaygın olmasından dolayı bu oran yüksektir. Sonraki sıralarda halk için en önemli olan meslekler olan esnaf (%14,2), öğrenci (12,8), öğretmen (%11,5), memur (%10,7), emekli ve işsiz (%8,8), doktor (%4,5) ve diğerleri gelmektedir.

Tablo 8. Meslek Durumuna Göre Dağılımı

Meslek Durumu	Frekans	Oran
Memur	64	10,7
İşçi ve çiftçi	88	14,7
Evde oturanlar	107	17,8
Öğrenci	77	12,8
Esnaf	85	14,2
Yönetici	3	0,5
Doktor	27	4,5
Öğretmen	69	11,5
Asker	14	2,3
Emekli ve işsiz	53	8,8
Diğer	13	2,2
Total	600	100

2.2.6. Cinsiyet ile Mesleki Durum Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı

Tablo 9’da meslek ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde, erkeklerin daha çok memur %15,8, işçi-çiftçi %28,2, yönetici %1, asker %5 ve emekli ve işsiz %11,9 oranda oldukları ortaya çıkmışken, ev işleri %26,1, öğrenci %13,3, esnaf %14,6, doktor %5,5 ve öğretmen oranları %13,3 ile kadınları oluşturmaktadır. Eğitim gerektiren işleri genelde kadınların yaptığı anlaşılmaktadır.

Tablo 9. Cinsiyet ile Mesleki Durum Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı

Cinsiyet ile mesleki durum arasındaki ilişki		Cinsiyet		Total	X=1,135 SD=10 p=0,000 p<0,05
		Kadın	Erkek		
Memur	Sayı	32	32	64	
	%	8	15,8	10,7	
İşçi ve Çiftçi	Sayı	31	57	88	
	%	7,8	28,2	14,7	
Ev işleri	Sayı	104	3	107	
	%	26,1	1,5	17,8	
Öğrenci	Sayı	53	24	77	
	%	13,3	11,9	12,8	
Esnaf	Sayı	58	27	85	
	%	14,6	13,4	14,2	
Yönetici	Sayı	1	2	3	
	%	0,3	1	0,5	
Doktor	Sayı	22	5	27	
	%	5,5	2,5	4,5	
Öğretmen	Sayı	53	16	69	
	%	13,3	7,9	11,5	
Asker	Sayı	4	10	14	
	%	1	5	2,3	
Emekli ve İşsiz	Sayı	29	24	53	
	%	7,3	11,9	8,8	
Diğer	Sayı	11	2	13	
	%	2,8	1	2,2	
Total	Sayı	398	202	600	
	%	100	100	100	

2.2.7. Aylık Gelir Durumuna Göre Dağılımı

Aile sadece sosyal kurum olmayıp, ekonomik varlıktır. Bundan dolayı aile yapısında ekonomik yön çok önemlidir. İşte bu yönün aksamaması ailelerin dağılımındaki temel sebep de olabilmektedir.

Aylık gelirinin dağılımı incelendiğinde, katılımcıların % 32'sinin hiç gelirinin olmadığı, %16,2'sinin 10.100, %15,7'sinin 4100-6000, %11,8'inin 6100-8000, %10,2'sinin 2100-4000, 8,2'sinin 2000 ve daha az, %6'sının 8100-10 000 (som) gelire sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi günümüz Kırgızistan'daki aile sorunlarının

en önde gelen faktörlerinden birini yoksulluk, işsizlik ve geçim sıkıntısı oluşturmaktadır. Aile parçalanmasının baş sorumlusu olarak ekonomik sebepleri söylemek doğru gibi gözükmemektedir. Kırgızistan Milli İstatistik Komitesinin 2016'daki verilerinde halkın %32'sinin normal hayat standartlarının altında yaşadığı kaydedilmektedir ve her beş çocuktan ikisi bu tip ailede hayatını sürdürmektedir. Bir milyon beşyüz elli yedi bin kişi ise açlık tehlikesiyle mücadele vermektedir (Ergeshkyzy, 2018: 846). Uluslararası Komitesi BDT ülkelerinin istatistiklerine göre Kırgızistan aylık maaş konusunda BDT ülkeleri içinde sadece Tacikistan'dan önde gelmektedir. Rusya ve Kazakistan en yüksek aylık ücret veren ülkelerin sırasında olup, ortalama yaklaşık 800 (ABD) doları oluşturmaktadır (BBC Kyrgyzstan, 2014).

2.2.8. Gelir Düzeyinin İhtiyacı Karşılıyıp-Karşılamama Durumuna Göre Dağılımı

Bu tabloda görüldüğü gibi, en çok geliri olmayanların oranı yüksek olup %31,8, bunu da kısmen %24,2 ve idare eder %22,5 cevapları takip etmektedir. Rahat %11,8 ve mümkün değil %9,7 diyenlerin oranı daha düşük çıkmıştır.

Tablo 10. Gelir Düzeyinin İhtiyacı Karşılıyıp-Karşılamama Durumuna Göre Dağılımı

Gelir düzeyinizin ihtiyacı karşılması	Frekans	Oran
Gelirim yok	191	31,8
Rahat	71	11,8
Kısmen	145	24,2
İdare eder	135	22,5
Mümkün değil	58	9,7
Total	600	100,0

2.2.9. Oturduğu Eve Göre Dağılımı

Kırgızistan’da kırsal kesimde oturanların neredeyse tamamı kendi evlerinde oturuyorlar. Şehirde ise bu durum farklıdır. Tablo 11’de oturdukları konutun mülkiyet durumu sorulduğunda, ailelerin %45,7’si içinde oturan aile fertlerinden birine ait olup, kira ödemedikleri belli olmuştur. Dolayısıyla, oturduğu evin kendi evi olduğu durumu işaret edenlerin sayısı daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Kiracıların oranı ise, %26,3 göstermektedir. Anne-babasıyla kalanların çoğu bekâr olabilir, eşinin anne-babasıyla birlikte oturanların sayısı oldukça azdır (%7,0). Ünal (2015: 335)’in çalışmasında da konutun kendilerine ait olduğunu belirtenlerin oranı %58,2, kirada oturanların oranı ise %11’i göstermiştir. Buna göre Kırgızistan halkının yaklaşık yarısı kendi evinde oturmaktadır.

Tablo 11. Oturduğu Eve Göre Dağılımı

Oturduğunu Ev	Frekans	Oran
Kendi evim	274	45,7
Kiralık	158	26,3
Kendi anne-babamın	104	17,3
Eşimin anne-babasının	42	7
Yurt	14	2,3
Diğer	8	1,3
Total	600	100

2.3. ARAŞTIRMA GRUBUNUN EVLİLİK VE MEDENİ DURUM ÖZELLİKLERİ

2.3.1. Medeni Duruma Göre Dağılımı

Tablo 12’den de anlaşılacağı gibi, parçalanmış aile tipinin oranı çok yüksek sayıyı göstermemektedir. Kırgızistan Milli İstatistik bilgilerinde 2015’in ilk 11 ayında 8 000 çift ayrılmıştır (URL33, 01.08.2016) ki, bu da sadece resmi kayıttır.

Boşanma oranının her geçen gün artması, nikâhsız yaşam tarzının yayılmasına neden olmaktadır. Nitekim Kırgızistan’da 1979’da erkek nüfusunun %2,4’ün, kadın nüfusunun %5,0’i boşandığı istatistiklerden anlaşılmaktadır. 1990’tarihinde yapılan ilk nüfus sayımında evlenme yaşındaki kadınların %7,9’unun, erkeklerin ise %3,9’u boşandığı görülmektedir. 1999’tarihinde ise 866979 erkeğin, 865277 kadın resmi evli iken, onun 472770 erkek, 336660 kadın olmak üzere hiç resmi nikâha kayıt yaptırmamışlar. 70062 erkek, 73028 kadın gizli ve açık bir şekilde birlikte yaşayanlardır. Toplam %0,1 erkek, %0,2 kadının 50 yaşına gelene kadar hiç resmi evlilik kaydını yaptırmamış sonucuna varılmıştır (URL34, 23.03.2015).

Tablo 12. Medeni Duruma Göre Dağılımı

Medeni durum	Frekans	Oran
Evli	362	60,3
Evli değil	139	23,2
Dul (eşi ölmüş)	34	5,7
Boşanmış	57	9,5
Diğer	8	1,3
Total	600	100

2.3.2. İlk Evlenme Yaş Durumuna Göre Dağılımı

En eski sosyal kurumlardan olan evlilik kurumu ülkelere göre biçimleri değişmekte ve hukuka ve dine dayanmaktadır. Dinlerin evliliğe olan kuralları olmasının yanında, bazıları evlilik yaşını bile belirlemiştir (Bekmuradov, 2007: 483).

Evlilik yaşı geçmişten günümüze sosyo-ekonomik şartlara göre değişiklikler göstermiştir. Bu değişikliklerde toplumun yaşam şartları ve standartları önemli rol oynamıştır. Evlilik yalnızca iki karşıt cinsin fiziksel ihtiyaçlarına bağlı olarak gerçekleştirdiği bir birlik olarak görülmemiştir. Hayata birlikte tutunmanın, zorlukları birlikte aşmanın, mutlulukları birlikte paylaşmanın bir aracı olarak görülmüştür. Bu çerçevede fiziki yönden daha tam gelişmemiş olan çocukların ailesi tarafından evlendirildiği görülebilmektedir. Hatta evlenenlerin kendi kararları dikkate alınmadan evlendirildikleri de söz konusudur. Nitekim geçmişte Kırgızlarda erken yaşta evlilik sıkça görülebilmekteydi. Genelde gelini anne-baba seçer, sonra çocuklarıyla konuşup, onlar daha küçük yaşta iken dünür olurlardı. 2-3 yaşlarındaki kız çocuğunun nişanlandığı 12-15 yaşına geldiğinde ise evlendirildiği görülebilmekteydi. Hatta bu konuda kız çocukları fiziksel ve psikolojik olarak evliliğe hazırlanmaktadır (Vulfson, 1901: 27-42). Erkek çocuklarında da yine 12-20 yaşları arasında evlilik uygulamalarıyla karşılaşılabilirdi. Fakat evliliğe erkeğin düşük gelir durumu engel olabilirdi (Gins, 1913: 322). Bu nedenle 75-80 yaşında ancak evlenen erkekler de olurdu (Zeland, 1885: 26). Nitekim Kırgız toplumunun çiftçilikle uğraşan kesiminde çok sayıda evlenememiş erkeğe rastlanabilmekteydi (Abramzon, 1999: 181). Türkmen ve diğer komşu topluluklarına nazaran Kazak ve Kırgız kızlarında erken evlilikler çok nadir karşılaşmaktadır (Bacon, 1965: 153). Günümüzde kırsal bölgenin kızları kentsel bölgedeki yaşlılarına kıyasla erken evlenme geleneklerini sürdürürler. 1989 kayıtlarına

göre, Oş ilinde 16 yaş üstü olan evlilikler içerisinde 1000 kadın üzerinde yapılan araştırmalarda onların %68'inin, Isık Köl ilinde ise 669 evliliğin %36 sının kırsal kesimden gelen kızlardan oluştuğu anlaşılmaktadır (Bikbulatova, 2007: 88). Sovyet yönetiminin ilk yıllarında bir takım geleneksel uygulamalara karşı yasaklamalar getirilmiştir. Çok eşlilik, başlık parası, erken yaşta evlilik bunlardan bazılarıdır. Evlilik yaşı erkekler için en erken 18, kızlar için en erken 16 yaş olarak belirlenmiştir. Ancak geleneksel uygulamalar karşısında bu yasaklar her zaman etkili olamamıştır (Sifman, 1974: 78). Resmi nikâh yoluyla evlenemeyen insanlar imam nikâhıyla gayr-i resmi olarak evliliklerini sürdürmüşlerdir. Buna karşılık devlet tarafından toplum üzerinde sosyal baskı kurulmaya çalışılmıştır. Evlilik yaşını doldurmadan çocuk sahibi olmak toplum tarafından baskı altına alınırdı. Parti ve yönetim kurulu toplantılarında eleştirilirdi. Evlenenlerin anne-babası bu suçtan dolayı meslekten men edilirdi. Erken evlilik yapanların eğer yaşı gelmeden hamilelik durumu ortaya çıkarsa, bu iş kurul tarafından sükûnetle çözülmeye çalışılırdı, yani mümkün olduğu kadar çiftler resmen evlendirilirdi. Örneğin, damat ve onun anne-babası tarafı istemeyip vazgeçerse, onlara parti ve devlet kurumları tarafından baskı uygulanıp bu evlilik mutlaka gerçekleştirilirdi (İlibezova ve İlibezova, 2013: 8).

Kırgızistan Cumhuriyetinin 1991 yılındaki ilanından sonra çok konuda olduğu gibi medeni hukukta da düzenlemeler yapılmıştır. Kırgızistan Cumhuriyetinin Medeni Kanununun 14. Maddesine göre, evlilik yaşı on sekiz olmakla birlikte kabul edilebilir sebepler ortaya çıktığı takdirde ilgili yerel yönetimin uygun görmesi şartıyla on yedi yaşında da evlenilmesine izin verilebilir. Görüldüğü kadarıyla kabul edilebilirlikten kastın önceden hamilelik ve benzeri konular olduğu düşünülebilir (İlibezova ve İlibezova, 2013: 10; Golysheva, 2010: 43). Kırgızistan'ın genelinde 2015'te 16 yaşından küçük olan annelerin sayısı 21, 16 yaşındaki 179, 17 yaştakilerin 844, 18 yaşındakilerin 3120, 19 yaşındakilerin 6627 ve 20 yaşa kadar anne olanların toplam sayısı 10.791'dir (URL35,

20.04.14). Kırgızistan Cumhuriyetinin Anayasasının (36. maddesinde) ve Kırgızistan Cumhuriyetinin Medeni Kanununun (13. Maddesinde) evlenme yaşına gelmiş olan erkekler ve kadınların evlenme ve aile kurmaya hakkı olduğunu; fakat hiçbir evliliğin kişilerin kendi rızası olmadan gerçekleşmeyeceğini belirtmektedir. Medeni Kanuna göre, tarafların birinin başkasıyla evlilik süreci devam ederken ikinci bir evlilik yapılamaz (İlibezova ve İlibezova, 2013: 9).

Erken evlilikler uygulama olarak kesinlikle kayda alınmaz, dolayısıyla boşanma vakalarında genç anneler maddi desteklerden mahrum kalırlar. Bu nedenle çoğu kadınlar sosyal ve hukuki yönden savunmasız kaldığından aile şiddetiyle karşılaşabilmektedir. Evlenme yaşının yükselme eğilimi kısmen üniversiteye başlama oranının artmasıyla birlikte yükselmiştir. Örneğin, 2011’de evlenme yaş ortalaması kızlar için 23-24, erkekler için ise 26-28 olmuştur. Yaş kategorisine göre resmi kayda alınan bilgilerin tümünü tespit etmek imkânsızdır. Çünkü 17 ve 18 yaştan küçük evlenenlerin kayıtları bulunmamaktadır (İlibezova ve İlibezova, 2013: 6-16). “International Save the Children” kurumunun erken yaş evlilik ile ilgili 144 ülkenin yer aldığı listesinde Kırgızistan 59.cu sırada yer almaktadır (URL36, 20.01. 2017). Ayrıca, Kırgız Cumhuriyetinin Milli İstatistik bilgilerinde 2015 yılında kadınların ilk evlenme yaşının ortalaması-23,6, erkeklerin-29,9 iken, günümüzde kadınların evlenme yaşında hiç bir değişiklik yaşanmaz iken, erkeklerin evlilik yaş ortalamasının 27,2 olarak düşüş olduğu görülmektedir (URL37, 11.08.2019).

1920’lerde erken evlilik türü devam etmiş olup, kadınlar için 16, erkekler için-18 yaş uygulanmaktaydı. Kadınlardan 15 yaşında evlenenler %29,2, 16 yaşında evlenenler ise %60’ı oluşturunuyordu. 20 yaşındaki kadınların neredeyse hepsi (%97,6) evliydi. 15-16 yaşlarında evlenen erkeklerin oranı çok düşük olup, %2-5 arasındaydı. “Demokrasi ve vatandaşlık toplumu” için koalisyonuna bağlı ergenlik dönemindeki evlilikleri engelleme projesi, Kırgızistan’ın Güney bölgesi ve Talas, Çüy illerinde araştırma yürütmüştür.

Araştırmada kızların 14-17 yaş aralığında evlendirilmesi Özbek milletlerinin fazla olduğu bölgelerde veya dindar kesimlerin daha çok oturdukları bölgelerde yüksektir. Bununla beraber bu durum günümüzde ülkenin tüm bölgelerinde karşımıza çıkmaktadır. Projenin temsilcisi Gülbarçın Cumabayeva'nın erken yaştaki evliliklerin genel olarak kırsal bölgede yaygın olduğunu işaret etmesini (URL38, 09.12.2015; URL39, 19.04.2017). “Gender v Vospriyatii Obshestve/Toplumda Cinsiyet Algısı” ulusal uygulama sonucu onaylamıştır. Bu uygulama sonucuna göre, kırsal kesimde %14,6, kentsel bölgelerde %9,2 erken evliliklerin gerçekleştiği ortaya çıkmıştır (URL40, 02.04.2017). Çoğu zaman anne-babanın rızası olduğu için kızlar kendi haklarını savunmak amacıyla polise ya da bunun gibi yerlere başvuramazlar, hatta kendi haklarının çiğnendiğinin farkında bile değildirler.

Kırgız Cumhuriyetinin Medeni Kanunu 18 Kasım 2016'da erken yaş evliliği yasaklamıştır. Bu maddeye göre, bu olayı meydana getiren kimse 3 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası alır. Kırgızistan'da, yapılan bir araştırmada her yedinci katılımcı kadın 18 yaşını doldurmadan evlendiğini işaret etmiştir. Onların %12'si-17 yaşında, %2'si-15 yaşında evlendiklerini belirtmişlerdir (URL41, 21.01.2017). Yukarıda ismi geçen “(Gender v Vospriyatii Obshestve/Toplumda Cinsiyet Algısı)” uygulamada, katılımcılardan “hangi şartlarda kızınızı erken yaşta evlendirebilirsiniz” sorusuna katılımcıların %50'si “eğer damat iyi birisiyse” yanıtını vermişlerdir. %20'si ise eğer damat adayı zenginse kabul edeceklerini söylemişlerdir (URL42, 02.04.2017).

İlk evlenme yaşına göre örneklem grubunun dağılımına bakıldığında, Kırgızistan'da evliliklerin %30,7'si 21-26 yaş aralığında gerçekleşmiştir. Bu yaştan küçük, yani 16-20 yaş arasındaki evlilikler çok azdır (%5,8). Kırgız Cumhuriyetinin evlenme yaşı medeni kanun tarafından hem erkekler için, hem kadınlar için 18 yaş olduğu daha belirtilmişti (Statistika KR, 2016: 41).

Tablo 13. İlk Evlenme Yaş Durumuna Göre Dağılımı

İlk evlenme yaşı	Frekans	Oran
Evli değilim	139	23,2
16-20	35	5,8
21-26	238	39,7
27+	188	31,3
Total	600	100

2.3.3. Mevcut Evlilik Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 14’te mevcut evlilik durumunda ilk evliliği olanların oranı yüksek çıkmıştır. Ülkede sadece dini nikahla evlenenlerin sayısının çok olmasıyla, resmi nikahta kayıtlı olmayanların nikahı da toplum arasında resmi nikah kadar etkilidir. Kırgızistan’ın Milli İstatistik raporlarına göre, 20-29 yaş arasındaki her on beşinci kadının evlilik durumu nikâhsız birlik üzerinde kurulmuştur.

Tablo 14. Mevcut Evlilik Durumuna Göre Dağılımı

Mevcut evlilik durumunuz	Frekans	Oran
Birinci	293	48,8
İkinci	101	16,8
Üçüncü veya üzeri	9	1,5
Boşandı/ayrı	34	5,7
Dul(öldü)	24	4
Evli değilim	139	23,2
Total	600	100

2.3.4. Nikâh Akit Türüne Göre Dağılımı

Ülke içinde resmi nikâha kayıt olmayan annelerin doğurduğu çocukların sayısı toplam 38.651 olup, bunların 14.711'i şehirde, 23.940'ı kırsal bölgede oturmaktadır. 2016'dan itibaren dini nikâhın resmi nikâhtan önce kayıt olması ve dini nikâh kıyan imamların bu işlevi yaparken kayda alınması parlamento tarafından uygun görülmüş olup, bu madde imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Kırgızistan'da halkın %57'si imam tarafından kıyılan dini nikâhı resmi sayarlar (URL44, 20. 04. 2017).

Kırgızistan'da Salmorbekova tarafından yapılan başka bir anket uygulamasında, aile kurmadaki törenlerle ilgili sorunlar gençlere bir anket kapsamında sorulmuş ve şu sonuçlara varılmıştır; resmi ve dini nikâhı birlikte yapmayı tercih edenler %66 görülmektedir, bu durum resmi nikâhla dini nikâhın birlikte gerçekleştiğine işaret etmektedir. Sadece dini nikâhla evlendiklerini ve böylece günah işlemediklerini düşünenler %23,4 görülmektedir. %2,1 ise, nikâhsız birliktelik yaşamayı tercih ettiklerini ifade etmektedir. Gençlerin kalan % 4,3'ü, bu konuyla ilgili hiç bir fikirde olmadıklarını belirtmişlerdir (Salmorbekova, 2011: 118).

Bulgularda görüldüğü gibi, araştırmaya katılanların ilk evliliklerinde yaptıkları nikâhın büyük çoğunluğunun hem dini hem resmi nikâh türünü gerçekleştirenlerin oranı %45,3 olduğu tespit edilmiştir. Toplumda resmi nikâha önem verilmesine rağmen bazı sorumluluklardan kaçınıldığı için ihmal edilmektedir. Dini nikâh yapmak kolay olduğu için hemen gerçekleştirilip, resmi nikâh ise ertelenmektedir. Konuyla ilgili aynı soru Myrzabaev'in (2003: 119) araştırmasında da katılımcılara sorulduğunda, sadece resmi nikâhın yeterli olmasını düşünenler %10,5, yetersiz bulanlar %79,6'yı göstermiştir. Demek oluyor ki, bu kadar Müslüman olan bir toplum dini nikâhı ibadetten öte hayat tarzı olarak kabul etmektedir.

Aynı soru üzerinde uygulama yapan Ünal (2015)'in sonuçlarına göre de hem dini, hem resmi nikah yapanların ortalaması %74 oranla çok yüksek çıkmıştır. Yalnız dini nikah yapanların oranı Ünal'ın sonuçlarına göre %8,2 iken, bu çalışmada %14,7 olarak daha fazla sayıyı göstermektedir. Demek kısa süre içinde bile nikahın bu türüne daha ağırlık verenlerin sayısında artış yaşanmıştır.

Tezin teorik kısmında da belirtildiği gibi, 2016'da hem parlamento tarafından hem de müftülükten resmi nikâh yapılmadan dini nikâhın yapılma yasağı desteklenmiştir ve günümüzde yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Ülkede yalnız resmi nikâh yaptıranların oranı ise %13,5'i oluşturmaktadır. Nikahsız birlikteliğin %3,3 oranda olması bile toplumun geleceği yönünden tehlikeli durumdur. Bu tür nikah sonucunda dünyaya gelen çocukların, hem de annelerinin geleceği için bu durum çeşitli olumsuzluklarla hep karşılaşmak zorunda kalmalarına neden yaratır.

2.3.5. Nikâh Akit Türü ile İlk Evlenme Yaş Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı

Nikâh akit türü ile ilk evlenme yaşı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Teorik kısmında da bahsedildiği gibi, ülkenin medeni kanununda ilk evlenme yaşı 18 olarak belirtilmiştir. Yalnız dini nikâh yoluyla evlenenleri 21-26 yaş arası oluşturmaktadır (%48,9). Yalnız resmî nikâhla ve hem dini, hem resmi nikâhla evlenenlerin çoğunluğunu da aynı yaş grubu oluşturuyor (%52,6). Bu durum gençlerin en çok bu yaşta evlenmeleri ile açıklanabilir. Nikâhsız birlikteliğin ise 27 yaş üstünde daha yaygın olduğunu göstermektedir. Diğer bir araştırmada da aynı soruya erkeklerin %0,4'ü, kadınların %1,2'si bu tür nikahta yaşadıklarını belirttiklerine göre (Ünal, 2015: 382) kadınların bu yaştan sonra evlilik için pek tercih edilmeyen grubu oluşturduklarından dolayı nikahsız birliği seçtikleri ile açıklanabilmektedir.

Tablo 15. Nikâh Akit Türü ile İlk Evlenme Yaş Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı

Nikâh akit türü ile ilk evlenme yaş arasındaki ilişki		Nikâh akit türü					Total	X=5,745 SD=12 p=0,00 p<0,05
		Yalnız dini nikâh	Yalnız resmi nikâh	Hem dini hem resmi	Nikâhsız birlik	Evli değilim		
16-20	Sayı	11	7	15	2	0	35	
	%	12,5	8,6	5,5	10	0		
21-26	Sayı	43	46	143	4	2	238	
	%	48,9	56,8	52,6	20	1,4	39,7	
27+	Sayı	33	28	111	14	2	188	
	%	37,5	34,6	40,8	70	1,4	31,3	
Evli değilim	Sayı	1	0	3	0	135	139	
	%	1,1	0	1,1	0	97,1	23,2	
Total	Sayı	88	81	272	20	139	600	
	%	100	100	100	100	100	100	

2.3.6. Medeni Durum ile Dağılmış Aileden Gelme Durumu Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı

Tablo 16’da medeni durum ile küçükken kimin yanında büyüdüğü sorulmuştur. Evli olanların %76,2’si anne-babasının yanında büyüdüğünü, %8’i sadece annesinin yanında, %0,8’i babasının yanında, %7,2’si anneannesinin yanında, %6,1’i babaannesinin yanında, %8 annesinin yakınlarının yanında, %6’sı babanın yakınlarının yanında, %0,3’ü yetişme yurdunda büyüdüğünü belirtmişlerdir.

Evli olmayanlar, dul ve boşananlar arasında da durum aşağı-yukarı yakın sonuç vermektedir. Anne-babasından sonra, en çok annenin yanında ve anne tarafında büyüyenlerin oranı yüksek çıkmıştır.

Tablo 16. Medeni Durum ile Dağılmış Aileden Gelme Durumu Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı

Medeni durum ile dağılmış aileden gelme durumu arasındaki ilişki		Medeni durum					Total	X=29,847 SD=28 p=0,371 p<0,05
		Evli	Evli değil	Dul	Boşanmış/Ayrış	Diğer	460	
Anne babanın	Sayı	276	109	26	41	8		
	%	76,2	78,4	76,5	71,9	100	76,7	
Sadece annenin	Sayı	29	11	3	7	0	50	
	%	8	7,9	8,8	12,3	0	8,3	
Sadece babanın	Sayı	3	1	1	0	0	5	
	%	0,8	0,7	2,9	0	0	0,8	
Anneanneninin	Sayı	26	10	0	3	0	39	
	%	7,2	7,2	0	5,3	0	6,5	
Babaanneninin	Sayı	22	1	2	4	0	29	
	%	6,1	0,7	5,9	7	0	4,8	
Anne kardeşinin	Sayı	3	7	1	1	0	12	
	%	0,8	5	2,9	1,8	0	2	
Baba kardeşinin	Sayı	2	0	1	1	0	4	
	%	0,6	0	2,9	1,8	0	0,7	
Yetişme yurdunda	Sayı	1	0	0	0	0	1	
	%	0,3	0	0	0	0	0,2	
Total	Sayı	362	139	34	57	8	600	
	%	100	100	100	100	100	100	

2.3.7. Eşle Tanışmaya Göre Dağılımı

Aile kurmada bir diğer durum çiftlerin evlenmeden önce nasıl tanıştıklarıdır. Eski dönemlerde bu görevi yengeler üstlenirken, günümüzde kendi arasında, akrabalar, arkadaşlar veya sosyal medya aracılığıyla da gerçekleşebilmektedir. Araştırmaya katılmış olan katılımcılardan, evlendikleri eşiyile ilk kez nasıl tanıştıkları sorulduğunda, en çok akraba (%20,5) ve arkadaşların (%20) aracılığıyla meydana geldiği anlaşılmıştır. Buradan toplum arasında insanların arasındaki akraba ve arkadaşlık ilişkisinin etkili olduğu ortaya çıkabilmektedir. Tesadüfen tanışanların oranı bunu izlemekte olup, %14,7'yi oluşturmaktadır.

Tablo 17. Eşle Tanışmaya Göre Dağılımı

Eşle tanışma şekli	Frekans	Oran
Tesadüf	88	14,7
Arkadaş aracılığı	120	20
Akraba aracılığı	123	20,5
Aynı yerde çalışma (okuma)	59	9,8
İnternetten	10	1,7
Akrabaydı	17	2,8
Tanışmadan	31	5,2
Diğer	13	2,2
Evli değilim	139	23,2
Total	600	100

2.3.8. “Kendi Rızanızla mı Evlendiniz?” Sorusunun Cevabına Göre Dağılımı

Tablo 18’de evli olanlardan kendi rızasıyla mı evlendiği sorulduğunda, katılımcıların çoğu, yani %68,3’ü evet cevabını vermişlerdir. Bu oran Kırgızistan gençlerin evlilik kararında daha serbest olduğunu göstermektedir.

Tablo 18. “Kendi Rızanızla mı Evlendiniz?” Sorusunun Cevabına Göre Dağılımı

Kendi rızasıyla evlenmek	Frekans	Oran
Evet	410	68,3
Hayır	51	8,5
Evli değilim	139	23,2
Total	600	100

2.3.9. Evlenme Biçimine Göre Dağılımı

Günümüzde çiftler evlenmeye karar verirken birbirlerini seçme konusunda özgürdür. Her kültürün kendi adetlerine göre bazı istisnalar dışında çoğu toplumlarda tarafların yaş kriteri, öğrenim durumu, statüsü, inanç ve milleti, fiziksel ve ekonomik durumu gibi değişkenler eş seçim sürecindeki ortak değerleri oluşturur.

Evliliğe başlarken tarafların eş seçme süreci toplumdan topluma göre değişmektedir. Aslında bu karar aşka dayanarak özgür bir seçim olmasına rağmen, toplumun ve ailenin kararı da büyük önem taşımaktadır. Serbest eş seçme şekli modern toplumlarda yaygınken, tarafların bunun gibi konularda kısıtlandığı durumlar geleneksel değerlere çok önem veren toplumlarda daha çok karşılaşılır. Evlilikte insanın eşiyle mutlu olabilmesi için, her toplumun kendi kültürel norm ve değerlerinde eşte aranan özellikler belirleyici durumdadır (Akkaya, 2012: 147).

Tarihten günümüze evlenecek olan eşlerin her iki tarafı da birbirleri konusunda ön araştırma yapmışlardır. Sözelimi Manas Destanında Temirhan, kızını Manas'a verirken gelecek damatının çeşitli özelliklerini detaylı bir şekilde incelemiştir. Hatta hayatının büyük bölümünü evinde geçiren kızının, savaşçı ve hayatı dışarıda geçen Manas'la evliliğinin uygun olup olmayacağı konusunda tereddüt ettiği ifade edilmektedir (Doğan, 1995: 243).

Akrabalar arasındaki evlilikleri sosyoloji ve antropoloji alanı sosyo-kültürel yönleriyle, tıp ise genetik ve sağlık bakımından ele alır (Tekin, 2014: 260). Kırgızlarda

yakın akrabalık bağı olmaksızın evlenme (egzogami) esastır. Baba tarafından akrabaların evlatları kendi arasında evlilik yapabilmeleri için arasında beş göbek önceye akrabalık bağı kesilmesi gerekir. Kimi kaynaklarda bunun yedi göbek olduğu da ifade edilmektedir. Beş ya da yedi ataya kadar onlar akraba, öz kardeş sayılır. Yedi göbek içinden biriyle evlenmek genetiğin korunmasına, neslin sağlığına zarar verdiğine inanıldığı için bu konuya dikkat edilir. Bununla ilgili örnekler yine Manas Destanında da geçmektedir. Cakıp Han oğlu Manas'ı evlendirirken Kırgızların arasında akrabalıktan sakınarak, soyu tazelemek amacıyla Tacik kızı ile evlendirmiştir (Dıykanbayeva, 2009b: 212; Grodekov, 1889: 28). Eskiden bu uygulamayı bozan çiftler boşanmak zorunda kalır ve 30-70 kadar kırbaçlanırdı (URL45, 10.03.15). Bunun yasak olmasının başlıca sebepleri olarak şunlar söylenebilir; bu tür evlilikler genelde çocuk sahibi olmayı engeller, çiftlerin birbirlerine hissettikleri duygularını anlatmasında zorluk yaşanabilir, gelinin anne-babasının evi yakın olduğu için onları çok sık ziyarete gidebilir ve bunun sonucunda eşi arasında sorunlar çıkabilir. Bununla ilgili Kırgızlar arasında “törkünü cakındın töşögü cıyılбайт/төркүнү yakın olanın дөшөгү дағынıктır” (anne-babasının evi yakın olanın evi pasaklıdır) atasözü bile vardır (Cumagulov, 1960: 28).

Kırgız toplumunda teyze çocuklarının da kendi aralarında evlenme adeti bulunmaktadır. Bu gelenekten Kırgızların soy bağının baba merkezli olarak devam ettirdikleri anlaşılmaktadır (Kislyakov, 1969: 46). Dyrenkova'nın (bkz. 13) da belirttiği gibi, erkek kardeşin oğlu kız kardeşin kızıyla evlenemez. Eğer böyle bir durum ortaya çıkarsa, aksakalların aracılığıyla kız anne-babasına geri gönderilir (Cumagulov, 1960: 29). Görüldüğü gibi, Kırgız halklarında akrabalık bağlarını daha geniş alanlara yayabilmek için kan bağı olmayan topluluklardan evlenmek tercih edilmiştir. İslâm Dininde de Kırgız ve Kazaklarda olduğu kadar olmasa bile, bazı yakın akrabalar arasında evlilik kurmak haram kılınarak, yasaklanmıştır. Akrabalık bağı olan kimselerle evlenilmesini teşvik etmemektedir (Nisa 22/23). Çünkü kan bağıyla akrabalık zaten

mevcut bulunmaktadır. Onu tekrar evlilikle güçlendirmek yerine başkalarıyla evlenerek akraba sayısını arttırmak sosyal gelişmenin ve büyümenin bir aracı olarak görülmüştür. Diğer yandan akrabalar arası yakınlaşmalar kardeşlik havası içerisinde ve hürmet kapsamında değerlendirilmiştir.

Kırgızlarda yabancı uyruklu biriyle evlenme kültürünün Büyük Hun İmparatorluğunda da mevcut olduğu tarihi kaynaklarından anlaşılmaktadır. Rivayetlere göre, Büyük Hun İmparatorluğunda, hakanlar belirli boyların kızlarıyla evlenirmiş. Aynı gelenek Göktürkler'de, Uygurlar'da ve Kırgızlar'da da yaygınmış. Yenisey Kitabeleri'nden "yatta tünürime adrıldım" (yad eldeki dünürümden ayrıldım) ifadesi de İslâmiyet öncesi Türklerin dünürlerinin de yad elden olduğunu kanıtlamaktadır (Abramzon, 1999: 384; Güler, 1992a: 62).

Günümüzde evliliklerde etkin olan faktörlerin başında sosyo-ekonomik denklik meselesi gelmektedir. Anne-babalar en çok sosyal statüsü kendisine denk ya da üstün olan ailelerle dünür olmayı daha çok uygun buldukları bilinmektedir.

Ekim Devrimine kadar Kırgızlarda evlilik sadece Kırgızlar arasında ya da Müslümanlarla gerçekleşip gelmişse, bu dönemden sonra evleneceği kişinin milletine, dinine değil daha çok emekçi olmasına önem verilmeye başlamıştır. Mesela özellikle İkinci dünya savaşından dönen askerler memleketlerine rus kızlarıyla dönmüştür. Bunun sonucuda ülkede Rus-Kırgız aile türleri yaygınlaşmıştır ve bu tür ailelerin çoğunluğu Kırgız erkekleri ve Rus kadınlarından oluşmuştur (Cumagulov, 1960: 72).

Kırgızların geneli hem milli, hem de dini geleneklerine uydukları için farklı dinden biriyle olan evlilikler nadirdir. Gins'in (1913: 323) araştırmasında Ruslarla Kırgızlar arasında çok nadir olsa bile evliliklerin gerçekleştirildiği olaylardan bahsedilir. Çünkü Sovyetlerde on altı yaşını doldurunca kimlik cüzdanına sahip olunuyordu. Dolayısıyla

kendi milliyetinin ne olacağı konusu, Kırgızların da içinde bulunduğu her Sovyet vatandaşının, bizzat kendi karar verme koşulu vardı. Burda gençlerin kararının bazı durumlarda kesin kayıtlara bağlı olduğu bilinmekteydi. Babasının Müslüman annesinin ise gayr-ı Müslim olduğu durumlarda, çoğu zaman çocuklar babasının milliyetine kayıt olmaktaydı. Ancak Rus veya başka bir müslüman olmayan birey ile Müslüman olan bireyden meydana gelen karma bir ailede dünyaya gelecek çocukların konuşan dil mutlaka Rusça olur. Müslüman kızların Rus veya onun gibi başka milletlerin erkekleriyle evlenmesi daha seyrek olup, Müslüman erkeklerin Rus ya da diğer Hristiyan kadınlar ile evlenmesi kızlara göre daha yaygındı (Suleymanov, 2007: 538).

Toplumu tüm yönleri ile “Ruslaştırma” hedefinde olan Sovyet yönetimi bile Kırgızların aile anlayışlarına kalıcı hasarlar verememiştir. 1927-1968 tarihler arasında uygulanmış anketlerin sonuçlarına bakıldığında, Kırgızlar ile Avrupalılar arasında gerçekleşmiş evliliklerde oran değişikliğinin olmadığı, gerçekleşmiş evliliklerin ise 2/3'sinin Kırgızlar'ın diğer Müslüman halkları ile yapıldığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Kırgız kadınlarının başka din sahipleri ile evlilik yapmadığı sonucuna varılmıştır. Yapılan karma evliliklerden doğan çocukların eğer babası Müslüman olup da, annesi diğer din sahibi olduğunda, çocuk Müslüman, bunun tersi olan evliliklerde ise annenin milliyetine kaydedilmekteydi (Tutar, 2006: 135). Günümüzde Kırgızistan'daki evlilik uygulaması resmi bağlamda Kırgızistan Cumhuriyetinin Medeni Kanununun 28. Maddesinde somut olarak sınırlandırılmıştır. Buna göre, evlilik yaşını doldurmadığı, zorlama, evlenmeye engel yaratacak sağlık problemi, mevcut evlilik kaydının olması, akrabalık durumu, sahte nikah ve zuhrevi hastalıklı olup da karşı tarafın bundan haberinin olmaması gibi durumlarda evlilik geçersiz sayılmaktadır (Golysheva, 2010: 97).

Sovyetler döneminde Argynbayev ile Kalysheva'nın 1984-85 yıllarında Sovyet Birliğine bağlı olan ülkelere uyguladıkları “Çocuğunuzun evliliğine bakışınız nasıl?”

konulu araştırmalarında Kazakistan halkının %90'ı çocuklarının eşlerini kendileri tercih etmesini uygun gördüklerini, Özbeklerin %88'i evlilik anne-babanın karalarına göre gerçekleşmesi gerektiğini belirtmişlerdir (BAE, 1990: 452). Evlilik kararı ve eş seçimi ailelerin ve toplumların içinde bulunduğu sosyo-ekonomik, dini ve kültürel şartlara göre değişiklikler arz edebilir. Örneğin, Kırgızlarda milli birlik ve beraberliğin korunması, kültürel çatışmanın yaşanmaması için Kırgızlarla evlenme konusunda geçmiş dönemlerde büyük bir duyarlılık gösterilmiştir. Oysa günümüzde bu durum değişmektedir. Kırgız kadınlarının başka milletin vatandaşlarıyla evlenmeleri yaygınlaşmaktadır (Dıykanbayeva, 2009b: 212).

Kırgızlar arasında her ne kadar başka kültür ve millettten olanlarla evlenme konusunda daha mutedil bir yaklaşım sergilense de evliliklerde aile büyüklerinden izin alınmaktadır. Söz gelimi Rusların etkisinde kalan ve okumuşların çocukları bile evlilikte kendi eşlerini seçerken, aile büyüklerinin görüşlerini dikkate almaktadır. Özellikle kızlar, ailenin isteklerine daha bağlıdır. Eskiden evlilik kararında kızların seçim yapması biraz zordu, son kararı genel olarak kızın anne-babası verirdi, onlar karar verdikten sonra onu değiştirmek biraz zordu. Çünkü Kırgızların adetlerine göre yaş uyumazlığı ve dini inanç probleminin yanı sıra anne-babanın rızası olmadan yapılan evlilik de geçersiz sayılır. Genelde kızın, kendi sosyal seviyesindeki ya da ondan daha yüksek seviyedeki bir erkekle evlenmesi uygun görülürdü (Bacon, 1965: 181; Cayloobaev, 2011: 6; URL46, 10.03.2015).

Tablo 19'da örneklem grubundakilerden evlenme kararı (şekilleri) sorulduğunda,ülke genelinde katılımcıların en çok (%33,7) kaçırma yoluyla evlendikleri ortaya çıkmıştır. Ondan sonra (%20,8) kararın ailenin desteği ve onayı ile ortaklaşa verildiği görülmektedir. Bel kuda (beşik kertme) yoluyla yapılan evliliklerin oranı %1,2'dir, yani bu durum sadece bir sosyal gerçeklik olarak varlığını sürdürmüş durumda. Kleynbah,

Ablezova ve Aytieva'nın 2004 yılında Kırgızistan'ın %96 oranında Kırgızların yaşadığı köylerde yaptığı araştırmalarda evliliklerin %80'i kaçırma yolu ile kurulduğu ortaya çıkmıştır. Onların %57'si kızın isteksizliğine rağmen gerçekleşmiştir. Tüm bunların sadece %8'i bu evliliği iptal edebilmiştir (URL47, 15.02.2012).

Tablo 19. Evlenme Kararına (Şekli) Göre Dağılımı

Evlenme şekli	Frekans	Oran
Aile içi ortak karar	125	20,8
Aile karşı kendi kararı	34	5,7
Görücü ve kendi kararı	42	7
Görücü ve aile ortak kararı	29	4,8
Beşik kertme	7	1,2
Kaçırma	202	33,7
Diğer	22	3,7
Evli değilim	139	23,2
Total	600	100

2.3.10. Kaçırma Sebebine Göre Dağılımı

Birey ve toplum hayatının en vazgeçilmez niteliklerinden biri olan evliliğin, kız ve oğlan tarafı ailelerinin karşılıklı anlaşması üzerine gerçekleşmesi arzulanan bir tarzdır. Ancak evlilik sürecinde istenilen geleneksel uygulamalardan bazılarını yerine getirememeye ya da sevgi boşluğu nedeniyle ortaya çıkan olumsuzluklardan dolayı anlaşma sağlanamayabilmektedir. Geleneksel kültürün birer savunma mekanizması olan bu dengeli faktörler, toplulukların geleneksellik derecesine, kültür normlarına ve toplumsal yapının dinamiklerine göre biçim kazanabilmektedir. Kimi zaman kız kaçırma yoluyla evlilik hedefine ulaşılmaya çalışılabilmektedir. Gelin ve damat adayları evlilik törenlerini sadeleştirmek, arzularına ters düşecek şekilde yakınlarının, kendi hayatlarına karışmalarını engellemek ya da kendilerinin bağımsızlıklarını ispatlamak amacıyla birbirleriyle anlaşarak, bu yolu seçmektedirler. Kimi zaman bunun gibi olaylar, kızın

kayıtsız şartsız adetleri kabullenme zorunluluğunu protesto etme biçimi olarak algılanılabilir.

Dünyanın başka topluluklarında olduğu gibi, Kırgızlar’da kız kaçırma olayı vardır. Eski dönemlerde eğer ki, kızın anne-babası evliliğe karşı olursa, ya da düğün tarihini hep geriye atarsa erkek tarafı zaman zaman kızı kaçırmaya mecbur kalabilmekteydi. Kaçırma olayını sadece toplum arasında belli bir etkiye sahip ailenin çocuğu yapabilmekteydi. Bu olay kızın isteğine göre gerçekleşirdi ve çok nadir karşılaşılan evlilik türlerindendi. İki taraf arasındaki sürtüşme dünürlerin başlık parasını ödemesi ve barışmasıyla sona ererdi (Kislyakov, 1969: 74; Cumagulov, 1960: 32). Başlık parasını erkek tarafı kız tarafına ceza malı olarak öderdi. o. Başlık parası o boyun ortak malından ödenirdi ve başlık parası alan tarafın için de o mal ortak olarak değerlendirilebilmekteydi (İnan, 1987: 348).

Çok nadir olsa da bazen kanlı savaşları durdurmak için, ağır suçları affetmek için, kızın rızasını almadan acil bir şekilde kararlar verilip, düğün olurdu ya da kızı ikinci eşliliğe de verirlerdi. Çünkü bunun sonucunda ortaya çıkacak olan tartışmalara yalnızca iki taraf değil onların akrabaları da katılmak zorunda kalırdı ve boylar arası çatışmalara yol açacak olaylar yaşanabilmekteydi (Abramzon, 1999: 165).

Kız kaçırmaya yol açan olaylardan biri de, dünür gidilen kıza başlık parası ödemeye erkek tarafının imkânının yetersizliği idi. Bu durumda erkek tarafı başlangıçta az da olsa başlık parasının bir kısmını verir, daha sonra kız ile anlaşır, onu kaçırdı. Ancak kızın geri götürülmesi damat ve onun akrabaları için bir namus konusu kabul edilir. Bu nedenle kız ailesinin evine geri götürülürdü. Ardından damadın babası gelinin babasına gidip oğlu adına özür dilerdi. Günümüzde de varlığını sürdüren bu davranışa “aldına tüşüü” (özür dilemek için önünde eğilmek) denilmektedir. Yine kızı kaçırmış olan damat kızın babasına hediyelerle gelip özür diler: “Beni affediniz, ben de artık sizin oğlunuzum” der. Fakat bu hediyeler ve özür dilemeler kızın babasını başlık parası almaktan çoğu zaman

vazgeçirmez. Böyle durumlarda başlık parası daha yüksek miktarda olur. Kız kaçırma geleneğinin zamanla öç alma haline dönmemesi için, erkek tarafı, başlık parasını vermek suretiyle aslında kızla yasal ilişkiyi kurmuş bulunmaktadır. Taraflar barıştıktan sonra gelinin annesi kızının çeyizini alıp damadın ailesine götürür. Kız kaçırma olayı damadın ancak kendi akrabaları arasında saygın bir konuma sahip olduğu ve desteklendiği durumda mümkündür. Yine, kız tarafının isteklerini yerine getirmede erkek tarafının yetersiz kaldığı hallerde, kızlarını damat adayına vermek istemediklerinde böyle bir kaçırma gerçekleşebilir (Abramzon, 1999: 165; Grodekov, 1889: 61; Türkdoğan, 1991b: 177).

Uygun olmayan örnekler bir yana bırakılacak olursa, genelde kalın vermenin toplum yaşamında aktif olduğu durumlarda kız kaçırmalarla karşılaşmaktadır. Aslında bu sürecin toplumcu ve geleneksel olan grup kurallarına karşı bireysel direnişin bir görüntüsü olduğu sayılabilir (Türkdoğan, 1991b: 175).

Günümüzde kız kaçırma olayı çok yaygındır. Kızın kendi isteğiyle ve baskı yoluyla olmak üzere iki türden oluşmaktadır. Kızın kendi isteği üzerine olan kaçırma geleneğin oyun şeklidir. Kaçırmamanın bu türünün sıkça görülmesinin sebebi, ailenin maddi masrafinin hafifletilmesi arzusudur. Staseviç'e göre (2011: 50, 112, 113), bu uygulama daha çok şehirliyle özgüdür. İkinci türüne ise kız isteksiz olduğunda başvurulur. Bu durumda kaçırılan kızın evine dönmesi çok nadir rastlanır, çünkü geleneklere göre bu uygun görülmez, rezalet sayılır. Fakat erkek ve onun ailesi için de kızı ikna edemedikleri için bir rezalet olarak değerlendirilir. Son zamanlar bu tür olaylar kimi zaman kaçırılan kızın intihar etmesi gibi son derece trajik gelişmelerle sonuçlanabilmektedir. Fakat çoğu zaman kızlar kendi kaderleri ile barışmak zorunda kalırlar. İçinde bulundukları şartlara boyun eğler, hatta toplum içinde en azından sonraki hayatlarını biraz daha huzurlu geçirmek adına evliliklerinden pişman olmadıklarını dahi söylemek zorunda kalabilirler.

Kaçırmanın en yaygın şekli, birbirine âşık kız ile erkeğin onaylarını aldıkları akrabaları aracılığıyla anlaşarak gerçekleşen tarzıdır. Bu olayda erkek, sevdiği kızı kendi isteği ile anne-babasının evine getirmektedir. Nadiren de olsa bu kaçırma tarzı kızı ya da oğlanı anne-babası başka birisiyle nişanlandığı zaman da gerçekleşmektedir. Gençler kendi istediği kişi ile evlenmek için bu yolu tercih etmektedir. Yine çok ender de olsa karşılaşılan bir diğer kaçırma tarzı ise, isteksiz olan kıza zor kullanma şeklidir. Bu eylem geleneklerde yeri olmayan, kızın da onun anne-babasının da kabullenemediği bir usuldür (Cayloobaev, 2011: 6; URL48, 20.04.2015).

Genelde kırsal kesimlerde aile yuvaları kaçırma yoluyla kurulur. Buradaki sorun kızlar ile erkeklerin yuva kurma düşüncelerinin farklı olmasıdır. Örneğin, “en iyi” veya “ideal” bir eş bulma, kızlar ya da erkeklerin birbirleri hakkında sahip oldukları olumsuz kanaatler kaçırmaya yol açabilmektedir. Kaçırılan tarafın yasal haklarını bilmemesi ve emniyet teşkilatının bu olayı sıradan bir durum görüp müdahale etmemesi de söz konusu olayların artmasına neden olmaktadır. Bu yüzden çoğu mağdur kimse polise şikâyet etmenin hiç önemi olmadığı, onların hiçbir yardımda bulunmadığı fikrindedirler. Şehir hayatı gençleri kendine çekerek kırsal bölgeden uzaklaştırmaktadır. Kadınların sosyo-ekonomik yönden kendilerine yeter hale gelmeleri evlenme isteklerini azaltmaktadır. Kadınlar üniversiteden mezun olup, çalışarak kendi başlarına geçimlerini sağlamayı başarmaları bu işte önemli rol oynamaktadır. Böyle bir durumda erkeklerin aileyi geçindirmek ve koruma görevlerini artık kadınlar yüklenebilmektedir. Netice itibarıyla erkekler evlenme konusundaki isteksizlikleri nedeniyle kız kaçırma yoluna başvurabilmektedir.

Pişpek'te (Bişkek) 6 Mart 1884'te düzenlenen kongrede kız kaçırmayla ilgili yaptırım tarzında bazı kararlar alınmıştır. Buna göre, başka biriyle nişanlı kızı kaçıran kişi mağdur ettiği nişanlı erkeğe ödediği tüm başlık parasını tazmin eder ve kızın ailesine

1 deve, 10 büyükbaş hayvan verirdi. Kız kaçırma eyleminde bulunan kişi söz konusu başlık parasını ödeyebilecek durumda değilse, kızı geri getirir ve bir deve, 8 büyükbaş hayvan getirirdi. Kaçırılan kız daha önceden nişanlı değilse, kaçırın kişi 1 deve ve 25 büyükbaş hayvan verirdi. 18 Eylül 1905 tarihinde düzenlenen Atbaşı Kongresi'nde yasalarda kendi nişanlısını kaçırın damat daha önceden belirlenmiş başlık parasını ödeyebilecek durumda değilse, biyeler mahkemesinde kayınbiraderi ile görüşürler ve ödenecek başlık parası konusunda nihai bir anlaşmaya varırlardı (URL49, 16.12.2017). Kurallara göre kız kaçırma olayında, eşraftan birisinin nişanlanmış kızı için bir deve ve 40 büyükbaş hayvan, orta sınıf ailenin kızı için bir deve ve 20 büyükbaş hayvan, sıradan bir ailenin kızı için 15 büyükbaş hayvan ödenirdi. Bu cezalar kız kaçırma eylemini yalnızca halktan birileri gerçekleştirdiğinde uygulanır. Eşraftan birileri kaçırdığında ise pek uygulanmaz ya da tepkiyi hafifletme adına geçiştirici yaptırımlar uygulanırdı (Koconaliev, 1963: 49). Geçmişte bu yaptırım uygulama geleneği başlık parasını ödemek istemeyen ya da imkânı olmayanları kız kaçırma girişimlerinden vazgeçirmek için sıkı bir şekilde takip edilmiştir (Aynakulova, 2006: 102). Ancak, günümüzde bu yaptırımlar bulunmamaktadır. Bununla birlikte başlık parasının yüksek olduğundan kız kaçırma olayları daha sık karşılaşılr bir hale gelmiştir (Türkdoğan, 1991b: 177).

Kırgızistan Medeni Kanunun 16. maddesinde “hiç kimse cinsiyet konusunda eleştirilemez”, 38. maddesinde “hiçbir evlilik, evlenecek kişinin özgürce isteği ve iki tarafın da onayı olmadan gerçekleştirilemez.” denilmektedir. Yine ceza hukukunda fiili baskı suçları içerisinde evlilik için kız kaçırma olayına ilişkin hukuki yaptırımlar ceza kanununun 155. maddesinde yer almaktadır (Golysheva, 2010: 37). Buna göre kız kaçırana minimum 100-200 aylık maaş ya da 2-5 sene hapis cezası öngörülmekteydi. Ancak resmi verilere göre, Kırgızistan'da 2012 istatistik verilerine göre her sene kaçırma olayları ile ilgili adli makamlara sadece 15-20 şikâyet yapılmakta olup, suçlular en fazla para cezasına çarptırılmaktaydı. Çünkü o güne kadar bu cezanın uygulandığı suçlu

bulunmamaktaydı. Ancak Kırgızistan’da son yıllarda kız kaçırma olaylarında yaşanan artışlar nedeniyle yasa koyucular bu konu üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmaya başlamışlardır. Toplumda da bu olaylar yakından takip edilmekte ve tartışılmaktadır. Kimileri Kırgızistan’da geleneklere bağlılığın sürdürülmesini istemekte ve bu kız kaçırma olaylarının ağır suç kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır (URL50,15.02.2012). Kırgızistan kız kaçırma olayına karşı birkaç uluslararası anlaşmada taraf olmuştur. Örneğin, insan hakları genel deklarasyonunun 16. maddesinde “nikâh, ancak her iki tarafın isteği üzerine yapılabilir.” denilmektedir. Evlenmeye razı olmak, uygun evlenme yaşı ve nikâhın tescili hakkındaki maddelerde “taraplardan biri ya da her ikisinin herhangi bir şekilde etki altına alınarak evlenmeye zorlanamayacağı” belirtilmiştir. İslam’da da kız kaçırmak yasaktır. Tarihçiler ise, böyle bir âdetin Kırgızların tarihinde rastlanılmadığından, geleneğin Sovyet döneminde kalıplaştığından bahsetmişlerdir. Daha önceki dönemlerde Kırgızlar sadece kız ve erkek istekli olup, anne-baba karşı çıktığında oğlan kızı kaçırdı. Aslında kızı istemek, küpe takmak adetleri vardır.

Günümüze kadar Kırgızistan’da kız kaçırma olayı üzerinde sadece yüzeysel değerlendirmeler ve eleştiriler yapıldı. Artık bu olayın kurbanları gündemde yer almaya başladı. Daha bir-kaç sene önce 20-21 yaşlarında olan Nurzat Kalykova ile Venera Kasymalieva’nın böyle bir olaydan dolayı intihar etmeleri nedeniyle onlar için bir anma yürüyüşü düzenlendi (URL51, 17.07.15). Kırgızistan medyası 2017’de Milli İstatistiğin verdiği bilgilere dayanarak, her yıl 10.000 kızın bu yolla evlendiğini kaydetmiştir ve ülkedeki evliliklerin %20’si bu yolla gerçekleşmektedir (URL52, 12.04.2017; URL53, 01.05. 2018). 2018’in Mayıs ayındaki 20 yaşındaki Burulay Turdaliyeva uzaktan tanıdığı Mars Bödöşev tarafından kendi isteğine karşı evlenmek için kaçırılmıştır. Kızın anne-babasının şikayeti sonucunda polis tarafından tutuklanan suçlu Bödöşev kızı şiddetli bir biçimde öldürmüş ve kendisini de bıçaklamış durumda bulunmuştur (URL54,

19.12.2018). Çoğunlukla kız kaırma yoluyla yapılan evliliklerde karşılıklı uyum dikkate alınmamaktadır. Zoraki gelin ve damat birbirlerini yakından tanımaya ancak evlendikten sonra imkân bulabilmektedir. Bu da çözümü çok zor ya da imkânsız sorunların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Bu durumun aileye ve topluma maliyeti de çok yüksek olmaktadır. Psikologlara göre, birbirini tanımadan evlenenlerin arasındaki boşanma oranı oldukça yüksektir. Yine çoğu vatandaşlar kız kaırmayla gerçekleştirilen evlilikleri boşanmanın ilk sebepleri arasında görmektedirler. Artan boşanma oranları toplumda kimsesiz çocukların sayısını da artırmaktadır. Nitekim Kırgızistan’da yetim ve kimsesiz olan çocuklarla ilgilenen onlarca kurum vardır. Bu kurumlarda eğitim almakta olanların yaklaşık %80’i kimsesiz çocuklardır. Kırgızistan’da genelde liseden yeni mezun olanların kaırılma olasılığı artmaktadır. Kadının üniversite mezunu olup çalışması değil, bir an önce evlenmesi erkek tarafından tercih edilmektedir. Sonuçta erken evlilikler genetik sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Sakat ocukların doğmasına, anne ölümünün artışına neden olmaktadır. Kırgızistan’daki anne ölümü tüm Avrasya genelinde ön sıralarda yer almaktadır. Ülkede 100.000 kadının 66’sı doğum sırasında hayatını kaybetmektedir. Yeni doğmuş bebeklerin binde otuz beşi hayatını kaybetmektedir (URL55, 01.08.2017).

Orta Asyadaki Amerika Ünivesitesi ile “Soros Kırgızistan” Vakfı tarafından uygulanan araştırmaların sonuçlarında kız kaırmayı gerektiren temel farklı birkaç sebeplerin olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre kırsal bölgelerdeki kurulan evliliklerde cinsiyetlerin evlilik ile ilgili fikirlerinin farklı olması, yani “ideal insanı” bulma gibi talepler kaırma yoluna başvurmanın iletişim-kültürel veya psikolojik olarak sebeplerine girmektedir. Kızların ya da kız tarafının kendi haklarını bilmemesi ve polis gibi güvenlik görevlilerinin işlerini aksatması gibi durumlar. Ekonomik durum da kaırmanın önde gelen sebeplerinden sayılır. Maddi durumu düşük olanlar başlık parasını vermemek ya da az miktarla kurtulabilmek için ve çok abartılmayan kendi çapında düğün yapmaya

yönelirler. Kaçırma yoluyla kurulan evliliklerin neticelerine gelirse, bazı psikologların da fikirlerine göre birbirlerini tanımadan evlenenlerin arasında boşanma sayısı daha fazla olur. Örf-adetler dediğimiz görüşlerin hangileri eski anlamını korumakta, hangileri ise tamamen kökünden değiştirilip ya da günümüze uymadığı düşünülüp, elekten geçirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bunların içinden insanın şahsının gelişmesine, milletin gelişmesine katkı sağlayanların ve bunun tersine zararı olanların farkını bilmek önemlidir. Buna son zamanlarda içki mahiyeti tamamen bozularak, zararlı bir âdete dönüşen kız kaçırma olayını katabiliriz (URL56, 22.11.2015).

Günümüzde Kırgızistan’da kız kaçırma olaylarının sebeplerini öğrenmek amacıyla çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. “Gençleri Geliştirme” adlı sivil bir organizasyon Celalabat’ta yaptığı araştırma sonucunda bu olaya en çok ekonomik sıkıntıların sebep olduğu kanaatini ortaya koymuştur. İlgili kuruluş tarafından yapılan mülakata katılanların çoğu, kaçırma sebeplerinden birinin kızın evlenme konusundaki isteksizliği ve ekonomik sebeplerin ise bunu takip ettiğini vurgulamışlardır. Bir diğer “Kırgız köylerinde kız kaçırma” adı altındaki araştırmada “Niçin kaçırdınız?” sorusunun katılımcılar tarafından yanıtları listelenmiştir. Bu bir gelenektir diyenler %38, kız bu evlilikten vazgeçebilirdi %29, kızın başka birisiyle evlenmesini engellemek için yanıtını verenler %28, kızın isteksizliği %12, kızın anne-babasının onaylamaması %7, başlık parası dolayısıyla %3, kız hamileydi %2, oğlanın anne-babasının onaylamaması %1 oranı göstermiştir (URL57, 17.05.2015). Kanaatimizce yapılan araştırmayla aslında kız kaçırmanın en önemli sebepleri ortaya konulmuştur.

Kloop.kg gazetesinin verdiği bilgilere göre, yapılan başka bir araştırmalarda %82 kadın ve %78 erkekler “kaçırma” olayına karşı olduklarını beyan etmişlerdir. Fakat eğer kızları ya da kız kardeşleri kaçırılmışsa onu eve geri getirip, bu olay ile ilgili polise şikâyet edeceklerini belirtenlerin %39’unu kadın, %26’sını ise erkekler oluşturmaktadır. Neden

kaçırma yoluyla evlenirler sorusuna katılımcıların %30'u bu yolla kurulan evliliklerde şahit oldukları gibi, erkek onun başkasıyla evlenmesini istememesinden meydana geldiğini belirtmişlerdir. Her dört erkekten biri (%24), kız onunla evlenmeyi istemeyeceği için, her beş erkekten biri (%21) evlenecek olan erkek kız ile tanışmaya cesaret edemediği için, ya da başlık parası ödeyecek durumu olmadığı (%18) için kaçırma yolunu kullanmaktalarmış. Kızları kaçırılınca anne-babanın polise şikâyet etmesi nadir durum. Bunun ilk sebebi kız kaçırıldıktan sonra baba evine dönerse toplum tarafından iyi karşılanmaz. Evine dönen kızı başka bir erkeğin evlilik için tercih etmesi biraz zorlaşabilmektedir. İkinci sebebi her ne kadar polise şikayet etse bile, çoğu zaman erkeğin anne-baba tarafı bir şekilde kızın anne-babasını ikna edebilir. Araştırmalara göre, şehir bölgesinde evliliklerin %15'i kaçırma olayıyla gerçekleşmiş olup, onun %4'ü, kırsal kesimde %28 kaçırılmayla olan evliliğin %7'si ve ülkenin başkenti olan Bişkek şehrinde ise evliliğin %8 kaçırma olup, onun %2,5'i kızın isteği dışında meydana gelmektedir (URL58, 20.01.2017). Tablo 20'den anlaşılacağı gibi, çalışmanın teorik kısmında kız kaçırma olayı ile ilgili geniş bilgi verilmiştir. Kaçırma olayının eskiden beri adet haline dönüşmesi tarihte başka sebeplerden dolayı uygulandığı, günümüzde ise oranının çok fazla artışından bahsedilmektedir.

Tablo 20. Kaçırma Sebebine Göre Dağılımı

Kaçırma Sebebi	Frekans	Oran
Ekonomik çaresizlik	46	7,7
Kızın aile isteksizliği	43	7,2
Aile ister kız istemez	24	4
Aile ve kız istemez	25	4,2
Diğer	64	10,7
Evli değilim ya da kaçırma yoluyla evlenmedik	398	66,3
Total	600	100

2.3.11. Evlilikteki Başlık Parasının Uygulanıp-Uygulanmamasına Göre Dağılımı

Evlilikte başlık parasının verilmesi yerleşik adetlerdendir. Başlık parası, erkeğin ailesine kızın ailesi tarafından olumlu cevap verildiğinde, bu ailelerin arasındaki halledilmesi gerek olan ilk durumdur. Kimi bölgelerde ve çağlarda gelin olacak kızı yetiştirdikleri için onun doğduğu aileye bir tazminat bedeli olarak görülse de başlık parasının biçimi ve anlamı kültürlerle göre değişmektedir (Marshall, 1999: 60; Akkutay, 1991: 56). Başlık parası kararı eğer kız kaçırılmadıysa, kızın anne-babasının evinde alınır.

1924'ten sonra Sovyet mahkeme sisteminde halkın bazı adetlerinin sınırları belirlenerek, hun, baranta, çok evlilik ve başlık parası verme gibi gelenekler yasaklanmıştı. 1938'den itibaren Kırgızistan'ın anayasa maddelerinde başlık parası yasaklanmasına rağmen, halk bundan vazgeçmemiştir ve uygulama bir şekilde varlığını korumuştur. Günümüzde ise Kırgızistan'ın tüm bölgelerinde bu adet devam etmektedir (Bacon, 1965: 153; Karadovut ve Aksoy, 2004: 6; Semyonov, 2000: 16).

Eskiden beri hayvancılıkla uğraşan toplum olduğu için hayvanlardan oluşan başlık parası, günümüzde de hayvanların yanına başka şeyler eklenerek devamını sürdürmektedir. Ekim devrimine kadarki evliliklerde bazı zengin kesim başlık parası olarak hayvanların yanı sıra köleleri de verirdi. Kırgızlar arasından çıkmış olan çok meşhur Cantay Manap, oğlu Şabdan'ı evlendirirken kız tarafına başlık parasının yanında 45 köle de verdiği çoğu kaynaklarda belirtilmektedir (Cumagulov, 1960: 8).

XIX. yüzyılın başlarında Kırgızistan'da başlık parası daha çok büyük baş hayvanlardan oluşurken, XIX. yüzyılın ortalarından başlayıp başlık parasında küçükbaş hayvanların sayısı artmıştır. Örneğin XX. yüzyılın başlarında Kırgızistan'ın Isık-Köl bölgesinde en iyi başlık parası 100 büyükbaş ve 1000 küçükbaş idi. Orta iyi başlık para miktarı ise, 50 büyükbaş ve 100 küçükbaş, düşük başlık parası ise 25 büyükbaş ve 50

koyundan oluşmaktaydı. XIX. yüzyılın sonlarına doğru XX. yüzyılın başlarında artık tarım işlerinin gelişmesiyle başlık parası olarak hayvanların yanında tahıl, daha sonra para da verilmeye başlamıştır (Cumagulov, 1960: 35; Zeland, 1885: 26). Ancak hayvanların yanı sıra kızın çeyizindeki döşek ve yastıklar için pamuk da verilir. Erkek tarafının kız ailesine pamuk verme geleneği Kırgızistan'da önemli olan âdetlerden bir tanesidir. Çünkü kullanılan oturma döşegi, yatak, yorgan, yastık tamamen pamuktan yapılmaktadır. Götürülen pamuk yetersiz olursa kızın ailesi kendi ekler. Kız evinin komşuları toplanır ve bu gelen pamuklardan evde kullanılacak eşyaları yaparlar. Bu yapılanların düğün başlamadan bitirilip hazır edilmesi gerekmektedir (Gülbeyaz, 2008: 4). Başlık parasının miktarı ailenin durumuna ve bölgelere göre değişebilir. Özellikle gelin olacak kimsenin dul olup olmaması, yaşı, dış görünümü, eğitim düzeyi ve anne-babasının statüsü bunda ilk belirleyicilerdir. Bununla birlikte başlık parası kararlaştırılırken önemli olan tarafların arasında verilen sözdür. Çünkü diğer Türk toplumlarında olduğu gibi Kırgız toplumunda da verilen söz çok önemlidir ve bu sözden dönülmez (Aksoy, 1995: 141). Bundan dolayı kızın ailesi kız isteme süreçlerinde kararını hemen vermekten kaçınır. Çünkü hiç kimse kızının adının ciddi bir kabul söz konusu olmadığı sürece başka kimselerle anılmasını uygun görmez.

Bağımsızlık dönemine kadar toplumdaki yöresel şartlara göre kabul görmüş bir standart başlık para miktarı vardı ve kimse onun altına düşmek istemezdi. Günümüzde ise bu miktar hayat şartlarına göre değişmektedir, yani miktarı zamanla yükselmektedir. Kaynaklara dayanarak, 2011'lerde başlık parası Kırgızistan genelinde ortalama olarak 20.000-200.000 Som ya da 500-5000 dolar civarındaydı. Eğer damat ve gelinin kıyafetlerini erkek tarafı alacaksa başlık parasının miktarı bu oranda azalır (Gülbeyaz, 2008: 4; Cayloobaev, 2011: 6). 2015 yılındaki başlık parası minimum 70 bin som, 1 at ve bir miktar koyundan ibaretti. Bu rakam 500 bin soma kadar da çıkabilir. Para miktarıyla birlikte verilecek hayvan sayısında da artış gösterir (Nikişenkov ve Semyonov, 2000: 97;

Aksoy, 1995: 141; BKA, 1984: 951). Son dönemlerde erkek tarafının başlık parasının yerine evlenecek çiftlerin bütün eşyalarını karşılaması ile de değişen türü nadir da olsa karşılaşmaktadır. Çünkü başlık parası artık çeşitli açılardan tartışılmaktadır. Özellikle sivil toplum örgütleri başlık parasını toplumun tasvip etmediğini, bu uygulamanın kız kaçırma yoluyla yapılan evliliklere zemin hazırladığını savunmaktadır.

Kırgız toplumunda aile yapısındaki araştırmada, evlilik yapan bireylerden evlilik gerçekleştirirken başlık parası verilip verilmediği sorulduğunda, tablo 30'a göre de, katılımcıların %58,8'i başlık parasının uygulandığını işaret etmişlerdir. %18'i de hayır cevabını işaretlemişlerdir. Evli olmayanların oranı %23,2'dir. Teorik kısımda bu konuyla ilgili geniş bilgi verilmiştir. Bazı bilgilere göre, Kırgızistan'daki 7 bölgenin günümüzdeki başlık parası 1.000 dolardan başlamaktadır ve buna bir at da eklenmektedir. Bu para hariç, toplum arasında düğün için kız tarafına "toyluk" adı altında yaklaşık 10 küçükbaş, 100-150 kilo pamuk, 30-50 kilo pirinç (Orta Asya'ya özel pilav pirinci), koli-koli şeker, 20 litre sıvı yağ ve 1000 tane ekmek, 1-2 çuval havuç ve un vs. vermektedir.

Tablo 21. Evlilikteki Başlık Parasının Ödenmesine Göre Dağılımı

Evlilik başlık parası verme	Frekans	Oran
Evet	353	58,8
Hayır	108	18
Evli değilim	139	23,2
Total	600	100

2.3.12. Evlenirken Uygulanan Törenlere Göre Dağılımı

Sivil toplum eylemcisi Emilbek Momunov'un araştırmalarında, Kırgızistan'da gerçekleşen törenlerin bir yıllık gideri üç milyar ABD dolarını oluşturmaktadır. Aynı zamanda Kırgızistan'ın dış borcu şu anda üç milyar yedi yüz milyon ABD dolarıdır. Yine

bir başka araştırmacı Bakıt Baketayev'in çalışmasında, bir yıl içinde Kırgızistan'da beş yüz bin civarındaki aile düğün töreni yapmaktadır. Onun fikrinde, böyle bir israfçılığı varlıklı aileler yaygınlaştırmaktadır (URL59, 01.04.2017). BM'in Halk Vakfı Kırgızistan vatandaşlarının kredi çekmeleri hakkında bilgiler toplayarak halk içinde gerçekleştirilen düğün, cenaze gibi törenlere harcanan miktarı araştırmıştır. Vakfın verdiği bilgilere göre, Kırgızistan vatandaşları tarafından çekilen her 20 krediden 1 tanesi düğün için harcanır. Bölgelere göre dağılım yapılırken, bu konuda Oş en öne çıkan ildir. Orada kredi veren kurumlardan alınan her altıncı kredi düğün için çekilmektedir (URL60, 05.03.2017).

Evlenirken Uygulanan Törenlerin dağılımına gelince, evli olan katılımcıların büyük kısmı evlenirken toplum arasında daha çok yaygın olan **nikah ve kokteyl (%34,5)** düzenlediklerini işaretlemişlerdir. Herhangi bir **tören yapılmadı** diyenlerin oranı çok düşük olmuştur ve Kırgızlar arasında evlilik törenlerini çok önemsedikleri bilinmektedir.

2.3.13. Eşler Arası Akrabalık Durumunun Olup Olmamasına Göre Dağılımı

Kırgız toplumunda eskiden beri akrabalar arası evliliğe, özellikle baba soyundan olana iyi bakılmamıştır. Hatta yedi göbeğe kadar evliliğin yasak olduğundan daha önce söz edilmiştir. Tıpta da, bu tür evliliklerin uygulanmasına pek hoş karşılanmadığı bilinmektedir. Kırgızlar arasında anne tarafından akraba evlilikleri vardır, fakat komşu ülkelere (Özbekler, Tacikler) göre azdır. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların %23,2'si evli olmadığını belirtmişlerdir. Akrabasıyla evli olanların %5,2'si anne tarafından, %4,7'si baba tarafından akrabayla evli olduğu tespit edilmiştir. Hiç akrabalık bağlantısı olmayan evlilerin oranı %65,8'i göstermektedir. Ünal (2015: 393) tarafından uygulanan araştırma sonuçlarında da katılımcıların %86,9'u eşiyle hiç bir akrabalık durumunun bulunmadığını bildirmiştir. Bu sonuçlar Kırgız toplumunda akrabalık evliliklerin desteklenmediğini yine bir kez gözler önüne sermektedir.

Tablo 22. Eşler Arası Akrabalık Durumunun Olup Olmamasına Göre Dağılımı

Eşler arası akrabalık durumu	Frekans	Oran
Anne tarafı	31	5,2
Baba tarafı	28	4,7
Akrabalık yok	395	65,8
Diğer	7	1,2
Evli değilim	139	23,2
Total	600	100

2.3.14. Çocuk Sayısı Durumuna Göre Dağılımı

Aile, anne-babanın ortak meyvesi olan çocuğun dünyaya açılan ilk penceresidir. Kırgızlarda çok çocuk sahibi olmak mutluluk kaynağı olarak bilindiği için bu durumdaki kadın daha çok hürmet ve saygı görür (Karadovut ve Aksoy, 2004: 8) Kırgız Cumhuriyetinin Kanununun 64. maddesinin 10. bölümüne göre, 10 çocuğu olan, günümüzde çocuk sayısında azalma olduğu için, yedi ya da daha fazla çocuğu olan annelere “Baatır ene” (kahraman ana) denilmektedir ve devlet tarafından bir takım kolaylıklar sağlanır (URL61, 20.12.2016).

Tablo 23’de katılımcıların %29,3’u çocuk sahibi olmadığını, çocuk sahibi olanların da en çok 4 çocuktan fazla çocuğu olduğu (%20,3) anlaşılmaktadır. Kırgızistan’da Sovyet döneminde çok çocukluluk yaygındı, 1991’den sonra hayat şartları ağırlaşınca çocuk sayısında da düşüşler gözlemlenmiştir. Günümüzde ise yeniden çocuk sayısında biraz artış görülmektedir. Kırgızistan Milli istatistik bilgilerine göre, tüm ülke içinde Oş bölgesi çocuk sayısında ilk sırada gelmektedir. 2016’da Kırgızistan vatandaşı olan her dördüncü kişiden biri bu bölgelerde doğmuştur. Bu bölge çocukların halk sayısına göre doğum konusunda da birinci sıradadır; bin kişiye 24 bebek denk gelmektedir. İkinci sırada Batken bölgesi gelmekte olup, her bin kişiye 23,7 bebek, üçüncü sırada olan Celalabat bölgesinde geçen sene 24.000 bebek doğmuş olup, bin

kişiy e 21 bebek denk gelmiştir. Çocukların en az doğduğu bölge olarak Çüy bölgesi bilinmektedir ve 1000 kişiy e 18,4 bebek denk gelmektedir (URL62, 11.04.2017). Günümüz Kırgızistan'dan yurtdışı işgücü göçüne katılan göçmenlerin yaşının genç olması ülkedeki doğum oranını da düşürmektedir. Çocuk sahibi olma yaşında olan nesiller hayat şartlarını iyileştirmek için bu meseleyi ertelemektedir veya hepten kapatmaktadır. Ya da çiftlerden birinin memlekette bulunması, diğ erinin ise göçe katılması sonucu çocuk doğum oranını olumsuz etkilemektedir.

Tablo 23. Çocuk Sayısı Durumuna Göre Dağılımı

Kaç çocuğ unuz var	Frekans	Oran
Bir	83	13,8
İki	111	18,5
Üç	108	18
Dört+	122	20,3
Çocuğ um yok	176	29,3
Total	600	100

2.4. ARAŞTIRMA GRUBUNUN BOŞANMA DURUMLARINA GÖRE DAĞILIMI

Aile birliğini sonlandıran boşanma hem aile bireyleri hem toplum üzerinde büyük etki yaratan bir olgudur. Küreselleş en bu sorun Kırgız toplumunda da her geçen gün sayısı artmaktadır ve aile kurumuyla ilgili sorunların başında gelmektedir. Kırgız Cumhuriyetinin Medeni Kanununun 4. maddesine göre boşanma, eşlerin birinin ya da her ikisinin evliliğı sona erdirm e isteğı durumunda gerçekleşir. Bununla birlikte koca eşinin hamileliğı ya da henüz bir yaşını doldurmamış bebeğı bulunması halinde onun rızası olmadan boşanma davası açamaz (İlibezova ve İlibezova, 2013: 11).

2.4.1. Yakın Akrabalar Arasında Boşanan Çiftlerin Sayısına Göre Dağılımı

Sovyet Dönemi 1979'daki istatistiklere göre, Kazakistan ve Kırgızistan'da az sayıda bile olsa kentsel bölgelerde boşanma olayları gerçekleşmiştir. Kayda geçen bu ailenin üyelerinin genelini rus ya da yerel olmayan kökenler oluşturmuştur. 1950'lerde Sovyetler Birliğine bağlı ülkelerin istatistiklerinde her 100 evliliğin ancak 3'ü boşandığı kaydedilmiştir. Bu birliğin üyesi olan Kırgızistan'da neredeyse hiç boşanma olayı kayda geçmemiştir (BAE, 1990: 451). Çüy bölgesinin aile yapısını araştıran Cumagulov (1960: 74) da 1957 yılındaki resmi kayıtlarda Çüy bölgesinde tek bir boşanma olgusunun yaşanmadığından bahsetmiştir. Araştırmacıya göre, bazı evliliklerin resmi kayıt yaptırmaması da bunun bir açıklaması olabilmektedir.

90'lı yıllara gelince, egemen Kırgızistan Cumhuriyetinde ayrılan çiftlerin sayısı her 100 evliliğin 18'i, 2000'lerde bu sayı 21'e çıkmıştır. Bu oran gittikçe artış göstermektedir. En çok kadınları ve çocukları hatta yakın akrabalarına bile olumsuz etki eden boşanmaların asıl sebepleri ve bu sebepleri doğuran faktörler ile sonuçlarının bilinmesi önemlidir. Bu çerçevede yapılacak araştırmaların neticesinde bir veri tabanı oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Zira bilimsel verilerin sonuçlarının temelinde çözüm önerilerinin üretilmesi ailenin devamlılığında önemi büyüktür. Kırgızistan'ın Milli İstatistiği 2014'ün verilerine göre Kırgızistan'da evli olan her altı aileden biri boşanmaktadır. Bunlardan boşanma oranları evliliklerinin birinci yılında %3,6, ikinci yılında %16, üçüncü ve dördüncü yıllarda %18, beşinci-dokuzuncu yıllarında %28, on-on dokuzuncu yıllarında %22, yirminci yıllarından sonra %12,4' tür. Görüldüğü gibi ilk dört yıl içerisinde gerçekleşen yaklaşık %40 boşanma, dokuzuncu yıldan sonraki yaklaşık tüm oranın 2/3'ünü oluşturmaktadır. Fakat bu sadece resmi kayıttır. Ayrıca resmi olmayanların yani yalnızca dini nikahla evlenip boşananları da düşündüğümüzde bu rakamlar daha da yükselmektedir. Yine istatistiklere göre boşanmaların büyük çoğunluğu 18-35 yaşlar arasını oluşturup, zirve noktası ise 25 yaş olmaktadır (URL63, 20.04.14).

Uygulanan bir araştırmaya göre, Kırgızistan vatandaşlarından her beş kişiden üçüncüsü boşanmanın kadınlar için ayıp olduğunu düşünürler ve bu fikre katılanların çoğunluğunu Celalabat bölgesindekiler oluşturmuştur (%95). Başkentteki katılımcıların ancak dörtte biri bu fikirdedir. Bu yaklaşımdakilerin genelini 21-30 yaş arasındakiler oluşturuyorsa, 70 yaş üstü pek onaylamayanlarının oranını oluşturmuştur. Uygulamanın sonuçlarına dayanılarak, kadının boşanmasını ayıp olarak bulanlar genel olarak eğitim seviyesi düşük, maddi durumu zayıf olan katılımcılar işaretlediği bilinmektedir (URL43, 11. 04. 2017). Araştırmaya göre, yakınları arasında boşananların olması %74'ü göstermekte iken, olmaması ise %26'yı oluşturmaktadır.

Tablo 24. Yakın Akrabalar Arasında Boşanan Çiftlerin Sayısına Göre Dağılımı

Yakın akrabalar arasında boşanan çift var mıdır?	Frekans	Oran
Var	444	74
Yok	156	26
Total	600	100

2.5. ARAŞTIRMA GRUBUNUN EVLİLİĞE VE AİLEYE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Katılımcılardan evlilikle ilgili fikirlerini öğrenmekten amaç, fenomenolojik yaklaşımla toplumun aile yapısı hakkında bilgi edinmektir. Onların farklı etnik sahipleriyle evlenmeye, akraba evliliği konusuna, nikâha, erkeklerin başka kadınla birliktelik gibi konulara olan yaklaşımları sıralanmıştır.

2.5.1. Evlilikte Nikâh Görüşüne Göre Dağılımı

Çoğu toplumlara göre aile bir erkek ile bir kadının evliliğiyle meydana gelir. Çiftlerin toplum tarafından belirlenen kurallara göre bu birliği kurması nikâh aracılığıyla gerçekleşir. Tablo 25'te katılımcıların nikâh görüşü ölçülmeye çalışılmıştır. Tabloda görüldüğü gibi, hem resmi, hem dini nikâhı doğru bulanların sayısı fazla olmasına rağmen, bu şartlar pek uygulanılmamaktadır. Toplum arasında kızlar resmi nikâhı önemsedikleri halde, erkeklerin arasında bu durumu ertelemek isteyenlerin oranı daha yüksektir. Bunun sebepleri yukarıda bahsedildiği gibi, halkın çoğu yurtdışında çalıştığı

için, oranın vatandaşlığını almış durumdadır ve evlenirken çiftlerden birinin farklı ülkenin vatandaşı olması nedeniyle zamanında resmi kayıt yaptıramamış olmasıdır.

Yine başka bir sebep de, kaçırma yoluyla evlenenler arasında bu duruma çok sık rastlanıyor olunmasıdır. Çünkü kaçırma olayı gerçekleştirildikten sonra anne-babalar görüşür, uygun bulurlarsa hemen dini nikâh devreye geçer ve evlilik başlanır. Böylece resmi nikâh işlemleri ertelenir. Salmorbekova'nın (2011: 117) 2011 tarihinde uyguladığı anketlerde, aynı soruya iki nikâh türünün de olmasını isteyenler %66, sadece dini nikahın yeterli olmasını isteyenler %23,4, tek resmi nikahı yeterli bulanlar %4,3, nikahsız birliği uygun bulanlar %2,1 oranını göstermiştir. Cevapsız bırakanlar ise %4,3'tür.

Aradan bir kaç sene geçmesine rağmen, nikâhın her ikisinin de uygulanmasını isteyenlerin oranında çok az artış, sadece dini nikâhın yeterli olduğunu düşünenlerde daha çok, yalnızca resmi nikâhı tercih edenlerin oranında çok fazla fark ve evlilikte herhangi bir nikahın şart olmadığını onaylayanların oranında düşüş olduğu görülmüştür. Gittikçe toplum arasında resmi olsun, dini olsun nikahın yapılmasını onaylayanların sayısında artış olduğu, nikahsız birliği onaylayanların oranlarında ise düşüş görüldüğü bilinmektedir.

Tablo 25. Evlilikte Nikâh Görüşüne Göre Dağılımı

Nikâh görüşü	Frekans	Oran
Dini yeter	102	17
Resmi yeter	113	18,8
İkisi de lazım	376	62,7
Nikâh şart değil	9	1,5
Total	600	100

2.5.2. Evliliğe Yüklenen Anlama Göre Dağılımı

Kırgız toplumunda aile kurumuna büyük önem verilmektedir. Katılımcılardan aileyi oluşturan bu evliliğe yükledikleri anlam sorulduğunda, onların %42'si evliliğin

Allah'ın emri olduğunu işaretlemişlerdir. Bu görüş onların daha dini değerlerine bağlı olduklarını ortaya koymaktadır. Evliliğe çocuk sahibi olma anlamını yükleyenler %33,5 orandadır. Çocuk sahibi olmanın mutlaka evlilik aracılığıyla gerçekleşeceği fikri onların ahlak seviyesinin yüksek olmasına işaret etmektedir. Toplum baskısı %19 düzeyde olup, bu kurumdan rahatsız olanların, fakat toplum tarafından devam edegelen gelenek ve örf-adetlerden vazgeçemeyenlerin olduğunu bildirmektedir. Evliliğe gereksiz kurum olarak bakanların oranı ise düşük %2,5 olmakla birlikte, yine de onaylamayanların var olduğu bilinmektedir.

Tablo 26. Evliliğe Yüklenen Anlama Göre Dağılımı

Evlilik kurumu nedir	Frekans	Oran
Allah'ın emri	252	42
Toplum baskısı	114	19
Çocuk sahibi olmak	201	33,5
Gereksiz kurum	15	2,5
Diğer	18	3
Total	600	100

2.5.3. Kadınların Evleneceği Erkeklerde Aradıkları Özelliklere Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında kadınlara sorulan soruda evlenecekleri erkekte bulunması istenen özellikler sıralanmıştır. Katılımcıların %33,7'si erkek olup, diğerleri kadınlardan oluşmaktadır. Kadınların oluşturduğu grubun en çok %19,7'si evleneceği erkeğin dindar olmasını, %17,7'si kendisini sevip sayan birisi olmasını istemişlerdir. Kırgız toplumundaki erkeklerin daha çok dini yönü yüksek olan kadınlarla evlenmeyi ön plana aldıkları anlaşılmıştır.

Tablo 27. Kadınların Evleneceği Erkeklerde Aradıkları Özelliklere Göre Dağılımı

Evlenilecek erkekte aranan şartlar	Frekans	Oran
Zengin	51	8,5
Dindar	118	19,7
Kötü alışkanlığı olmayan (içki, kumar)	51	8,5
Aşk ve saygı	106	17,7
Aynı etnik ve aynı kültür	18	3
Diğer	54	9
Erkeğim	202	33,7
Total	600	100

2.5.4. Erkeklerin Evleneceği Kadında Aradıkları Özelliğe Göre Dağılımı

Tablo 28’de 27’deki gibi erkeklerin de kadınlar gibi en çok dindar eş istedikleri (%15,7) ortaya çıkmıştır. Çünkü insanlar güven arayışı içinde ve dindarların daha güvenilir olduğu düşüncesinde olabilirler. Ya da cazip gelmektedir. Ondan sonra aşk ve saygı (%9,3) gelmektedir. Güzellik (%3,0) ve ilk evlilik (%3,3) gibi sıfatlar bunları takip etmektedir. Erkekler evleneceği kadının aynı etnik ve aynı kültürden olmasını diğer özelliklere kıyasla pek önemsemediklerini belirtmişlerdir.

“Toplumun cinsiyet algısı” (Гендер в восприятии общества) ulusal anket sonucunda, Kırgızistan halkının %89’u bakireliğin evlilikte mutlu hayat sürdürmenin kefaleti olduğunu belirtmiştir (URL64, 02.04.2017).

Tablo 28. Erkeklerin Evleneceği Kadında Aradıkları Özelliğe Göre Dağılımı

Evlenilecek kadında aranan şartlar	Frekans	Oran
Güzel	18	3
Dindar	94	15,7
İlk evlilik	20	3,3
Aşk ve saygı	56	9,3
Diğer	14	2,3
Kadınım	398	66,3
Total	600	100

2.5.5. Akraba Evliliği Bakışına Göre Dağılımı

Akraba ile olan evliliği uygun bulup bulmama konusu, tablo 29'dan anlaşılacağı gibi, bu tür evliliği destekleyenlerin sayısı oldukça az olup, %7,8 oranındadır. Sadece anne tarafından olmasını uygun bulanların oranı %10,3, hem anne hem baba tarafından olabilir yanıtını verenlerin oranı ise %3'tür. Bu tür evliliğe karşı olanlar %76,7'dir. Dolayısıyla Kırgız toplumunun çoğunluğu akraba evliliğini doğru bulmamaktadır.

Tablo 29. Akraba Evliliği Bakışına Göre Dağılımı

Akraba evliliği hakkında fikriniz	Frekans	Oran
Onaylamak	47	7,8
Sadece anne tarafı	62	10,3
Hem anne hem baba tarafı	18	3
Doğru bulmuyorum	460	76,7
Diğer	13	2,2
Total	600	100

2.5.6. Etnik Yönden Farklı Biriyle Evlenme Düşüncesine Göre Dağılımı

Dışarıdan evlenmenin amacı başka boylarla akrabalık bağ oluşturmaktır. Çünkü bu durum boylar arasındaki yağmalama ve çapul gibi olumsuzluklara engel oluştururdu. Zira göçebe bir yaşama sahip olan bozkır ailelerinin doğal afetlere ve düşman saldırılarına karşı kendilerinin koruması zordu. Böyle durumlarla baş edebilmek ancak kendi aralarındaki akrabalık bağlarını ve iş birliğini güçlendirmekle mümkündü (Koca, 2002: 16). Kırgızlar genelde kendi milletinden evlenirler, fakat Rus milletinden olanlarla evlenmek kesinlikle yasaktı. Sart, tatar ve kazak gibi etnik kimliklerine sahip kadınlarla evlenenler az sayıda olsa bile de vardı (Cumagulov, 1960: 30).

1979'daki istatistiklerde Orta Asya ülkelerindeki ailelerde farklı etnisite sahipleri ile olan evliliklerin oranı kaydedilmiş olup, bu durum Özbekistan'da %10,5, Tacikistan'da %13, Türkmenistan'da %12,3, Kırgızistan'da %15,5, Kazakistan'da

%21,5'i göstermiştir. 1980-83 yıllarında başka etnisitelerin evliliği özellikle Kırgız-Kore, Kırgız-Rus ailelerin oranı en çok Kırgızistan'ın Isık-Köl ve Narın bölgelerinde yaygındı (BAE, 1990: 456-457).

Tablo 30'a göre, katılımcıların %48,2'si bu tür evliliğe kesinlikle karşı olduklarını, %23,7'si uygun bulmadıklarını, %18,8'i olabileceğini, ancak %9,3'ü olumlu fikirde olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 30. Etnik Yönden Farklı Biriyle Evlenme Düşüncesine Göre Dağılımı

Yurtdışından yabancı biriyle evlenmek	Frekans	Oran
Tabi	56	9,3
Olabilir	113	18,8
Uygun görmüyorum	142	23,7
Kesinlikle olamaz	289	48,2
Total	600	100

2.5.7. Evli Erkeğin Başka Kadınla Birlikteliğine Olan Bakışa Göre Dağılımı

Kırgızistan Milli İstatistik Kurumunun bilgilerine göre, Kırgızistan'da her yüz kadından biri çok eşli bir erkekle dini nikah üzerinde yaşamaktadır (URL65, 11.04.2017). Nedense, çok eşlilik günümüzde çok önemli bir konu haline gelmiştir (URL66, 10.09.2018). Son zamanlar Kırgızistan'da erkeklerin resmi eşinden başka kadınlarla da eş gibi yaşamaya başlaması yaygınlaştı. Kimi gizli kimi açık şekilde dini nikâh yaptırarak, evliliğini devam ettirmektedirler. Kırgızistan kadınlar gelişme sosyal birliğinin başkanı Camal Frontbek kızının verdiği bilgilere göre, ülkede birden fazla kadınla aynı anda yaşayan erkeklerin sayısı 50.000 civarındadır (URL67, 03.01.2018).

Araştırmamızda ikinci eş diye bir şeyin olmadığını savunanlar %52,5 orandadır. Eğer kadının sağlık sorunu gibi sorunları olursa, bu durumu onaylayanların oranı %17,3, ikinci eşliliği normal eş gibi kabul edenlerin oranı %15,3, nikâhın gizli olamayacağını

savunanların oranı %10,8 ve diğer cevabını işaretleyenler katılımcıların %4'ünü oluşturmaktadır.

Ekim devrimi öncesinde Kırgız toplumunda çok eşliliğin sosyal sınıflar arasında eşit dağılmadığı 1913 yılında yapılan istatistiklerden anlaşılmaktadır. Bu istatistiklerde yer alan verilere göre, Namangan (Fergana vadisinin kuzeyi, o dönem daha ülkeler arası sınır belirlenmemiştir) ilçesinde yaşayan 7452 aileden 363'ünün iki evli, 19'unun üç evli olduğu görülmektedir. Bu miktar söz konusu ilçe halkının %5,12'sini oluşturmaktadır. Ekonomik açıdan bu aileler değerlendirildiğinde aralarında yoksul olanların çok az olduğu görülmüştür (Abramzon, 1999: 183). 1882 yılında Yedi Su ilindeki 59 erkeğin 42'si tek eşliydi (Zeland, 1885: 59). 1930'lara doğru Kırgız toplumunda çok eşliliğin bütünüyle kaldırıldığı ve resmiyette tek eşliliğe geçildiği bilinmektedir (Abramzon, 1999: 184). Cumagulov'un (1960: 43) belirttiğine göre ise, Ekim Devriminden iki ay sonra 19-20 Aralık 1917 tarihinde Sovyet yönetimi ilk defa medeni kanun oluşturmuştu. 1918'in Aralık ayındaki 31 (18). Maddesinde evli olanların yeniden başkasıyla evlenmeleri yasaklanmıştır.

Tablo 31. Evli Erkeğin Başka Kadınla Birlikteliğine Olan Bakışa Göre Dağılımı

Evli erkeğin başka kadınla birlikteliğine bakışınız	Frekans	Oran
Eş gibi kabul	92	15,3
Sağlık sorunu varsa kabul	104	17,3
Nikâh gizli olmaz	65	10,8
İkinci eş yoktur	315	52,5
Diğer	24	4
Total	600	100

2.5.8. Erkeklerin Eşini Aldatma Nedenlerine Göre Dağılımı

Çok evlilik Kırgız toplumunda suç sayılmaktadır. Kırgız Cumhuriyetinin kanunları aynı anda birkaç kişiyle evlenmeyi engeller. Bu suçu işleyenler suç ve ceza kanununun

153. maddesine göre, aynı anda iki ya da daha fazla kadınla evlilik yaparsa, iki senelik hapis cezası alırlar. Fakat çok az sayıda kişiye bu konuda dava açılmasına rağmen, çok eşlilik ile ilgili henüz ceza alan kimse olmamıştır. Dünyadaki demokratik değerlere en çok sahip olarak tanınan Kırgızistan'da çok eşlilik konusunun engellenmesinin ertelenmesi ile ilgili hukukçular toplumun tepkisizliği değil de, kadınların kendi hayatlarını önemsememelerini temel sorun olarak göstermişlerdir (URL68, 25.09.2016).

Tablo 32'den anlaşılabacağına göre, çok eşliliğin ana sebepleri neler olabilir sorusuna yanıt olarak, katılımcıların çoğu %17,8'i yurtdışında çalışmasını işaretlemişlerdir. Eşlerden birinin yurt dışına çıkmasıyla ya orada başkasıyla birlikte veya memlekette kalan eş başka birisiyle birlikte yaşayabilmektedir. Toplumun bu olaya tepkisizliği (%14,5) ve zenginlik (%14,5) ikinci sırada gelmektedir. Ekonomik sebepler (%11,5) ve kızların bu olaya karşı ciddiyetsizliği (%11,0) bunları takip etmektedir. Sağlık sorunu %9,3, diğer sebepler %5,7 ve erkeğin durumu gizlemesi %4,7 oranındadır.

Tablo 32. Erkeklerin Eşini Aldatma Nedenlerine Göre Dağılımı

Erkeklerin eşini aldatma nedenleri	Frekans	Oran
Ekonomik durum (Zenginlik)	69	11,5
Sağlık sorunu	56	9,3
Nüfus eşitsizliği	66	11
Toplumun tepkisizliği	87	14,5
Yurtdışı çalışma	107	17,8
Din istismarı	87	14,5
Erkeğin evli olduğunu gizlemesi ve kadınların duyarsızlığı	94	15,7
Diğer	34	5,7
Total	600	100

2.5.9. İdeal Çocuk Sayısına Göre Dağılımı

Toplumsal kurumlar içinde insan yaşamındaki ilk ve en temel kurum ailedir. Aile kurumu çağın şartlarına göre tarih boyunca bireyleri arasındaki ilişkileri bakımından bir takım anlayış değişiklikleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan biri de ailenin çocuklara bakış açısıdır. Geleneksel toplumlarda çocuk ailenin katma değerini artıran bir birey olarak görülürdü. Çünkü üretim konusunda ailenin iş gücüne kattığı destek ve maddi değer ile değerlendirildiğinde, ailenin çocuklarının daha sayısının fazla olması istenilen ve beklenen durumdu. Günümüzde ise, çocukların gelecek için bir sigorta olarak görülmesi ve ekonomik değer olarak algılanması gibi diğer beklentilerin de azaldığı dikkat çekmektedir. Özellikle her geçen gün çocuğun yetiştirme ve eğitim masraflarının artması, bakım ve yükümlülüklerinin zorluklarına benzer durumlar çocukların sayılarında azalma oranlarının yükselmesine sebep olmaktadır. Zira artık çocukların ailenin iş gücüne katkı sağlaması ortadan kalkmıştır ve konusu geçen çeşitli zorluklar ailenin ekonomik olarak zorlanmasına yol açmaktadır (Bayer, 2013: 112).

Katılımcıların %65,8'i yani 395 kişi 4'ten fazla çocuk sahibi olmayı istediklerini belirtmişlerdir. Daha önce de belirtildiği gibi Kırgızlar arasında çok çocuk sahibi olmak mutluluk kaynağı olarak görülmüştür ve bu durumdaki kadına daha çok hürmet ve saygı gösterilir (Karadovut ve Aksoy, 2004: 8). Günümüzde çocuk sayısında azalma olduğu için beş çocuktan itibaren bu ünvan verilmektedir. Fakat Kırgızistan'da bakıma muhtaç çocukların sayısında her geçen gün artış olmaktadır. Parçalanmış aileler, ölümler, terk etmeler, yoksulluk ve geçimsizlik gibi sorunların etkisinde her geçen gün çok sayıda çocuk bakıma muhtaç duruma gelmektedir.

2.5.10. Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre Dağılımı

Katılımcı çiftlerin çocuk sahibi olmasındaki temel faktör, en çok büyüklerin isteği üzerine (%26,7) olduğu ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi ve çalışmanın teorik kısmında da

bahsedildiği gibi, Kırgız toplumunda büyüklere neredeyse kutsallık derecesinde saygı gösterilir. Ebeveyn yaşlanınca onlara bakmak (%20,5) için çocuk sahibi olma faktörü ikinci sırada yer almıştır. İsmailova'nın (2007: 581) verdiği bilgilere göre, geleneksel olan geniş ailede çocuk, yaşlanan anne-babasına bakacağı ön görülen bir sigorta olarak değerlendirilmektedir denilir. Fakat günümüzde Kırgız toplumunda geleneksel geniş aile tipi olmadığı için bu bilgi eski dönemlere uzanmaktadır. Nitekim şu an aile tipine bakılmaksızın bu düşünceyle çocuk sahibi olanların mevcut olduğunu katılımcılar ispatlamaktadırlar.

Bundan sonra gelen erkek çocuk isteme faktörüdür (%15,8). Kırgızlarda miras sadece erkek çocuklar arasında dağıtıldığı için kız çocukları aile mirasına sahip olamaz. Onlar için erkek çocuğun olması baba adının unutulmaması, baba ocağının sönmemesidir. Genel olarak baba evi ailenin erkek çocuğuna kalır, zaten ana-baba yaşlandığında en çok sorumluluk ona yüklenir, onlar vefat edene dek o çocuğu ilgilenir. Eğer varsa ana-babadan kalmış hayvan ve arazi gibi mal varlıklar, bunları en çok o oğlana, gerisini ortak şekilde diğer kardeşler kendi aralarında paylaşırlar. O oğlanın ana-babanın ölüm törenlerinde daha fazla masraf yükleneceği için ona fazla pay verilir (Dıykanbayeva, 2011: 186-187).

Diğer topluluklar gibi Kırgızlar da eskiden beri aileyi önemsedikleri için soyun devamına önem vermişler ve bunun için ne gerekiyorsa yapmışlardır. Erkek çocuklarını ata soyunu taşıyanı ve nesli devam ettireni olarak daha çok önemsemişler (Dıykanbayeva, 2011: 181-184). Ekonomik sebepler (%15,3) daha çok iken, aile iş gücü ihtiyacı (%3,3) faktörü daha az işaretlenmiştir. Aslında, az çocuklulara karşın, çok çocuklu ailelerde yoksulluk daha yaygın görülebilmektedir. Ancak, çocuk sayısının fazlalığı her zaman yoksulluğa yol açmaz. Bilakis tarım araçlarının bulunmadığı ya da az olduğu durumlarda

işlerin kolaylıkla yapılmasına katkı sağlar. Yani, refah seviyesinin yükselmesine yardımcı olur (Edilova ve Niyazalieva, 2009: 387).

Çiftler arasında özellikle kırsal bölgede doğum kontrol bilgisizliğinden dolayı çocuk edinenlerin oranı %16,0'yı oluşturmaktadır. Toplumda yaşlı kadınlar doğum kontrolünün geleneksel normlara ters düştüğünü savunurlar. Annelerin Allah ne kadar çocuk verirse, hepsini doğurması gerektiğini söylerler. Bununla birlikte çocuk sayısına karar veren gene de eşlerin kendileridir (Staseviç, 2011: 114).

Tablo 33. Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre Dağılımı

Çocuk sahibi olma faktörleri	Frekans	Oran
Eşin aile büyüklerinin isteği	160	26,7
Ebeveyn yaşlanınca bakmak	123	20,5
Ekonomik sebepler	92	15,3
Erkek çocuk isteme	95	15,8
Aile işgücü ihtiyacı	20	3,3
Doğum kontrol bilgisizliği	96	16
Diğer	14	2,3
Total	600	100

2.5.11. Çevresinde Evlilik Dışı Çocuğun Olup Olmamasına Göre Dağılımı

Kırgızistan'da yeni doğan bebeklerin %32,4'ü resmi nikâhı olmayan çiftlerin çocuklarıdır. Araştırmacılar dini nikâhla evlilik sonucunda doğan çocuklar konusunda Kırgızistan'ın önemli ölçüde diğer komşu ülkelerin önünde olduğunu ileri sürmektedir. Bu durum Kazakistan'da %22,6 Özbekistan'da %14,8, Türkmenistan'da %10,3 orandadır. Postsovyet ülkeleri arasında Kırgızistan sadece Gürcistan ve Ermenistan'dan sonraki sıradadır. 1990'da tek ebeveynli ailelerde dünyaya gelen çocukların oranı %4,9 iken, günümüzde ise bunların oranı birkaç kata yükselmiştir (URL69, 20.04.14).

Tablo 34’te katılımcılardan çevresinde nikâh dışı çocuğun olup olmadığı sorulduğunda, %16,2’si var, %83,8’i de yok yanıtını vermişlerdir. Bu da demek oluyor ki, çok sayıda olmasa da nikâh dışı doğan çocukların varlığı dikkat çekiyor.

Tablo 34. Çevresinde Evlilik Dışı Çocuğun Olup Olmamasına Göre Dağılımı

Çevrenizde evlilik dışı çocuk var mı?	Frekans	Oran
Var	97	16,2
Yok	503	83,8
Total	600	100

2.5.12. Evlilik Dışı Dünyaya Gelmiş Çocukların En Önemli Sorununa Göre Dağılımı

Yukarıdaki tablolardan görüldüğü gibi, nikâh dışı doğan çocukların sorunlarını listelersek, en başta mahalle baskısı, dışlanma (%22,7) gelmektedir. Ondan sonra sırayla ebeveynlerin diğer çocukları gibi haklara sahip olamamak (%21,7), psikolojik eziklik (%19,5), pasaport işlemleri, yurt dışı sorunları (%13,5), iş, çevre sahibi olamamak (%12,2), anne-babaya soğukluk (%7,5) ve diğer (%3,0) sorunlar gelmektedir. Bu tür evliliklerin sonucunda meydana gelen sorunlarla maalesef en çok çocuklar karşılaşmaktadır.

Tablo 35. Evlilik Dışı Dünyaya Gelmiş Çocukların En Önemli Sorununa Göre Dağılımı

Evlilik dışı doğan çocukların en önemli sorunu	Frekans	Oran
Ebeveynlerin diğer çocukları gibi haklara sahip olamamak	130	21,7
Mahalle baskısı, dışlanma	136	22,7
Pasaport, yurtdışı sorunları	81	13,5
Psikolojik eziklik	117	19,5
Anne-babaya soğukluk	45	7,5
İş, çevre sahibi olamamak	73	12,2
Diğer	18	3
Total	600	100

2.5.13. Yalnızca Dini Nikâhlı Ailede Doğan Çocukların Sorununa Göre Dağılımı

Toplumların çoğunluğu evliliğe dini ya da kutsal kurum olarak bakmaktalar ve Allah'ın huzurunda gerçekleşmesine, ona bağlı olduğuna inandıkları için (Aksan, 2014: 175) bu durumun insanlardan öte Allah'ın bilmesini yeterli bulduklarından olabilir.

Tablo 36'da görüldüğü ve yukarıda da bahsedildiği gibi, Kırgız toplumunda resmi kayıttan geçmeyen, sadece dini nikâhlı evlilikler yaygındır. İşte bu ailelerde dünyaya gelen çocuklar ile ilgili ciddi sorunlara sık-sık rastlanılmaktadır. İlk olarak, onların kimliklerinde baba ismi geçmemektedir, evraklarda o satır boş bırakılmaktadır ve anne soyadını taşımaktadırlar. Kırgız Cumhuriyetinin Medeni kanunun 54. Maddesi bu durumu açıklamış bulunmaktadır. Nikâh dairesi de bununla ilgili evrak verebilmektedir. Artık çocukla ilgili işlemlerde bu evrak kullanılmaktadır. Bu evrak bazı ülkelerde (örneğin, postsovyet ülkelerinde) geçerli olup, bazı Türkiye gibi ülkeler bunu kabul etmekte zorluk yaşatmaktadır.

Bu durumla daha çok yurtdışında çalışan Kırgızistan vatandaşları karşılaşmaktadır. Orada anne-babadan uzak, daha serbest hayat tarzı yaşayan gençler maalesef böyle olumsuzlukları çok yaşamaktadırlar. Moskovada bu tür problemlerle ilgilenen Burulça Töröbekova Hanım'ın fikrine göre, bu durumun temel sebepleri, birinci olarak, gençlerin cahilliği, ikinci olarak son 10-15 yıl içerisinde çocuklara yeterli düzeyde aile eğitiminin verilmemesidir (URL70, 20.10.2015).

Tablo 36. Yalnızca Dini Nikâhlı Ailede Doğan Çocukların Sorununa Göre Dağılımı

Resmi nikâhlı olmayan ebeveynin çocuklarının sorunu	Frekans	Oran
Resmi kayıtlarda yer almama	206	34,3
Yurtdışı işlemleri yapamama	188	31,3
Ebeveynlerin boşanmada nafaka verilmemesi	92	15,3
Hiç sorun yok	95	15,8
Diğer	19	3,2
Total	600	100

2.5.14. Boşanma Sebepleri Fikirlerine Göre Dağılımı

Boşanma, aileyi dağıtan ve toplumu da etkileyen bir olaydır. Tüm dünyada gittikçe artmakta olan bu olayın Kırgız toplumunda da oranları yükselmektedir. Ailedeki rollerini yerine getiremeyen çiftler zamanla boşanma noktasına gelmektedir. Bu olguyu kendisi yaşamış olsun, etrafındakilerden öğrenmiş olsun, boşanmanın sebeplerini, nasıl değerlendirdikleri farklı nedenler aracılığıyla öğrenilmeye çalışıldı. Kyrgyztoday gazetesinin haberlerinde, Kırgızistan İstatistik Kurumunun verdiği bilgilere göre, kadın olsun, erkek olsun geneli 20-29 yaşları arasında evleniyorlar. Bu yaşta evlenenlerin resmi nikâha kayıt olanların %70'ini oluşturmaktadır. Bu sırada kırsal kesimde resmi nikâha kayıt olan her 1000 ailenin 100 den fazlası boşanmaktadır. Aynı durumda kentte bu oran üç kat daha fazladır (Sadyk, 2018:4).

Azattyk'ın verdiği bilgilere göre, resmi istatistikte son beş yıl içinde resmi nikâhlı çiftlerde boşanmanın sayısında artış olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin, 2010'da boşananların sayısı yaklaşık 8.000 iken, 2014'te 9.000'i geçmiş durumdadır. İstatistik komitesinin başuzmanı Canara Maatkulova evlenenlerin 1/3'ini boşananlar oluşturduğunu, özellikle Çüy ve Celalabat bölgelerinde yaygın olduğunu, erkekler arasında 30-34 yaş arasında daha çok ve kadınlar arasında ise en çok 25 yaş üstü olduğunu belirtmiştir. İstatistik bilgilerinde, zaman geçtikçe evlilik sayısında azalma görüldüğünü,

bundan 4-5 yıl önce her sene 55-56 binden fazla çiftler evlenirken, bir önceki sene bu oran 2 bine azalmıştır. Ülkede hem erkek hem kadınlar en çok 20-29 yaşlar arasında evlendiği ve bu yaşta evlenenlerin oranı resmi nikâh kaydının %70'ini oluşturmaktadır. Günümüzde uzmanlar evlenme yaşındaki gençlerin yaklaşık %60'ının birlikte yaşadıklarını tahmin etmektedirler (URL71, 12.08. 2015).

Tablo 37'de katılımcıların boşanmanın en çok hangi sebeplerden meydana geldiğini işaretlediklerine göre, %22,7 oranla en çok ekonomik sorun önce gelmektedir. Günümüzde meydana gelen boşanmaların temelinde, Kırgız toplumunda hızla artış gösteren ve yaygınlaşan tüketim tutkusu ve bunun doğurduğu ekonomik sıkıntılar önemli rol oynamaktadır. Kırsal kesimle şehirler arasındaki, halkla aydın kesim arasındaki zihniyet farklılığı, yanlış kültür politikaları, dini eğitimin tam yapılmamasının, olumsuz yayın ve yönlendirmelerin, ekonomik problemlerin yol açtığı manevi değerlerdeki aşınmalar boşanma oranlarının artışı tetiklemektedir.

Ondan sonra anlaşmazlık ve sevgisizlik oranı %13,0'ü göstermektedir. Bunları erkeğin şiddeti takip etmekte olup, %11,3 oranındadır. Dini görüş farklılığı ve kadının ev işlerini aksatmaları çok düşük orandadır. Dini görüşün farklılığının önemsiz olmasının sebebi, ülkede din deyince tek bir görüşü düşünenlerin çok olduğu anlaşılmaktadır. Kıskanma olayından boşanmanın ortaya çıkmasını işaretleyenlerin oranı çok düşüktür (%5,5), oysa Bişkek'teki "Sezim" kriz merkezinin verdiği bilgilere göre, son bir yılda bu kuruma 2500 kadın başvurmuş olup, bunların %90'ı şiddet görmüştür. Ve bu şiddet olayının kaynağının çoğunun kıskançlıktan kaynaklandığı belirtilmiştir (URL72, 18.01.2017).

Şiddet konusu, özellikle aile içi şiddet global sorundur ve tüm dünyanın geleceğine etki edecek olan mesele olduğu için uluslararası kurumların da gündeminde yer almaktadır. 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler'in' İnsan Hakları Evrensel

Beyannamesinde her ferdin cinsiyetine, dinine, ırkına, siyasi görüşlerine bakılmadan herkesin eşit olduğu ilkesi kabul edilmiştir. Daha sonra buna politik, ekonomik ve sosyal haklar eklenmiştir. Neredeyse dünyadaki tüm ülkeler birkaç azı istisna dışında ismi geçen uluslararası belgeye imza atarak kendi ülkesinde yürürlüğe girdirmiştir (Elver, 2012: 147).

Kırgızistan'ın İstatistik kayıtlarına göre, ülkede aile içi şiddet 2009'dan beri %30 oranında artış göstermiştir. Şiddete maruz kalanların %90'unu kadınlar, çocuklar ve yaşlılar oluşturmaktadır. Şiddetin artmasının sebeplerinin uzmanlar daha ziyade sosyo-ekonomik durum ile iç ve dış göçlerden kaynaklandığını belirtmektedirler. Ülkenin İçişleri Bakanlığı'nın sosyal güvenlik kurumu başkanı Taalay Alikcanov'un belirttiğine göre, 2013 yılında şiddetle ilgili 2500'den fazla olay kayda geçmiş olmakla birlikte, bir sene sonra bu rakam 3126'ya çıkmıştır. Bunun %70den fazlası fiziki, %25i psikolojik, %5'i cinsel şiddet kapsamına girmektedir. Verilere göre 2015 yılının ilk iki ayı içerisinde ise 517 şiddet olgusu gerçekleşmiştir. Yalnız bu oranlar sadece şiddet sebebiyle resmi devlet kurumlarına başvuran vatandaşların sayısını göstermektedir. Uzmanların fikirlerine göre, şiddet olaylarının artışı Kırgızistan gibi sınırlı imkânlarla sahip bir ülke için büyük tehlikedir (URL73, 12.03.2015). Kırgızistan'da her dört kadından biri aile içi şiddete maruz kalmaktadır (URL74, 22.07.2019).

2012'nin Ağustos-Aralık ayları arasında Kırgızistan'da Sağlık ve Demografik Araştırmalar Kurumu ile Tıbbi İstatistik Kurumu, ABD'nin USAID program desteğinden yararlanarak ortak bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmada 15-49 yaşları arasında olan 8208 kadın ve 2413 erkekle mülakat yapılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarından kadınların boşandığı veya birlikte olduğu kocasından, partnerinden en çok fiziksel ve cinsel şiddet gördükleri anlaşılmaktadır. Bu sonuçların Kırgızistan'ın bölgelerine göre orantısız dağılımına bakacak olursak, çoktan aza doğru Narın'da %41, Talas'ta %37, Bişkek'te

%34, Batken’de %33, Celalabat’ta %24, Osh’ta %21, bunun %16’sı şehir merkezinde, Çüy’de %20, Isık-Köl’de %18 şeklindedir (URL75, 29.10.2015).

Uzman Aygöl Kızalakova’nın araştırmalarında uygulamaya katılan kadınlardan “siz ailenizde şiddet görüyor musunuz?” sorusuna % 85’i evet cevabını vermiştir. Bahsettiğimiz gibi şiddet gören kadınların polise şikayet ettiği durumlar çok nadirdir, eğer böyle bir durum ortaya çıkarsa o kişi koruma altına alınır. Bundan sonra olay yine tekrarlanırsa, şiddet uygulayan kişi üç yıla kadar hapis cezasına çarptırılır. Fakat istatistiklere göre, bu durumda olan kişiler bunu para cezasına çevirtip, ücretini ödeyerek kurtulmaktadır ve şikayet dolayısıyla maduriyete uğradığı gerekçesiyle şiddet uygulamaya devam eder. Resmi kayıtlara göre 2011’de Kırgızistan’da aile içi şiddet ile ilgili 109 kişi mahkemelik olmuştur. Bunun 96’sı erkek, 13’ü kadındır (URL76, 21.03.2012).

2011 yılının Mayıs ayında Toguz-Toro ilçesinde 34 yaşındaki Çolpon Mataeva isimindeki kadın kocası tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür. Özellikle Kırgızca bilen psikologların sayısının yetersizliği nedeniyle şiddet gören kadınlara destek verilmesi de istenilen düzeyde gerçekleşmemektedir. Bu konuda psikolog Ryskulova, aile içi anlaşmazlıkların daha ziyade kadınların çalışırken, erkeklerin işsiz kaldıkları durumlarda ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Ona göre, insanların psikolojisinin ekonomik duruma bağlı olarak değişime uğradığı görülmektedir. Bu sorunun çözümünde devlet desteği de yetersiz kalmaktadır (URL77, 05.08.2011).

Medyada yer alan haberlere göre ülkede aile içi şiddet sonucu hayatını kaybeden bir çok kadınlar vardır. Bu tür haberlere medyada sık sık rastlanılmaktadır. Şubat ayının ilk yarısında aile içi şiddete yönelik onlarca olay medyada yer almıştır (URL78, 24.02.2015). Özellikle 1990’lardan sonra intihar olayları her gün artmaktadır. Bunda aile içi şiddete dayalı yaşam şartlarının önemli rolü bulunmaktadır. Kayıtlara göre, 2010’da

192 intihar olayı gerçekleşirken, 2011'in ilk 6 ayında bu rakam 205 kişiye ulaşmıştır. Yine istatistiklere göre, 2010'da ve 2011'in ilk yarısında intihar edenlerin sayısı 4 kat artmıştır (Salmorbekova, 2011: 77).

Eşler arasında görülen birtakım farklılıklar da boşanma sebeplerinin diğer nedenleri olarak yer almaktadır. Eşlerin daha önceki hayatlarındaki yetiştirme tarzı, eğitim düzeyi, kültürel ve dini durum, etnik kimlik, ekonomik şartlar gibi konularda birbirlerinden farklı olmaları zamanla tarafların birbirinden uzaklaşmalarına neden olabilmektedir. Eşlerden birinin daha önce dul olması, diğer eşinden çocuklarının bulunması baştan hoşgörölse bile zamanla sorun haline gelebilmektedir. Başka konulardaki sorunların daha da büyüyüp alevlenmesini tetikleyebilmektedir.

Eşlerin anne babalarının onların evlilikleri konusundaki olumsuz tavır ve tutumları da daha sonra başka sorunlarla birleştğinde boşanma sürecini hızlandırabilmektedir. Yine evliliğe iyi hazırlanmamış, anne-babasından uzaklaşmak amacıyla evlenen, durumu hoşgörü ile değerlendiremeyen, mutlu olamayan veya boşanmış anne-babaya sahip olan bireyler, çocuğu olmayanlar ile gebe kadınlar arasında boşanma oranı daha yüksek görülebilmektedir.

Maddi imkânsızlıkların yanı sıra karı-koca arasındaki cinsel sorunlar, çiftlerden birinin rahatsızlık ya da sakatlığa benzer durumdaki fizyolojik bir sorunu, diğeri için bu birlikteliği çekilemez hale dönüştürebilir. Ya da bu kusurlar başkalarıyla birlikte içinden çıkılmaz bir sorun haline dönüşebilmektedir. Yine evlilik birlikteliğinde sadakatsizliğin, sevgisizliğin, ilgisizliğin, hakaretin, onur kırıcı ya da güveni zedeleyici davranışların olması eşleri birbirinden uzaklaştırabilmektedir. Başta hayal kırıklığı doğuran bu davranışlar af ve hoşgörüyle düzeltilmediği takdirde boşanmaya kadar varan bir sürecin tetikleyicisi olabilmektedir. Çiftler arasında boşanma sayısının artmasının nedenlerinden biri olan insanların bireyselleşmesi ve onlardaki sabır, tevekkül gibi duyguların

azalmasıdır (Şişman, 2007: 589). Dolayısıyla bunun gibi nedenler son zamanlarda boşanma oranını da arttırmaktadır. Nitekim resmi istatistiklere göre 90'lı yıllardan itibaren boşanmadaki oranda hızlı bir şekilde artış görülmektedir.

1950'lerde Kırgızistan'ın da içinde bulunduğu SSCB'de 100 evli çiftten sadece üçü boşanırdı, 1980'lerde ise bu sayı 34 olmuştur. 1990'ların başında Kırgızistan'da SSCB'nin diğer milletlerine kıyasla boşanma oranı çok yüksek değildi; bu %18 oranındaydı. Fakat Postsovyet Kırgızistan'ında ekonomik ve sosyal reform sürecine aile kurumu boşanma oranlarında ortaya çıkan hızlı artış, evlenme oranlarında ise azalışla karşılık vermiştir. 1996-97 yıllarında boşanma %25'i oluştururken, 2001'de bu gösterge biraz düşmekle birlikte %21 düzeyinde gerçekleşmiştir. Evlenme oranı ise resmi kayıtlara göre son 10 yıl içerisinde 1,6 kat azalmıştır (URL79, 20.04.2014).

Tablo 37. Boşanma Sebepleri Fikirlerine Göre Dağılımı

Boşanma sebebi	Frekans	Oran
Ekonomik sorun	136	22,7
Erkeğin şiddeti	68	11,3
Erkeğin içki ve kumar alışkanlığı	58	9,7
Kadının baskın muamelesi	18	3
Her ikisi aldatma	37	6,2
İlgisizlik, sorumsuzluk	53	8,8
Kıskançlık	33	5,5
Bölge farkı	4	0,7
Anlaşmazlık, sevgisizlik	78	13
Çocuk sahibi olamamak	16	2,7
Dini görüş farkı	3	0,5
Anne-baba yakınların karışması	37	6,2
Kadının ev işlerini aksatması	3	0,5
Erkeğin maddi ihtiyaçları karşılayamaması	33	5,5
Cinsel sorun	8	1,3
Diğer	15	2,5
Total	600	100

2.5.15. Çocuklu Çiftlerin Boşanmaya İlişkin Tutumlarına Göre Dağılımı

Tablo 38’de katılımcılardan çocuklu çiftlerin boşanma konusundaki fikirleri sorulduğunda, en çok çocuk için katlanma şikkını seçenler %48,3 olmuştur. Başka çözüm yolu yoksa mecbur ayrılmayı tercih edenlerin oranı %40,5’i oluşturmuş. Hiç fikri olmayanların oranı (%11,2) oluşturmaktadır. Çocuk için her şeye katlanmaya oy verenlerin sayısının fazla olmasından, toplumda çocuklara daha çok değer verildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 38. Çocuklu Çiftlerin Boşanmaya İlişkin Tutumlarına Göre Dağılımı

Çocuklu çiftlerin boşanmalarına fikriniz	Frekans	Oran
Çocuk için katlanmak gerekir	290	48,3
Çıkış yolu yoksa olur	243	40,5
Fikrim yok	67	11,2
Total	600	100

2.6. ARAŞTIRMA GRUBUNUN BOŞ ZAMAN DEĞERLENDİRME VE AKRABALIK İLİŞKİLERİ

Bu kurum sosyoloji alanındaki diğer altı temel kurumun biridir ve önemli, zorunlu, evrensel nitelikleri yerine getirir. Yani, fertlerin zihni ve fiziki yorgunluklarını müzik, resim, spor gibi faaliyetlerle dinlendiren yardımcı bir kurum olarak bilinmektedir (Fichter, 2011: 126). Günümüzdeki ailelerde boş zaman değerlendirmenin işlevleri gittikçe azalmaktadır. Aile üyeleri boş zamanlarını aile içinde değil de, dışarıda geçirmeye yoğunlaşmaktadır (Altınsu Sönmez, 2014: 312). Akrabalık ilişkileri fertler arasındaki davranışların düzenlenmesinde, sorumlulukların üstlenmesinde, ferдин gruplarla ilişkisinde ona yardım, güven, hizmet sunma gibi bir çok farklı rollere sahiptir (Tekin, 2014: 269).

2.6.1. Boş Zaman Değerlendirmeye Göre Dağılımı

Tablo 39’da katılımcılar boş zamanlarını en çok ailesiyle, televizyon seyrederek geçirdikleri belli olmuştur, nitekim bugün teknoloji ve internet bağımlısı kişilerin oranı, madde bağımlılarını geçmiş durumdadır (Çapcıoğlu, 2016: 162). Yukarıda belirttiğimiz gibi görünümde çocukların sosyalleşme sürecine etki eden pek çok faktörün başında televizyon ve internet gelmektedir. Geleneksel toplumda çocukların sosyalleşmesi konusunda tartışmasız olarak en önemli ve belki de tek kurum aile iken, günümüzde çocukların sosyalleşme sürecine etki eden pek çok faktörün biri olan televizyon ve internet bu etkileşim araçlarının başında gelmektedir.

Halkın ekonomik durumunun kötü olması sebebiyle seyahat ederek boş zaman geçirenler neredeyse yok denecek kadar azdır. Kitap ve gazete okuyanların sayısı araştırmalarda yüksek çıkmaktadır ancak bu durum insanların kendilerini öyle göstermek istemelerinden kaynaklanmış olabilmektedir. Çünkü eski kültür ve turizm bakanı Sultan Raev 23 Nisan uluslararası kitap günü faaliyetindeki konuşmasında, Kırgızistan’ın kitap okuma sırasında son sıralarda olduğunu, kitap okumanın kültürü harekete geçirmenin temel unsuru olduğunu belirtmiştir. Onun verdiği bilgilere göre, Kırgızistan’ın başkenti olan Bişkek şehrinde sadece 5-6 kitap mağazası bulunmaktadır ve 300.000 kişiye 1 kitap mağazası düşmektedir. 1989-90 yıllarında bir yılda 10 milyon kitap basılırken, 2010’da sadece 730.000 kitap yayınlanmıştır. Yine belirtilmesi gereken nokta, kitapların fiyatının yüksek olması kitap okumaya büyük engel yaratmaktadır. Çünkü kitapların ortalama fiyatı 7 ABD dolarından 750 ABD doları arasındadır (URL80, 10.11.2016). Buradan anlaşıldığı gibi, talep olmaması ve kitapları satın almaya ekonomik gücü yetmemesi nedeniyle halkın kitap okuma alışkanlığı azalmaktadır.

Tablo 39. Boş Zaman Değerlendirmeye Göre Dağılımı

Boş zamanı değerlendirme	Frekans	Oran
Kitap, gazete	112	18,7
Televizyon	149	24,8
Spor yaparak	26	4,3
Aileyle	244	40,7
Seyahat ederek	6	1
Arkadaşlarla	50	8,3
Diğer	13	2,2
Total	600	100

2.6.2. Ailece Çok İzlenen Programa Göre Dağılımı

Boş zaman geçirmek, dünyadaki olup bitenden haberdar olmak amacıyla medya kullanılmaktadır. Televizyon insanların dünya görüşlerini değiştirir ve geliştirir.

Tablo 40'ta örneklem grubun boş zamanını televizyon başında geçirdiğini belirtenlerin %43'ü yani, 258 kişi haberleri izlediklerini belirtmişlerdir. Yabancı diziler (%19,0) bağımsızlıktan sonra ülkenin televizyon kanallarına su gibi akmaya başladı ve halk en çok onları seyretmektedir. Sovyet döneminde sadece yerel filmlerle sınırlı kalındığı için, yabancıların hayat tarzı bilinmemekteydi. Yabancı dizilere izin verildikten sonra halka farklı hayat yaşamları hep ilginç, çekici gelmiştir ve çok izlenmektedir. Bunu yerel filmler (%11,7), müzik programları (%9,5) takip etmektedir. Televizyon izlemeye zamanı olmayanların oranı %7,7 olup, bu oran çok düşüktür. Belgesel (%4,5), spor (%3,5) ve diğer programlar (%1,2) orandadır.

Tablo 40. Ailece Çok İzlenen Programa Göre Dağılımı

Ailece çok izlenen program	Frekans	Oran
Haber	258	43
Yerel film	70	11,7
Yabancı dizi	114	19
Müzik	57	9,5
Belgesel	27	4,5
Spor	21	3,5
Televizyon izlemeye zamanımız yok	46	7,7
Diğer	7	1,2
Total	600	100

2.6.3. Yakınlarla En Çok Hediyeleşme Özel Gününe Göre Dağılımı

Kırgız toplumu arasında doğum güne çok önem verilir. Dolayısıyla bu araştırmada en çok kutlanan ve hediyeleşme günü olarak %47 oranla doğum günü gelmektedir. Bunu düğün ve cenazeler %30,2 oranda devam ettirmektedir ve bu özel günlerde hediyeleşmeler çok sayıda gerçekleşmektedir. Teorik bölümün düğün ve cenaze kısmında bu bilgilere genişçe yer verilmiştir. Dini bayramlar (%5,2) en çok yaşlılar tarafından, ölenleri hatırlama ve onlara dua etme olarak kutlanarak, hediyeleşmeyle devam eder. Diğer (%4,8), yılbaşı (%4,7), milli bayram (%3,2), hastalık (%2,2) gibi olaylarda da hediyeleşmeler gerçekleşir. Eskiden yılbaşı hediyeleşmesi yüksek oranda görülürdü. Son zamanlarda bu özel günün kutlanması ne kadar önemseniyor olsa da hediyeleşmelerde azalma olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 41. Yakınlarla En Çok Hediyeleşme Özel Gününe Göre Dağılımı

Yakınlarla en çok hediyeleşme özel günü	Frekans	Oran
Doğum gün	282	47
Yılbaşı	28	4,7
Düğün ve cenaze	181	30,2
Bebek doğum	17	2,8
Milli bayram	19	3,2
Dini bayram	31	5,2
Hastalık	13	2,2
Diğer	29	4,8
Total	600	100

2.6.4. Anne-Babanın Yaşlılık Zamanını Nerede Geçireceğine Göre Dağılımı

Makovetskiy'in (1886: 389) de dediği gibi, ta eskiden beri Kırgız toplumunda evin babasıyla en küçük oğlu kalır ve anne-babasının ölümüne kadar o bakar. Babanın vefatından sonra kendisine söz konusu evladı mirasçı olur. Bu adet günümüzde bazen değişmekle devam etmektedir. Onun için en çok bu şık işaretlenmiş olabilir (%50,5). Kendi evinde kalmasını isteyenlerin (%29,2) toplumdaki adetlere dayanılarak ailenin küçük oğulları olduğu kanaatini taşımaktadır. Anne-babası olmadığını işaret edenlerin oranı (%8,8,), kardeşler arası nöbetle bakmak isteyenlerin oranı (%8,3), diğer türlü olmasını isteyenler (%2,2) orandadır. Huzur evinde kalmasını isteyenlerin sayısı oldukça azdır (%1,0).

Sosyoloji çalışmaları geniş ailenin modern toplumda bir takım değişikliklere uğrasa da tamamen ortadan kalkmadığını idda etmektedir. Ayrıca araştırmalar, ayrı yerlerde yaşamalarına karşın yaşlılarla diğer aile bireylerinin ilişkilerini devam ettirdiğini, hatta yaşlıların kendi başlarına yaşamayı tercih ettiğini göstermektedir. Yaşlı insanlarla ilgilenen kurumların sayılarının artması, aile rolünü yok etmemiş, yalnızca değiştirmiş (Onur, 2008: 342). Anne-babalarla tartışmak, özellikle oğlunun babasıyla tartışması çok ağır hakaret sayılır. Hatta eski dönemlerde babasıyla tartışanlara yerel yönetici tarafından kırbaç cezası uygulanırdı. Fakat böyle bir olay ortaya çıktığında konu yerel yöneticiye iletilmeden ceza akrabaları tarafından uygulanırdı (Makovetskiy, 1886: 60).

Kırgızlar çocuklarına küçük yaştan itibaren büyüklere saygı göstermeyi öğretirler. Büyüklere saygı gösterenlerden Allah'ın razı olacağını vurgularlar. Ailenin büyüğü geldiğinde evdeki herkes ayağa kalkarak selam verir, şaka, oyun ve eğlence durdurulur (Vulfson, 1901: 75). Yapılan gözlemlerden Kırgızistan'daki huzur evlerinde yaşayan yaşlıların büyük çoğunluğunun Slav kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Kanaatimizce bu durum Kırgız toplumunun değer yargılarının yaşlılarını tek başına bırakmaya izin

vermemesinden kaynaklanmaktadır. Zira, evin büyüğünü o tür yerlere bırakmak Müslüman toplumlarında yazılı olmayan bir takım toplumsal yaptırımları göze almasından kaynaklanmaktadır (Tutar, 2006: 130). Nitekim büyüklere saygı İslam'ın en önemli evrensel değerleri arasında yer almaktadır.

Tablo 42. Anne-Babanın Yaşlılık Zamanını Nerede Geçireceğine Göre Dağılımı

Anne-babanın yaşlılık zamanını nerede geçirmesi	Frekans	Oran
Benim evimde	175	29,2
Küçük kardeşimin evinde	303	50,5
Kardeşler arası nöbetle	50	8,3
Huzur evinde	6	1
Anne-babam yok	53	8,8
Diğer	13	2,2
Total	600	100

2.6.5. Aile İçi Kararın Alınmasına Göre Dağılımı

Aile içi iletişim ve kararın verilmesindeki temel üyeler aile bireyleridir. Bu bireyler arasında gerçekleşecek sağlıklı etkileşim sağlıklı aile yapısının da ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bu nedenle söz konusu ailenin temelinde bunu destekleyecek aile içi etkileşim büyük rol oynamaktadır (TAYA, 2011: 43).

Bireyler, evlilik birlikteliğini sadece bireysel değerleri, kimlikleri ve düşünceleriyle gerçekleştiremez. Aynı zamanda genellikle tarafların ailelerinin değer ve tercihleri, hatta kimlikleri bile evlilik kararında etkindir. Çünkü bireyin ailesi onun sosyalleşmesinde esas etkindir. Aile ortamında hakim olan inanç ve değerler insanın kimliğine etki eder, bununla kalmayıp, kimi zaman o kimlikte birinci dereceden belirleyici haline gelebilmektedir. Bundan dolayı tarafların yetiştirme tarzlarında fazla farklılıkların olması, onların bu birliktelikte zorluk çekmelerine neden olabilir. İnsanların tercih, davranış ve değerleri arasında ya da etkileşimde olan topluma bağlı olarak çiftlerin arasındaki uyumsuzluklar ailenin bir kriz faktörünü oluşturabilmektedir (BNA, 2009: 25). Bu

zorlanma ya da kriz zaman içinde tarafların olumlu yaklaşımları sonucunda aşılabilmektedir. Örneğin, gelinin yeni ailesine katacağı güzellikle, bu ailede eşinin anne-babasına olan sevgi ve saygısıyla kaynaşma güçlenebilir (Doğan, 1995: 243).

Yine kocanın, hanımının yakınlarına göstereceği ilgi ve sevgi de böyledir. Bireyler arasındaki karşılıklı ilişkilerde gerçekleşen işbölümü düzeni, toplumsal ihtiyaçların yerine getirilmesinde rolü büyüktür. Kültürün toplum içindeki varlığını devam ettirmesi, bireyler arasındaki işbirliğine ve dayanışmaya bağlıdır. Bireysel yapılan etkinliklerde olsun, topluca yapılan faaliyetlerde olsun, bunun gibi toplumsal ilişkiler bu yönde oldukça etkilidir. Buna ek olarak toplumun kurumlarını, gelenekleri, etik ve dini sorumlulukları da meydana getirmektedir (Şimşek, 2008: 266). Katılım, özgürlük kültürü bakımından aile içindeki en önemli konulardan biridir. Katılımcılık prensibi, karar verme, kural oluşturma, aile bütçesi, meslek seçimi, tatil, görev dağılımı ve evle ilgili çeşitli etkinliklerin işleyişi gibi meseleler gibi kişiliğin gelişimi ve özgürlük kültürünün oluşturulması yönünden büyük öneme sahiptir (Özpolat, 2010: 21).

Ancak eşler örnek verdiğimiz bu ve benzeri konularda yeterli çabayı gösteremezlerse, evlilik boşanmaya kadar varabilir (Arıkan, 1996: 81). Diğer yandan çiftler arasında yaşanan olumsuzluklar sadece kendilerini etkilemekle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda çocuklarını ve çevresini de bu yönde etkileyebilmektedir (Güleç, 2012: 64). Zira her aile çocuklarının sayısı, mal ve hizmet seçimi, kullandığı oylar aracılığıyla topluma şekil verir. Dergilerin ve gazetelerin hangisinin alınacağına, radyo ve televizyonun hangi programlarının izleneceğine karar verecek olan aile, evine girecek olan bilginin türünü de kendisi belirler (Bayer, 2013: 111). Bu ve benzeri konularda mantıklı ve uzlaşmacı bir birliktelik gerçekleşmezse çocuklar açısından sancılı bir süreç ortaya çıkar.

Aile dışında hiçbir kurumlarda ilişkiler, zaman içerisinde bu kadar yaygın, temas anında bu kadar yoğun, ekonomi, duygu, yönetim ve direnişler bakımından bu kadar sıkı değildir. Tüm bu zor yapısıyla birlikte aile, hem toplumun hem de insanın yaşamında vazgeçilmezdir (Duman, 2012: 46). Aile içindeki birliğin sağlıklı şekilde sürdürülmesinde aile üyelerinin fikirlerine karşılıklı olarak saygı duymaktır. Aile içindeki tüm meselelerin her aile üyesinin olaya dâhil olması, sorunun çözümünü daha da kolaylaştırır ve aile üyesinin kendine güveni artar, önemli olduğunu hissederek ve sayıldığına farkına varır. Bu durum aile üyeleri arasında bağ daha da sağlamlaşır ve güçlenir (Başaran, 2014: 153).

Aile kurumunun önemli yönlerinden biri olan, aile içinde kararın kimin tarafından verileceğidir. Kırgız toplumunda dede ve büyük annelerin kararı önemlidir, fakat genel olarak çekirdek aile tipi yaygın olduğu için çoğu kararlar onlarsız alınabilmektedir. Bu durum tabloda açıkça görünmektedir. Tablodan aile içinde kararların tartışılarak (%63,0) alındığı anlaşılmaktadır. Bunu babanın (%24,7), annenin (%8,2), herkesin kendi kararı (%2,5) ve dede ve babaannenin (%1,7) kararları takip etmektedir. Yaşlıların kendi çocuklarına daha çok sözü geçer fakat torun konusunda o kadar etkili olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 43. Aile İçi Kararın Alınmasına Göre Dağılımı

Aile içi kararın alınması	Frekans	Oran
Aile içinde tartışılarak	378	63
Aile erkeği (baba)	148	24,7
Aile hanımı (anne)	49	8,2
Dede ve babaanne	10	1,7
Herkes kendi bilir	15	2,5
Total	600	100

2.7. ARAŞTIRMA GRUBUNUN DİNİ DEĞERLERLE İLGİLİ ÖZELLİKLERİ

2.7.1. Günlük Beş Vakit Namaz Kılmayla Cinsiyet Arasındaki İlişkiye Göre Dağılımı

Cinsiyet ile günlük beş vakit namaz kılma arasında anlamlı farklılık yoktur.

Tablo 44. Günlük Beş Vakit Namaz Kılmanın Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet								
Cinsiyet		Günlük beş vakit namaz kılarım					Toplam	X ² =2,117 SD=4 p=0,714
		Her zaman	Genellikle	Bazen	Çok nadir	Hiçbir zaman		
Kadın	Sayı	86	24	43	47	198	398	
	%	21,6	6,0	10,8	11,8	49,7	100	
Erkek	Sayı	43	12	30	23	94	202	
	%	21,3	5,9	14,9	11,4	46,5	100	
Toplam	Sayı	129	36	73	70	292	600	
	%	21,5	6	12,2	11,7	48,7	100	

2.7.2. Ramazanda Oruç Tutmayla Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı

Cinsiyet ile Ramazanda oruç tutma arasında anlamlı farklılaşma çıkmıştır.

Kadınlarda Ramazan ayında her zaman oruç tutarım (%38,2) ve genellikle tutarım (%16,8) diyenlerin oranı erkeklere göre daha yüksek iken, hiç oruç tutmam diyen erkeklerin oranı (%21,3) kadınlara göre daha yüksektir. Dolayısıyla kadınlarda Ramazan orucu tutma düzeyinin daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 45. Ramazanda Oruç Tutmanın Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		Ramazanda oruç tutarım					Toplam	$\chi^2=11,281$ SD=4 p=0,024
		Her zaman	Genellikle	Bazen	Çok nadir	Hiçbir zaman		
Kadın	Sayı	152	67	52	57	70	398	
	%	38,2	16,8	13,1	14,3	17,6	100	
Erkek	Sayı	73	30	41	15	43	202	
	%	36,1	14,9	20,3	7,4	21,3	100	
Toplam	Sayı	225	97	93	72	113	600	
	%	37,5	16,2	15,5	12	18,8	100	

2.7.3. Dini Konuları Merak Etmenin Cinsiyet Arasındaki İlişkisine Göre Dağılımı

Dini konuları merak edenlerin etmeyenlere göre daha fazla oldukları görülmektedir.

Cinsiyet ile dini konuları merak etme arasında anlamlı farklılaşma çıkmamıştır.

Tablo 46. Dini Konuları Merak Etmenin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		Dini konuları merak ederim					Toplam	$\chi^2=2,970$ SD=4 p=0,563
		Her zaman	Genelde	Bazen	Nadir	Hiçbir zaman		
Kadın	Sayı	146	62	75	49	66	398	
	%	36,7	15,6	18,8	12,3	16,6	100	
Erkek	Sayı	69	30	50	24	29	202	
	%	34,2	14,9	24,8	11,9	14,4	100	
Toplam	Sayı	215	92	125	73	95	600	
	%	35,8	15,3	20,8	12,2	15,8	100	

2.7.4 Dini Öğrenmek İçin Dini Kurumlara (Medrese) Gitmenin Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı

Katılımcıların %45'i dini öğrenmek için dini kurumlara gitmeyeceğini, %15,7'si ise nadiren gideceğini belirtmiştir. Genel olarak dini kurumlara gitmeye yönelik bir güvensizlik olduğu görülmektedir. Cinsiyet ile dinini öğrenmek için dini kurumlara gitme arasında anlamlı farklılaşma vardır. Kadınlarda dini bilgi öğrenmek için dini kurumlara her zaman (%11,1) ve genellikle (%7,3) gitme düzeyi erkeklere göre (her zaman %18,3 ve genellikle %9,9) daha düşüktür. Kesinlikle dini kurumlara gitmeyeceğini söyleyen kadınların oranı (%46,5) aynı cevabı veren erkeklere göre (%42,1) daha yüksektir. Erkeklerin dini kurumlara (medreseye) gitme oranları kadınlara göre yüksektir.

Tablo 47. Dini Öğrenmek İçin Dini Kurumlara (Medrese) Gitmenin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		Dini öğrenmek için dini kurumlara giderim					Toplam	X ² =9,722 SD=4 p=0,045
		Her Zaman	Genelde	Bazen	Nadir	Hiçbir Zaman		
Kadın	Sayı	44	29	70	70	185	398	
	%	11,1	7,3	17,6	17,6	46,5	100	
Erkek	Sayı	37	20	36	24	85	202	
	%	18,3	9,9	17,8	11,9	42,1	100	
Toplam	Sayı	81	49	106	94	270	600	
	%	13,5	8,2	17,7	15,7	45,0	100	

2.7.5. Dini Bayramlarda Dini Merasimleri Önemsemenin Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı

Katılımcılardan dini merasimlerin önemseyenlerin (%49,5) önemsemeyenlerden (%32,5) daha fazla olduğu görülmektedir. Dini bayramlarda dini merasimleri önemseme cinsiyete göre farklılaşmamıştır.

Tablo 48. Dini Bayramlarda Dini Merasimleri Önemsemenin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		Dini bayramlarda dini merasimleri önemserim.					Toplam	$\chi^2=6,837$ SD=4 p=0,145
		Her zaman	Genelde	Bazen	Nadir	Hiçbir zaman		
Kadın	Sayı	129	67	63	42	97	398	
	%	32,4	16,8	15,8	10,6	24,4	100	
Erkek	Sayı	64	37	45	12	44	202	
	%	31,7	18,3	22,3	5,9	21,8	100	
Toplam	Sayı	193	104	108	54	141	600	
	%	32,2	17,3	18	9	23,5	100	

2.7.6. Evlenilecek Olan Kişinin Müslüman Olmasını Tercih Etmenin Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı

Katılımcıların çoğunluğunun (%75) evlenecekleri kişinin dinini önemsedikleri görülmektedir. Evlenilecek kişinin Müslüman olmasının tercih edilmesi cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Evlenecekleri kişinin Müslüman olmasının çok önemseyen kadınların oranı (%66,6) erkelerin oranına göre daha yüksektir. Erkelerde ise bazen cevabını verenlerin oranı (%19,3) bazen cevabını kadınların oranına (%10,8) göre daha yüksektir.

Tablo 49. Evlenilecek Olan Kişinin Müslüman Olmasını Tercih Etmenin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		Evleneceğim kişinin Müslüman olmasını tercih ederim.					Toplam	$\chi^2=10,377$ SD=4 p=0,035
		Her zaman	Genelde	Bazen	Nadir	Hiçbir zaman		
Kadın	Sayı	265	50	43	25	15	398	
	%	66,6	12,6	10,8	6,3	3,8	100	
Erkek	Sayı	121	20	39	17	5	202	
	%	59,9	9,9	19,3	8,4	2,5	100	
Toplam	Sayı	386	70	82	42	20	600	
	%	64,3	11,7	13,7	7	3,3	100	

2.7.7.Ölünce Cennete Girmeyi Umut Etmenin Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı

Katılımcıların yaklaşık %70'inin öldükten sonra cennete gitmeyi umduğu görülmektedir. Bu konuda olumsuz yanıt verenler sadece %10'dur. Ölünce cennete girmeyi ummak konusunda cinsiyete göre farklılaşma belirlenmemiştir.

Tablo 50. Ölüncce Cennete Girmeyi Umut Etmenin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		Öldüğümde cennete girmeyi umarım.					Toplam	$\chi^2=4,112$ SD=4 p=0,391
		Her zaman	Genelde	Bazen	Nadir	Hiçbir zaman		
Kadın	Sayı	199	79	82	19	19	398	
	%	50	19,8	20,6	4,8	4,8	100	
Erkek	Sayı	96	32	53	8	13	202	
	%	47,5	15,8	26,2	4,0	6,4	100	
Toplam	Sayı	295	111	135	27	32	600	
	%	49,2	18,5	22,5	4,5	5,3	100	

2.7.8. Nikâhlı Olmadığı Biriyle Aynı Evde Yaşamaya İlişkin Tutumun Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı

Katılımcıların %60'a yakını nikâhlı olmadığı biriyle aynı evde yaşamayacağını belirtmiştir. Nikâhlı olmayan biriyle aynı evde yaşamak arasında ilişkin tutum cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Kadınların %53,5'i nikâhsız oldukları biriyle aynı evde kesinlikle yaşamayacaklarını belirtirken, erkeklerde bu oran %44,1'dir. Belki cevabını veren kadınların oranı %12,3 iken erkelerin oranı %16,3'tür.

Tablo 51. Nikâhlı Olmadığı Biriyle Aynı Evde Yaşamaya İlişkin Tutumun Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		Nikâhlı olmayan biriyle aynı evde yaşamam.					Toplam	$\chi^2=8,357$ SD=4 p=0,079
		Kesinlikle Evet	Evet	Belki	Hayır	Kesinlikle Hayır		
Kadın	Sayı	213	34	49	15	87	398	
	%	53,5	8,5	12,3	3,8	21,9	100	
Erkek	Sayı	89	24	33	14	42	202	
	%	44,1	11,9	16,3	6,9	20,8	100	
Toplam	Sayı	302	58	82	29	129	600	
	%	50,3	9,7	13,7	4,8	21,5	100	

2.7.9. Dini Bayramlarda Ruhları Mutlu Etmek İçin Pamuk Yakmanın Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı

Geleneksel Kırgız Dini'ne ilişkin bir ritüel olan pamuk yakmaya ilişkin tutuma bakıldığında katılımcıların olumsuz tutumlarının daha yüksek oranda olduğu

görülmektedir. Ruhları mutlu etmek için bayramda pamuk yakma cinsiyete göre farklılaşmamıştır. Fakat oransal olarak kadınların bu ritüeli gerçekleştirme düzeyi erkeklere göre biraz daha fazladır.

Tablo 52. Ruhları Mutlu Etmek İçin Bayramda Pamuk Yakmanın Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		Ruhları mutlu etmek için pamuk yakarım.					Toplam	$\chi^2=7,535$ SD=4 p=0,110
		Her zaman	Genelde	Bazen	Nadir	Hiçbir zaman		
Kadın	Sayı	100	46	61	48	143	398	
	%	25,1	11,6	15,3	12,1	35,9	100	
Erkek	Sayı	35	22	38	19	88	202	
	%	17,3	10,9	18,8	9,4	43,6	100	
Toplam	Sayı	135	68	99	67	231	600	
	%	22,5	11,3	16,5	11,2	38,5	100	

2.7.10. Dualarda Manas'ın Ruhu Gibi Ruhları Anmanın Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı

Katılımcıların Geleneksel Kırgız Dini'nde önemli olan Manas ruhuna dua edip etmedikleri sorulduğunda, bunu pek yapmadıkları görülmüştür. Katılımcıların yaklaşık yarısı bunu hiçbir zaman yapmadığını belirtmiştir. Ayrıca dualarda Manas ruhu gibi ruhları anmak cinsiyete göre farklılaşmamıştır.

Tablo 53. Dualarda Manas'ın Ruhu Gibi Ruhları Anmanın Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		Dualarda Manas'ın ruhu gibi ruhları anarım.					Toplam	$\chi^2=1,814$ SD=4 p=0,770
		Her zaman	Genelde	Bazen	Nadir	Hiçbir zaman		
Kadın	Sayı	31	38	75	73	181	398	
	%	7,8	9,5	18,8	18,3	45,5	100	
Erkek	Sayı	16	14	42	33	97	202	
	%	7,9	6,9	20,8	16,3	48	100	
Toplam	Sayı	47	52	117	106	278	600	
	%	7,8	8,7	19,5	17,7	46,3	100	

2.7.11. Tekke ve Anıtları Ziyaret Etmenin Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı

Katılımcıların tekke ve anıtları ziyaret etmek gibi geleneksel din ile ilişki ritüeli yapıp yapmadıkları sorulduğunda %8,7'sinin her zaman, %11'inin genellikle ve %16,8'inin bazen bunu yaptığı anlaşılmıştır. Ayrıca tekke ve anıtları ziyaret etme cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Tekke ve anıtları erkeklerin %8,9'u her zaman, %15,3'ü genelde, %16,8'i bazen ziyaret ettiğini belirtmiştir ve kadınlara göre yüksektir. Kadınların %52,3'ü hiçbir zaman ve %16,8'i nadiren ziyaret ettiğini belirtmiştir ve erkelere göre bu oranlar daha yüksektir. Kadınların ve erkelerin farklı dini geleneklere rağbet ettikleri anlaşılmıştır.

Tablo 54. Tekke ve Anıtları Ziyaret Etmenin Cinsiyet Arasındaki İlişisine Göre Dağılımı

Cinsiyet		Tekke ve anıtları ziyaret ederim.					Toplam	X ² =10,380 SD=4 p=0,034
		Her zaman	Genelde	Bazen	Nadiren	Hiçbir zaman		
Kadın	Sayı	34	35	54	67	208	398	
	%	8,5	8,8	13,6	16,8	52,3	100	
Erkek	Sayı	18	31	34	21	98	202	
	%	8,9	15,3	16,8	10,4	48,5	100	
Toplam	Sayı	52	66	88	88	306	600	
	%	8,7	11	14,7	14,7	51	100	

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Eski Türk boylarından olan Kırgızlar IX. yüzyılda Yenisey topraklarından Orta Asya'ya göç etmişler, inanç biçimi olarak Gök Tanrıculığı seçmişler, göçebe yaşam tarzlarıyla yaşamışlardır. Göçebe hayat yaşadıkları için sosyo-kültürel yönden çok fazla değişiklik yaşamamışlardır. En son Hokand Hanlığı hakimiyetine bağlı olan Kırgızlar XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus Çarlık yönetimi altına girmiştir. Rusların gelmesiyle halkın yaşam tarzı değiştirilmiş, göçebe olan halk yerleştirilmeye başlamıştır.

I. Dünya savaşından sonra Çarlık devrilip, yerine Sovyet yönetimi gelmiştir. Çarlık Rusya'sının işgalinden sonra ve özellikle Sovyet döneminden itibaren Ruslar halkı dini değerlerinden ve örf-adetlerinden ayırmaya çalışmışlardır. Türk toplumlarını “böl ve yönet” politikası ile yönetmeye karar vermişlerdir. Fakat değişim süreci ailenin kutsallık anlayışını, iffet ve namusla ilgili görüşlerini, aile içi bireyler arası ve akrabalar arasındaki ilişkilerin güçlülüğünü fazla etkileyememiştir. Rus kültürünün benimsenmesi, âdet ve geleneklerin bir kısmının tamamen değişmesine neden olsa da pek çok âdet ve gelenek varlıklarını koruyarak günümüze ulaşmıştır.

Toplumların var olan bazı gelenekleri ise değişerek, özellikle dini inancının engellenmesiyle ateizmin yaygınlaşması, aileyi etkileyecek olan hukuki düzenlemelerin de yönünü belirlemiştir. Örneğin, ilk on yılda Kırgızlar arasında evlilik kurumunda önemli olan başlık parası yasaklanmıştır, fakat halk arasında gizli de olsa varlığını sürdürmüştür. Kırgız toplumunun gelenekleri ve bazı bölgelerinde nadiren karşılaşılan; çok eşlilik ve çarşaf anlayışı tamamen ortadan kaldırılmıştır. On sekiz yaşını doldurmadan evlenme alışkanlıkları engellenmiştir. Evlilik törenlerinde ise birçok adetler kaldırılmış, gençler evin avlusunda içkilerin bulunduğu masalarda akraba, arkadaşlar ve

kolhozun resmi üyesinin katılımıyla “komsomol düğünü” adı altında düğünler yapılmaya başlamıştır.

Geleneklerine sıkı bağlı olan Kırgız ailesi, pederşahi değil pederi aile tipindedir. Tarihsel süreçte birkaç aşamaları baştan geçiren Kırgız ailesinde XIX. yüzyılda bile ailenin her iki tipine rastlanmasına rağmen, çekirdek aile tipi daha yaygındı. Ekim Devrimine kadar ve ondan sonraki dönemlerdeki yapılan araştırmalara göre, çekirdek aileler Kırgız köyleri için normal, geniş aileler nadir karşılaşılan aile tipi olarak bilinmektedir.

Geleneksel geniş aile tiplerinin çözülmesi çekirdek aileyi, çekirdek ailelerin çözülmesi ise yeni aile boyutlarını meydana getirmiştir. 1916’da Çarlık yönetiminin koloni siyaseti Kırgız halkının dağılmasına sebep olmuştur. Geniş ailelerin çözülmesinin hızlanmasına etki eden nedenlerden biri de bu sayılabilmektedir. Fakat bu görüşe tamamen katılmak zor olsa bile bu nedenin aile yapısına mutlaka etki ettiği düşünülmektedir. Sovyetler Birliğinin kurulmasıyla ailenin şekli ve işlevlerinde ortaya çıkan değişimlerden biri kadınların da devlette çalışmaya başlaması ve ailenin sorumluluğunda olan çoğu geleneksel işlevlerin diğer sosyal kurumlara aktarılmasıdır.

Günümüzde ise Batı kültüründe yaygın olan evlenmeden önceki birliktelik ve aynı cinsler arasında birlikte yaşama gibi alışkanlıklar, Kırgızlar arasında serbest şekilde uygulanmıyor ise de gizli şekilde gerçekleşmeye başlamış ve son zamanlarda evli olmayan annelerin sayısında ciddi artış görülmektedir. Örneğin, günümüzde Kırgızistan’da doğan çocukların %32,4’ü resmi nikâh kapsamı dışında doğduğu bilinmektedir. Bu konudaki detaylı bilgi Rusya’nın Demografi Milli Araştırma Enstitüsü’nün Vısshaya Shkola Ekonomiki Üniversitesi (National Research University Higher School of Enonomics) tarafından ortaya konulmuştur. Bu hususta Kırgızistan, Orta Asya’daki diğer ülkelerden daha hızlı nikâhsız yaşama doğru sürüklenmektedir.

Çünkü bu durum Kazakistan'da %22,6%, Özbekistan'da %14,8, Türkmenistan'da %10,3 olarak görülmektedir.

Sovyetler Birliği sonrası geçmişte bu ittifaka bağlı ülkeler arasında Gürcistan ve Ermenistan'dan sonra Kırgızistan nikâhsız yaşama bakımından üçüncü sırada yer almaktadır. Rusya ise bu konuda %26,9'u aşmamaya çalışmaktadır. Evlilik dışı doğumların yükselmesinin sebebini araştırmacılar, öncelikle aile kurumuna ilişkin düzenlemelerden kaynaklandığını düşünmektedir. Netice itibariyle nikâhsız birlikteliklerden doğan çocuk sayısı hızla artmaktadır. Yeni doğanların %14'ü yalnızca annelerinin üzerine kayıtlıdır. Nitekim araştırmacılar babasız ailelerin sayısının arttığından bahsetmektedirler. 1990'larda bu oran %4,9 iken, günümüzde ise onun birkaç katı büyümüş durumdadır. Yalnızca anne üzerine kayıtlı çocukların sayısının artması toplum için ciddi sorunlara yol açmaktadır (URL81, 20.04.2017; URL82, 20.04.2014).

2001'de resmi nikâh kaydı olmayan kadınlardan doğan çocukların oranının %32 olduğu istatistiklerden anlaşılmaktadır. Hâlbuki 1990'da bu oran sadece %14 kadar idi. Yine Milli İstatistik Komitesi uzmanlarının değerlendirmesine göre, doğum yapan kadınların %50'si 15-19 yaş aralığındadır. Büyük ihtimalle bu kimselerin resmi nikâh kaydı bulunmamaktadır (URL83, 25.04.2015). 2011-2015 yılları arasında ise resmi nikâhta olmayan annelerin dünyaya getirdiği çocukların oranı toplam sayının % 24-30'unu teşkil etmekteydi. 2015'te resmi nikâhsız dünyaya gelen 21.000 çocuğun anne-babası birlikte kayıt yaptırmışlardır. 17.000 bebek sadece annesi tarafından kayıt yaptırılmıştır. Demek, bu kadar çocuğun babasız büyütüleceği açıktır.

Resmi nikâhsız doğan çocukların anneleri genelde 30 yaşının altındadır. Yani bu kategorideki çocukların %70'i resmi nikâhsız dünyaya gelmiş bulunmaktadır (URL84, 20.04.2017). İşsizlik ve ekonomik sorunlardan dolayı aile bireylerinin yaşam standartları

ve sosyo-kültürel ilişkileri bozulmaktadır. Bu durum ülkede parçalanmış ailelerin ve terk edilmiş çocukların artmasına zemin hazırlamaktadır.

Nikahsız birliktelik gibi aile boyutlarının yanında normal evlilik yapanlar arasında ortaya çıkan tek ebeveynli ailelerin de sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Eşlerden birinin vefatı, boşanma, geçici ve sürekli ayrılıklar ya da terk edilme gibi çeşitli nedenlerden dolayı ortaya çıkan kendi sorumluluklarını yerine getiremez hale gelmiştir. Kırgızistan’da yapılan araştırmaların sonuçlarında ailelerin parçalanmasının sebeplerinin başına gençlerin toplumdaki kendi sorumluluklarını yerine getirememesi, evlilikteki nikâhın kutsallığı ile değerinin kaybolması, günlük hayattaki ekonomik durum gelmektedir. Bu durumdan en çok ailenin hassas ve savunmasız üyesi çocuklar etkilenmektedir.

Günümüzün önemli sorunlarından biri olan sokak çocukları dediğimiz kesimin büyük oranı bu tür aileden gelmektedir. Oysa Kırgızların hayatının anlamı çocukla sıkı bir bağlantı içindedir. Bu bağlantı insanın hayatını devam ettiren ve ataların mutlu olmasıyla kaynaklanmaktadır. Onlara göre aile kutsal bir ocaktır ve babalardan devam edegelen bu ocağı korumak ve varlığını sürdürmek için çocuğa büyük önem vermişlerdir. Çocukla ilgili değerler ise kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.

Geniş aile yapısında evde son sözü söyleyen kişi dedeydi ve ailenin hemen bütün işleriyle ilgili karar onun tarafından verilirdi. Bu geniş aile birliğinin maddi ve manevi sorumlusu vefat ederse onun yerine ailenin en büyük oğlu ya da babaanne geçerdi. Çekirdek aile yapısında olduğu halde aile büyükleri dayanışmacı aile niteliğini korumaya devam etmektedir. Eğer çocuklarının ailesinde parçalanma durumu olursa, torunlarına karşı kendilerini birinci derecede sorumlu tutar. Eskisi gibi her konuda karar veremese de tecrübelerine dayanarak bazı konularda fikirlerini vermektedir ve gücü yettiği kadar ailenin, özellikle çocuk bakımı gibi işlerine yardımcı olmaktadır.

Kırgızlar arasında var olan ve Rus yönetiminin hoşuna gitmeyen bazı dini adetler ve gelenekler bağımsızlıktan sonra özgürlüğe kavuşmuş ve uygulanmaya başlamıştır. Örneğin, dini ibadetler, evlilikte başlık parası vermek, kız kaçırma, erken yaş evliliği vs. Araştırma sonuçlarında katılımcıların yanıtlarında evlenirken başlık parasının uygulanma oranının yüksek olması, erken yaşta evliliğin ve kız kaçırmanın fazla kaydedildiği, gizli de olsa birden fazla eşle evlenme oranı bu fikri desteklemektedir.

Konuyla ilgili Orta Asya Amerikan Üniversitesi ve Kırgızistan Soros Vakfının ortaklaşa uyguladıkları “Kırgız köylerinde kız kaçırma” isimli araştırmasında, eşiyile kaçırma yoluyla evlenen erkeklerin sadece %3 oranı başlık parası nedeniyle kaçırdığını iddia etmiştir. Buradan anlaşılan başlık parası kaçırma yoluyla evlenmeye engel teşkil eden sebeplerin başında gelmese de, bu yolu tercih etme sebeplerinden bir tanesi olabilmektedir. Erken evlilik konusuna gelince, Kırgızistan genelinde erken yaşta evlenmenin oranı toplam evliliğin %13’ünü oluşturmaktadır. Bu sayı her sene 7000 kişinin erken yaşta evlendiğini anlatmaktadır (URL85, 21.12. 2015). 2016 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti medeni kanunu erken evliliği ve resmi nikâhtan önce dini nikâhın kısılmasını yasaklayan hükmü kabul etmiştir. Bunun 3-5 yıllık hapis cezası bulunmaktadır (URL86, 03.01.2016).

Kırgız toplumundaki aile kurma amacında olan bireylerin evliliği exogamy türüne dayanmaktadır. Kırgızlar akrabalık yönüne büyük önem verdikleri için, kendi boyundakilerin hepsi, yedi nesile kadar akraba sayıldığından yasaklanmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde evlilik normlarının, exogamy kuralları ve evliliğe ilişkin yasakları da bunu ispatlamaktadır. Günümüzde bazı bölgelerde her ne kadar bu sayının altıya, beşe kadar indiği bilinse de, yürürlükteki norm yedi nesilden sonraki akrabaların evliliğine izin vermiştir ve bu uygulama hala da gücünü korumaya çalışmaktadır.

Evlilik türü monogamiye (tek eşlilik) dayansa da, eski dönemlerde bazı sebeplerden dolayı poligamiye (çok eşlilik) de rastlanmaktaydı. Bu evlilik şekli nadir olsa da birkaç nedenlerden dolayı gerçekleşmiştir. Sağlık sektörünün gelişmediği dönemlerde bilindiği gibi toplum arasında çocuk sahibi olamamak utanç verici ve küçük düşürücü durumdu. Bu durumun kadından kaynaklandığına inanıldığı için evin erkeği bir başka kadınla evlenmek zorunda kalmaktaydı. İkinci nedeni levirat, yani aileden bir erkeğin vefatı üzerine onun eşinin kayınlarından biriyle (evli olsun, küçük yaşta olsun fark etmez) evlenmesi sonucu ortaya çıkan evliliktir. Nitekim kocasının kardeşiyle evlenmek istemeyen dul kadın başka birisiyle evlenme kararını kendisi verebilmekteydi. Ancak başlık parasını kocası tarafına geri verme şartıyla bunun yapabiliyordu. Üçüncü nedeni zengin kesimin çevresindekilere övmek için yaptığı bir göstergedir. Toplum arasında zenginlere kıyasla fakir insanlar arasında çok eşlilik nadirdi. Çünkü başlık parası nikâhın temel unsuru sayıldığı için, fakir kesimin bunu yapacak gücü yoktu. Hatta bazen fakirlerin başlık parası biriktiremedikleri için bekâr olarak hayatlarını sürdürmek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Dolayısıyla fakirlerin çok eşlilik bir yana evlenmesi bile son derece zor olabilmekteydi. İstatistiklere göre, 1882 yılında Kırgızistan'daki her 59 erkeğin 42'si tek eşliydi (Zeland, 1885: 76). Böylece varlıklı aile erkekleri eş sayısını arttırarak, mal varlığıyla övünürdü. Bir diğer nedeni ise zenginlikten, makamdan öte hayati ihtiyaç ve zorunluluklardan kaynaklanmaktaydı. Yani, evliliğin bu şekline o dönemdeki sosyal-ekonomik, siyasi olgular, örf-adet, askerlik gibi durumların etki ettiği görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi daha sonra bu tür evlilikler yasaklanmıştır. Ekim devriminden sonra Kırgız toplumunda çok eşliliğin bütünüyle kaldırıldığı ve resmiyette tek eşliğe geçildiği bilinmektedir.

Günümüzdeki birden fazla evlilik, ya da eşinden habersiz ikinci eş edinme ile ilgili soruya araştırmaya katılanların %15,3'ü eş gibi kabul, %17,3'ü sağlık sorunu varsa kabul edeceklerini, nikahın gizlisi olmaz diyenler %10,8 ve ikinci eş diye bir şey yoktur diye

bu duruma itiraz edenler %52, 5 oranla olumsuz bakmışlardır. Dolayısıyla Kırgız toplumunda bu durum çok olumsuz karşılandığı bilinmektedir.

Sovyet döneminde nüfusun dörtte üçü köylerde otururken, bağımsızlık sonrası yoksulluk ve işsizlik nedeniyle iç ve dış göçe başvurmaya başlamıştır. İşsizlikten dolayı ailevi ihtiyaçları çözmek için yurt dışına çıkmış olan insanların peşinde çoluk-çocuk, anne-baba, kardeşler kalmaktadır. Gittiği yerlerden dönenler olduğu gibi dönmeyenler de olmaktadır. Göç olgusu daha çok ailelerin parçalanmasının yaygınlaşmasına ve bundan çocukların zarar görmelerine neden olmaktadır. Halkın geneli fakirdir ve ayakta kalmak için mücadele etmekteyken, ne aile değerlerini yaşatabilmektedir, ne de çocuklarına aktarabilmektedirler.

Bağımsızlıktan günümüze kadar geçen sürede evlilik yaşından boşanmaya dek çok ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Ailede bu süreç içerisinde aile tiplerine evlenmeden birlikte yaşama, eşcinsellik, nikahsız birlikten doğan çocuklar gibi yeni aile boyutları ortaya çıkmıştır. En çok boşanma oranlarında artış belirginleşmiştir. 1991'den bu yana boşanma oranları her gün çoğalmaktadır. Kırgızistan'ın resmi kayıt işlerinin medya habercisi Melis Ercigitov'un verdiği bilgilere göre, ülkede 2017'yılın ilk altı ayında 4967 çift boşanmıştır. Bu rakam bir önceki senenin toplam rakamından 500 çift fazla olduğunu göstermektedir. Fakat bu sadece resmi boşananları açıklayabilmektedir. Kaydı bulunmayan evlilik ve boşanmaların oranı belirsizdir. Boşananların geneline gençler oluşturmaktadır. Uzmanlar boşanma sayısının artışını ülkedeki sosyo-ekonomik durum, işsizlik, göç ve erken yaşta evlilikler ile açıklamaktadırlar (URL87, 18.10.2017).

Boşanma çoğaldıkça göç olayı, göç olayı yükseldikçe boşanma durumu yükselmektedir. Aile içinde boşanmadan en çok çocuklar zarar görmektedir. Yakın akrabaların bakımında olan çocuklar, o akrabalar tarafından ya da başkaları tarafından şiddetin bir çok çeşitlerine uğramaktadır (URL88, 16.07.2019). Bunun sonucunda veya

başka sorunlardan dolayı anne-baba iletişiminden uzak kalmış ergenler arasında intihar oranı artmaktadır. Bu olumsuzluklar en çok anne-babaların çocuktan aylarca, yıllarca uzak kalmaları durumunda çoğalmaktadır. 2017 yılın 11 ayında sadece Oş bölgesinde 300 intihar girişimi gerçekleşmiş olup, bunun 20'sini ergen çocuklar oluşturmuştur. 2016 yılı ülke genelinde ergenler arasında toplam 96, 2015'te ise 98 intihar olayı yaşanmıştır. Bunun çeşitli nedenlerinin yanında anne-babanın çocukların yanında olmaması gelmektedir (URL89, 16.12.2017; URL90, 14.03.2107). Anne-babadan uzak kalmış çocuklar kendine ilgi çekebilmek için bu yolu tercih etmektedir.

Sovyet rejimi yetmiş yıllık yönetimi sürecinde halkı ateist olarak yetiştirmeye uğraşmıştır. Bu zaman aşamasında dini konular yasaklanmış ve halkın geneli dini bilgilerden aciz kalmıştır. Yetmiş yıllık zaman diliminde halk dini geleneklerini istediği gibi yaşayamadığı için, egemenlikten sonra bu boşluğu doldurması gerekirdi. Halkın dini bilgisinin zayıf olması nedeniyle, dışarıdan gelen güçler tarafından farklı dini mezhepler ülke içine elenmeden akın etmeye başlamıştır. İslam'ın Tebliğ cemaatı tarafından anlatılması, bazılarını dinden iyice soğutmuştur, bazılarını ise radikal görüşlere sahip kılmıştır (Çelenk ve Kalandarov, 2019: 256-257; Myrzabaev, 2009: 102).

Katılımcıların geneli dini konularda kendisini “dindar” ve “sıradan” olarak tanımlamıştır. Kendisini “dindar” olarak görenler din ile ilgili en ufak şey öğrendiğinde bile bu şıkkı kolay bir şekilde işaretleyebilmektedir. Gözlemlere göre, bunun sebebi de ülkede egemenlikten sonraki dine olan ilginin artması ve dindar olanlara toplum arasında daha çok değer verilmesindendir. Salmorbekova (2011: 116)'nın tespitine göre ise dine olan ilgiyi doğuran faktörler şöyle sıralanmıştır:

1. Maneviyat arayışı	%19
2. Maddi zorluklar	%4,8
3. Aile eğitimi	%47,6
4. Çevrenin etkisi	%19
5. Dini kaynakların etkisi	%9,5

Günümüzde müslüman olan halk birkaç parçaya bölünmüş durumdadır. Bunlar tebliğçileri takip edenler, eski müftü dini lider Çubak Acı'yı takip edenler (sayıca en çok olanlar) ve kimseye katılmayanlardır. Son zamanlarda halk arasında dış görüntüsü dindar imajını veren kimse daha fazla saygıyı hak eder olmuştur. Toplumda İslam dinini Geleneksel dine ve Şamanizmin kalıntılarına karıştıranlar da vardır. İslam Dini ibadetlerini yerine getirirken, Eski Türk inançlarına ait ayinler birlikte uygulanmaktadır. Yer-su ruhlarına inanma hala eskisi gibi olmasa da varlığını korumaktadır. Kırgızistan'da Salmorbekova (2011: 114) tarafından uygulanan anket sonucuna göre, katılımcıların neye inandıkları sorulduğunda onların %26'sı tabiat kuvvetlerine inandıklarını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, Kırgız toplumunda son zamanlar, aile ve değerleriyle ilgili çalışmalar yapılmaktadır ve araştırmacıların bu konularda daha sağlıklı bilgilere ulaşmaya çalıştığını gözlemlemek mümkündür. Söz konusu Doktora tezi, Kırgız camiasında ve Türk Cumhuriyetlerinde Kırgız aile ve değer yapısı ile ilgili yapılacak alan araştırmalarına katkı sağlayacağı umudunu taşımaktadır.

EKLER

Ek1. İzin

Fert sıra no:

ANKET SORU KAĞIDI

**18 ve YUKARI YAŞTAKİ KİŞİLERE BİREYSEL OLARAK
UYGULANACAKTIR**

Bu anket, doktora tezinde kullanılmak üzere Kırgızistan'daki aile yapısı ve değerlerini araştırma amacıyla yapılmaktadır. Vereceğiniz bilgiler yalnızca yapılacak istatistiklerde kullanılacaktır. Herhangi bir şekilde özel hayatınızın gizliliğine zarar verecek şekilde hiç bir kimseyle ya da kurumla paylaşılmayacaktır. Kanaatimizce, vereceğiniz bilgiler Kırgızistan aile yapısının akademik ortamlarda tanınmasına ve sorunlarının çözümüne ilişkin öneriler ortaya konulmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Her sorudan tek bir şık işaret etmeye özen gösteriniz.

1. Doğum Yeriniz

1. Ülke adı :.....

2. Bölge adı :.....

3. İlçe adı:

2. Cinsiyetiniz

1 ☐ Kadın2 ☐ Erkek

3. Yaşınız

4. Şu anda yaşadığınız yer doğum yeriniz mi?

1 ☐ Evet2 ☐ Hayır

5. Etnik Kökeniniz

Kırgız

Özbek

Rus

Tatar

Uygur

Diğer (belirtiniz....)

1 ☐2 ☐3 ☐4 ☐5 ☐6 ☐

6. Öğrenim durumunuz nedir?

1 ☐ İlköğretim2 ☐ Lise3 ☐ Meslek Yüksek Okulu4 ☐ Üniversite5 ☐ Lisansüstü6 ☐ Doktora7 ☐ Öğrenim görmemiş

7. Anneniz ile babanız birarada mı yaşıyorlar?

1 ☐ Evet2 ☐ Hayır, babam öldü3 ☐ Hayır, annem öldü4 ☐ Her ikisi de öldü5 ☐ İkisi da sağ, ama boşandılar6 ☐ İkisi da sağ, ama ayrı yaşıyorlar7 ☐ Diğer (belirtiniz...)

8. Küçükken sizi kim büyüttü ya da kimin yanında kaldınız?

- 1 ☐ Anne-babamın
- 2 ☐ Sadece annemin
- 3 ☐ Sadece babamın
- 4 ☐ Anne annemin
- 5 ☐ Baba annemin
- 6 ☐ Annemin kardeşinin
- 7 ☐ Babamın kardeşinin
- 8 ☐ Yetiştirme yurdunda
- 9 ☐ Diğer...

9. Aile içinde genelde hangi dilde konuşuyorsunuz?

Kırgızca	Özbekçe	Rusca	Uygurca	Diğer (belirtiniz.....)
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

10. Mesleğinizi en iyi aşağıdakilerden hangisi tanımlamaktadır?

1 ☐ Memur	9 ☐ Mühendis
2 ☐ İşçi	10 ☐ Öğretmen
3 ☐ Ev Hanımı	11 ☐ Asker
4 ☐ Öğrenci	12 ☐ Bürokrat
5 ☐ Esnaf	13 ☐ Emekli
6 ☐ Çiftçi	14 ☐ İşsiz
7 ☐ Yönetici	15 ☐ Öğretim üyesi
8 ☐ Doktor	16 ☐ Diğer (belirtiniz)

11. Aylık geliriniz ne kadardır? (Kırgız somu olarak)

2000 ya da daha az	2100-4000	4100-6000	6100-8000	8100-10000	10100 ve üzeri
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

12. Gelir düzeyiniz ihtiyaçlarınızı ne kadar karşılamaktadır?

1 ☐ Rahatlıkla	2 ☐ Kısmen
3 ☐ İdare eder	4 ☐ Mümkün değil

13. Oturduğunuz ev

- 1 ☐ Kendi evim
- 2 ☐ Kiradayım
- 3 ☐ Kendi anne-babamla
- 4 ☐ Eşimin anne-babasıyla
- 5 ☐ Yurtta
- 6 ☐ Diğer (belirtiniz.....)

14. Medeni durumunuz nedir?

1 ☐ Evli	2 ☐ Bekar	3 ☐ Dul (eşi ölmüş)	4 ☐ Boşanmış	5 ☐ Ayrı	6 ☐ Diğer (belirtiniz..)

(Evli ve Dul Olanların Dolduracağı Kısım ...29'a kadar)

15. İlk evlendiğinizde kaç yaşındaydınız?

16. Eşinizin doğum yeri neresidir?

1. Ülke adı :.....

2. Bölge adı :.....

17. Eşinizin öğrenim durumu

- 1 ☐ İlköğretim
2 ☐ Lise
3 ☐ Meslek Yüksek Okulu
4 ☐ Üniversite
5 ☐ Lisansüstü
6 ☐ Doktora
7 ☐ Öğrenim görmemiş

18. Kendi rızanızla mı evlenmişsiniz?

1 ☐ Evet

2 ☐ Hayır

19. Kaç çocuğunuz var?

1 ☐ Bir

2 ☐ İki

3 ☐ Üç

4 ☐ Dört+

5 ☐ Çocuğum yok

20. Mevcut evliliğinizin durumu?

1.evlilik

1 ☐

2.evlilik

2 ☐

3. veya üzeri evlilik

3 ☐

Boşandı/ayrıldı

4 ☐

Dul

5 ☐

21. Nikah akdinizin türü?

Yalnız dini nikah

1 ☐

Yalnız resmi nikah

2 ☐

Hem resmi hem de dini nikah

3 ☐

Nikahsız birliktelik

4 ☐

22. Eşiniz ile tanışma şekliniz nasıl olmuştu?

- 1 ☐ Tesadüfen
2 ☐ Arkadaşlar aracılığıyla
3 ☐ Akrabalar aracılığıyla
4 ☐ Aynı yerde çalışıyorduk (okuyorduk)
5 ☐ İnternet aracılığıyla
6 ☐ Akrabaydı
7 ☐ Tanışmadan evlendik
8 ☐ Diğer (belirtiniz....)

23. Eşiniz ile nasıl evlendiniz?

- 1 ☐ Aile içi ortak karar ile
2 ☐ Ailemin karşı çıkışını dikkate almaksızın kendi isteğimle
3 ☐ Görücü usulüyle ve yalnızca benim kararım ile
4 ☐ Görücü usulüyle ve aile içi ortak kararlar
5 ☐ Beşik kertmesiyle
6 ☐ Kaçırma yolu ile

Soru 25'e geçiniz.

7 Diğer (belirtiniz).....

24. Kaçırma yolu ile gerçekleşmişse bunun sebebi nedir?

- 1 ☐ Ekonomik çaresizlik
- 2 ☐ Kızın aile büyüklerinin isteksizliği
- 3 ☐ Aile büyüklerine rağmen kızın isteksizliği
- 4 ☐ Hem kızın hem de ailesinin isteksizliği
- 5 ☐ Diğer (belirtiniz...

25. Başka etnik kökenli kişilerle evliliğe bakışınız nasıldır?

- 1 ☐ Kırgızistan içinde olması şartıyla olumlu bakarım.
- 2 ☐ Başka devletlerden olanlarla da evliliği uygun görürüm.
- 3 ☐ Kırgızistan'da da olsa yalnızca kendi etnik kökenimden olmasını isterim.
- 4 ☐ Benim için önemli olan sadece kendi dinimden olmasıdır.

26. Çocuklarınızın geleceği ve güzel imkanlar için yurt dışından birisiyle evlenir miydiniz?

- 1 ☐ Tabi
- 2 ☐ Olabilir
- 3 ☐ Kendime uygun görmüyorum
- 4 ☐ Kesinlikle olamaz

27. Evliliğinizde hangi törenler yapıldı?

- 1 ☐ Söz kesme/ kız isteme
- 2 ☐ Nişan
- 3 ☐ Sadece nikah oldu
- 4 ☐ Nikah ve kokteyl oldu
- 5 ☐ Düğün
- 6 ☐ Tören yapılmadı
- 7 ☐ Diğer (belirtiniz.....

28. Evliliğiniz için başlık parası ödendi mi?

- 1 ☐ Evet
- 2 ☐ Hayır

29. Eşiniz ile aranızda akrabalık durumunuz nasıldır?

Anne tarafından	Baba tarafından	Akrabalık yoktur	Diğer (belirtiniz.....
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

30. Akraba evliliği hakkında ne düşünüyorsunuz?

- 1 ☐ Onaylıyorum
- 2 ☐ Sadece anne tarafıyla olabilir
- 3 ☐ Hem anne hem baba tarafıyla olabilir
- 4 ☐ Hiç doğru değildir
- 5 ☐ Diğer (belirtiniz...

31. Sizce eşler arasında yaşandığını düşündüğünüz en çok boşanma sebebi hangisidir?

- 1 ☐ Ekonomik sorunlar
- 2 ☐ Erkeğin kadına şiddet uygulaması
- 3 ☐ Erkeğin aileye zarar verecek derecede içki içip, kumar oynaması
- 4 ☐ Kadının erkeğe soğuk, kötü muamelesi
- 5 ☐ Her iki tarafın biri birini aldatması
- 6 ☐ İlgisizlik ve sorumsuzluk
- 7 ☐ Kıskançlık
- 8 ☐ Bölge farklılıkları
- 9 ☐ Anlaşmazlık ve sevginin yokluğu
- 10 ☐ Çocuk sahibi olamama durumu
- 11 ☐ Dinî anlayış farklılıkları
- 12 ☐ Eşlerin anne-baba, yakınlarının aileye karışması
- 13 ☐ Kadının ev işlerini aksatması
- 14 ☐ Erkeğin ailedeki maddi ihtiyaçları karşılamaması
- 15 ☐ Cinsel sorunlar
- 16 ☐ Diğer (belirtiniz...

32. Evli bir erkeğin diğer bir kadınla birlikteliği hakkındaki görüşünüz nedir?

- 1 ☐ Eş gibi kabul edilebilir.
- 2 ☐ Sağlık sorunları gibi çeşitli özel durumlara dayalı olanlar kabul edilebilir.
- 3 ☐ Nikahın gizlisi olmaz
- 4 ☐ İkinci eş diye bir şey olamaz
- 5 ☐ Diğer (belirtiniz...

33. Evli bir erkeğin diğer bir kadınla birlikteliğinin sebebi aşağıdakilerden hangisi olabilir?

- 1 ☐ Ekonomik sebepler.
- 2 ☐ Sağlık sorunları.
- 3 ☐ Günümüzde erkek-kadın nüfusundaki eşitsizlik.
- 4 ☐ Toplumsal tepkinin azlığı.
- 5 ☐ Yurtdışı çalışma dolayısıyla
- 6 ☐ Zenginlik
- 7 ☐ Erkeğin evli olduğunu gizlemesi.
- 8 ☐ Kızların konuyu ciddiye almaması
- 9 ☐ Diğer (belirtiniz....

34. Nikah konusundaki görüşünüz aşağıdakilerden hangisidir?

- 1 ☐ Yalnızca dini nikah yeterlidir.
- 2 ☐ Yalnızca resmi nikah yeterlidir.
- 3 ☐ Hem dini hem resmi nikah gereklidir.
- 4 ☐ Evlilik için nikah şart değildir.

35. Çevrenizde evlilik dışı doğan çocuklar var mı?

Var
1 ☐

Yok
2 ☐

36. Evlilik dışı doğan çocukların en önemli sorunu aşağıdakilerden hangisidir?

- 1 ☐ Annesinin ya da babasının resmiyette kabul gören çocuklarıyla aynı haklara sahip olamaz.
- 2 ☐ Mahalle baskısı, dışlanma.
- 3 ☐ Pasaport ve yurt dışı işlemlerinde zorluk yaşama.
- 4 ☐ Başkaları yanında psikolojik eziklik duygusu.
- 5 ☐ Anne babaya karşı soğukluk duygusu.
- 6 ☐ İş ve çevre sahibi olma sorunu.
- 7 ☐ Diğer (belirtiniz...

37. Yalnızca dini nikahlı ailelerde doğan çocukların sorunları aşağıdakilerden hangileridir?

- 1 ☐ Resmi kayıtlarda soyadı sorunu
- 2 ☐ Yurtdışı işlemlerinde yaşanan zorluklar
- 3 ☐ Anne babanın boşanması sırasında nafaka sorunu.
- 4 ☐ Hiçbir sorun yaşanmamaktadır.
- 5 ☐ Diğer (belirtiniz.....

38. Evlilik kurumu hakkında aşağıdaki düşüncelerden en çok hangisine katılıyorsunuz?

- 1 ☐ Evlilik Allah'ın emridir.
- 2 ☐ Evlilik toplum baskısından dolayı ihtiyaç görülür.
- 3 ☐ Çocuk sahibi olabilmek için
- 4 ☐ Evlilik gereksiz bir kurumdur.
- 5 ☐ Diğer (belirtiniz.....

39. Evleneceğiniz erkekte en önemli hangi özelliği ararsınız?

- 1 ☐ Zengin olmalı
- 2 ☐ Saygın bir işi olmalı
- 3 ☐ İçki, kumar, sigara gibi alışkanlıkları olmamalı
- 4 ☐ Dindar olmalı
- 5 ☐ Yakışıklı olmalı
- 6 ☐ Üniversite mezunu olmalı
- 7 ☐ Aynı etnik topluluktan olmalı
- 8 ☐ Aynı kültür değerlerine sahip olmalı
- 9 ☐ İlk evliliği olmalı.
- 10 ☐ Anne babası boşanmamış bir ailenin çocuğu olmalı.
- 11 ☐ Şehirde yaşamalı.
- 12 ☐ Köyde yaşamalı.
- 13 ☐ Bana karşı aşk ve saygısı çok önemli
- 14 ☐ Kıskanç olmamalı.
- 15 ☐ Diğer (belirtiniz.....

40. Evleneceğiniz kadında en çok hangi özelliği ararsınız?

- 1 ☐ Güzel olmalı.
- 2 ☐ Dindar olmalı.
- 3 ☐ İlk evliliği olmalı.
- 4 ☐ Aynı etnik topluluktan olmalı
- 5 ☐ Üniversite mezunu olmalı.
- 6 ☐ Ev işlerinde becerikli olmalı.
- 7 ☐ Bakire olmalı.
- 8 ☐ Bana karşı aşk ve saygılı olmalı
- 9 ☐ Ücretli bir işte çalışıyor olmalı.
- 10 ☐ Sigara içmemeli.
- 11 ☐ Anne babası boşanmamış bir ailenin çocuğu olmalı.
- 12 ☐ Şehirde yaşamalı.
- 13 ☐ Köyde yaşamalı.
- 14 ☐ Zengin aileden olmalı
- 15 ☐ İçkiden uzak olmalı
- 16 ☐ Kavgacı olmamalı.
- 17 ☐ Erkeklerle arkadaş olmamalı.
- 18 ☐ Diğer (belirtiniz.....)

41. Erkek ve kadınlar en erken kaç yaşında evlenmeli? Her iki alandan birer kutucuk işaretleyiniz.

Erkekler		Kadınlar
1 ☐	16-18	1 ☐
2 ☐	18-23	2 ☐
3 ☐	23-25	3 ☐
4 ☐	25-30	4 ☐
5 ☐	30-33	5 ☐

42. Sizce çocuk edinme sayısında belirleyici olan en önemli faktör nelerdir?

- 1 ☐ Eşlerin aile büyüklerinin isteği.
- 2 ☐ Anne babanın yaşlandığında onlara bakacağı düşüncesi.
- 3 ☐ Ekonomik şartlar.
- 4 ☐ Erkek çocuğu edinme isteği.
- 5 ☐ Çiftçilik, esnafılık gibi ailenin iş gücü ihtiyacı duyması.
- 6 ☐ Doğum kontrolü hakkında bilgisizlik.
- 7 ☐ Diğer (belirtiniz...)

43. Size göre ideal çocuk sayısı kaçtır?

- 1 ☐ Bir 2 ☐ İki 3 ☐ Üç 4 ☐ Dört 5 ☐ Hiç

44. Televizyon izleme sıklığınız

- Her akşam Müsait olduğum her an Çok nadir Hiç
- 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐

45. Genelde ailevi olarak en çok izlediğiniz program hangisidir?

- 1 ☐ Haberler
- 2 ☐ Yerli filmler
- 3 ☐ Yabancı diziler
- 4 ☐ Müzik programı
- 5 ☐ Belgesel
- 6 ☐ Spor programları
- 7 ☐ Diğer (belirtiniz...

46. Boş zamanlarınızı daha çok nasıl değerlendirirsiniz?

- 1 ☐ Kitap ve gazete okuyarak
- 2 ☐ Televizyon seyrederek
- 3 ☐ Spor yaparak
- 4 ☐ Aile bireyleriyle birlikte olarak
- 5 ☐ Seyahat ederek
- 6 ☐ Arkadaş gruplarıyla birlikte olarak
- 7 ☐ Diğer (belirtiniz

47. Yakınlarınızla ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

	Çok iyi	İyi	Orta	Kötü	Zayıf	İlişkimiz yok
Annenizle	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐
Babanızla	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐
Kardeşlerinle	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐
Eşinizle	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐
Çocuklarınızla	5 ☐	5 ☐	5 ☐	5 ☐	5 ☐	5 ☐
Eşinizin anne-babasıyla	6 ☐	6 ☐	6 ☐	6 ☐	6 ☐	6 ☐

48. Akrabalarınızla bölgesel yakınlık durumunuz ne kadardır?

	Aynı evde	Aynı binada	Aynı sokakta	Aynı mahallede	Aynı şehirde	Farklı şehirde	Yurtdışında
1 Anne babanız	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐
2 Kardeşleriniz	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐
3 Eşinizin anne baba	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐
4 Eşinizin kardeşleri	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐

49. Akrabalarınızla ziyaretleşme sıklığınız ne kadardır?

	Her gün	Birkaç günde bir	Haftada bir	Ayda bir	Yılda iki-üç kez	Yılda bir	Hiç
Anne babanız	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐
Kardeşleriniz	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐
Eşinizin anne baba	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐
Eşinizin kardeşleri	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐

50. Cep telefonu vb.gibi iletişim araçlarıyla akrabalarınızla görüşme sıklığınız?

	Her gün	Birkaç günde bir	Haftada bir	Ayda bir	Yılda iki-üç kez	Yılda bir	Hiç
Anne babanız	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐
Kardeşleriniz	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐
Eşinizin anne baba	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐
Eşinizin kardeşleri	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐

51. Yakınlarınızla en çok hangi özel günlerde hediyeleşirsiniz?

- 1 ☐ Doğum günlerinde
- 2 ☐ Yılbaşında
- 3 ☐ Düğün ve cenazelerde
- 4 ☐ Yeni bebek doğduğunda
- 5 ☐ Milli bayramlarda
- 6 ☐ Dinî bayramlarda
- 7 ☐ Hastalık zamanlarında
- 8 ☐ Diğer (belirtiniz.....)

52. Anne babanızın yaşlılık dönemini nerede geçirmesini tercih edersiniz?

- 1 ☐ Benim evimde
- 2 ☐ En küçük kardeşimin evinde
- 3 ☐ Kardeşlerimle nöbetleşe evlerimizde
- 4 ☐ Huzur evinde
- 5 ☐ Bakacağım anne babam yok.
- 6 ☐ Diğer (belirtiniz.....)

53. Yakın akrabalarınız arasında en çok hangi tür yardımlaşmada bulunuyorsunuz?

- 1 ☐ Ekonomik yardımlaşma
- 2 ☐ Çocuk bakımı
- 3 ☐ Hasta bakımı
- 4 ☐ Cenaze, düğün gibi toplu faaliyetlerde işbirliği.
- 5 ☐ Hiçbir şekilde
- 6 ☐ Diğer (belirtiniz.....)

54. Aile içi kararlar nasıl alınır?

- 1 ☐ Sorunlar aile içinde tartışılarak karara bağlanır.
- 2 ☐ Son kararı erkek (baba) verir.
- 3 ☐ Son kararı kadın (anne) verir.
- 4 ☐ Son kararı dede ve babaanneler verir.
- 5 ☐ Kimse kimseyi dinlemez, herkes kendi bildiğini yapar.

55. Çocukları olan fakat biri birini anlaşımda çok zorluk çeken çiftlerin ayrılmalarına sizin fikriniz

- 1 ☐ Çocuklar için her şeye katlanmak gerekir
- 2 ☐ Hiç çıkış yolu olmazsa, ayrılmaları daha iyi
- 3 ☐ Hiç fikrim yok

56. Yakın akrabalarınız arasında boşanan kişiler var mıdır?

Anne-babam	Kardeşlerim	Eşimin anne-babası	Eşimin kardeşleri	Kendi çocuklarım	Hiç yok
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

57. Günlük beş vakit namazı kılarım

- 1 ☐ Hiç 2 ☐ Çok az 3 ☐ Orta 4 ☐ Epey 5 ☐ Çok

58. Ramazan ayında oruç tutarım

- 1 ☐ Kesinlikle katılıyorum
2 ☐ Katılıyorum
3 ☐ Kararsızım
4 ☐ Katılmıyorum
5 ☐ Kesinlikle katılmıyorum

59. Dinle ilgili pek çok konuyu merak ederim

- 1 ☐ Kesinlikle katılmıyorum
2 ☐ Katılmıyorum
3 ☐ Kararsızım
4 ☐ Katılıyorum
5 ☐ Kesinlikle katılıyorum

60. İslam dinini öğrenmek için dini kurumlara (medreseye) giderim

- 1 ☐ Hiç 2 ☐ Çok az 3 ☐ Orta 4 ☐ Epey 5 ☐ Çok

61. Dini bayramlarda dini merasimleri önemserim

- 1 ☐ Hiç 2 ☐ Çok az 3 ☐ Orta 4 ☐ Epey 5 ☐ Çok

62. Evleneceğim kişinin Müslüman olmasını tercih ederim

- 1 ☐ Hiç yansıtmıyor
2 ☐ Yansıtmıyor
3 ☐ Kısmen yansıtmıyor
4 ☐ Yansıtıyor
5 ☐ Tamamen yansıtıyor

63. Öldüğümde cennete girmeyi umarım

- 1 ☐ Hiç yapmam
2 ☐ Çok az yaparım
3 ☐ Orta
4 ☐ Çoğu zaman yaparım
5 ☐ Sıklıkla yaparım

64. Nikahlı olmadığım biriyle aynı evde yaşamam

- 1 ☐ Hiç yansıtmıyor
2 ☐ Yansıtmıyor
3 ☐ Kısmen yansıtmıyor
4 ☐ Yansıtıyor
5 ☐ Tamamen yansıtıyor

65. Ruhları mutlu etmek için dini bayramlarda pamuk yakarım

1 ☐ Hiç 2 ☐ Çok az 3 ☐ Orta 4 ☐ Epey 5 ☐ Çok

66. Dualarımda Manas ruhu gibi ruhları anarım

1 ☐ Hiç yansıtmıyor
2 ☐ Yansıtmıyor
3 ☐ Kısmen yansıtmıyor
4 ☐ Yansıtıyor
5 ☐ Tamamen yansıtıyor

67. Tekke ve anıtları ziyaret ederim

1 ☐ Hiç yansıtmıyor
2 ☐ Yansıtmıyor
3 ☐ Kısmen yansıtmıyor
4 ☐ Yansıtıyor
5 ☐ Tamamen yansıtıyor

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N., (1990), Dış Göç Akımının Türk Kadınının Özgürleşme ve Sözde Özgürleşme Sürecine Etkisi, *Aile Yazıları II*, Aile Araştırma Kurumu, Ankara, Bilim Serisi, s. 149-177.
- Abay, A., (2007), Parçalanmış Ailelerde ve Çocuklarında Görülen Problemler, Müzakere, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları. s. 90-97.
- Abazov, R., (2002), Sovyet Sisteminde Kırgızistan: Milli Devletin İnşası ve Milli Kimliğin Doğuşu, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, C. 19, s. 528-537.
- Abdrahmanov, D, Çotonov, U., (2009), *История Кыргызстана*, Bişkek.
- Abramzon, S., (1999), *Kırgız Cana Kırgızistan Tarihi Boyunça Tandalma Emgekter*, Bişkek, “Kırgızistan-Soros” Vakfı Yayınları
- Acar, İ., (2010), Talak, *İslam Ansiklopedisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 496-500.
- Aça, M., (1999), Kazak ve Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve Aş Verme (Aş Toyu), *Milli Folklor Dergisi*, S. 43, s. 24-33.
- Adak, N., (2005), Toplumun Temel Yapı Taşı Aile, *Kurumlara Sosyolojik Bakış* (edt. Güçlü, S.), İstanbul, Birey Yayınları s. 49-91.
- Afşar Çelik, N., (2007), Aile Politikaları ve Yasal Sorunlar, *Günümüzde Aile Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları, s.355-365.
- Ahmad, A., (2007), Pakistan'da Aile: Zorluklar ve İhtimaller, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları, s. 203-213,
- Akgündüz, A., (1992) “Başlık”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 5, s. 131-133
- Akın, E., (1991b), Ananın Aile İçindeki Rolü, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları, C. 1, s.110-113.
- Akın, E., (1991a), Aile Araştırmalarında Temel Yaklaşımlar, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları, C. 1, s. 41-47.
- Akın, E., (1991c), Türk Ailesinde Babanın Rolü ve Yeri, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, C. 1, s. 148-155.
- Akner, Sh., (1995), *Sovyet Müslümanları*, İstanbul, İnsan Yayınları,
- Akner, Sh., (2002), Sovyet Sonrası Orta Asya Cumhuriyetlerinde Modernleşme, Siyaset ve İslam, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, C. 19. s. 41-46.

- Akıntürk, T., (1975), *Aile Hukuku*, Sevinç Matbası, Ankara.
- Akkaya, C., (2012), Eş Seçimi ve Evlilik, *Değişen Toplumda Değişen Aile* (edt. N. Adak), Siyasal Kitabevi Yayınları
- Akkutay, Ü., (1991), İslamiyetten Önce Türk Ailesi, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Aile Araştırmaları Kurumu, C. 1, s.55-58,
- Akmataliev, A., (2002)., Каада-салттар ак баталар, Бишкек, Şam Yayınları
- Akmataliev, A., (2003) *Баба салты эне адеби*, Бишкек, Balasagin Yayınları
- Aközer, M, Nuhurat, C, Say, Ş., (2011), Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler Araştırması, *Aile ve Toplum Dergisi*, C. 7 S. 27, s. 103-129.
- Aksan, G, Aydın, M., (2014), Evlilik ve Ayrılma: Ailenin Kurulması ve Sona Ermesi, *Sistematik Aile Sosyolojisi*, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, s. 169-194.
- Aksoy, M., (1990), Sosyal Hayatımızdaki Başlık-Kalın ve Mehir Kavramlarının Sosyolojik Tahlili, *Türk Yurdu Dergisi*, S. 33, s. 42-44
- Aksoy, M., (1995), *Kültür Sosyoloji Açısından Elazığ ve Ağrı Köylerinde Aileye-Evliliğe ve Sosyal Hayata İlişkin Gelenekler*, İstanbul, Doktora tezi
- Aksoy, M., Karadovut, Z., (2004), Kırgız Gelenekleri ve Abramzon, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, S. 1, s. 1-10.
- Aktan, H., (1992), İslam Aile Hukuku, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, II cilt, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Aktay, Y., (2007), Değişim Sürecinde Dünyada ve Türkiye’de Aile Yapısı ya da Cemaat-Cemiyet Ayrımında Aileyi Yeniden Düşünmek, Müzakere, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları s. 51-57.
- Akyüz, E., (1978), Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 1-2, s. 1-6.
- Altınsu, S., (2014), Ailenin Diğer Kurumlarla İlişkisi, *Sistematik Aile Sosyolojisi*, edt. Aydın, M., Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, s. 293-312
- AN SSCB Etnografi Enstitüsü Çalışma Ekibi., (1990) Semeyniy Bıt Narodov SSSR, Moskova, Nauka Basımevi.
- Arık, D., (2005), Kırgızlar’da Kurban Fenomeni, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, ss.157-174.
- Arık, D., (2014), Türkler’in Karşılaştığı Dinlerle Etkileşimi, *Uluslararası İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası Bilgi Şöleni*, Ankara, Türk Yurdu, ss. 220-233.
- Arıkan, Ç., (1996), *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*, Ankara,

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

- Arifoğlu, B., Öz, F., (2008), Boşanmış Aile Çocuklarına Hemşirelik Yaklaşımı, *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, Derleme, 76-84.
- ASAGEM, (2005) *Federal Almanya'da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması*, Ankara.
- Aslan, K., (2002), Değişen Toplumda Aile ve Çocuk Eğitiminde Sorunlar, *Ege Eğitim Dergisi*, S. (1), 2, s. 25-33
- Ateş, S., (1978), *Kur'an'a Göre Evlenme ve Boşanma*, Yeni Ufuklar Neşriyat Yayınları.
- Aydar, H., (2014), Kırgızistan'da Dindarlaşma Trendi; Problemler, Öneriler, Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: *Gönül Sultanları Buluşması Sempozyum Bildiri Kitabı*, Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayınları. C. 1, s. 491-533.
- Aydın, M., (2000), *Kurumlar Sosyolojisi*, Ankara, Vadi Yayınları.
- Aydın, M., (2014), *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, s.9-17.
- Aynakulova, G., (2006), Kırgızlarda Evlilik ve Evlenme Törenleri, *Milli Folklor Dergisi*, S. 72, s. 95-106
- Aysev, A, Taner, Y., (2007), *Çocuk Ve Ergen Ruh Sağlığı Ve Hastalıkları*, İstanbul, JOHNSON JOHNSON Yayınları
- Bacon, E., (1965) *Esir Ortaasya*, çev. Tansu Çay, Tercüman Gazetesinin Yayınları.
- Bakar, O., (2010), Sosyal İslam Düşüncesinde Bir Kavram ve Kurum Olarak Aile Teolojik ve Felsefi Perspektif, *Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslararası Konferansı*, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 301-307.
- Bartold, V., (1927), *Kirgizy*, Frunze, Kırgız Devlet Yayınevi.
- Başaran, E, edt., M., (2014), Ailenin İşleyişi ve Gerçekleştirimi, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, s. 141-158.
- Battal, A., (2008), *Boşanma Sebepleri, Bilimsel Araştırma Projesi Uygulama Sonuçları*, ASAGEM ve ADAG, Eflatun Matbaacılık.
- Bayalieva, C., (1972), *Доисламские верования и их пережитки у Киргизов/Doislamskie verovaniya i ih perejitki u Kirgizov*, Frunze, İlim Yayınları
- Bayalieva, C., (1981), *Религиозные пережитки у Киргизов и их преодоление/Religioznie perejitki u Kirgizov i ih preodolenie*, Frunze, İlim Yayınları

- Bayer, A., (2013), Değişen Toplumsal Yapıda Aile, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, s. 101-129.
- Bedalbayev, A., (2002), Çarlık Döneminde Kırgızistan'da Kültürel Hayat, çev. Pirverdioğlu, A., *Türkler Ansiklopedisi*, C. 19, s. 560-565, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları
- Bekmuradov, M., (2007), Özbek Ailelerinde Tutum Özellikleri, s. 479-489, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları
- Benli, F., (2012), Şiddetle Mücadele Yöntemlerinde Türkiye'de ve Dünyada Hukukun Yeri, *Aile ve Şiddet Uluslararası Konferansı II*, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 81-125
- Berber, O., (2009), Türk Kültüründe Eğlence ve Birlik Unsuru Olarak Düğünler, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, s. 1-11.
- Beşirli, H., (2011), Kırgızistan'ın Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara, S.15, s.313-331
- Bikbulatova, A., (2008), *Кыргызстан тарыхынын маселелери илимий журналы/Kırgızistan tarihının maseleleri ilimiy jurnalı*, S. 1, s. 83-95, Bışkek
- Bilgili, A., (2007), Ailesizlik: Sokağın Çocukları, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları, s. 99-125.
- Bilir, Ş, Dabanlı, D., (1990), Ailelerde Boşanma Vakaları Sonucu Çocukların Geliştirdikleri Tepkiler ve Bu Tepkileri Doğuran Faktörler, *Aile Yazıları*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, C.3, s. 143-156.
- Biray, N., (2005), Bir Sevda Masalı: Kırgızistan, *Türk Yurdu Dergisi*, S. 215, s. 49-54.
- Birute, V., (2010), Modern Aile, *Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslararası Konferansı*, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 397-403.
- Bostancı, N., (2010), İnsanın Doğası ve Aile, *Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslararası Konferansı*, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 263-269.
- Boşnak, M., (2007), Değişim Sürecinde Dünyada ve Türkiye'de Aile Yapısı ya da Cemaat-Cemiyet Ayrımında Aileyi Yeniden Düşünmek, Müzakere, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları, s. 57-64.
- Boylu, A., Öztop, H., (2013), Tek Ebeveynli Aileler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri,

- Brokgauz, F., Efron, İ., (1895), *Ansiklopedik Sözlük*, St. Petersburg, Efron Yayınevi
- Buran, A., (2005), Kırgızistan'daki Dillerin Bugünü ve Geleceği, *Türk Yurdu Dergisi*, S.216, Ağustos, s. 31-32.
- Burcu., E, Akalın., E.,(2008), Ölüm Olgusu Üzerine Sosyolojik Tartışmalar, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Y. 5, S. 8, s. 29-55.
- Can, İ, ed. Aydın, M., (2014), Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünyü, Bugünü ve Yarını, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, s. 65-86.
- Caparov, A., (2002), Göçebe Kırgızların Oba (Avul) Teşkilatı, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, C. 19, s. 538-543.
- Cayloobaev, M., (2011), Свадебный обряд/Svadebny obryad, *Удивительный Кыргызстан/Udivitel'nyy Kirgizistan*, Экскурсия Плюс Yayınları, s. 6-7
- Ceenbekova, S., (2013) Повседневная жизнь Кыргызов в исследованиях Чокана Валиханова/Povsednevnyaya jizn' Kirgizov v issledovaniyah Çokana Valihanova, *KRSU Habercisi*, C. 13, S.6, s. 14-17
- Celkan, H., (1991), Türkler'de Aile Telakkileri, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, C. 1, s. 58-61.
- Celkan, H., (1992), Türk Ailesinin Yeni Dönemlerde Ele Alınışı-Gökalp ve Baltacıoğlu Örneği-, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara,T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, C. 1, s. 252-261.
- Cihan, A., (2008), Yoksullaşma ve Dindarlaşmanın Bir Göstergesi Olarak Kırgızistan'da Din Eğitimi Veren Enformel Kurumlar, *II Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, Bişkek, s. 455-468.
- Cihan, C., (2015), XIX. ve XX. Yüzyılda Bazı Seyyahların Kırgızların Dini Hayatlarına Dair Gözlem ve Değerlendirmeleri, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/2, s. 219-238
- Cumabaev, M., (2006), *Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Cumagulov, A., (1960), *Семья и брак у киргизов Чуйской долины/Sem'ya i Brak u Kirgizov Çuyskoy Dolini*, Frunze, Kırgız SSR'inin İlimler Akademisi Yayınları.
- Çağın, M., (1992), İslam Düşüncesinde Aile Ahlakı, *Sosyo-Kültürel Değişme*

- Sürecinde Türk Ailesi* I cilt, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu
- Çaha, Ö., (2007), Açılış Konuşmaları, s. 29-33, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları
- Çakır, B., (2012), Türkiye’de Hukuki Müdahalelerin Boşanma Eğilimlerine Etkisi, *Akademik Bakış Dergisi*, Temmuz-Ağustos S. 31, s. 1-21
- Çamur Duyan, G., (2010), Yoksulluğun Kadınlaşması: Altındağ Örneği, *Aile ve Toplum Dergisi*, C. 6, S. 21, s. 19-30.
- Çapcıoğlu, İ., (2018), Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile, *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ss.21-45.
- Çapcıoğlu, İ., (2018), Sadakatsizliğin Bireye, Aileye ve Topluma Yansımaları, *Sadakat ve Güven Bağlamında Aile*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ss.87-103.
- Çelen, M., (2011), Türkiye’de Boşanma Olgusu ve Boşanma Çeşitleri, *Ulusal Aile Sempozyumu-Sebepler ve Sonuçlarıyla Boşanma Olgusu*, s. 1-36.
- Çelenk, M., Kalandarov, U., (2019) Tebliğ Cemaati ve Kırgızistan’daki Faaliyetleri, *TESAM Akademi Dergisi*, S. Ocak 6(1), ss. 249-281.
- Çetindağ, G., (2007), Kazak Türklerinde Evlenme Geleneğine Bağlı Olarak Gerçekleştirilen Hediye Alışverişi Üzerine Bir İnceleme, *Milli Folklor Dergisi*, S.76, s. 218- 231.
- Derunova, V., (2011), Gostepriimstvo (Misafirperverlik), *Удивительный Кыргызстан/Udivitel’nyy Kırgızistan*, Экскурсия Плюс Yayınları, s. 16-17
- Dıykanbayeva, M.,(2009a), Kırgız Türklerinde Ölüm, *Milli Folklor Dergisi*, S. 82, s. 89-97
- Dıykanbayeva, M.,(2009b), *Kırgız Atalar Kültü ve Kırgız Atalar Kültünün Yaşayan Kültüre Etkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara
- Dıykanbayeva, M.,(2011), Kırgız Türklerinde Erkek Çocuğun Önemi ve Edebi Eserlere Yansıması, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S. 46, s. 181-194
- Dıykanbayeva, M., (2013), Kırgız Türklerinde Evlilik ve Buna Bağlı İnanışlar, *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S. 49, s. 131-143.
- Dikeçligil, B., (2012), Bütüncü Sosyolojiye Göre Aile ve Aile İçi Şiddeti Yeniden Anlamlandırmak, *Aile ve Şiddet, Uluslararası Aile Konferansı*,

Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 35-48.

- Djumabaeva, A., (2012), Гендерные отношения в национальном контексте/Gendernie otnoşeniya v natsiyonal'nom kontekste, *Сборник статей по темам: гендер в культуре, гендер национал и гендер образование*, s. 42-49.
- Doğan, İ., (1993), Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* I cilt, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Doğan, İ., (1995), Manas Destanına Türk Aile Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım Denemesi, *Manas Destanının 1000 Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirisi*, Bolu, s. 229-247.
- Doğru, H. (2008), XVI-XVII y.y.da Şeriiye Sicilleri ve Kanunnamelere Göre Nişanlanma-Evlenme ve Boşanma, *Çukurova Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, No. 340, s. 39-54.
- Duman, Z., (2012), Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakar İdeolojinin Aileye Bakışı, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 4, s. 19-51.
- Dündar, Z., (2012), Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri, *Değişen Toplumda Değişen Aile* (edt. N. Adak) Ankara, Siyasal Kitabevi Yayınları, s. 39-62.
- Düzbakar, Ö., (2015), Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği, *Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, C. 23, S. 23, s. 85-100.
- Ecevit, Y. (1993), Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S.1, s. 9-34.
- ed-Dib, A., (1993), Ceyiz, *İslam Ansiklopedisi*, c.VIII. s. 296.
- Edilova, M, Niyazalieva, K., (2009), Детский труд-как следствие бедности/Detskiy trud-kak sledstvie bednosti, *Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, Bişkek, s. 384-389.
- Elver, H., (2012), Modernleşme Süreci İçinde Kadın, Aile ve Şiddet, *Uluslararası Aile Konferansı*, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 141-185.
- Emiroğlu, S., (2012), Türkçe Sözlükteki Akrabalık Adlarının Tasnifi, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Ankara, II. *Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildirisi*, Varşova, s. 1691-1710.
- Erdem, M., (2000), *Kırgız Türkleri, Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Ankara,

Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

- Erdentuğ, N., (1990), Yeryüzünde İnsan Toplumlarda “Başlık”, *Aile Yazıları*, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, C. 4, s. 307-317.
- Erdoğan, H., (2010), Engelliler ve Aile, *Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslararası Konferansı*, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 173-185.
- Ergeshkyzy, A., (2018), Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan’dan G ve Göçmen Sorunları, *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, S. 2, ss.39-48.
- Ergeshkyzy, A., ve Yıldız, M., (2018), Kırgızlarda İşlam Dinine İlişkin Tutum leği Geliştirme alışması, *Trk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Y. 6, S.13, ss. 356-369.
- Ergeshkyzy A., ve Yıldız M., (2018), Geleneksel Kırgız Dini leği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 57, ss. 805-814.
- Eroğlu, M., (2009), Toplumda Manevi Değerler Dili, *Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, Bişkek, s. 254-262,
- Eröz, M, Güler, A.,(1998), *Türk Ailesi*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Eröz, M., (1990a), Türk Ailesi, *Aile Yazıları*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, C. 1, s. 225-248.
- Eröz, M., (1990b), Evlenme ve Düğün Töreni İle İlgili Türk Gelenekleri, *Aile Yazıları*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, C. 4, s. 301-306.
- Erşahin, S., (1999a), *Kırgızlar ve İşlamiyet*, Ankara, SEK Yayınları.
- Erşahin, S., (1999b), *Türkistan’da İşlam ve Mşlmanlar*, Ankara, İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Eşsizoğlu, A, (2012a), Aile İle İlgili Temel Kavramlar, edt. Yenilmez, ., *Aile Yapısı ve İlişkileri*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 2-19.
- Eşsizoğlu, A, (2012b), Medeni Kanun ve Aile, edt. Yenilmez, ., *Aile Yapısı ve İlişkileri*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 122-139.
- Feyzioğlu, S, Kuşçuoğlu, C.,(2011), Tek Ebeveynli Aileler, *Aile ve Toplum Dergisi*, C.7, S. 26, s. 97-111.
- Fındıkoğlu, Z., (1990), Türklerde Aile İtimaiyatı, *Aile Yazıları*, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, C.1, s. 1-26.
- Fichter, J., (2011), *Sosyoloji Nedir?*, ev. Çelebi., Ankara, N, Anı Yayıncılık, 10. Baskı.
- Fielstrup, F., (2002), *Из обрядовой жизни Кыргызов начала XX века/İz obryadovoy jizn’i Kırgızov naala XX veka*, (XX. Yüzyılın Başlarında

- Kırgızların Ritüel Hayatı), Moskova, "Nauka" Yayınları.
- Ghim, Ph, Chew, L.,(2010), Çin Aile Dini: 21. Yüzyıl Manzaraları, *Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslararası Konferansı*, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 307-321.
- Giddens, A., (2012), *Sosyoloji*, İstanbul, Kırmızı Yayınları.
- Gins, G., (1913), *В киргизских аулах : очерки из поездки по Семиречью*, s. 285-332.
- Golysheva, E.,(2009), Прекращение брака по объективным причинам. Проблемы восстановления брака/Prekraşenie braka po ob'ektivnim priçinam. Problemy vosstanovleniya braka, *Vestnik KRSU*, C. 9, S. 4, s. 147-150.
- Golysheva, E., (2009), Брак: понятие, концепции. Проблемы определения цели брака/Brak: ponyatie, kontseptsii. Problemy opredeleniya tseli braka, *KRSU Habercisi Dergisi*, C. 9, S. 4, s. 143-147.
- Golysheva, E.,(2010) *Правовое регулирование брака в Кыргызской Республике/Provovoe regulirovanie braka v Kirgizskoy Respublike*,Kırgızistan-Rusya Slav Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yüksek Lisans Tezi.
- Göka, E., (2010), Aileye Karşı İdeoloji, *Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslararası Konferansı*, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 131-147.
- Gökalp, Z., (1992), Aile Ahlakı, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, C. III.
- Gökçen, A, (2014), Aile Türleri ve Başlıca Aile Sınıflandırmaları, ed. Aydın, M., *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, s. 93-113.
- Gökdağ, B., (2012), Bir Yemin Olarak Evlilik Törenleri ve Evlenmeyle İlgili Pratikleri İfade Ederken Kullanılan Kelimelere Dair: Beşik Kertmek, Söz Kesmek, Nikâh Kıymak, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 33, s. 109-116.
- Gömeç, S., (2002), *Tarihte ve Günümüzde Kırgız Türkleri*, Ankara, Akçağ Yayınları
- Gömeç, S., (2006), *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Grodekov, N.,(1889), Киргизы и Каракиргизы Сыр-Даринской области/*Kirgizy i Karakirgizy Sır-Darinskoy Oblasti*, Taşkent, Lahtina Yayınevi.
- Güçlü, S., (2005), *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, İstanbul, Birey Yayınları.
- Gülbeyaz, K., (2008), Milli Kırgız Düşünü, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 15, s. 1-11

- Güleç, G., (2012a), Aile ve Evlilik, edt. Yenilmez, Ç., *Aile Yapısı ve İlişkileri*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 62-79
- Güleç, G., (2012b), Cinsellik ve Üreme Sağlığı, edt. Yenilmez, Ç., *Aile Yapısı ve İlişkileri*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 140-161
- Güler, A., (1992a), İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, C. 1, s. 69-81.
- Güler, A., (1992b), Cumhuriyet Öncesinde Aşiret Aileleri, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, C. 1, s. 162-175.
- Günay, Ü., Güngör, H., (2003), *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Tarihi*, İstanbul, Rağbet Yayınları.
- Günay, Ü., Güngör, H., (2015), *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Kayseri, Berikan Yayınevi.
- Günindi, Y., Giren, S., Yaşa., (2011), Aile Kavramının Değişim Süreci ve Okul Öncesi Dönemde Ailenin Önemi, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 31 s. 349-361.
- Gürbüz, Y. E., (2011), Orta Asya'nın Ortasında Bir Ada: Kırgızistan, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz, S. 15, s.419-447.
- Halidov, İ., (2013), Kırgızistan Devrimlerinde Son Durum, *Akademik Bakış Dergisi*, Eylül-Ekim, S. 38, s. 1-19.
- Harner, M., (2016), *Şaman'ın Yolu*, İstanbul, Ray Yayıncılık.
- Haruzin, A., (1888), *Степные очерки/Stepnye Oçerki*, Moskova, Levenson' Basımevi
- Hassan, Ü., (2011), *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler*, Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- Hayit, B., (1997), *Basmacılar (Türkistan Milli Mücadele Tarihi 1917-1934)*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hudyakov, Y., (1995), *Кыргызы на просторах Азии/Kyrgyzy Na Prostorah Azii*, Bişkek, PP Kameks-Detay LTD. Bişkek Basımevi,
- Iysaeva, N., (2003:5), *Каада-салттар ак баталар*, Akmatalliev A (edt)., Şam Yayınları.
- İçağasıoğlu Ç., (2005), Yalnız Yaşayan Yaşlılara İlişkin Aile Politikaları, *Aile ve Toplum Dergisi*, C. 2, S. 8, ASAGEM Yayınları, s. 43-53.
- İlbars, Z., (1990), Aile-Akrabalık İlişkileri ve Değişmeler Üzerine Bir Araştırma, *Aile Yazıları*, İkinci Baskı, Ankara, C.2, s. 143-149.

- İlibezova, L., İlibezova., E (2013), *Анализ проблемы ранних браков и раннего материнства в Кыргызстане/Analiz Problemy Rannih Brakov i Rannego Materinstva v Kirgızstane*, Bışkek, “Bir Düynö” hak savunma organizasyonu Yayınları.
- İnan, A.,(1972), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A., (1987), *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İsakov, A., Murzakulova, G., (2012), Kırgızistan’daki Yer Boy Adlarında Kadın, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, S.13, s. 55-60.
- İsmailova, S., (2007), Türkmen Ailesinin Sosyolojik Tahlili, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları, s. 575-587.
- İsrailova-Haryehuzen, Ç., (2002), *Традиционное общество северных Киргизов во второй половине XIX века и система их родства/Traditsionnoe obşestvo severnih Kirgizov vo vtoroy polovine XIX veka i sistema ih rodstva (XIX. yüzyılda Kuzey Kırgızlarının toplumsal geleneği ve ilişkisinin sistemi)*, Moskova, Doktora Tezi, Rusya İlimler Akademisi.
- Japarov, A., (2002), Göçebe Kırgızların Oba (Avul) Teşkilatı, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, C. 19, s. 538-543.
- Joldoshev, A., (2009), *Kırgızistan’da Toplumsal Dönüşüm ve Demokrasi Sorunu*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Kabakova, M., (2010), Çağdaş Kazak Ailesinin Değerleri ve Gelenekleri, *Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslararası Konferansı*, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 247-253.
- Kadyrov, V., (2005), *Кыргызстан. Традиции и обычаи Киргизов/Kırgızistan. Traditsii i obıchai Kirgizov*, Bışkek, Raritet Yayınları.
- Kafesoğlu, İ., (1998), *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, Ötüken Neşriyat Yayınları, Onsekizinci Baskı.
- Kalkan, M., (2009), *Kırgızların Diğer Orta Asya Kavimleri İle Etnik Temasları*, TÜBAR, S. Bahar, XXV, s. 101-117.
- Kalkan, M., (2011), Türk ve Moğol Kavimleri Arasında Kırgızların Demografik-Etnik Erime Seyirleri, *Bilig Dergisi*, S. 57, s. 83-114.
- Kannavi, Ş., (2007), Mısır’da Kadın ve Çağdaş Toplumsal Durumumuz, *Günümüzde Aile Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları, s. 247-265.
- Kapalova, A., (2007), Табуирование имен у Кыргызов/Tabuirovanie İmyon u

- Kırgızov, *Kırgızistan Tarihinin Meseleleri İlmi Dergisi*, S. 4. s.96-101.
- Kara, F., (2013b), Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Ekonomik Durumu, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, s. 25-35.
- Karabekov, K., (2004), Исламдагы толеранттуулук жана анын мезгилдеги көрүнүштөрү/İslam'dağı toleranttuuluk cana anın mezigildegi körünüştörü, *Orta Asya'da İslam Uluslararası Sempozyumu*, s.81-84.
- Karaca, F., (2010), Huzurevinde Kalan Yaşlıların Hayata Bakış Açıları ve Gelecekle İlgili Beklentileri, *Aile ve Toplum Dergisi*, C. 6, S. 21, s. 50-73.
- Karaman, H., (1992), İslam'ın Getirdiği Aile Anlayışı, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, C.2, s. 385-395.
- Karataş, Z., Kılıçarslan, F.,(2013), Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Aile Terapisinin Rolü, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, s. 109-128.
- Kariuki, P., (2010), Kenya, Nairobi'de Kikuyu Aileleri Arasında Aile Hayatının Ekonomik ve Sosyal Motiflerinin Değiştirilmesi, *Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslar arası Konferansı*, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 321-331.
- Karuts, R., (1810), *Среди Киргизов и Туркменов/Sredi Kirgizov i Turkmenov* (Kırgızların ve Türkmenlerin arasında), çev. Petri, E, St. Petersburg, Kyugelgen Yayınevi.
- Kasapoğlu, A., Karkıner, N., (edt), (2012), *Aile Sosyolojisi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Kırgız SSR'inin İlimler Akademisi, (1982), *Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ansiklopedisi*, Frunze.
- Kırgız statcom., (2016), *Женицины и мужчины/Jenşini i mujçini*, s. 24.
- Kırgız Tarih Ansiklopedisi, (2003), Bışkek, N/A Yayınları.
- Kızılaslan, N., (2006), Kente Uzaklığın Kırsal Aile Yapısına Etkileri, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, s. 141-162.
- Kirman, A., (2012), Modernleşme Sürecinde Nikahın Kutsallığı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme, *Dinlerde Nikah Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, s.627-645
- Kislyakov, N.,(1969), *Очерки по истории семьи и брака у народов Средней Азии и Казахстана/Очерки по истории сем'и i braka u narodov sredney Azii i*

- Kazahstana*, (Orta Asya ve Kazakistan Halklarında Ailenin ve Evliliğin Tarihi Denemeleri), Leningrad, Nauka Yayınları.
- Koca, S., (2002), Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, C. 3, s. 15-37.
- Koconaliev, S., (1963), *Суд и уголовное обычное право Кыргызов до Октябрьской Революции/Sud i ugovnoe običnoe pravo Kirgizov do Oktyabrskoy Revolyutsii*, Kırgız SSR'inin İlmi Akademi Yayınları.
- Koconaliev, S., (2000), *Обычное право кыргызов/Običnoe pravo Kirgizov*, Bişkek, Soros-Kırgızistan Vakfı.
- Koçkunov, S., (2002), Kırgız Halkı ve Geleneksel Kültürleri, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, C. 19, s. 544-550.
- Koldys, G., (2002), Kırgızların Siyasal-Tarihsel Bir İncelenmesi, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 19, s. 518-527, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Komşu, U., (2005) İnfomal Ekonomik Faaliyetler ve Türkiye’de Kent Yoksulluğu, *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, C. 7, S. 2. ss.130-158.
- Koyuncu, A., (2014), Aile Araştırmaları Metodolojisi: Yaklaşımlar ve Yöntemler, ed. Aydın, M, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, s. 42-62.
- Kraft, K., (1900), *Из Киргизской старины/İz Kirgizskoy starini*, Orenburg, Saçkov Yayınları.
- Kulke, Ch., (2012), Şiddet ile Ailenin Karşılıklı İlişisini Anlamak: Teorik Odaklı Bir Sosyokültürel Yaklaşım, *Uluslararası Aile Konferansı II*, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı s. 49-81.
- Kumskov, G., (2002), *Закономерности и особенности развития миграционных процессов Кыргызстана на современном этапе/Zakonoternosti i osobennosti razvitiya migratsionnih protsessov Kirgizstana na sovremennom etape*, Bişkek, İlim Yayınları.
- Kuşner, P., (1929), *Горная Киргизия/Gornaya Kirgiziya (sosyolojik araştırma)*, Stalin Adındaki Doğu Komünist Emekçiler Üniversitesinin Yayınları.
- Macit, M., (2014), Türkiye’de Toplumsal Değişim ve Aile “Tahta Çanaklar” Öyküsü Üzerinden Bir Değerlendirme, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 18(1), s. 13-24.
- Maden, A., (1991), Türkiye’de Akrabalık İlişkileri ve Türleri, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C. 1, Ankara, Aile Araştırmaları Kurumu, s. 96-108.

- Makovetskiy, P., (1886), *Материалы для изучения юридических обычаев Кыргызов*/Materialy dlya izucheniya yuridicheskikh obychaev Kyrgyzov, Omsk, Okrug Shtaba Yayınları.
- Mammadova, A., (2014), Tarihi-Kültürel Gelişim Sürecinde Türk Kadınının Konumu, *Türk Dünyası Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu*, Eskişehir, s. 57-77.
- Marshall, G., (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Akınhay, O, Kömürcü, D., Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Martı, H., (2012), Peygamberle Başlayan Bir Zihniyet Dönüşümü İle Aileyi Şiddetten Arındırmak, *Aile ve Şiddet Uluslararası Aile Konferansı II*, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 185-199.
- Meder, M., (2008), Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri Açısından İncelenmesi: Ankara Sakarya Caddesi Örneği, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 8, s. 201-218.
- Moldobaev, İ., (2014), Kırgız Şamanı (Bakşı) 1920'li Yıllar, akt. İsakov, A. *Uluslararası Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, s. 114-121.
- Moldokulova, D., (2011) *bizdin kg. jurnaldar* (metin), 1-2.
- Moldokulova, D., (2016), *Кыргыздардагы көп аял алуучулук/ (XIX kılımdın ayagı-XX kılımdın başı)/Kırgızdardagı köp ayal aluuçuluk (XIX yy. sonu-XX yy. başı)*, Bişkek.
- Murat, S., (2007), Yaşlılığa Bağlı Bakım Sorunlarına Çözüm Olarak Sosyal Politikalar (Müzakere), s. 435-440, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları.
- Myrzabaev, (2009) *Kırgızistan'da Din-Devlet İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Narkeeva, M., (2011), *Günümüz Kırgızistan'ında İslami Kuruluşların Faaliyetleri ve Toplumsal Sonuçları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Narlı, N., (2012), Kadına Karşı Aile İçi Şiddet: Yaklaşımlar, Tedbirler ve Atılacak Yeni Adımlar, *Aile ve Şiddet Uluslar arası Aile Konferansı II*, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 321-339.
- Nazarov, A., (2006), *Kırgızistan'daki Tengircilik Anlayışının Felsefi Temeli*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi
- Nezluchenko, O., (2011), *Калым, Удивительный Кыргызстан/Kalım, Udivitel'nyı Kırgızistan*, Экскурсия Плюс Yayınları, s. 7-8.

- Nikişenkov, A., (2000), *Степной закон. Обычное право казахов, киргизов и туркмен/Stepnoy zakon. Obıçnoe pravo Kazahov, Kirgizov i Turkmen*, Moskova, Stariy Sad Yay.
- Oktay, E., (2009) SSCB Sonrası Kazakistan'ın Sosyal ve Ekonomik Boyutlarıyla Göç Durumu, *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, Kocaeli, s. 409-428.
- Okuyan, M., (2012), Kadına Yönelik Şiddete Kur'an'ın Bakışı, *Aile ve Şiddet Uluslararası Aile Konferansı II*, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 339-355.
- Omorov, T., (2008), *Kırgız Şecerelerine Göre Türk Boyları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Omorov, T., (2013), Buhara Hanlığındaki Etnik Yapı, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 7, s. 65-85
- Onur, B., (2008), *Gelişim Psikolojisi; Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm*, Ankara, İmge Yayınları.
- Orazbaev, M., (2013), Kültürümüzde Yemin, *Acta Turcica Çevirimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, S. 2, s. 1-15
- Orozbekov, S., (2010), *Manas Destanı*, Bişkek, Han Tenir Yayınları.
- Ortaylı, İ., (2013), *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Oy, A., (1992), Türk Destanlarında Aile, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, C. 1, s. 582-596.
- Ögel, B., (1988a), *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yayını, Üçüncü Baskı.
- Ögel, B., (1988b), *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı.
- Ögel, B., (1991), *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 9, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ölçekçi, T., (2013), Manaplar ve Kırgız Tarihindeki Roller, *Bilig Dergisi*, Güz, S.67, s. 111-128.
- Öngider, N., (2013), Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, S. 5, s. 140-161.
- Öraz, S., (2012), Kırgız Siyasi Hayatında Aşiretçilik ve Klan Siyaseti, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/1, s. 211-238.
- Öz, M., (2008), Tarih Perspektifinden Türk Kimliği Üzerine Bazı Düşünceler, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.8, s. 219-227.
- Özbay, F., (2009), SSCB Sonrası Avrasya Coğrafyasındaki Nüfus Hareketleri ve Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Etkileri, *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*,

- Kocaeli, s. 395-400.
- Özcan, U., Dalyan, M., (2011), 19. Yüzyılda Rumlarda ve Arnavutlarda Evlilik Müessesinde Başlık Uygulamaları, *History Studies Dergisi*, 3/3, s. 319-336.
- Özdemir, R., (1990a), Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı, *Aile Yazıları*, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, C. 1, s. 409-454.
- Özdemir, R., (1990b), Kırşehir'de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906), *Aile Yazıları*, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, C. 1, s. 475-517.
- Özek, A., (2007), Takdim, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları, s.11-25.
- Özek, S., Karadeniz, G., Kerezbek Kyzy G., (2014), Система ценностей, характерная для воспитания детей в Кыргызских семьях/Sistema sennostey, harakternaya dlya vospitaniya detey v Kirgizskih Semyah, *KRSU Habercisi Dergisi*, C. 14, s. 195-199.
- Özel, İ., (2012), Aile ve Din İlişkisi Açısından Sokak Çocukları, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 32 s. 177-271.
- Özen, S., (1990), Aile Kurumuna Bazı Sosyolojik Yaklaşımlar, *Aile Yazıları*, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, C. 1, s. 397-409.
- Özkartal, M., (2014), Türk Destanlarında Milli Değerler ve Sanat Eğitimindeki Yeri, *Türk Dünyası Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu*, Eskişehir, s. 555-586.
- Özkul, M., (2009), Gelişmekte Olan Ülkelerde Girişimci ve Yöneticilerin Toplumsal Sorumluluk Çalışmalarının Önemi; Sorunlar, Öneriler, *II Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, Bişkek, s. 617-634.
- Özpolat, A., (2010), Ailede Demokratik Sosyalleşme, *Aile ve Toplum Dergisi*, S. 20, C. 5. s. 9-24.
- Öztürk, H., (1991a), Türklerde Aile ve Ahlak Telakkileri, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Aile Araştırmalar Kurumu Yayınları C. 1, s. 12-21.
- Öztürk, H., (1991b), *Kınalızade Ali Çelebi'de Aile*, T. C. Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Paçacı, İ., (2008), Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslam Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği), *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.11 s. 59-92.
- Pankov, M., (2011), Гостеприимство, Удивительный Кыргызстан/Gostepriimstvo, Udivitel'nyy Kirgizistan, Экскурсия Плюс

- Yayınları, s. 14-15.
- Perrin, M., (2001), *Şamanizm*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Pigavaeva, E., (2011), Взаимоотношения родителей и детей, *Удивительный Кыргызстан/Vzaimootnoşeniya roditeley i detey*, Udivitel’nyı Kırgızistan Экскурсия Плюс Yayınları, s. 13-14
- Ploskih, V., (1968), *Очерки патриархально-феодалных отношений в Южной Киргизии/Oçerki patriarhal’no-feodal’nıh otnoşeniy v Yujnoy Kirgizii* Frunze, İlim Yayınları.
- Polat, K., (2002), Kırgız Türklerinin Günlük Hayatında Gelenekler ve Halk İnanışları, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları C. 19, s. 551-559.
- Rıdvan, K., (2011), Küresel Krizin Kırgızistan Ekonomisine Etkisi ve Türkiye Kırgızistan Ekonomik İlişkilerindeki Gelişmeler, *İnternational Conference On Eurasian Economies*, Session. 1 C. s. 47-57
- Ribakov, R., (2010), Aile Yapısını Etkileyen Değişik İdeolojiler, *Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslararası Konferansı*, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 331-337.
- Roux, J-P., (1999), *Altay Türklerinde Ölüm*, çev. Kazancıgil, A., İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Roux, J-P., (2001), *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, çev. Arslan, L., İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Saadanbekova, Ç., (2011), Социалдык-философиялык жактан аял феноменинин болумушунун негизделиши/*Sotsiyaldık-filosofiyalık caktan ayal fenomeninin bolumuşunun negizdelişi*, Bişkek, Balasagin adındaki KUU’nin Yayınları.
- Sağol, G., (2002), Destanlarda Evlilik, *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 45, s. 264-286.
- Salep, M., (2012), II. Dünya Savaşı Yıllarında Sovyet Dış Politikası ve Sovyet Emperyalizmi, *History Studies Dergisi*, Kasım, C. 4, S. 4, s. 317-345.
- Salmorbekova, R., (2011), Кыргыз коомундагы антропосоциеталдык өзгөрүүлөр (1990-2010)/*Kırgız koomundagı antroposotsietikaldık özgörüülör (1990-2010)*, Bişkek.
- Saran, N., (1990a), Çocuk Suçluluğu ve Parçalanmış Aileler, *Aile Yazıları*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara C. 3, s. 131-134.
- Saran, N., (1990b), Aile Hayatı ve Toplum, *Aile Yazıları*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, C. 3, s. 135-142.

- Sarı, Ö., (2014), Genel Olarak Aile Kurumu ve İlgili Temel Kavramlar, edt. Aydın, M, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, s. 17-35.
- Sayar, K., (2007), Parçalanmış Ailelerde ve Çocuklarında Görülen Problemler, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat, s. 69-78.
- Sayar, K., (2010), Toplumsal Psiko-Hijyen ve Aile, *Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslar arası Konferansı*, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 217-237.
- Semyonov, D., (1887), *Туркестанский край*, Moskova, E. Lissner ve Y. Roman Yayınevi.
- Sevgili, M., (2007), *İslam Hukuku Açısından Töre Cinayetleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Seyidoğlu, B., (1992), Türk Mitolojisi ve Efsanelerinde Aile, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Aile Araştırma Kurumu Bakanlığı Yayınları, Ankara, C. 2, s. 571-581.
- Seyyar, A., (2007), Yaşlılığa Bağlı Bakım Sorunlarına Çözüm Olarak Sosyal Politikalar, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları, s. 401-435.
- Sezen, Ö., Karadeniz, G., Kerezbek kızı G., (2014), Система ценностей, характерная для воспитания детей в кыргызских семей/Sistema tsennostey, harakternaya dlya vospitaniya detey v Kırgızskih semey, *KRSU Habercisi Dergisi*, C. 14, S. 6, s. 195-199.
- Sydykova, K., (2003), *Нукесиз үй-бүлө/Nikesiz üy-bülö*, Kırgızistan'ın Yeni Edebiyatı, Yerel Yazarların Elektronik Kütüphanesi.
- Sır, A., (2010), Aile ve Medya, *Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslararası Konferansı*, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 71-75.
- Sifman, R., (1974), *Динамика рождаемости в СССР/Dinamika rojdaemosti v SSSR*, Moskova, Statistika.
- Smirnov, B., (1914), *В степях Туркестана*, Moskova, Klyukin Yayınları.
- Soltonoev, B., (1993), *Kırgız Tarihi*, Bişkek, Uçkun Yayınları.
- Staseviç, İ., (2011), Социальный статус женщины у казахов: традиции и современность/Sotsiyal'nyy status jenşini u Kazahov: traditsii i sovremennost', St. Petersburg, Nauka Yayınları.
- Süleymanov, A., (2007), Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Azerbaycan Ailesinin

- Özellikleri, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları, s. 529-557.
- Swamy, L., (2012), Aile İçi Şiddet Üzerine Bir Çalışma: Boyutlar ve Çıkarımlar, *Aile ve Şiddet Uluslararası Aile Konferansı*, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 263-275.
- Şimşek, O., (2008), Türk Toplum Düşüncesine; Medeniyet, Kültür-Zihniyet-Sanayi Bağlamında Bütüncül Bir Yaklaşım, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 8, s. 253-285.
- Şişman, N., (2007), Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları. s. 587-613.
- Tarhan, N., (2010), Aile İçi Şiddet, *Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslararası Konferansı*, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 269-279.
- Tegizbekova, C., (2010), Formy zaklyucheniya braka po obychnomu pravu Kyrgyzov, *Kırgız-Rus Slavyan Üniversitesi Dergisi*, c. 10. S.4. ss.83-87.
- Tekin, A., (2010), *Sovyetler Birliğinde Kırgızistan*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tekin, F., (2014), Ailede Akrabalık ve Soy, edt. Aydın M, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, s. 249-270.
- Tezcan, M., (1976), İlkel Toplumlarda Başlık Parası Geleneği, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c. 9. S.1, s. 415-426.
- Thornton, A., (2010), Gelişimi Desteklemek ve Barbarlığı Engellemek İçin Uluslararası Mücadele: Evlilikte ve Aile Hayatındaki Değişiklikler, *Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslararası Konferansı*, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 37-67.
- Toktogulova, G., Doranova, A., (2009), *Жааштар арасындагы миграциялык процесстер-социологиялык изилдөөнүн объектиси/Çaştar arasındagı migratsiyalık protsesster-sotsiyologiyalık izildöönün ob'ektisi*, KIRLIBNET, S.1.
- Toktosunov, A., (2012), *Çeşitli Konulardaki Kırgızca Koşuklar (Çeviri-Metin-Türkiye Türkçesine Aktarım-Dil İncelemesi-Sözlük)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi.
- Tokuroğlu, B., (1991), Türkiye'de Aile Araştırmaları, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C. 1, Ankara, Aile Araştırmaları Kurumu, s. 37-40,

- Tolan, B., (1991), Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru, *Aile Yazıları*, Aile Araştırma Kurumu Bakanlığı Yayınları, Ankara, C. 2, s. 493-504
- Tombak, F., (2011) 20. Yüzyıl Sovyet Rusyasında Din, İslamiyet ve Nüfus Üzerine Bir Değerlendirme, *History Studies Dergisi*, 3/2, s. 359-370.
- Turdaliev, Ç., (2009), *Западные путешественники и исследователи о кыргызах и Кыргызстане (вторая половина XIX-начало XX вв.)/Zapadnie puteşestvenniki i issledovateli o Kırgızah i Kırgızstane (vtoraya polovina XIX-naçalo XX vv.)*, Bişkek, Orta Asya Amerikan Üniversitesi ve Soros Vakfı Yayınları.
- Tutar, H., (2006), *Ulus Devlet Oluşumunda Kırgız Kimliği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Tutar, H., (2007), Kırgızlarda Akrabalık Terminolojisi ve Akrabalık İlişkileri, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 6, s. 155-171.
- Türk Ansiklopedisi, (1968), C. 1, s. 288, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Türk Ansiklopedisi, (1974), Cilt XX1, Ankara, Milli Eğitim Basımevi.
- Türkarslan, N., (2007) Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Başetme Yolları, *Aile ve Toplum Dergisi*, C. 3, S.11, s. 99-108.
- Türkdoğan, O., (1992), Türk Ailesinin Genel Yapısı, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Bakanlığı Yayınları, C. 1, s. 29-66.
- Türkdoğan, O., (1991a), Aile Sosyolojisi Modeli, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Aile Araştırmaları Kurumu Bakanlığı Yayınları, C. 1, ss. 24-36.
- Türkdoğan, O., (1991b), Başlık Geleneği ve Sosyolojik Açıklaması, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Aile Araştırmaları Kurumu Bakanlığı Yayınları, C. 1, s. 168-179.
- Türker, S., (2009) Gagouzya, Köstence, Kırım Yarımadası, Kırgızistan'da Yaşayan Kadınların Sorunları ve Sonuçların Çocuklara Yansıması, *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, Bişkek, s. 753-762.
- Uğur, A., (1990), Tarihi Seyir İçinde Türk Aile Yapısından Örnekler, *I Aile Şurası Bildirileri*, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırmalar Kurumu, ss. 7-13.
- Urmanov, E., (2001), *Ислам и Кыргызы/İslam i Kırgızı*, "Soros-Kırgızstan" Vakfı, Bişkek, İlim Yayınları.
- Uşaklı, H., (2013) Eşinden Ayrılmış Annelerin Görüşü Açısından Çocuklarının Sorunları, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 195-208.

- Uzun, G., (2008), Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Falcılık, Kehanet ve Rüya Motifi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1/3, s. 424-434.
- Uzun, O., Temiz, M., Özdemir, İ., (2012), *Kahramanmaraş Yöresi Ağıtları*, C. 1, FA AJANS Matbaası.
- Ülger, İ., (2009), Orta Asya'da Radikalizm Tehdidi: Gerçek Mi? Efsane Mi? II. *Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, Bışkek, s. 441-455.
- Ünal, A., (2013), Sosyal Değerlerin Çocuğa Aktarılmasında Aile ve Okul Öncesi Eğitimin Yeri Kırgızistan Örneği, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 7, s. 87-108.
- Ünal, M., (1991), Madde Bağımlılığı ve Alkolizmde Aile, *Aile ve Toplum Dergisi*, s. 80-86.
- Volkov, A., (1986), Семья-объект демографии/*Semya-obyekt demografii*, Moskova, Mısl' Yayınevi.
- Vulfson, E., (1901), *Kırğıзы/Kirgizi*, Moskova, Kurnin Yayınları.
- Yakut, E., (2008), XIX. Yüzyılda Orta Anadolu Bölgesinde Evliliğin Ortaya Çıkışı, Sona Ermesi ve Sonuçları, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, S.1-2. ss. 237-265.
- Yaman, A., (2009) Sovyet Siyasi Tarihinde İslam ve Ateizm Mücadelesi: Sovyet Dönemi Kazak, Özbek ve Kırgız Ateizm Literatürün Analizi, *II Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, Bışkek, ss. 477-493.
- Yançuk., (1891), *Etnografiçeskoe obozrenie*, Moskova.
- Yargıç, İ., (2012), Alkol-Madde Kullanımı, Toplum ve Aile Yapısına Etkileri ve Çözümler, *Aile ve Şiddet Uluslararası Aile Konferansı II*, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 211-225.
- Yasa, İ., (1990), Evlilik ve Geniş Aile Kurumunun Yazgısı, *Aile Yazıları*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, C. 1, s. 197-203.
- Yaşar Ekici, F., (2014), Türk Aile Yapısının Değişim Ve Dönüşümü Ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi, *International Journal Of Social Science* S. 30, s. 209-224.
- Yazan, Ü., (1990), İleri Endüstri Toplumlarında Aile Kurumu Üzerine Bir Araştırma, *Aile Yazıları*, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, C.1, s. 455-475.
- Yazıcıoğlu, Y., (2012a), Aile İle İlgili Kurumlar, edt. Yenilmez, Ç., *Aile Yapısı ve İlişkileri*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 80-103.
- Yazıcıoğlu, Y., (2012b), Teknolojinin Ailenin Değişimi Üzerine Etkisi, edt. Yenilmez, Ç.,

- Aile Yapısı ve İlişkileri*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 104-121.
- Yenilmez, Ç., (2012a), *Aile İlişkileri*, ed., Yenilmez, Ç, *Aile Yapısı ve İlişkileri*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 20-41.
- Yenilmez, Ç., (2012b), *Ailede İletişim*, ed., Yenilmez, Ç, *Aile Yapısı ve İlişkileri*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 42-61.
- Yeşildağ, E., (2010), *Ailede Annelik ve Babalık Rollerinin Çocuğun Kişilik Gelişimine Etkisi*, *Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslararası Konferansı*, s. 83-97, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı.
- Yıldırım, E., (2010), *Yeni Çağ'da Dünyada ve Türkiye'de Aile: Ailenin Sonu mu? Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile Uluslararası Konferansı*, Antalya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, s. 115-131.
- Yılmaz, A., (2014), *Türklerde Ölüm Anlayışı (Ölüm Estetiği)*, *Türk Dünyası Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu*, Eskişehir, s. 77-85.
- Yılmaz, S., (2010), *Türk Aile Örüntülerindeki Değişimlerin Açıklanmasında Farklı Sosyoloji Teorilerinin Faydalı Olabilecek Yönleri*, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Temmuz-Aralık 4(8), s. 67-82.
- Yılmaz, S., (2008), *Türk Ailesinin Dönüşümü ve Din*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Yüce, M., (2006), *Kırgız Türklerinin Ulusal Kimlik Politikası*, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler e-Dergisi*, S. 9, ss. 152-162.
- Yüksel, Ş., (2010), *Türk Kültüründe "Levirat" ve Timurlularda Uygulanışı*, *Turkish Studies Dergisi*, S. 5/3, s. 2027-2058.
- Zeland, N., (1885), *Киргизы: этнологический очерк*, (Kırgızlar: etnolojik deneme)
- Zhanazarova, Z., (2007), *Modern Kazakistan Ailesi ve Küreselleşmenin Aile Üzerindeki Etkisi*, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, ss. 509-527.
- Zhunushova, S., (2007), *Geçiş Dönemi Şartları Altında Ailenin Sosyal Problemleri*, *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları, ss.567-575,
- Zühayli, V., (2007), *Suriye'de Müslüman Aile Yapısı*, çev: Recep Şehtürk, *Günümüzde Aile Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, ss.297-324.

E-KAYNAKLAR

URL1, (https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_society_divorce/27183298.html)
21.11.2014.

URL2, URL69, URL44, URL81, URL84, (<http://rus.kg/news/obshetvo/2024-kazhdyy-tretiy-rebenok-v-kirgizii-rozhdaetsya-vne-braka.html>) 20.04.14.

URL3, URL9, (<http://bizdin.kg/kg/books/item/254-vis-2011-2>) 21.04.2015.

URL4, (<http://www.welcome.kg/ru/kyrgyzstan/culture/knwe/>) 24.10.2014

URL5, URL45, URL46,
(http://vuzirossii.ru/news/pravovoe_regulirovanie_instituta_braka_po_normam_obychnogo_prava_kyrgyzov_vo_vtoroj_polovine_xix_nachale_xx_vv/2012-12-22-5) 10.03.15

URL6, (<http://bizdin.kg/elib/kitepter/html/sanjyra/kkt2/section57.html#setkatitle84>)
19.05.2015)

URL7, (<http://articlekz.com/article/9677>) 12.12.2017

URL8, (<http://bizdin.kg/ru/books/item/248-vis-2009-4>) 20.04.2015

URL10, URL47, URL50, (<http://kg.akipress.org/news:480801>) 15.02.2012

URL11, URL48, (<http://cyberleninka.ru/article/n/razvod-kak-sotsialnyy-fenomen-v-sovremennoy-rossii-prichiny>) 24.04.2015

URL12, URL15, (<http://www.azattyk.org/content/kyrgyzstan-violence-otorbaev/27513882.html>) 31.01.2016

URL13, (<https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-41578610>) 06.09.2019

URL14,
(https://kaktus.media/doc/379515_ispytaniia_s_pelenok_kakie_prava_detey_naryshaut_roditeli_migranty_i_ih_rodstvenniki.html) 16.07.2019

URL16, (<https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan--children--right/29746051.html>)
01.08.2019

URL17, (<https://www.azattyk.org/a/29588874.html>) 20.07.2019

URL18,
[\(http://www.azattyk.kg/content/kyrgyzstan_migrant_children_violence/27421340.html\)](http://www.azattyk.kg/content/kyrgyzstan_migrant_children_violence/27421340.html)
 11.12.2015

URL19, URL88,
[\(https://kaktus.media/doc/379515_ispytaniia_s_pelenok_kakie_prava_detey_naryshaut_roditeli_migranty_i_ih_rodstvenniki.html\)](https://kaktus.media/doc/379515_ispytaniia_s_pelenok_kakie_prava_detey_naryshaut_roditeli_migranty_i_ih_rodstvenniki.html) 16.07.2019

URL20, [\(https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_teen_girls_migration/29544237.html\)](https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_teen_girls_migration/29544237.html)
 04.07.2019

URL21, URL35, URL63, URL79,
[\(http://www.inform.kg/ru/semya_krepost_ili_tyurma/#axzz2zPX3nXpd\)](http://www.inform.kg/ru/semya_krepost_ili_tyurma/#axzz2zPX3nXpd) 20.04.14

URL22, URL23, URL24, [\(http://www.welcome.kg/ru/kyrgyzstan/culture/knwe/\)](http://www.welcome.kg/ru/kyrgyzstan/culture/knwe/)
 24.10.2014

URL25, [\(http://www.stat.kg/en/news/cifry-i-fakty-vsemirnyj-den-narodonaseleniya/\)](http://www.stat.kg/en/news/cifry-i-fakty-vsemirnyj-den-narodonaseleniya/)
 16.07.2019

URL26, [\(http://www.azattyk.org/a/28382252.html\)](http://www.azattyk.org/a/28382252.html) 02.04.2017

URL27, URL31, URL32 [\(https://kyrgyztoday.org/ru/news_ru/naselenie-kirgizii-priblizhaetsya-k-porogu-starosti/\)](https://kyrgyztoday.org/ru/news_ru/naselenie-kirgizii-priblizhaetsya-k-porogu-starosti/) 17.07.2016.

URL28, [\(http://www.turksam.org/tr/makale-detay/540-dis-politika-araci-olarak-rusca-turk-cumhuriyetleri-ornegi\)](http://www.turksam.org/tr/makale-detay/540-dis-politika-araci-olarak-rusca-turk-cumhuriyetleri-ornegi) 17.03.2014

URL29, [\(http://kyrgyztoday.org/news_ky/telekanaldarda-programmalardyn-50-dan-ashygy-kyrgyz-tilinde-bolush-kerek-degen-miyzam-normasy-atkarylбай-zhatat/\)](http://kyrgyztoday.org/news_ky/telekanaldarda-programmalardyn-50-dan-ashygy-kyrgyz-tilinde-bolush-kerek-degen-miyzam-normasy-atkarylбай-zhatat/)
 07.02.2017

URL30, [\(http://www.azattyk.org/a/27758727.html\)](http://www.azattyk.org/a/27758727.html) 26.05.2016

URL33, [\(http://akipress.org/news:628188\)](http://akipress.org/news:628188) 01.08.2016

URL34, [\(http://www.manas.cc/kg/forum.php\)](http://www.manas.cc/kg/forum.php) 23.03.2015

URL35, URL82, [\(http://rus.kg/news/obshetvo/10794-rannie-braki-v-kirgizii-tradiciya-ili-socialnaya-problema.html\)](http://rus.kg/news/obshetvo/10794-rannie-braki-v-kirgizii-tradiciya-ili-socialnaya-problema.html) 20.04.14

URL36, URL41, URL58, (<http://kloop.kg/blog/2016/11/28/g-a-kak-ne-stat-pohishennoj-nevestoi>) 20.01. 2017

URL37, (<http://www.stat.kg/en/news/cifry-i-fakty-vseмирnyj-den-narodonaseleniya/>) 11.08.2019

URL38, (https://www.azattyk.org/a/society_kidnapping_early_marriages/27415431.html) 09.12.2015

URL 39, (<https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-39576815>) 19.04.2017

URL40, URL42, URL64, (<https://knews.kg/2017/03/29/opros-89-kyrgyzstantsev-schitayut-devstvennost-zalogom-schastlivoj-supruzheskoj-zhizni/>) 02.04.2017

URL43, (<http://novostibishkeka.ru/index.php?/topic/50309-birgenikege-turgan-kyz-kelinder-tuuraluu-zheti-fakty/>) 11. 04. 2017

URL49, (<http://articlekz.com/article/9677>) 16.12.2017

URL51, (<https://www.kp.kg/online/news/1030178/>) 17.07.2015

URL52, URL65, (<https://sputnik.kg/kyrgyzstan/20170103/1031089792/nikege-turgan-kelinder.html>) 12.04.2017

URL53, (<http://fakt.kg/?p=55899>) 01.05. 2018

URL54, (<https://www.bbc.com/russian/news-46282560>) 19.12.2018

URL55, (<http://kg.one.un.org/content/unct/kyrgyzstan/ky/home/news/kg-news/2017/unicef-child-survival.html>) 01.08.2017

URL56, (http://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_blog_turdubaev_human_right/27380187.html) 22.11.2015

URL57, (https://ky.wikipedia.org/wiki/Ала_качуу) 17.05.2015

URL59, (<https://rus.azattyk.org/a/28018762.html>) 01.04.2017

URL60, (<https://ky.kloop.asia/2017/03/04/kyrgyzstandyktar-toj-menen-tazhyyaga-kancha-korotushat>) 05.03.2017

URL61, (http://www.president.kg/kg/dokumentter/7736_kop_balaluu_enelerdi_baatyr_ene_orde_ni_jana_ene_danky_menen_syiyluu_jonundo_jarlyiktarga_kol_koyuldu/2016) 20.12.2016

URL62, (<http://sputnik.kg/kyrgyzstan/20170323/1032441139/kyrgyzstandyn-kop->

[balaluu-ajmaktary.html](#)) 11.04.2017

URL66,
(https://www.azattyk.org/a/poligamy_religion_islam_kyrgyzstan/28902984.html)
10.09.2018

URL67, (<https://sputnik.kg/Kyrgyzstan/20171130/1036583946/zhamal-frontbek-kyzy-kop-ayalduuluk-tuuraluu.html>) 03.01.2018

URL68, (http://azattyk.org/a/kyrgyzstan_society_women_rights/27264463.html.2016)
25.09.2016

URL70, (<https://ky.kloop.asia/2015/10/19/azattyk-k-j-s-tashtagan-kelinderdin-armany/>)
20.10.2015

URL71, (http://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_society_divorce/27183298.html) 12.08.
2015

URL72, (http://www.azattyk.org/a/kyrgystan_jealousy_crime/27686799.html)
18.01.2017

URL73,
(http://www.azattyk.org/content/kyrgyzstan_violence_family_women/26895907.html)
12.03.2015

URL74, (https://24.kg/kyrgyzcha/70510_kyrgyzstanda_arbir_tortunchu_ayal_uy-bululuk_zombulukka_kabyilat_/) 22.07.2019

URL75, (<http://kyrgyztoday.kg/ru/statya/48606/gde-v-kirgizstane-mujya-časce-vsego-byut-i-nasiluyut-jen-rezultatı-issledovaniya>) 29.10.2015

URL76, (http://www.azattyk.org/content/kyrgyzstan_women_rights/24512650.html)
21.03.2012

URL77,
(http://www.azattyk.org/content/kyrgyzstan_violence_rights_woman/24287894.html)
05.08.2011

URL78, (<http://www.azattyk.org/content/man-sentenced-for-20-years-in-prison-for-murdering-his-wife/26865508.html>) 24.02.2015

URL80, (<http://kg.insan.kg/other/articles/71-kyrgyzdyn-kelechehi-kitep-okuudan-kz-karandyby.html>.2016) 10.11.2016

URL83, (<http://demoscope.ru/weekly/2006/0235/analit07.php>) 25.04.2015

URL85,

(https://www.azattyk.org/a/society_kidhapping_early_marriages/27415431.html)

21.12.2015

URL86,

(https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan/2016/10/161004_early_marriage_ban)

03.01.2016

URL87, (<https://rus.azattyk.org/a/28801716.html>) 18.10.2017

URL89, (<http://elfm.kg/main/show/2805>) 16.12.2017

URL90, (<https://ky.kloop.asia/2017/02/04/iim-kyrgyzstanda-k-k-zhayandan-ulam-bir-da-adam-z-zhanyn-kyjgan-emes/>) 14.03.2107

ÖZET

Tezde günümüz Kırgız ailesinin gelişim süreci, yapısı ve değerleri ele alınmaktadır. Eskiden göçebe hayat tarzına sahip olan Kırgızların aile yapısı pederiliğe dayanmakta olup, çevresindeki diğer toplumlara nazaran çekirdek aile tipine erken geçmiştir. Aileyi daha ziyade soyun devamı olarak görmüşler ve çok sayıda çocuk sahibi olmayı önemsemişlerdir. Bu nedenle toplumda çocuğun dünyaya gelmesinden evlenmesine kadar farklı zamanlarda birçok törenler düzenlenmektedir. Daha önceleri var olan “bel kuda” ve “beşik kuda” gibi evlenme türleri günümüzde yapılmasa da, devam etmekte olan diğer törenler hala varlığını sürdürmektedir.

Geleneklere çok önem veren Kırgız toplumunda doğumdan ölene kadar uygulanan tüm örf-adetler aileden öğrenilerek, nesilden nesile aktarılmaktadır. Büyüklere olan saygının, aksakallara olan itaatın hala eskisi gibi devam etmesi bu öğrenme tarzının bir sonucudur. Yine Müslüman olduktan sonra bile yapılan törenlerde ve günlük hayatta halk arasında Şamanizmin izleri görülebilmektedir. Nitekim cenaze, yas tutma gibi merasimlerde bu izler daha çok dikkat çekmektedir.

Kırgızistan’da bağımsızlık döneminden sonra aile kurumu diğer kurumlar gibi siyasal, sosyal, ekonomik değişimlerden çok etkilenmiş ve aile yapısında bir takım farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkların ortaya çıkmasının sebeplerine ve ailevi değerlerin bozulduğuna ilişkin eleştiriler artmıştır. Bu eleştirileri incelemek için konuyla ilgili çeşitli kaynakların yanında ülke genelinde anketler yapılmıştır. Bu anketlerin sonuçlarına göre, Kırgız aile yapısında gelenekler terk edilmektedir. Aile hayatına ilişkin yargılarda farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Hatta bu durum normal olarak kabul edilmektedir. İnsanlar sosyo-ekonomik sıkıntılar dolayısıyla çocuklarını yakınlarına emanet edip yurtdışına çalışmaya gitmek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle anne-babasız büyüyen bazı çocuklar şiddet mağduru olmakta, sokaklarda yaşamaktadır. Ergen yaştakilerin arasında intihar olaylarında artış görülmektedir. Para kazanma gerekçesiyle

giden anne ya da babanın uzun yıllar geri dönmemesi ailelerin parçalanmasına ve boşanmalara yol açmaktadır. Aile eğitimi yeterli derecede almadan, anne-babanın ilgisini görmeden büyüyen çocuklar, sonraki yıllarda evlendiklerinde kendi ailelerine de aile değerlerini öğretememektedir.

Son yıllarda dini radikalizmin neticesinde bazı ailelerde açık, bazılarında gizli şekilde birden fazla evlilik türü yaygınlaşmaktadır. Kadınların hakkı göz ardı edilmekte, bu tür nikaha dayanan evlilik sonucunda dünyaya gelen çocukların resmi kaydı bulunmamaktadır. Adıgeçen evlilik, çiftlerin boşanmasıyla son bulduğu zaman, kadının ve çocukların haklarını devlet koruyamamaktadır.

Aile ile birlikte yaşanan sorunların içerisinde daha çok aile dramlarının yaşanmaması için çözüm yolları araştırılmalıdır. Çünkü aile içi dayanışma, ailede verilen eğitim, çoğu zaman alternatifsiz bir önem taşımakta ve karşılaşılan birçok sorunun çözülmesini kolaylaştırmaktadır.

Anahtar sözcükler: *Kırgızistan, aile, kadın, çocuk, değerler.*

ABSTRACT

The dissertation discusses the development process, structure and values of the modern Kyrgyz family. The family structure of the Kyrgyz people, which led a nomadic lifestyle, is based on paternity and early switched to the type of nuclear family in comparison with other societies. The Kyrgyz saw the family as a continuation of offspring, and therefore tried to have too many children. For this reason, many ceremonies are organized at different times from the birth of a child to marriage. Although such marriages as “white to” and “beshik where”, which existed earlier, are not concluded today, and the remaining ongoing ceremonies still exist.

In Kyrgyz society, which attaches great importance to traditions, all the customs and traditions applied from birth to death are extracted from the family and passed down from generation to generation. As a result, from respect for adults and obedience to such a learning style is still preserved. Again, even after embracing Islam, traces of shamanism can be seen in society and in everyday life. In fact, these tracks attract more attention during ceremonies such as funerals and mourning.

After a period of independence in Kyrgyzstan, the family institution was affected by political, social and economic changes, as well as other institutions, and there were some differences in the structure of the family. There is growing criticism of the reasons for these differences and the deterioration of family values. To explore this criticism, surveys were conducted across the country along with various sources on the subject. According to the results of these surveys, traditions remain in the structure of the Kyrgyz family. There are differences in judgments about family life. In fact, this situation is considered normal. People should entrust their children to their relatives and go to work abroad due to socio-economic problems. For this reason, some children who grow up without parents become victims of violence and have to live on the streets. There is an

increase in the number of suicides among adolescents. The fact that a mother or father who goes to work does not return for many years, and this leads to fragmentation and divorce of families. Young men who grow up without a sufficient family education and without the love of their parents cannot show their families about their family values when they marry in subsequent years.

In recent years, as a result of religious radicalism, the type of marriage as polygamy has become more common in some open families and secretly in some families. The right of women is ignored; official data on children born as a result of such a marriage are not available. When the same marriage ends in divorce, the state cannot protect the rights of women and children.

Solutions must be sought to avoid more family dramas among family problems. Because family solidarity, family education is often an alternative, and this makes it easier to solve many problems.

Key words: *Kyrgyzstan, family, women, children, values.*